

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Тбилисский государственный университет

34

1963

გამათბობი

78

ТРУДЫ

თბილისი
1963

Т Р У Д Ы

78

СЕРИЯ ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК

ИЗДАНИЕ ТБИЛИССКОГО УНИВЕРСИТЕТА

ТБИЛИСИ

1963

შრომები

78

ისტორიულ მეცნიერებათა სერია

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემი

დაიბეჭდა

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის
სამეცნიერო საბჭოს დადგენილებით

სარედაქციო კოლეგია:

დოც. მ. ალექსიშვილი
პროფ. შ. ამირანაშვილი
პროფ. ლ. გორგილაძე
დოც. ვ. დონაძე (მდივანი)
პროფ. შ. მესხია (რედაქტორი)
პროფ. გ. ჟორდანიას
პროფ. ა. სურგულაძე
პროფ. გ. ტივაძე.
პროფ. ი. ხუციშვილი

გადაეცა წარმოებას 4/II-63 წ.

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 26/IX-63 წ.

ანაწყობის ზომა 7×11

ქალაქის ზომა 70×108

ნაბეჭდ თაბახთა რაოდენობა 17,12

საარტიცხო-საგამომცემლო თაბახთა რაოდენობა 13,77

ფასი 1 მან. 35 კაპ.

შეკვეთა № 114

უე 12009

ტირაჟი 500

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ისტორიკოსთა საკავშირო თაობირო	7—16
ა. კიკვიძე, ივანე ჯავახიშვილი და ქართული ისტორიოგრაფია (დაბადებიდან 85 წლისთავის გამო)	17—25

ს კ კ ბ და ს ს რ კ ხ ა ლ ხ თ ა ის ტ ო რ ი ა

ჩ. გუგუშვილი, სოციალისტური ეკონომიკის საფუძველთა მშენებლობის ლენინური გეგმა	27—42
ვ. ქართუმიძე, საქართველოს კომკავშირი სახალხო მეურნეობის მძლავრი აღმავლობისათვის ბრძოლის წლებში (1953—1958 წწ.)	43—68
Жужунадзе О. Г., Некоторые вопросы истории Древнерусского государства в связи с распространением на Руси христианства	69—90

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს ის ტ ო რ ი ა

ვ. კოპალიანი, ბიზანტია-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიიდან (XI ს. მეორე ნახევარი)	91—102
ნ. ასათიანი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან (ჯახეთის სამეფოს წარმოქმნის საკითხისათვის)	103—120
Меликсет-Бек Л. Л., Из истории духовоборов в Грузии	121—140

მ ს ო ფ ლ ი ო ის ტ ო რ ი ა

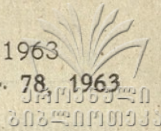
Пипия Г. В., Об откликах на германскую революцию 1918 г. в Закавказье	141—156
---	---------

მ ა ს ა ლ ე ბ ი ს პ უ ზ ლ ი კ ა ც ი ა

ი. ხუციშვილი, ევგენი ვეიდენბაუმის პირადი არქივის მასალა, როგორც წყარო 1905 წლის რევოლუციური მოძრაობის ისტორიისათვის საქართველოში	157—172
ვ. მაჭარაძე, ბესიკის დაბადების თარიღი	173—184

კ რ ი ტ ი კ ა და ბ ი ბ ლ ი ო გ რ ა ფ ი ა

კ. ანთაძე, სამეცნიერო-პოპულარული მონოგრაფია ამერიკის აღმოჩენის შესახებ	185—188
ვ. დონაძე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „შრომები“ (ისტორიულ მეცნიერებათა სერიის) განხილვა	189—194
ვ. მაჭარაძე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა 1961 წელს	195—201

ისტორიკოსთა საპაგჟირო თათბირო

1962 წლის 18—21 დეკემბერს შედგა ისტორიკოსთა საკავშირო თათბირი ისტორიულ მეცნიერებათა დარგში სასწავლო-პედაგოგიური კადრების მომზადებას გაუმჯობესების ღონისძიებათა შესახებ; თათბირი მოწვეულ იქნა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის, სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს, სკკპ ცკ-თან არსებული საზოგადოებრივ მეცნიერებათა აკადემიის, სკკპ ცკ-თან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის მიერ.

თათბირის მონაწილეებმა განიხილეს აკადემიკოს ბ. ნ. პონომაროვის მოხსენება „ისტორიული მეცნიერების ამოცანები და სასწავლო-პედაგოგიური კადრების მომზადება ისტორიის დარგში“. სკკპ ისტორიის, სსრკ ისტორიის, მსოფლიო ისტორიის სექციებში მოსმენილ და განხილულ იქნა აკადემიკოს ბ. ნ. პოსპელოვის, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის მ. პ. კიმის, პროფესორ ი. ა. ფედოსოვის, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ვ. მ. ხვოსტოვისა და სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის ბ. გ. გაფუროვის მოხსენებები. პლენარულსა და სექციათა სხდომებზე გამართულ კამათში მონაწილეობა მიიღო 130-ზე მეტმა პირმა. ყურნალმა „История СССР“, № 1, 1963, გამოაქვეყნა დადგენილება, რომელიც ისტორიკოსთა თათბირმა მიიღო.

საკავშირო თათბირის რეკომენდაციები ისტორიულ მეცნიერებათა დარგში სასწავლო-პედაგოგიური კადრების მომზადების გაუმჯობესების ღონისძიებათა შესახებ

სკკპ XX და XXII ყრილობების ისტორიულმა გადაწყვეტილებებმა და პარტიის ახალმა პროგრამამ საბჭოთა ისტორიკოსების წინაშე საბატო და საბასუხისმგებლო ამოცანები დააყენა.

საბჭოთა ისტორიული მეცნიერება, რომელიც ამჟამად გათავისუფლებულია სტალინის პიროვნების კულტის შემაფერხებელი დოგმების არტახებისაგან, მოწოდებულია შემოქმედებითად შეისწავლოს კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა ხალხის დიდი გამოცდილება სოციალიზმისა და კომუნიზმის მშენებლობის საქმეში, გამოიკვლიოს საბჭოთა საზოგადოებისა და მთელი მსოფლიო სოციალისტური სისტემის განვითარების კანონზომიერებანი, შეისწავლოს მსოფლიო კომუნისტური მუშათა და ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის გამოცდილება, გამოიკვლიოს სსრ კავშირისა და მსოფლიო ისტორიის აქტუალური

პრობლემები და კონკრეტული ისტორიული მასალის საფუძველზე ახსნას კაცობრიობის კომუნისმისაკენ აღმავალი მოძრაობის კანონზომიერი პროცესი.

დიდია საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების როლი საბჭოთა ხალხის კომუნისტური აღზრდისა და მონოლითური მატერიალისტური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების საქმეში.

სკკბ XX ყრილობის შემდეგ საბჭოთა ისტორიკოსების სამეცნიერო-კვლევითი და სასწავლო-პედაგოგიური მუშაობა საგრძობლად გაუმჯობესდა. ამდღა ბევრი განმაზოგადებელი ხასიათის ნაშრომის, მონოგრაფიული გამოკვლევის, სახელმძღვანელოს და დამხმარე სახელმძღვანელოს იდეურ-თეორიული დონე, ისტორიკოსების ნაშრომებში ისტორიული სიმართლის შესაბამისად უფრო სრულყოფილადაა ახსნილი მასების, როგორც ისტორიის ჭეშმარიტ შემოქმედთა როლი, უკეთაა გაშუქებული დიდი ლენინის მრავალმხრივი მოღვაწეობა პარტიისა და სახელმწიფოს ხელმძღვანელობის საქმეში.

პიროვნების კულტის მანვე შედეგების ლიკვიდაციამ ძალზე დადებითად იმოქმედა ისტორიული მეცნიერების შემდგომ განვითარებაზე, მეცნიერებისა, რომელიც თავის დროზე მეტად დაზარალდა გამეფებული დოგმატიზმისა და სუბიექტივიზმისაგან. უდავოა საბჭოთა ისტორიკოსების მიღწევები მთელ რიგ დიდ კოლექტიურ ნაშრომთა მომზადებაში საბჭოთა კავშირის დიდი სამამულო ომის ისტორიასა, სამამულო და მსოფლიო ისტორიასა („მსოფლიო ისტორიის“ პრავალტომეული), ეთნოგრაფიასა, რუსულ და საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში. შეიქმნა სახელმძღვანელოები სკკბ ისტორიის, სსრ კავშირის ისტორიისა და მსოფლიო ისტორიის დარგებში. დიდია წარმატებები ისტორიულ მეცნიერებათა ფრონტზე საბჭოთა კავშირის ნაციონალურ რესპუბლიკებში. მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკათა დიდ ნაწილში შეიქმნა განმაზოგადებელი ხასიათის ნაშრომები ამ რესპუბლიკების ხალხთა ისტორიაში. ამ წლების მანძილზე მნიშვნელოვნად გაიზარდა სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების კვალიფიკაცია ცენტრში და ადგილებზე, ამდღა მათი მომზადების დონე. განმტკიცდა ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების ადრე ჩამოყალიბებული სისტემა მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებში, რომლებიც ნაყოფიერ მუშაობას ეწევიან ისტორიის შესწავლისა და პროპაგანდის საქმეში.

მაგრამ, საბჭოთა ისტორიკოსების მიღწევების მიუხედავად, ჯერ კიდევ ადგილი აქვს სერიოზულ ნაკლოვანებებს როგორც სამეცნიერო-კვლევით მუშაობაში, ისე განსაკუთრებით ისტორიულ მეცნიერებათა დარგებში სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების შერჩევასა და მომზადების საქმეში; ადგილი აქვს, აგრეთვე, თემატიკის შემთხვევითობისა და არააქტუალობის რეციდივებს ისტორიულ გამოკვლევებსა და სადისერტაციო ნაშრომებში. მეცნიერულ გამოკვლევებში საჭირო კოორდინაციის უქონლობა ისტორიულ დარგებში იწვევს შეუთანხმებლობას უმაღლესი სასწავლებლების ისტორიული კათედრებისა და სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების მუშაობაში, პარალელიზმს, ძალთა და სახსრების დაქსაქსულობას.

არ შეიძლება შეშფოთება არ გამოიწვიოს უმაღლესი კვალიფიკაციის სამეცნიერო და სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების — ისტორიული დისციპლი-

ნების მეცნიერებათა დოქტორების — მომზადების ძალზე ნელმა დაძაბულობისა და რისმა ზრდამ.

არა მარტო საშუალო სკოლა, არამედ ხშირად უმაღლესი სასწავლებლებიც კი არ არიან საკმარისად უზრუნველყოფილნი ისეთი ისტორიკოს-მასწავლებლებით, რომლებსაც გააჩნიათ აუცილებელი სპეციალური კვალიფიკაცია. დაბალია რიგი წიგნებისა და სტატიების მეცნიერული დონე. კვლავინდებურად არც ისე იშვიათად გვხვდება თალმუდიზმისა და დოგმატიზმის გამოვლინება, ავტორთა დასკვნებისა და ისტორიოგრაფიული ანალიზის სისუსტე.

ზოგიერთი ისტორიკოსის მიერ ჭერ კიდევ არ არის ბოლომდე სათანადოდ გაგებული პიროვნების კულტის ლიკვიდაციისათვის წარმოებული ბრძოლის მთელი სერიოზულობა. ზოგიერთი მეცნიერი მუშაკი და მასწავლებელი ამგვარ ბრძოლას ეწევა არასაკმარისი თანმიმდევრობითა და სიღრმით.

ესა და სხვა სახის ნაკლოვანებები მეტყველებენ ისტორიულ მეცნიერებათა დარგში სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების მომზადების გაუმჯობესებისათვის საჭირო ღონისძიებათა მიღების აუცილებლობაზე, რაც საფუძვლად უნდა დაედოს საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების შემდგომი აღმავლობისა და განვითარების საქმეს კომუნისტების მშენებლობის ინტერესებისათვის.

აუცილებელია მაქსიმალურად იქნეს გაზრდილი მომთხოვნელობა ისტორიკოსთა მუშაობის მიმართ, რათა უზრუნველყოთ იმ ამოცანების შესრულება, რომლებიც პარტიამ დააყენა ჩვენს წინაშე.

მოისმინა და განიხილა რა ბ. ნ. პონომაროვის მოხსენება ისტორიული მეცნიერების წინაშე მდგარი ამოცანებისა და ისტორიის დარგში სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების მომზადების შესახებ, საკავშირო თათბირი აღგენს:

საბჭოთა ისტორიკოსების საპატიო მოვალეობას წარმოადგენს აქტიური მონაწილეობა მიიღონ კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის საქმეში იმ ამოცანათა გეგმაზომიერი განხორციელების გზით, რომლებიც დასმულ იქნა საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების წინაშე სკკპ პროგრამისა და კომუნისტური პარტიის XXII ყრილობის გადაწყვეტილებებით.

საბჭოთა ისტორიკოსებმა, რომლებიც აღფრთოვანებულნი არიან ლენინური პარტიისა და მისი ცენტრალური კომიტეტის გაბედული და გადამჭრელი მოქმედებით სტალინის პიროვნების კულტის მავნე შედეგების მხილებასა და ლიკვიდაციაში, ბოლომდე უნდა გადალახონ პიროვნების კულტისათვის დამახასიათებელი ყველა გადმონაშთი სამეცნიერო-კვლევითსა და პედაგოგიურ პრაქტიკაში, გააძლიერონ ბრძოლა რევიზიონიზმის, დოგმატიზმისა და თალმუდიზმის, აგრეთვე მემარცხენე ოპორტუნიზმის წინააღმდეგ. უნდა გადაისინჯოს ის დოგმატური დებულებები და შეფასებები, რომლებიც ფეხმოკიდებული იყო ისტორიულ შრომებსა და დამხმარე სახელმძღვანელოებში და ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების ანალიზისას სრული მოცულობით იქნეს აღდგენილი შეფასების ლენინური მეცნიერული მეთოდები, რომლებიც ემყარებიან შემოქმედებითი მარქსიზმის პრინციპებს.

ისტორიის დარგში სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის პრობლემატიკის, მათ შორის ისტორიულ დისციპლინებში სადოქტორო და საკანდიდატო დისერტაციების თემატიკის სერიოზული გაუმჯობესება, ისტორიული მეცნიერების იმ აქტუალური საკითხების გაბედული შემოქმედებითი დამუშავება, რომლებიც პასუხობენ თანამედროვეობის მოთხოვნილებებს, საბჭოთა ისტორიკოსების პირველი რიგის ამოცანებს წარმოადგენს.

საზოგადოებრივი განვითარების ზოგად კანონზომიერებათა კონკრეტული გამოვლინებების გამოკვლევისას, უკლებლივ ყველა ისტორიული პერიოდის მაგალითებზე, აუცილებელია მთავარი ყურადღება მიექცეს მაღალკვალიფიციურ იმ ისტორიული ნაშრომების მომზადებას, მიძღვნილს თანამედროვე ეპოქის — სკკპ ისტორიის, საბჭოთა საზოგადოების ისტორიისა და საზღვარგარეთული ქვეყნების — ისტორიისადმი. ამ მიზნით აუცილებელია გაფართოვდეს და გაუმჯობესდეს ახალგაზრდა კადრების მომზადება, რომლებიც დასაპეციალდებიან კაპიტალიზმიდან კომუნისმზე გარდამავალი ეპოქის ისტორიაში.

მიაჩნია რა საბჭოთა ისტორიკოსების პირველხარისხოვან ამოცანად ჩვენს ქვეყანაში სოციალიზმის აშენებისა და კომუნისმის მშენებლობის გამოცდილების გამოკვლევა და მეცნიერული პრობაგანდა, აგრეთვე საბჭოთა ხალხის მიერ ლენინური პარტიის ხელმძღვანელობით დიდი იქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის შემდეგ განვლილი გზის ისტორიული ანალიზი, თათბირს საჭიროდ მიაჩნია სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში მუშაობის ფართოდ გაშლა იქტომბრის 50 წლისთავის ღირსეული შეხვედრის მიზნით, რათა ეს ისტორიული თარიღი აღინიშნოს სერიოზული ისტორიული გამოკვლევების, კოლექტიური და ინდივიდუალური მონოგრაფიების, პოპულარული ხასიათის ბროშურებისა და სალექციო კურსთა გამოქვეყნებით.

მობილზებული უნდა იქნეს საბჭოთა ისტორიკოსების საუკეთესო ძალები იქტომბრის 50 წლისთავისათვის მიძღვნილ კაპიტალურ გამოცემათა — „სსრკ ისტორია“ და „სკკპ ისტორია“ მრავალტომეულთა დროული და მაღალხარისხოვან სამეცნიერო-იდეურ დონეზე შესრულებისათვის.

უზრუნველყოფილ იქნეს საბჭოთა ისტორიკოსების საპატიო ამოცანის — დიდი იქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის ისტორიის ფუნდამენტური ნაშრომის მომზადებისა და გამოცემის შესრულება.

საბჭოთა ისტორიკოსების პირველი რიგის ამოცანაა მარქსისტული სოციოლოგიისა და მეთოდოლოგიის პრობლემატიკის დამუშავება, ლიკვიდაცია იმ გარღვევისა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა პიროვნების კულტის წლებში ისტორიულ მეცნიერებასა და ისტორიული მატერიალიზმის შემდგომ დამუშავებას შორის.

საბჭოთა ისტორიკოსების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად უნდა ჩაითვალოს საბჭოთა სოციალისტური სახელმწიფოს ხალხთა მეგობრობის ღრმა ფესვების ძიება და დამუშავება.

გაძლიერებული ყურადღება უნდა მიექცეს საბჭოთა კავშირის ხალხთა მეგობრობისა და ძმობის კავშირ-ურთიერთობის შესწავლას.

ისტორიულ ნაშრომებში გახსნილი უნდა იქნეს ჩვენი ქვეყნის ყველა მხარის პოლიტიკური, კულტურული და განსაკუთრებით რევოლუციური-კავშირ-ურთიერთობანი, რომლებიც ვითარდებოდნენ ცარიზმის კოლონიზატორული პო-ლიტიკისა და ადგილობრივი რეაქციული ნაციონალისტური ელემენტების ხელ-შემშლელ ღონისძიებათა მიუხედავად.

დანერგილ იქნეს პრაქტიკაში სხვადასხვა მოკავშირე რესპუბლიკების ის-ტორიკოსთა ერთობლივი გამოკვლევები, მიძღვნილი საერთო ამოცანების გა-დასაწყვეტად ხალხთა თანამშრომლობის ისტორიის შესწავლისა და მათ მიერ ერთობლივად განვლილი ისტორიული გზის გაშუქებისადმი.

სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტებისა და უმაღლესი სასწავლებლების ისტორიული დისციპლინების კათედრათა უმნიშვნელოვანეს ამოცანად ჩაითვა-ლოს ისტორიული დისციპლინების დარგში შემოქმედებითი დისკუსიების ორ-განიზაცია და ჩატარება ისტორიის მეტად აქტუალურ, გადაუჭრელ და სადავო საკითხებზე, რომელთაც დიდი მეცნიერული და საზოგადოებრივი ინტერესი გა-აჩნიათ.

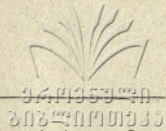
აუცილებელია საქმიანი მეგობრული ვითარების უზრუნველყოფა მეცნიე-რული კამათის ჩატარების დროს, დისკუსიის შედეგები, როგორც წესი, უნდა ქვეყნდებოდეს პრესაში.

ეთხოვოს სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროსა და სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიას განიხილონ კვალიფი-ცირებულ ისტორიკოსთა კადრების ურთიერთგაცვლის ორგანიზაციის საკითხი. როგორც სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების სპეციალისტთა უმაღლეს სას-წავლებლებში ხანგრძლივი დროით მივლინების გზით პედაგოგიური მუშაობის ჩატარების მიზნით, ისე უმაღლესი სასწავლებლების სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების მივლინებით სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებებში. გარდა ამისა, გადაწყვეტილი უნდა იქნეს უმაღლესი სასწავლებლების პედაგოგიურ მუშაობა-ში მეცნიერული კადრების უფრო ფართოდ ჩაბმის საკითხი.

ეთხოვოს სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს და სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიას დაამუშაოს ისტორი-ულ დისციპლინებში ასპირანტთა მომზადების პერსპექტიული გეგმა მთელი ქვეყნის მასშტაბით, სადაც გათვალისწინებული იქნება მაღალკვალიფიცირებუ-ლი ისტორიკოს-სპეციალისტებით უზრუნველყოფის მოთხოვნილებები როგორც უმაღლესი სასწავლებლების, ისე კვლევითი ინსტიტუტების ხაზით, აგრეთვე სა-არქივო დაწესებულებების, მუზეუმებისა და პრესის ორგანოების ხაზით.

აუცილებელია მუშაობის უფრო ხელსაყრელი პირობების შექმნა ახალგაზ-რდა ისტორიკოსთათვის. ამასთან ერთად განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს კვალიფიციური ხელმძღვანელობით მათ უზრუნველყოფას, სამეცნიერო მუშაობისათვის აუცილებლად საჭირო დროის გამოყოფას და მათი ნაშრომების გამოქვეყნებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნას.

საჭიროა ღონისძიებების შემუშავება ისტორიის დარგში მეცნიერული კად-რების მომზადების ხარისხის შემდგომი გაუმჯობესებისათვის ასპირანტურის ხა-

ზით (შერჩევის სისტემა, მეცნიერული ხელმძღვანელობა, ასპირანტურის თავმოყრა დიდ ცენტრებში, მიზნობრივი ასპირანტურა და სხვ.).

ეთხოვოს სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს მიიღოს ზომები სკკბ ისტორიის მასწავლებელთა კვალიფიკაციის ამაღლების ინსტიტუტებში მუშაობის გაუმჯობესებისათვის, აგრეთვე შეუქმნას საჭირო პირობები სსრ კავშირის ისტორიისა და მსოფლიო ისტორიის მასწავლებლებს მნიშვნელოვანი გამოკვლევების დასრულებისა და სპეციალური კურსების მომზადებისათვის.

ეთხოვოს რსფსრ და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების განათლების სამინისტროებს მიაქციონ ყურადღება ისტორიის მასწავლებელთა მომზადების დონის ამაღლების აუცილებლობას უმაღლეს პედაგოგიურ სასწავლებლებში.

ეთხოვოს სათანადო სამინისტროებს გადასინჯონ უმაღლეს სასწავლებელთა ისტორიული ფაკულტეტების არსებული სასწავლო გეგმები იმ დროის რაოდენობის შემცირების, თვალსაზრისით, რომელიც ეთმობა ზოგად სალექციო კურსებს და იმ საათების რაოდენობის შესაბამისი გაზრდისათვის, რომლებიც განკუთვნილია სემინარული მეცადინეობისათვის, წყაროთა შესწავლის საქმის გაუმჯობესებისა და სტუდენტთა დამოუკიდებელი კვლევითი მუშაობისათვის მომზადების მიზნით.

უზრუნველყოფილ იქნეს ისტორიოგრაფიის (ისტორიული მეცნიერების ისტორიის) განვითარება, რაც წარმოადგენს სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის დონის ამაღლების უმნიშვნელოვანეს პირობას ისტორიის დარგში, განსაკუთრებით საბჭოთა საზოგადოების ისტორიის, სკკბ ისტორიის და საერთაშორისო მუშაობის მოძრაობის ისტორიის დარგში.

საჭიროდ იქნეს მიჩნეული ასპირანტთა რაოდენობის გაზრდა წყაროთმცოდნეობისა და ისტორიოგრაფიის ხაზით, აგრეთვე სხვა სპეციალურ ისტორიულ დისციპლინებში (პალეოგრაფია, ისტორიული გეოგრაფია და სხვ.).

აღიარებს რა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის წყაროთმცოდნეობითი ბაზის შემდგომი განვითარების მნიშვნელობას, თათბირი ეთხოვს სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოსთან არსებულ მთავარ სარქივო სამმართველოს შეუქმნას საბჭოთა ისტორიკოსებს არქივებით სარგებლობის უკეთესი პირობები. მიჩნეულ იქნეს საჭიროდ არქივების სწრაფი აღჭურვა თანამედროვე ასლგადაღების და გასამრავლებელი ტექნიკით, ზოგადი და სპეციალური ანაწეობებისა და კატალოგების შედგენა საჯაროდ დაშვების არქივებში, აგრეთვე მეგზურთა გამოცემა.

მიღებულ იქნეს ზომები შემთხვევითობის ელემენტების აღმოსაფხვრელად სარქივო დოკუმენტების გამოცემის საქმეში. სარქივო დოკუმენტების გამოცემის საქმე დაქვემდებაროს ერთიან გეგმას, რომელიც გაითვალისწინებს მეცნიერულ-პედაგოგიური და პოლიტიკურ-საგანმანათლებლო მუშაობის რეალურ მოთხოვნებს.

ისტორიკოსთა შრომის ნაყოფიერების გაზრდის მიზნით სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტებისა და უმაღლეს სასწავლებელთა კათედრების პრაქტიკაში აუცილებელ პირობად იქნეს მიღებული ისტორიოგრაფიულ დისციპლინებში მიკროფილმირების, ფოტოასლების გადაღებისა და საბუნებისმეტყველო-

მეცნიერული და მათემატიკური მეთოდებისა და საშუალებების (სამეცნიერო-კვლევითი მოწყობილობის გამოყენების ჩათვლით) დანერგვა და ამ მიმართულებით მუშაობის განუწყვეტელი გაუმჯობესება; აგრეთვე იმ კადრების მომზადება, რომლებიც მიიღებენ სპეციალიზაციას მანქანების დახმარებით სამეცნიერო-კვლევითი და სასწავლო პროცესების რაციონალიზაციის საკითხებში ისტორიული დისციპლინის ხაზით.

ვინაიდან პარტიისა და მთავრობის გადაწყვეტილებით სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიას დაეკისრა მთელი ქვეყნის მასშტაბით სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების კოორდინაციის მოვალეობა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგში, მათ რიცხვში ისტორიულ მეცნიერებათა დარგშიაც; აუცილებელ პირობად ჩაითვალოს სამეცნიერო საბჭოების არსებული ქსელის გაფართოება ისტორიული მეცნიერების უმნიშვნელოვანეს პრობლემათა ხაზით და უფრო მეტად მოწესრიგებული ორგანიზაციული და ფინანსური ურთიერთობის დამყარება სამეცნიერო საბჭოებსა, განყოფილებებსა, სამეცნიერო ინსტიტუტებსა და კათედრებს შორის.

აუცილებელ საჭიროებად ჩაითვალოს კვლევითი ინსტიტუტებისა და სამოქალაქო უმაღლესი სასწავლებლების მუშაობისა და სამხედრო ისტორიკოსებს, აგრეთვე სამეცნიერო საზოგადოებებსა და მუზეუმების თანამშრომლებს შორის უფრო მჭიდრო კონტაქტის დამყარება.

მიღებულ იქნეს ზომები სათანადო კონტაქტის დასამყარებლად სკკპ ისტორიისა და სსრ კავშირის ისტორიის დარგებში მომუშავე ისტორიკოსებს შორის, როგორც სამეცნიერო კვლევითი მუშაობის, ისე სამასწავლებლო პრაქტიკის ხაზით.

ამ მიზნით ეთხოვოს დაინტერესებულ სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებებსა და უმაღლეს სასწავლებლებს უზრუნველყოფონ სამეცნიერო-კვლევითი გეგმებისა და პროგრამების კოორდინირება სკკპ ისტორიისა და სსრ კავშირის ისტორიის ხაზით იმგვარად, რომ თავიდან იქნეს აცილებული პარალელიზმი და, ამავე დროს, უზრუნველყოფილ იქნეს ნაყოფიერი თანამშრომლობა სკკპ ისტორიისა და სსრ კავშირის ისტორიის სპეციალისტთათვის მათ სამეცნიერო და სასწავლო მუშაობაში.

ეთხოვოს სკკპ ცკ-თან არსებულ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტისა და მეცნიერებათა აკადემიის ხელმძღვანელობას განიხილონ საკითხი მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტთან ისტორიულ-პარტიული პრობლემატიკის გაერთიანებული სამეცნიერო საბჭოს ჩამოყალიბების შესახებ, რათა უკეთ იქნეს კოორდინირებული სკკპ ისტორიისა და სსრ კავშირის ისტორიის სპეციალისტთა სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა, აგრეთვე იმ სპეციალობების ისტორიკოსთა მუშაობა, რომლებიც თემატიკურად მჭიდროდ დაკავშირებულ საკითხებზე მუშაობენ.

მიღებულ იქნეს ზომები ისტორიკოსთა და სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა წარმომადგენლებს შორის მჭიდრო თანამშრომლობის დასამყარებლად. მიზანშეწონილად იქნეს მიჩნეული ისტორიკოსთა აქტიური შემოქმედებითი მონაწილეობა ფილოსოფოსებთან, ეკონომისტებთან, იურისტებთან და ფილოლო-

გებთან ერთად თანამედროვეობის აქტუალური ამოცანების გადაწყვეტისადმი მიძღვნილი კომპლექსური სამეცნიერო პრობლემების დამუშავებაში.

ფართოდ იქნეს ჩაბმული სხვადასხვა სპეციალობის მეცნიერები იმ კოლექტიურ განმაზოგადებელი ხასიათის ნაშრომების დამუშავებაში, რომელთაც ისტორიკოსები ამზადებენ.

აუცილებელ საჭიროებად იქნეს მიჩნეული ისტორიკოსთა, ფილოსოფოსთა, ხელოვნებათმცოდნეთა, ფილოლოგთა ძალების გაერთიანება ფუნდამენტური ნაშრომის მოსამზადებლად მსოფლიო კულტურის ისტორიაში.

ეთხოვოს სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიას შექმნას მსოფლიო კულტურის ისტორიის კომპლექსური სამეცნიერო საბჭო.

ეთხოვოს სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს შეიტანოს მსოფლიო ისტორია იმ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა რიცხვში, რომლებსაც სამინისტრო აკუთვნებს პოლიტიკურ ეკონომიას, სკკპ ისტორიის და ფილოსოფიას, როგორც ეს უკვე გაკეთდა სსრკ ხალხთა ისტორიის მიმართ.

ვინაიდან სამეცნიერო ხარისხებისა და წოდებების მინიჭების დღემდე არსებული სისტემა ხელს არ უწყობს კვლევის კოლექტიური მეთოდების განვითარებას სამეცნიერო-კვლევით მუშაობაში და სტიმულს არ აძლევს მეცნიერ მუშაკებს კოლექტიურ ნაშრომთა მომზადების საქმეში როგორც ისტორიის, ისე სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ხაზით, თათბირი სთხოვს სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს განიხილოს საკითხი კოლექტიურ ნაშრომთა შექმნისათვის ხარისხის მინიჭების შესაძლებლობის შესახებ და გამოაქვეყნოს ამ მიმართულებით საჭირო რეკომენდაციები და განმარტებანი.

რჩევა მიეცეთ სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების სამეცნიერო საბჭოებსა და უმაღლესი სასწავლებლების ისტორიული დისციპლინების კათედრებს:

ა) ისტორიის დარგში სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი სადისერტაციო ნაშრომების შეფასების ან სამეცნიერო წოდების მინიჭებაზე წარდგინების განხილვისას გადაამწყვეტ ფაქტორად მიიჩნიონ არა ბეჭდვითი პროდუქციის რაოდენობა ან წარდგენილი სადისერტაციო შრომის მოცულობა, არამედ მაძიებლის მიერ მეცნიერებაში შეტანილი წვლილი (გარკვეული ისტორიული მასალის განზოგადებასთან დაკავშირებული იდეის სიახლე, მეცნიერული დასკვნების დამოუკიდებელი ჩასაითი და ახალგაზრდა მეცნიერული კადრების მომზადებისა და აღზრდის საქმეში ჩატარებული მუშაობის დადებითი შედეგები).

ბ) მიენიჭოთ სამეცნიერო ხარისხი მხოლოდ იმ კოლექტიურ სამეცნიერო ნაშრომთა (რომლებმაც მიიღეს დადებითი შეფასება მეცნიერული საზოგადოებრიობის მხრივ) ავტორებს, რომელთაც ამ კოლექტიურ ნაშრომებში ეკუთვნით მნიშვნელოვანი საავტორო ტექსტი და რომლებმაც მნიშვნელოვანი დამოუკიდებელი წვლილი შეიტანეს საერთო შრომაში, რითაც აქტიურად შეუწყეს ხელი საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების განვითარებას. კოლექტიური ნაშრომის ნა-

წილი, რომელიც მაძიებელს ეკუთვნის, უნდა აკმაყოფილებდეს იმ მოთხოვნებს, რომელთაც არსებული დებულება უყენებს სადისერტაციო ნაშრომებს.

ეთხოვოს სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს მიიღოს. ზომები უმაღლესი საატესტაციო კომისიის მუშაობის გასაუმჯობესებლად და მისი ორგანოების დაკომპლექტებისათვის უფრო მჭიდრო მეცნიერული კონტაქტი დაამყაროს მეცნიერულ საზოგადოებრიობასთან.

მიღებულ იქნეს ზომები, რათა კიდევ უფრო გაიზარდოს იდეური და მეცნიერული დონე ისტორიული ყურნალებისა, რომელნიც მოწოდებულნი არიან აქტიურად შეუწყონ ხელი საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების აღმავლობას და მის მიღწევათა პოპულარიზაციას, დროულად გამოავლინონ და გააპრიტიკონ ნაკლოვანებანი, ჩაატარონ მეცნიერული დისკუსიები, დღის წესრიგში დააყენონ ახალი პრობლემები და მოაწყონ მუშაობის გამოცდილების ურთიერთგაზიარება სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტებისა და უმაღლესი სასწავლებლების ისტორიკოსთა სხვადასხვა კოლექტივებს შორის.

აპაღლებულ იქნეს ისტორიული ყურნალების როლი ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის, რეფორმისტული, რევინიონისტული და დოგმატიკური ფალსიფიკატორების წინააღმდეგ შეტევითი ბრძოლის წარმოების საქმეში.

ისტორიული ყურნალები მოწოდებულნი არიან მუდმივად ხელს უწყობდნენ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მეთოდოლოგიური დონის ამაღლებას, მკითხველთა ყურადღების მიპყრობას სოციოლოგიისა და ისტორიის ფილოსოფიის საკითხებისადმი. ისტორიული ყურნალები ვალდებულნი არიან თავიდან აიცილონ დუბლირება და უზრუნველყონ საბჭოთა ისტორიკოსების ნაშრომების და უმნიშვნელოვანესი უცხოური გამოცემების მაღალხარისხოვანი რეცენზირება. ისეთი კრიტიკული სტატიების დაწერა, რომლებშიც მოცემული იქნება გამოკვეყნებულ ისტორიულ ნაშრომთა ობიექტური მეცნიერული შეფასება, განხილული უნდა იქნეს როგორც საბჭოთა ისტორიკოსების უაღრესად პასუხსაგები და საბატიო ამოცანა. ყურნალებმა უნდა გააფართოონ თავიანთი კავშირი ისტორიკოსებთან, გამოსაქვეყნებელი მასალის გეგმებისა და პრობლემატიკის თაობაზე მათთან სისტემატური მოთათბირების გზით.

დებულობს რა მხედველობაში მარქსისტული ისტორიული მეცნიერების დიდ აღმზრდელობით როლს, პირველ რიგში კი მის როლს მეცნიერულ-მატერიალისტური მსოფლმხედველობის ფორმირებისა და კაცობრიობის კომუნისტურში გადასვლის კანონზომიერებისა და გარდუვალობის გაუმუქების საქმეში, ყველა საბჭოთა ისტორიკოსის უპირველეს მოვალეობად იქნეს მიჩნეული მასებში ისტორიული ცოდნის ფართოდ გავრცელების საქმეში აქტიური მონაწილეობა, საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების უმნიშვნელოვანეს მიღწევათა ბეჭდვითი და სიტყვიერი პროპაგანდა, პოლიტიკური და მეცნიერული ცოდნის გამავრცელებელ საზოგადოებასთან გეგმაზომიერი თანამშრომლობა.

საკუთრად იქნეს ცნობილი საზოგადოებრივ საწყისებზე მხარეთმცოდნეობითი მუშაობის განვითარება მთელს საბჭოთა კავშირში და ამ გზით მოსახლეობის ფართო ფენების დაინტერესება თავიანთი რესპუბლიკის, ოლქის, ქალაქისა და სოფლის ისტორიისადმი. ფართოდ იქნეს მობილიზებული ადგილობრივი ის-

ტორიული მასალა, რათა ჩავუნერგოთ ხალხს, განსაკუთრებით ახალგაზრდობის საბჭოთა პატრიოტიზმის გრძნობა. წახალისებულ იქნეს მხარეთმცოდნეობითი გაერთიანების, ისტორიული წრეების, აგრეთვე კლუბების შექმნა ისტორიის მასწავლებლების, უფროსი კლასების მოსწავლეთა და სტუდენტთა აქტიური მონაწილეობით.

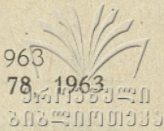
თათბირი მხურვალე მოწოდებით მიმართავს ყველა ისტორიკოსსა და მხარეთმცოდნეს აქტიურად ჩაებან ისტორიული და კულტურული ძეგლების — საბჭოთა ხალხის ფასდაუდებელი ნაციონალური სიმდიდრის — შენარჩუნებისათვის ბრძოლაში.

საჭიროდ იქნეს მიჩნეული საბჭოთა ისტორიკოსებისა და სხვა სოციალისტური ქვეყნების ისტორიკოსების მჭიდრო თანამშრომლობის შემდგომი განვითარება და სრულყოფა, სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის უკეთესი კოორდინაციის მიღწევა იმ პრობლემებზე, რომლებიც საერთო ინტერესს შეიცავენ.

კაპიტალისტური ქვეყნების ისტორიკოსებთან კონტაქტის დამყარებასთან ერთად, საჭიროა გაძლიერდეს მუშაობა საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების მიღწევათა გასავრცელებლად უცხოეთში, აგრეთვე სხვადასხვა მიმართულების მქონე რეაქციულ კონცეფციათა სამხილებლად, რათა მიმართულ იქნეს მთელი ძალები ისტორიის ბურჟუაზიული, რეფორმისტული და რევოლუციონისტული ფალსიფიკატორების ზოგად-მეთოდოლოგიური ხასიათის ნაშრომთა წინააღმდეგ.

მიღებულ იქნეს ზომები საბჭოთა ავტორების ყველაზე მნიშვნელოვანი წიგნებისა და სტატიების უცხო ენებზე თარგმნისა და გამოცემისათვის, რათა გავაცნოთ საბჭოთა ისტორიული აზროვნების მიღწევები უცხოელ მკითხველებს.

ისტორიკოსთა საკავშირო თათბირი თხოვს მეცნიერებათა აკადემიას, სსრ კავშირის უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროს, მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტსა და სკკპ ცკ-თან არსებულ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა აკადემიას გამოსცენ თათბირის მასალები და დეტალურად შეისწავლონ თათბირზე წამოყენებული ყველა წინადადება მათი რეალიზაციის მიზნით.

ბ. კიკვიძე

ივანე ჯავახიშვილი და ქართული ისტორიოგრაფია (დაბადებიდან 85 წლისთავის გამო)

ივანე ჯავახიშვილმა თავისი სამეცნიერო მოღვაწეობა ძველი ქართული საისტორიო მწერლობის კრიტიკით დაიწყო. ქართული მატეანის უძველესი ნაწილის კრიტიკული შესწავლის საფუძველზე, ბერძნულ-ლათინური და სომხური წყაროების გამოყენებით, მან 1898 წელს კიდევაც დაწერა ჩინებული გამოკვლევა — „ანდრია მოციქულის და შმინდა ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში“, რომელმაც საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის უაღრესად მნიშვნელოვანი პრობლემები აღძრა.

საისტორიო წყაროს ღირსება-ნაკლოვანების შემოწმება, ამ წყაროდან უტყუარი ცნობების გამოკრება და ისტორიისათვის ასეთი ცნობების გამოყენება, რომლის მავალითს ივ. ჯავახიშვილის ეს გამოკვლევა იძლევა, ქართული საისტორიო მწერლობისათვის ახალი არ იყო. ეს დიდებული ტრადიცია ჯერ კიდევ XI საუკუნიდან მომდინარეობდა. მაგრამ ის, რაც XI საუკუნის საისტორიო მწერლობაში შეუტყუველ ჭეშმარიტებად ითვლებოდა, რასაკვირველია, XX საუკუნეში აღარ გამოდგებოდა და საჭირო ხდებოდა არა თუ ახლად მოპოვებული ცნობების შემოწმება, არამედ უკვე დიდი ხნით მიღებული და დადგენილი წყაროების ხელახალი გადასინჯვა.

ახლად მოპოვებული მასალები იმ დროისათვის, XX საუკუნის დამდეგისათვის კი ბევრი იყო. დიდ მოვლენას წარმოადგენდა თ. ჟორდანიას „ქრონიკების“ ორი წიგნის გამოცემა გასული საუკუნის მიწურულს; 1899 წელს კიდევ გამოიცა ექ. თაყაიშვილის „საქართველოს სიძველენის“ I ტომი. შემდეგ გრძელდებოდა საისტორიო საბუთების შემცველი ამ წიგნის მომდევნო ტომების ბეჭდვა.

1906 წელს ექ. თაყაიშვილმა გამოსცა „ქართლის ცხოვრების“ მარიაშ დედოფლისეული ვარიანტი (ეს ვარიანტი აღმოაჩინა დიმიტრი ბაქრაძემ 1885 წელს).

თ. ჟორდანიას და ექ. თაყაიშვილის მიერ გაწეულმა მუშაობამ საგრძნობლად წასწია წინ საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საქმე. მაგრამ არ იყო საისტორიო წყაროთა მიმომხილველი, ერთიანი სახელმძღვანელო საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობაში.

ივ. ჯავახიშვილის ღვაწლია, რომ მან წამოიწყო და კიდევაც განახორციელა დიდი საქმე — ქართული საისტორიო ძეგლების, საბუთებისა და ყველა სახის წყაროს მეცნიერულ-კრიტიკული განხილვა. ეს უზარმაზარი შრომა —

„ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინაღ და ეხლა“ — მის მიერ შესრულდა ოთხ წიგნად.

პირველი წიგნი წარმოადგენს გამოკვლევებს მთელი ქართული საისტორიო მწერლობისა, თანმიმდევრულად V საუკუნიდან XVIII საუკუნემდე (ჩათვლით); იგი პირველად დაიბეჭდა 1916 წელს.

ივ. ჯავახიშვილმა დაასაბუთა ქართული საეკლესიო მწერლობის უდიდესი მნიშვნელობა სამოქალაქო ისტორიისათვის და დაამტკიცა, რომ ქართული საისტორიო მწერლობა წარმოსდგა მარტივოლოგიურ ნაწარმოებთაგან, რომ „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენელი საისტორიო თხზულებანი, სამოქალაქო ისტორია, საეკლესიო მწერლობის ნიადაგზე აღმოცენდა.

საეკლესიო მწერლობაში ივ. ჯავახიშვილი, როგორც ისტორიკოსი, ეძებდა წმინდა სამოქალაქო ისტორიის ცნობებს და ბუნებრივია, რომ ის გვერდზე ტოვებდა ამ მწერლობის დოგმატიკურ მხარეს. ადვილი როდი იყო ამ ცნობების გამოკრება და იმის გამოვლენა, რაც ასე ნათლად არ ჩანდა სამოქალაქო ისტორიისათვის გამოსადეგად. ყოველივე ამისათვის კი, ნიჭთან ერთად, საჭირო იყო დიდი ცოდნა რელიგიის ისტორიის, საეკლესიო სამართლის, საერთოდ სამართლის მეცნიერებისა და მთელი საქრისტიანო მწერლობისა. ასეთი ფართო ცოდნისა და მრავალმხრივი კვლევის შედეგი იყო ის, რომ მანამდე მხოლოდ საეკლესიო მწერლებად მიჩნეული გიორგი მთაწმინდელი და ეფრემ მცირე ივ. ჯავახიშვილმა მეცნიერებას გააცნო როგორც XI საუკუნის დიდი ისტორიკოსები.

ივ. ჯავახიშვილი მოხიბლული იყო გიორგი მთაწმინდელის მიერ საისტორიო მწერლობაში შემოღებული კვლევის მეთოდებით, რომ სარწმუნო ისტორია აგებული უნდა იყოს არა ზეპირგადმოცემაზე, არამედ წერილობით და ნივთიერ წყაროებზე, რომ ამ შემთხვევაშიც ჰემარიტ და უეჭველ წყაროდ ძეგლის დედანი უნდა იყოს მიჩნეული.

ზეპირი ცნობები, იქ, სადაც ეს აუცილებელი ხდება, თვითმხილველისაგან უნდა იყოს შეკრებილი და ამნაირად სარწმუნო კაცთაგან გადმონაცემი. „მასადაამე, — ამბობს ივ. ჯავახიშვილი, — ქართულ მწერლობაში XI საუკუნეში გ. მთაწმინდელის წყალობით საისტორიო თხზულებათა მეთოდური მხარე იმდენად განვითარებული და დამთავრებული იყო უკვე, რომ თანამედროვე მკაცრ სამეცნიერო მოთხოვნილებასაც კი დააკმაყოფილებსო“¹.

საისტორიო მეცნიერებაში კვლევის ის ფილოლოგიური მეთოდი, რომელსაც ეფრემ მცირე მისდევდა, ივ. ჯავახიშვილს კლასიკურ მაგალითად მიაჩნდა. ეფრემ მცირეს ეკუთვნის გამოკვლევა — „უწყებაჲ მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიქსენების“. ამ გამოკვლევის წყაროების შესახებ ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „ამაზე მეტი არც ჩვენ ვიცით ახლაო“².

ამ გამოკვლევას მაშინ, XI საუკუნეში, უდიდესი პოლიტიკური მნიშვნელობა ენიჭებოდა და გასაგებია, რომ იგი უნაკლო უნდა ყოფილიყო. საკითხი

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, 1916, გვ. 79.

² იქვე, გვ. 104.

ენებოდა საქართველოს ეკლესიის სიძველეს და ქართული ფეოდალური სახელმწიფოებრიობის ამ ბურჯის უფლებებს.

თავის დროზე გიორგი მთაწმინდელმა ბიზანტიის მართლმადიდებლური ეკლესიის პატრიარქის წინაშე თავისი ცნობილი სიტყვისგებით და შემდეგ ეფრემ მცირემ თავისი გამოკვლევით მთელი ქრისტიანული მსოფლიოს წინაშე სამაგალითოდ დაამტკიცეს მწმინდელი საქართველოს ეკლესიისა და სახელმწიფოს სუვერენიტეტის საფუძვლები.

ამრიგად, ის, რაც ერთი შეხედვით, საეკლესიო სფეროს წარმოადგენდა, უაღრესად პოლიტიკური, სახელმწიფოებრივი საქმე იყო. ვასავებია, რომ გიორგი მთაწმინდელისა და ეფრემ მცირის მოღვაწეობა ქართულ კულტურას პირველხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებდა იმდროინდელ მსოფლიოში.

ფეოდალურ საქართველოს კულტურულ ცენტრებს წარმოადგენდნენ მონასტრები, რომელთა მოღვაწენი თავგამოდებით იბრძოდნენ ქრისტიანული ორტოდოქსიის დასაცავად. ამ ბრძოლამ წარმოშვა არა ერთი მნიშვნელოვანი, ღირსშესანიშნავი ძეგლი ქართული მწერლობისა. ამ ძეგლებს, როგორც ფრიად საჭირო ცნობების შემცველთ სამოქალაქო ისტორიისათვის, საპატიო ადგილი უჭირავთ ჩვენს საისტორიო მწერლობაში.

საქართველოს ისტორიის კვლევის საქმეში, ქართულთან ერთად უცხოური წყაროების გამოყენება ჯერ კიდევ თეიმურაზ ბატონიშვილიდან იწყება. ხოლო შემდეგ დ. ბაქრაძემ, თავისი დროის კვალობაზე, დიდად აამაღლა საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობა. მაგრამ მიუხედავად ამისა, „ქართლის ცხოვრების“ შემდგენელ მემატრიანეებისა და ისტორიკოსების კონცეფციები მაინც ინარჩუნებდნენ ძალას ისეთ აქტუალურ საკითხებზე, როგორცაა: ქართველ ტომთა წარმოშობა, ქართველებისა და ამიერკავკასიის სხვა ხალხების ურთიერთათესაობა, ქართული სამეფოს დასაწყისი, ქართული დამწერლობის გაჩენა და სხვ.

მხოლოდ ივ. ჯავახიშვილმა გააჩნია კრიტიკულად ყველა ქართველი მემატრიანე და ისტორიკოსი და წამოაყენა სახელმძღვანელო დებულებანი წყაროთმცოდნეობაში, რამაც თვით XIX საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფიის მონაბოვარი ვაამაგრა და არაჩვეულებრივად გაზარდა.

როგორც დიდმა ისტორიკოსმა მეცნიერმა ივ. ჯავახიშვილმა, XI საუკუნის ქართულ საისტორიო მწერლობის, კერძოდ ლეონტი მროველის „მატიანე ქართლისაჲს“ და სხვ. მონაცემები, მათ მიერ აღძრული აქტუალური საკითხები დაუკავშირა XI საუკუნის საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობას და ნათლად უჩვენა, რომ გაერთიანებული საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა, სოციალურ-კულტურული ვითარება აყენებდა ამ საკითხებს და აქტუალურ მნიშვნელობას ანიჭებდა მათ.

მრავალმხრივ წარმოებული კვლევის შედეგად ივ. ჯავახიშვილი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ლეონტი მროველს XI საუკუნის უაღრეს არ უნდა ეცხოვრება; ლეონტი მროველის ფართო მეცნიერული ჰვრეტა მიუთითებს მისი ცხოვრება-მოღვაწეობის დროზე, კერძოდ XI საუკუნეზე.

„ქართლის ცხოვრების“ კრებულის მშვენიერებას დავით აღმაშენებლის, თამარ მეფის ისტორიკოსებისა და ჟამთააღმწერელის თხზულებანი წარმოადგენენ. დიდად თავშეკავებული და ზომიერების დამცველი ჩანს ივ. ჯავახიშვილი ამ შესანიშნავი ისტორიკოსების დახასიათებაში.

ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობის მიმოხილვის დროს, უმთავრეს ყურადღებას აქცევდა კვლევის მეთოდებს და წყაროებს, რითაც ეს ისტორიკოსები სარგებლობდნენ. ამიტომ იყო რომ გიორგი მთაწმინდელისა და ეფრემ მცირის შემდეგ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის სიდიადე მას აღარ აკვირვებდა; ამიტომ იყო, რომ ორიოდ ადგილას ჟამთააღმწერლის თხზულებაში სასწაულთმოქმედების ამბებს ივ. ჯავახიშვილის თვალში დაუჩრდილავს თავისი დროის დიდი ისტორიკოსი ჟამთააღმწერელი. მაგრამ იმ დროს და იმ პირობებში, როცა ივ. ჯავახიშვილი ძველ ქართულ მატყანეს არჩევდა, აღნიშნული ისტორიკოსების ყოველმხრივ დაფასება ქართული ისტორიოგრაფიის დიდ მიღწევად უნდა მივიჩნიოთ. ახლა, რა თქმა უნდა, უფრო ფართო სარბიელი გვაქვს ქართული საისტორიო მწერლობის მიმოხილვისათვის, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ამ სარბიელზე ივ. ჯავახიშვილმა გამოგვიყვანა.

ივ. ჯავახიშვილს ეკუთვნის აღმოჩენა „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ხელნაწერისა, რომელმაც მას ფასდაუდებელი დახმარება გაუწია ქართული საისტორიო მწერლობის შესწავლის საქმეში და რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში შევიდა „ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრების“ სახელით. ეს იყო 1913 წელს¹.

თამარ მეფის დროის მატყანის შესახებ 1916 წელს დაბეჭდილ შრომაში ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „თამარ მეფის ხანას უეჭველია საქართველოში ბევრი აღმწერელი და ისტორიკოსი ეყოლებოდა, მაგრამ ერთის გარდა სხვების ნაშრომი ჯერჯერობით დაკარგულად უნდა ჩაითვალოს“².

ეს ვარაუდი გამართლდა. 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილმა „ქართლის ცხოვრების“ ახალი ხელნაწერი იპოვა, სადაც თამარ მეფის მანამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება აღმოჩნდა. ამავე ხელნაწერში აღმოჩნდა ვახტანგისეული კომისიის მიერ შედგენილი „ქართლის ცხოვრების გაგრძელება“.

მიუხედავად იმისა, რომ „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შედგენილობისა და ამ კრებულის ვარიანტების შესახებ დიდი შრომა იყო გაწეული, მხოლოდ ივ. ჯავახიშვილმა მოჰგინა ნათელი ამ საკითხებს და დაამტკიცა თუ როგორ დგებოდა „ქართლის ცხოვრების“ კრებული. ივ. ჯავახიშვილმა გამოარკვია, რომ XV საუკუნეშიც „ქართლის ცხოვრება“ თავდებოდა დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსით და რომ თამარ მეფის ისტორიკოსი და ჟამთააღმწერელი კრებულში ჯერ კიდევ არ იყო შეტანილი, რომ შევსებული „ქართლის ცხოვრება“ ეკუთვნის XVI საუკუნის ოციან წლებს.

¹ ანასეული „ქართლის ცხოვრება“ პირველად გამოსცა * ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ მ ა 1942 წელს.

² ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 165.

ამგვარად, ტრადიციულად ერთ დიდ ნაწარმოებად მიღებული „ქართლის ცხოვრება“ ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევის შედეგად სხვადასხვა დროის, საუკუნეებით ერთმანეთისაგან დაცილებულ, ნაწარმოებთა კრებულად გახდა ცნობილი.

„ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების გულდასმით შესწავლის შემდეგ ივ. ჯავახიშვილმა გამოარკვია თუ რა წყაროებით უსარგებლია ე. წ. სწავლულ კაცთა კომისიას და რა ღირსების მატარებელია ამ კომისიის მიერ გაწეული შრომა.

დიდმა ისტორიკოსმა აქ მოიხმარა ის უამრავი მასალა, რომელიც მას ვახუშტი ბატონიშვილის შესწავლით დაუგროვდა.

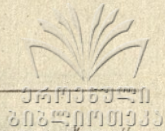
ვახუშტის შესახებ გამოკვლევა ივ. ჯავახიშვილის დიდი შრომის ერთ-ერთი საუკეთესო ნაწილია. ვახუშტის გეოგრაფიული შრომა და მისი ისტორიული შრომის შესავალი, სადაც მიმოხილულია ძველი საქართველოს საზოგადოებრივი და სახელმწიფო წყობილება, — ზნენი და ჩვეულებანი ქართველთა, — შეიძლება მეორე „ქართლის ცხოვრებად“ ჩაითვალოს. ამიტომაც წერდა ივ. ჯავახიშვილი, რომ „ვახუშტის შრომა... მუდამ უკვდავების შარავანდედით იქნება მოსილი და არას დროს მნიშვნელობა არ დაეკარგება“.

ივანე ჯავახიშვილის შრომა „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“ იწერებოდა მეორე კაპიტალურ ნაშრომთან — „ქართველი ერის ისტორიასთან“ — ერთად.

თავისი ნაშრომი „ქართველი ერის ისტორია“ (ოთხ წიგნად) ივ. ჯავახიშვილს საქართველოს პოლიტიკურ ისტორიად მიაჩნდა და ამიტომაც მას თავიდან ჰქონდა მოფიქრებული ცალკე გამოკვლევები მიეძღვნა ქვეყნის სოციალური და ეკონომიური ცხოვრებისათვის. განსვენებულმა მეცნიერმა კიდევაც დაწერა „ქართული სამართლის ისტორია“ ორ წიგნად და „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“ კიდევ ორ მონუმენტურ ტომად.

ქართული პალეოგრაფიის საკითხების ხანგრძლივად კვლევის შემდეგ, 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილმა აღმოაჩინა უძველესი ქართული ხელნაწერები. ამ აღმოჩენამ ერთბაშად შეცვალა მეცნიერული აზრი ქართული დამწერლობის წარმოშობის დროისა და განვითარების შესახებ. თუ მანამდე მეცნიერება არ იცნობდა ქართული ხელნაწერების IX საუკუნეზე უწინარეს ძეგლს, ახალი აღმოჩენის წყალობით ამ თარიღმა სამი საუკუნით გადაიწია — ახლად მოპოვებული ქართული პალიმფსესტები VI საუკუნით დათარიღდა.

ივ. ჯავახიშვილის მიერ ქართული პალიმფსესტების აღმოჩენისა და ქართული პალეოგრაფიის შესახებ მონოგრაფიის გამოქვეყნების (1926 წ.) შემდეგ, რასაკვირველია, სრულიად საფუძვლიანად და საბოლოოდ უნდა უარყოფილიყო ადრე გავრცელებული აზრი ქართული დამწერლობის V საუკუნეში წარმოშობის შესახებ. სომხური საისტორიო მწერლობის ცნობები, რომლებიც ამ აზრს ხანგრძლივად კვებავდნენ, ივ. ჯავახიშვილს განხილული აქვს თავის ფუძემდებლურ შრომაში — „ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა“ (1935 წ.). 1927—28 წწ. ამ შრომას სპარსულ საისტორიო მწერლობასთან ერთად, ივ. ჯავახიშვილი ჯერ კიდევ ლექციებად უკითხავდა თავის სტუდენტებს; ამ მონოგრაფიებს ივ. ჯავახიშვილის გეგმით, უნდა შეედგინათ მეორე ნაწილი დი-

დი შრომისა — „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინა და ესა“.

ჩვენი უნივერსიტეტისა და თვით ივ. ჯავახიშვილის სამეცნიერო ცხოვრებაში მნიშვნელოვან მოვლენათა სწრაფმა მსვლელობამ სხვაგვარად წარმართა საქმე და აღნიშნული ფართო მონახაზის მხოლოდ მესამე ნაწილი დაიბეჭდა სამ წიგნად: „ქართული პალეოგრაფია“, „ქართული საფას-საზომმცოდნეობა“ და „ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა“. სამთავე დიდი შენაძენია ქართული საისტორიო მეცნიერებისათვის. 1923 წელს, ქართული პალიოგრაფიკის აღმოჩენასთან დაკავშირებით, ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „კარგა ხანია, რაც გამოცდილებამ დამარწმუნა, რომ ქართული ისტორიული და ფილოლოგიური მეცნიერებისათვის მტკიცე საფუძვლის შესაქმნელად ე. წ. დამხმარე სამეცნიერო დარგების — ქართული ეპიგრაფიკა-პალეოგრაფიკისა, დიპლომატიკისა, ქრონოლოგიისა და ნუმისმატიკა-მეტროლოგიის შესწავლა და შექმნა იყო აუცილებელი“¹.

ივ. ჯავახიშვილმა საფუძველი ჩაუყარა და შექმნა ეს სამეცნიერო დისციპლინები. ფასდაუდებელია მისი შრომა ქართული სიგელთმცოდნეობისა ანუ დიპლომატიკის შესახებ. სპეკარისია აღინიშნოს, რომ ივ. ჯავახიშვილმა აღმოაჩინა მთელი სიყალბე „სასისხლო სიგელებისა“, რომელთა მიხედვით მცდარად იხატებოდა ქართველი ხალხის XIII—XVI საუკუნეთა ისტორია. ქართული სიგელების მეთოდური შესწავლის შემდეგ ივ. ჯავახიშვილმა, ჯერ ერთი, გაწმინდა XIII—XVI საუკუნის საისტორიო საბუთები სიყალბისაგან და მოასუფთავა კვლევის ნიადაგი ისეთ უმნიშვნელოვანეს უბანზე, როგორც საისტორიო საბუთების გამოყენებაა, და, ამავე დროს, შექმნა მთელი სამეცნიერო დისციპლინა — ქართული დიპლომატიკა.

ქართული ნუმისმატიკის ფუძემდებლად ივ. ჯავახიშვილი მიხეილ ბარათაშვილს თვლიდა და აგრეთვე აღნიშნავდა ბროსეს, ბართოლომეის, ლანგლუას და ჯანსაკუთრებით ე. პახომოვის შრომების დიდ მნიშვნელობას, მაგრამ ეს შრომები მას სრულიად არ მიაჩნდა დამაკმაყოფილებლად ქართული მონეტებისა და საზომების ისტორიისათვის. ივ. ჯავახიშვილი მიზნად ისახავდა შეხებოდა იმ ცვლილებებს, რაც ქართული ფულის საზომების სისტემაში დროთა განმავლობაში ხდებოდა და ამრიგად ფულისა და საზომების სისტემა დაეკავშირებია იმ ეკონომიურ ცვლილებებთან, რაც საუკუნეთა განმავლობაში ქვეყანას განეცადა, რათა მატერიალური კულტურის ეს ნაწილი, საფასეებისა და საზომების სახით რომ იყვნენ შემორჩენილნი, ისტორიის უტყუარ წყაროდ გამხდარიყვნენ.

ივ. ჯავახიშვილი თავის შრომას ქართული ნუმისმატიკის ისტორიისათვის ამომწურავად არ თვლიდა, რადგან გამოკვლევას იგი იწყებდა მხოლოდ V საუკუნიდან. იმ დროს მის განკარგულებაში არსებული წყაროები სხვა შესაძლებლობას არ იძლეოდა. უკანასკნელ ხანებში კი ბევრი საყურადღებო არქეოლოგიური მასალა აღმოჩნდა, სწორედ ახალ აღმოჩენებს ვარაუდობდა განსვენებული მეცნიერი, როცა „საფას-საზომმცოდნეობის“ ბოლოსიტყვაობაში წერ-

¹ ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოამბე, № 2, 1923, გვ. 313.

და: „მომავალი ჯერ კიდევ ბევრ რაიმეს ახალს გვიქადის და სინათლეს ამყამად ბუნდოვან საკითხებსაცო“¹.

საისტორიო მეცნიერებისათვის იმ დიდი მნიშვნელობის გამო, რაც მატერიალური კულტურის ძეგლებს გააჩნიათ. ივ. ჯავახიშვილს საჭიროდ მიაჩნდა აღწერილი ყოფილიყო დღემდე შემორჩენილი შინამრეწველობის სახეები, რომლებიც ტექნიკის არაჩვეულებრივი განვითარების გამო თანდათან ქრებოდნენ და საისტორიო მეცნიერებისათვის სამუდამოდ იკარგებოდნენ. ივ. ჯავახიშვილს თავის სიცოცხლის უკანასკნელ დრომდე არ შეუწყვეტია ზრუნვა საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის გაზრდისა და გამდიდრებისათვის. ბოლო ხანებში განსაკუთრებით დიდ ყურადღებას აქცევდა ის მშენებლობის ისტორიას. 1935 წლის ზაფხულს ივ. ჯავახიშვილმა საქართველოს ძირითად რაიონებში შინამრეწველობის მასალების შესაკრებად 25 კაცი გაგზავნა და მათ სათანადო ინსტრუქციაც მისცა ამ საყურადღებო მასალების შეკრება-კლასიფიკაციისათვის. ეს მასალები კიდევაც დაგროვდა და ხუთ ტომად ჰქონდა დალაგებული და გამოსაცემად დამზადებული განსვენებულ მეცნიერს, მაგრამ მისი დაბეჭდვაც ვეღარ მოესწრო.

საქართველოს ისტორიის პრობლემები ივ. ჯავახიშვილმა იმ სიმაღლეზე აიყვანა, რომ მისი მუშაობა მონოგრაფიებს ვეღარ გასცდა და, მიუხედავად ხანგრძლივი და ფრიად ნაყოფიერი მოღვაწეობისა, ვეღარ მოასწრო დაეწერა როგორც თვით იტყოდა, ადვილად წასაკითხი, საქართველოს ზოგადი ისტორია. ამის ერთგვარი განხორციელების ცდას წარმოადგენდა სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში მისი ნაყოფიერი მუშაობა (ს. ჯანაშიასა და ნ. ბერძენიშვილთან ერთად) „საქართველოს ისტორიის“ სახელმძღვანელოზე.

ივ. ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორია“ ორ წიგნად, რომელიც პირველად 1913—1914 წწ. გამოიცა, დიდი მოვლენა იყო ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულმა მკითხველმა პირველად იხილა ექვმიუტანელი წყაროებით ამეტყველებული, დასაბუთებული ისტორია ქართველი ხალხისა, ხოლო საისტორიო მეცნიერებამ დიდი მონოგრაფია შეიძინა. საისტორიო მეცნიერებაში მუდამ იცოცხლებს „ქართველი ერის ისტორიის“ თავები — „ქართველთა წარმართობა“, საქართველოს გაერთიანება“, „პატრონჟიმობა“, „დავით აღმაშენებელი“, „თამარ მეფე“, „საქართველოს კულტურული მდგომარეობა XI—XII საუკუნეებში“ და სხვ., რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა.

მარქსისტული ისტორიოგრაფიისათვის ეს გამოკვლევები ძვირფასია და მათ ყოველთვის დაეყრდნობა იგი ქართველი ხალხის ისტორიული ცხოვრების ასახსნელად.

როგორც აღნიშნული იყო, ივ. ჯავახიშვილი ქართველი ხალხის ისტორიის პოლიტიკურ, ეკონომიურ და სოციალურ მხარეებს ცალკეულად იკვლევდა და მათ უძღვნდა პოლიტიკური, ეკონომიური და სამართლის ისტორიის წიგნებს.

¹ „ჩვენი მეცნიერება“, 1925, № 3—4, გვ. 61.

განსვენებული მეცნიერი ამა თუ იმ ისტორიულ მოვლენას კულტურულ ღირებულების თვალსაზრისით განიხილავდა და გატაცებული იყო ძიებით დაედგინა ამა თუ იმ ისტორიული მოვლენის ადგილობრივი, ეროვნული ნიადაგი. ისეთი სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენა, როგორც იყო ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა, ივ. ჯავახიშვილს წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც ქართული სახელმწიფო წყობილების მოვლენა და დიდ ძიებას აწარმოებდა იმის შესახებ, თუ საიდან დაიბადა მაშინ ჩვენში იდეა მონარქიული წყობილების შეცვლისა ფეოდალური პარლამენტით, რომელსაც განსვენებული მეცნიერი „რესპუბლიკურ წყობილებას“ უწოდებდა.

ამ საკითხს ეხებოდა ივ. ჯავახიშვილი, „ქართველი ერის ისტორიაში“, ხოლო შემდეგ სპეციალური თავი უძღვნა ამავე საკითხს „ქართული სამართლის ისტორიაში“. 1928 წელს, იანვარში, ივ. ჯავახიშვილმა თავისი გამოკვლევა ყუთლუ-არსლანის დასის შესახებ მოხსენებდა წაიკითხა ქართულ საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში, სადაც დიდი გატაცებით ამტკიცებდა, რომ „რესპუბლიკური წყობილების“ იდეა საქართველოში გაჩნდა თავდაპირველად ქართულ მონასტრებში და რომ ყუთლუ-არსლანის დასის მოძრაობა ავლენდა ამ იდეურ წინამძღვარს.

საქართველოს ისტორიის სემინარში ივ. ჯავახიშვილს არაერთხელ უთქვამს: „თავი და თავი მეცნიერ-ისტორიკოსის ძიებაში არის ფაქტის დადგენა, რომ ნამდვილად მას ჰქონდა ადგილი. განზოგადება, სხვადასხვა თეორიები, ზოგადი თვალსაზრისის შემუშავება შემდგომ ადვილია. საქმე ისაა შეურყეველ საბუთებს ემყარებოდეს მსჯელობაო“.

ეს თვალსაზრისი ივ. ჯავახიშვილის მეცნიერულ პრაქტიკაში ისე შორს მიდიოდა, რომ მას უხდებოდა ეკვლია საქართველოს ბოსტნეულის სადაურობის საკითხი, და კიდევ მეტი, აღეწერა ვაზისა და ხორბლეულის (მრავალფეროვანი) ჯიშები. ეს აგრონომების საქმეაო—ამბობდა განსვენებული მეცნიერი, მაგრამ რადგან აგრონომ-მკვლევარებს მაშინ ჯერ კიდევ ვერ შეესრულებიათ ეს საქმე, ისტორიკოსი იძულებული იყო თვით ეკისრა იგი.

ივ. ჯავახიშვილი ამ შემთხვევაში თითქოს დასცილდა საისტორიო მეცნიერების სარბიელს. მისი შრომა „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“ ორ ტომად (1930, 1935 წწ.) უკვდავი ნაწარმოებია და მუდამ იცოცხლებს, სანამ საქართველოს სოფლის მეურნეობა მეცნიერების საგანი იქნება.

საქართველოს ეკონომიური ისტორია ივ. ჯავახიშვილს მოფიქრებული ჰქონდა ძველი საქართველოს მთელი ეკონომიური ცხოვრების ყოველი მხარის მიმოხილვად. სოფლის მეურნეობასთან ერთად აქ განხილული უნდა ყოფილიყო ხელოსნობა, ვაჭრობა-აღებმიცემობა, ქალაქი და საქალაქო მეურნეობა, ბიწის მოქმედნი და მიწათმფლობელები, მათი ეკონომიური დამოკიდებულება, ხელოსნები, ვაჭრები, ვაჭართა ორგანიზაციები და სხვა.

ჯერ კიდევ 1907 წელს ივ. ჯავახიშვილმა დაბეჭდა „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“, სადაც ეს საკითხები იყო აღძრული და მოკლედ გაშუქებული. ხოლო 1930, 1935 წლის გამოცემები მთლიანად სოფლის მეურნეობას (სასოფლო-სამეურნეო იარაღები, მეურნეობის სახეები) მიეძღვნა, რომლის შემდეგ

უნდა დაბეჭდილიყო 1907 წლის გამოცემაში აღძრული საკითხების გადამუშავებული და გაფართოებული „ეკონომიური ისტორიის“ III და IV წიგნები. ეს საქმეც ვეღარ მოესწრა.

მაგონდება თუ როგორ იყენებდა ივ. ჯავახიშვილი უბრალო გასაუბრება-საც სამეცნიერო მიზნით. ერთი ასეთი საუბარი, ჩანაწერის სახით, თანამედროვე ხალხური სიმღერების შესახებ, საფუძვლად დაედო ივ. ჯავახიშვილის მტკიცებას ქართული უძველესი მუსიკის მრავალხმიანობაზე. ცნობილია, თუ როგორი სასარგებლო აღმოჩნდა ივ. ჯავახიშვილის შრომა ქართული მუსიკის შესახებ ჩვენი მუსიკალური და ფართო საზოგადოებისათვის.

მაგრამ ივ. ჯავახიშვილი ყველგან და ყოველთვის ისტორიკოსი იყო. ისტორია რთული და მრავალმხრივი მეცნიერება არისო—იტყოდა განსვენებული მეცნიერი. არქეოლოგიის, ფილოლოგიის, სამართლისა და ეკონომიურ მეცნიერებათა და თვით ფილოსოფიის მონაპოვარნი ისტორიისათვის ფართო გასაქანს იძლევიან და ამ მეცნიერების განვითარებისათვის აუცილებელ პირობას წარმოადგენენო.

ერთ დროს ივ. ჯავახიშვილს განზრახული ჰქონდა დაეწერა ისტორიის ფილოსოფია. და აი ამ ფართო და მრავალმხრივი მეცნიერების სარბიელზე ივ. ჯავახიშვილს ჰქონდა ბედნიერება თავისი უმაღლესი მეცნიერული მიღწევებით არაერთხელ განეცადა დიდი სიხარული.

ივ. ჯავახიშვილის მეცნიერული შემოქმედების ერთ-ერთ მწვერვალს „ქართული სამართლის ისტორია“ წარმოადგენს, რომელიც სახელოვანმა მეცნიერმა დაამთავრა და დაბეჭდა 1928, 1929 წლებში. ამ დიდ შრომაში გამორკვეულია და დადგენილია საქართველოს საზოგადოებრივი და სახელმწიფო წყობილების საფუძვლები უძველესი დროიდან XIII საუკუნემდე.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად ივ. ჯავახიშვილმა შემოიტანა საზოგადოებრივი განვითარების ეტაპების აღმნიშვნელი ტერმინები. რა თქმა უნდა, ის საზოგადოებრივ წყობილებას აღიარებდა პოლიტიკური წყობილების საფუძვლად და ასაბუთებდა საქართველოს საზოგადოებრივი ურთიერთობის ასეთი საფუძვლების არსებობას: გვაროვნული წყობილება, მონობა (რომელიც VII საუკუნემდე აღწევდა), გარდაამავალი საფუძვრი მონობიდან პატრონყმობამდე (VII—IX სს.), პატრონყმობა (X—XV სს.) და ბატონყმობა (XV ს-დან).

„ფეოდალურ ურთიერთობას“, „ფეოდალიზმს“, როგორც ტერმინს ქართული საზოგადოებრივი ურთიერთობის აღსანიშნავად ივ. ჯავახიშვილი არ ხმარობდა, იგი საქართველოს საზოგადოებრივი ურთიერთობის მიმოხილვისას საკუთარ ნიადაგზე წარმოქმნილ ტერმინს „პატრონყმობას“ ეყრდნობოდა და ამას დიდი მეცნიერისათვის თავისი გამართლება ჰქონდა. ქართულ სინამდვილეში მონათმფლობელობის შემცვლელი ახალი ურთიერთობის კონსოლიდაცია სხვაგვარად მოხდა და სხვაგვარად დაედგა იგი საფუძვლად ახალ პოლიტიკურ წყობილებას, ვიდრე ამას ადგილი ჰქონდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. ამიტომ სავესებით ბუნებრივი იყო ივ. ჯავახიშვილისათვის, რომ მას ისტორიულ-ნომენკლატურაში დაეცვა ქართული ტერმინი ქართული საზოგადოებრივი ურთიერთობის აღსანიშნავად. თუმცა ეს არ უშლიდა ხელს იმავე მეცნიერს ეთ-

ქვა: „ქართული პატრონჟიმობა გასაოცრად მიემსგავსება დასავლეთ ფეოდალიზმსა“.

ი. ჯავახიშვილის გამოკვლევებს ქართული სახელმწიფო წყობილების შესახებ უმთავრესად საფუძვლად დაედო განთქმული ძეგლი „კელმწიფის კარის გარიგება“. ამ საკითხების შესასწავლად სხვა ძეგლებთან და საბუთებთან ერთად, ნაწილობრივ გამოყენებულია აგრეთვე „ვეფხისტყაოსანში“ დაცული ცნობები. ივ. ჯავახიშვილს შეურყეველი საბუთებით დამტკიცებული აქვს, რომ „დარბაზი“ — ეს უმაღლესი სახელმწიფო დაწესებულება, რომელიც მეფის ხელისუფლების სათათბირო ორგანოს წარმოადგენდა, ხოლო თამარის ეპოქაში ფეოდალურ პარლამენტს, წმინდა ქართული წარმოშობისაა, ისე, რომ დარბაზის წესი და რიგი, მისი განგება ორიგინალური პოლიტიკური შემონაქმედია, რომლის მავგარი მაშინდელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში და დასავლეთში არა ყოფილა. ასეთივე ორიგინალურ, ქართულ სახელმწიფო უმაღლეს დაწესებულებას წარმოადგენდა „სავაზირო“.

ისე როგორც სხვა პოლიტიკური და სოციალური დაწესებულებები, ძველი საქართველოს სახელმწიფო მმართველობის უმაღლესი ორგანოები ივ. ჯავახიშვილს ქართული სახელმწიფოებრივი კულტურის თვალსაზრისით აინტერესებდა. ასეთივე თვალსაზრისი აქვს გატარებული მას ქართულ სამოქალაქო და სისხლის სამართლის საკითხების ახსნა-დასაბუთებაშიც.

ივ. ჯავახიშვილს გამორკვეული და დადგენილი აქვს ძველ საქართველოში სახელმწიფო, სამოქალაქო და სისხლის სამართლის კულტურის მაღალი დონე. იგი ამ კულტურას მთელი ქართველი ხალხის შემოქმედებად თვლიდა. 1929 წელს, „ქართული სამართლის ისტორიის“ წიგნის გამოცემის გამო, ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „ქართული სამართლის ისტორიის წაკითხვის დროს იმედია ყველა დაინახავს იმ ინტენსიურ მუშაობას და დიდ შემოქმედებას, რომელიც ქართველ ერს სამართლის სფეროში გამოუჩენია თავისი სახელმწიფოსი და სოციალური წესწყობილების დასაწინაურებლად“¹.

სწორედ ეს, თავისი ხალხისადმი უსაზღვრო სიყვარული იყო ის ძალა, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი მეცნიერების ასეთ სიმაღლეზე მიჰყავდა.

საქართველოს ისტორიის

კათედრა

(შემოვიდა რედაქციაში 10. 5. 1962)

¹ ქართული სამართლის ისტორია, II, თბილისი, 1929, გვ. XII.

ცნობილია, რომ მარქსმა და ენგელსმა კაცობრიობის მრავალი სწავლება — სოციალიზმი მეცნიერებად აქციეს. მათ მოგვცეს ამომწურავი ანალიზი კაპიტალისტური საზოგადოების წარმოშობის, განვითარებისა და დაღუპვის შესახებ. მაგრამ მარქსსა და ენგელსს, რომელთაც მოღვაწეობა მოუხდათ წინა-იმპერიალისტურ ეპოქაში, არ შეეძლოთ მოეცათ დასრულებული თეორია სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობის გზების შესახებ. სამაგიეროდ მათ მოგვცეს ძირითადი დებულებები პროლეტარიატის დიქტატურის, სოციალიზმისა და კომუნისმის შესახებ.

ვ. ი. ლენინმა, მარქსისა და ენგელსის ამ ძირითად იდეებზე დაყრდნობით, მარქსიზმის ისტორიაში პირველმა მოგვცა სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობის მწყობრი თეორია, დასახა სოციალიზმის წარმატებით მშენებლობის კონკრეტული გზები, ფორმები და საშუალებანი.

ვ. ი. ლენინი ერთ-ერთ ძირითად განსხვავებას ბურჟუაზიულ და სოციალისტურ რევოლუციებს შორის იმაში ხედავდა, რომ ბურჟუაზიული რევოლუციისათვის ძველი წყობილების წიაღში თანდათან იქმნებიან ახალი ეკონომიური ორგანიზაციები, რომლებიც ცვლიან ფეოდალური საზოგადოების ყველა მხარეს. ამიტომ ბურჟუაზიული რევოლუციების წინაშე დგება არსებითად ერთი ამოცანა — დაამსხვრიოს წინანდელი საზოგადოების ყველა ბორკილი; ამით ბურჟუაზიული რევოლუცია მთავრდება.

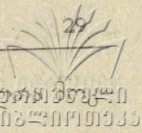
სრულიად სხვაგვარ მდგომარეობაშია სოციალისტური რევოლუცია, რომელსაც არ ხვდება სოციალისტური ურთიერთობის მზა ფორმები.

ოქტომბრის რევოლუცია მოხდა სწორედ იმ მომენტში, როცა იმპერიალისტთა ორი გიგანტური ჯგუფის არცერთ მხარეს არ შეეძლო დაუყოვნებლივ დასხმოდა თავს ჩვენს ქვეყანას. მაგრამ გარემოებათა თანადაძოვებით შექმნილმა დროებითმა ვითარებამ პარტიის მოწინავე წრეებში შექმნა იოლი გამარჯვების განწყობილება. მათ „თავი გაატაცებინეს ამ ტრიუმფალურ მსვლელობას და თქვეს: საერთაშორისო იმპერიალიზმს ჩვენ გავუმკლავდებით; იქაც იქნება ტრიუმფალური მსვლელობა“¹.

მაშინდელი რუსეთის საშინაო და საერთაშორისო ვითარება კი ცხადყოფდა, რომ აუცილებელი იყო უკანდახევა ძლიერი და საშიში მტრის — გერმანიის იმპერიალიზმის წინაშე.

ლენინი ბავშვურ გულუბრყვილობად თვლიდა აზრს იმის შესახებ, თითქოს „უმძიმესი ზავი ყოველგვარ პირობებში დაღუპვის უფსკრული“ ყოფილიყოს, ხოლო „ომი სიმამაცისა და ხსნის გზა“. ომების ეპოქები გვასწავლიდ-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 95.

ნენ, რომ ზავს ხშირად შეუსრულებია ისტორიაში შესვენებისა და ძალაუფლების რბების როლი ახალი ბრძოლებისათვის.

ახლა როგორც რუსეთის, ისე საერთაშორისო სოციალისტური მოძრაობის თვალსაზრისითაც ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო საბჭოთა რესპუბლიკის შეენარჩუნება. ამის გამო უარის თქმა ზავის მიძიებების მიღებაზე და რევოლუციური ომის მოთხოვნა ობიექტურად იქნებოდა იმ მახეში გაბმა, რომელსაც საერთაშორისო იმპერიალიზმი აგებდა. მიღწეულმა ზავმა, მისი სიმძიმის მიუხედავად, შესაძლებლობა მისცა პროლეტარიატს მოკავშირედ შეენარჩუნებინა გლეხობა: და გადაეწყვიტა რევოლუციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი — იმპერიალისტური ომის ლიკვიდაცია.

საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე მდგარ მეორე უდიდეს სიძნელედ ვ. ი. ლენინს შინაგანი ორგანიზაცია მიაჩნდა. ახალგაზრდა ქვეყანამ გაატარა პირველი ღონისძიებანი, რითაც ძირი გამოუთხარა ბურჟუაზიის ეკონომიურ ძლიერებას — ნაციონალიზებულ იქნა ბანკები, რკინიგზები, მსხვილი მრეწველობის დარგები — ქვანახშირის, მეტალურგიული, ნავთობის, ქიმიური, მანქანათმშენებლობის, საფეიქრო და სხვ. გამოცხადდა საგარეო ვაჭრობის მონოპოლიზაცია. გაუქმებულ იქნა უცხოეთის ვალები, აღებული მეფისა და დროებითი მთავრობის შიერ.

მაგრამ ეს პირველი ღონისძიებები მაინც პირველი საფეხური იყო ბურჟუაზიული წარმოების წესის განადგურებისა და ახალი სოციალისტური წარმოებითი ურთიერთობის დამყარების გზაზე. ამასთან ერთად საჭირო იყო აგრეთვე ორგანიზაციული ამოცანების აყვანა პოლიტიკური ამოცანების სიმაღლეზე. ეკონომიური დარგის მთავარი სიძნელე იმაში მდგომარეობდა, რომ მომხდარიყო პროდუქტების წარმოებასა და განაწილებაზე სასტიკი აღრიცხვისა და კონტროლის განხორციელება, შრომის ნაყოფიერების ამაღლება და ბოლოს, წარმოების ნამდვილი განსაზოგადება.

1918 წლის გაზაფხულზე მმართველობის ორგანიზაციის ამოცანა მთავარი ამოცანა გახდა. „ჩვენ, ბოლშევიკების პარტიამ, წერდა ლენინი, რუსეთი და ვარწმუნეთ, რუსეთი ჩვენ ბრძოლით წავართვით მდიდრებს ღარიბებისათვის, ექსპლოატატორებს—შრომელთათვის. ახლა ჩვენ რუსეთი უნდა ვმართოთ“¹.

ვ. ი. ლენინი ახალი ვითარების მთელ სიძნელეს იმაში ხედავდა, რომ ხალხის დაწმუნებისა და ექსპლოატატორთა დათრგუნვის მთავარი, მაგრამ ძირითადში უკვე გავლილი ამოცანიდან მომხდარიყო გადასვლა მმართველობის ახალ ამოცანებზე. რუსეთი მსოფლიო ისტორიაში პირველი ქვეყანა იყო, რომელმაც მოახერხა პირველი ორი ამოცანის მთავარ ხაზებში დამთავრება და პირდაპირ მიაღდა სოციალისტური გადატრიალების ყველაზე ძნელ, მაგრამ

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 283.

ყველაზე მადლიან ამოცანას, რადგან საქმე ეხებოდა „ათეულ მილიონობით“ ადამიანთა ცხოვრების ყველაზე ღრმა, ეკონომიურ საფუძველთა ახლებურად მოწყობას“. ლენინი თვლიდა, რომ ეს ყველაზე საჭირო ამოცანაც იყო, ვინაიდან მხოლოდ მისი გადაწყვეტის შემდეგ იქნებოდა შესაძლებელი, გამხდარიყო რუსეთი არა მხოლოდ საბჭოთა, არამედ სოციალისტური რესპუბლიკაც.

სიძნელეები იმასთანაც იყო დაკავშირებული, რომ ახალი საზოგადოება უნდა აეშენებინათ კაპიტალიზმის პირობებში აღზრდილ ადამიანებს, მუშები და გლეხები ჯერ კიდევ „შორცხვობდნენ“ და ვერ შეჩვეოდნენ გაბატონებული კლასის მდგომარეობას, რის გამოც ვერ იჩენდნენ საკმაო გაბედულებას მოქმედებაში.

ჯერ კიდევ მარქსი და ენგელსი მიუთითებდნენ, რომ დაჩაგრულ კლასს მხოლოდ რევოლუციის გზით შეეძლო ახალი საზოგადოების მშენებელი გამხდარიყო.

ყოველ ბურჟუაზიულ რევოლუციაში მშრომელ მასებს მხოლოდ უარყოფითი, ანუ დამანგრეველი მუშაობის შესრულება უხდებოდათ, საზოგადოების ორგანიზაციის დადებით, ანუ შემოქმედებით მუშაობას კი გაბატონებული ბურჟუაზიის ზედაფენა ხელმძღვანელობდა.

სულ სხვა როლს აკისრებს პროლეტარიატსა და გლეხობას სოციალისტური რევოლუცია. ყოველი სოციალისტური რევოლუციის წარმატების პირობას წარმოადგენს მშრომელთა უმრავლესობის დამოუკიდებელი შემოქმედებითი უნარი, ახლის მშენებლობის ამოცანის განხორციელება. აქ გარდუვალი ხდება დადებითი მუშაობის გაჩაღება იმ ახალი ურთიერთობის მოსაგვარებლად, ურომლისოდაც წარმოუდგენელია ახალი საზოგადოების აშენება.

ოქტომბრის რევოლუციიდან 1918 წლის თებერვლამდე პერიოდს ვ. ი. ლენინმა „კაპიტალის წინააღმდეგ წითელგვარდიული იერიშის“ პერიოდი უწოდა. ახლა კი შეცვლილი ვითარების პირობებში პროლეტარულ სახელმწიფო ხელისუფლებას დროებით უნდა „შეეჩერებინა“ ბრძოლა ბურჟუაზიის წინააღმდეგ და გადასულიყო „კაპიტალისტთა შემდგომი ექსპროპრიაციის უმარტივესი ამოცანიდან ისეთი პირობების შექმნის გაცილებით უფრო რთულსა და ძნელ ამოცანაზე, როდესაც ვერ იარსებებდა და ვერც ხელახლა აღმოცენდებოდა ბურჟუაზია“¹.

ვ. ი. ლენინი კაპიტალის წინააღმდეგ ბრძოლის „შეჩერებას“ ადარებდა იმ ძლევამოსილი არმიის მდგომარეობას, რომელსაც მოეხერხებინა მტრისათვის წაერთმია მისი ტერიტორიის ნახევარზე მეტი და იძულებული გამხდარიყო შეეჩერებინა შეტევა, რათა ძალღონე მოეკრიფა, დაეზოგა საბრძოლო საშუალებათა მარაგი, გაემაგრებინა პოზიციები, მოეყვანა ახალი რეზერვები და ა. შ., რათა სრული გამარჯვებისათვის მიედწია.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 286.

*
*
*

1918 წლის გაზაფხულზე ლენინმა დაწერა მთელი რიგი შრომები, რომლებიც მიეძღვნა სოციალისტური მშენებლობის, საყოველთაო-სახალხო აღრიცხვისა და კონტროლის ორგანიზაციის, შრომის ნაყოფიერების გადიდების, სოციალისტური შეჯიბრების გაჩაღებისა და ახალი პროლეტარული დისციპლინის საკითხებს. ამ პერიოდის ნაწარმოებთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ვ. ი. ლენინის ვანთქმულ ნაშრომს — „საბჭოთა ხელისუფლების მორიგი ამოცანები“, რომელშიც ლენინმა დასახა სოციალისტური მშენებლობის პროგრამა და გვიჩვენა ახალი, სოციალისტური წარმოებითი ურთიერთობის შექმნის გზები.

ვ. ი. ლენინი თავის შრომაში, აგრეთვე სტატიის „საბჭოთა ხელისუფლების მორიგი ამოცანები“ თავდაპირველი ვარიანტის თავებში იძლევა მაშინდელი რუსეთის ეკონომიკის დახასიათებას და მიუთითებს, რომ გარდამავალ პერიოდში სოციალისტურ წყობასთან ერთად, რომელიც ემყარება წარმოების საშუალებათა საზოგადოებრივ საკუთრებას, ჯერ კიდევ არსებობენ წარსულისაგან შემკვიდრებით მიღებული და წარმოების საშუალებათა კერძო საკუთრებაზე დამყარებული წყობანი.

გარდამავალ პერიოდში საბჭოთა რუსეთში არსებობდა შემდეგი ხუთი საზოგადოებრივ-ეკონომიური წყობა: პატრიარქალური გლეხური მეურნეობა; წვრილი სასაქონლო წარმოება; კერძო სამეურნეო კაპიტალიზმი, სახელმწიფო კაპიტალიზმი და სოციალიზმი. თავისთავად ცხადია, წვრილგლეხურ ქვეყანაში ჭარბობდა წვრილბურჟუაზიული სტიქია, რომელიც კერძომეურნეობრივ კაპიტალიზმთან ერთად ებრძოდა სოციალიზმს. ეს მტერი, ერთად აღებული, ლენინს მიაჩნდა „ყველა კორნილოვსა, დუტოვსა და კალედინზე უფრო ძლიერ“ მტრად.

აქედან, აუცილებელი ამოცანა — მთელ ქვეყანაში პროდუქტების წარმოება და განაწილება დამორჩილებოდა სასტიკ აღრიცხვასა და კონტროლს, როგორც პირველ ნაბიჯს სოციალიზმის გზაზე, როგორც უმნიშვნელოვანესსა და უნთავრეს საშუალებას წვრილბურჟუაზიული სტიქიის წინააღმდეგ ბრძოლისა და სოციალისტური საზოგადოების საფუძვლების მშენებლობისათვის.

ლენინი მტკიცე რწმენას გამოთქვამდა, რომ რაკი პროლეტარიატის პოლიტიკური ბატონობა მიღწეული და უზრუნველყოფილ იყო, აღრიცხვისა და კონტროლის მასობრივი და სწორი ორგანიზაცია ნამდვილი გარანტია იქნებოდა კაპიტალისტური გადმონათების საბოლოო მოსპობისა და სოციალიზმის საფუძვლების მშენებლობის საქმეში.

რუსეთის რევოლუციამ, ყველა წინანდელი რევოლუციისაგან განსხვავებით, ის გააკეთა, რომ მასებში აღძრა მშენებლობისა და შემოქმედების წყურვილი.

„საქმე ახლა სწორედ იმას ეხება, — წერდა ლენინი, — რომ ყოველი მხრიდან შევეუდგეთ იმ შენობის პრაქტიკულად ამოყვანას, რომლის გეგმა ჩვენ უკვე დიდი ხანია მოვსახეთ, რომლის ნიადაგს ჩვენ საკმაო ენერგიულობით ვიპყრობდით და საკმაო სიმტკიცით დავიპყარით, რომლის მასალა ჩვენ საკმაო რაოდენობით

დენობით მოვარგოვით და რომელსაც ახლა უნდა შემოვარტყათ დამხმარე ნა-
რაჩობები, ჩავიცვათ სამუშაო ტანისამოსი, არ უნდა შევეუშინდეთ მის გასვრას.
ყოველგვარი დამხმარე მასალით, სასტიკად შევასრულოთ პრაქტიკული მუშაო-
ბის ხელმძღვანელ პირთა ბრძანებანი, — და ეს შენობა უნდა ვაშენოთ, ვაშე-
ნოთ და ვაშენოთ“¹.

სოციალიზმის გამარჯვების აუცილებელ პირობას წარმოადგენდა შრომის
უმალღესი ნაყოფიერება კაპიტალიზმთან შედარებით და კაპიტალიზმის მიერ
მიღწეულ ბაზაზე. ეს მოძრაობა კი სოციალიზმისაკენ შეიძლება განხორციელე-
ბულიყო ცოდნის, ტექნიკისა და სხვადასხვა დარგის სპეციალისტთა დახმარებით.
მაგრამ რუსეთის მთელი ცხოვრების თავისებური ვითარების გამო, სპეციალის-
ტების მასა ბურჟუაზიული იყო. პროლეტარიატს რუსეთში რომ თავიდანვე შე-
იძლებოდა აღრიცხვისა და კონტროლის ორგანიზაცია, მთლიანად იქნებოდა შე-
იძლებელი ბურჟუაზიული სპეციალისტების დამორჩილებაც. მაგრამ რაკი
ეს უკანასკნელი ჩამორჩა ბურჟუაზიის პოლიტიკურ დამარცხებას, ჯერ კიდევ
ვერ მოხერხდა ქვეყანაში ისეთი ვითარების შექმნა, რომელიც საბჭოთა ხელის-
უფლების განკარგულებას დაუქვემდებარებდა ბურჟუაზიულ სპეციალისტებს.
ასეთ პირობებში „საუკეთესო ორგანიზატორებისა და უდიდესი სპეციალისტების
გამოყენება სახელმწიფოს შეუძლია ან ძველებურად, ბურჟუაზიულად (ე. ი.
მაღალი ხელფასით), ან ახლებურად, პროლეტარულად (ე. ი. ქვემოდან საყო-
ველთაო-სახალხო აღრიცხვისა და კონტროლის იმ ვითარების შექმნით, რომე-
ლიც აუცილებლად და თავისთავად დაიმორჩილებდა და მოიზიდავდა სპეცია-
ლისტებს)“².

ახალგაზრდა საბჭოების რესპუბლიკას მოუხდა მიემართა სწორედ ძველი,
ბურჟუაზიული საშუალებებისადმი—იძულებული გახდა დათანხმებულიყო ბურ-
ჟუაზიული სპეციალისტების შრომის მაღალ ანაზღაურებას. ასეთი ღონისძიება
პროლეტარული სახელმწიფოს მხრივ არა მხოლოდ კომპრომისი, არა მხოლოდ
უკანდახევია იყო პროლეტარული ხელისუფლების პრინციპებისაგან, არამედ უკან
გადადგმული ნაბიჯიც. მაგრამ ეს ნაბიჯი იყო ამავე დროს აუცილებელი პირობა
სოციალიზმის ეკონომიური საფუძვლების აშენებისათვის. ასეთი აუცილებელი
და გაბედული ნაბიჯები სოციალიზმის მშენებლობის გზაზე ხელს შეუწყობდა
მასების აღზრდას გამოცდილების საფუძველზე. თუ იშვიათი იყო ისტორიაში
თუნდაც ერთი ძღვეამოსილი სამხედრო ლაშქრობა, რომ გამარჯვებულს არ
შეხვედროდეს „ცალკეული შეცდომების ჩადენა, ნაწილობრივი დამარცხების
განცდა, დროებითი უკანდახევა რაიმეში“, მით უფრო ნაკლებად იყო ამისაგან
დაზღვეული პროლეტარიატი და მისი პარტია, რომელიც აწარმოებდა კაპიტა-
ლიზმის წინააღმდეგ „მილიონჯერ უფრო ძნელ“ ლაშქრობას „ყველაზე ძნელ
სამხედრო ლაშქრობასთან შედარებით“.

მუშაობის მთელი სიმძიმის ცენტრი ბურჟუაზიის წინააღმდეგ ბრძოლაში
ახლა გადადიოდა მუშებისა და გლეხების მიერ შრომის საუკეთესო დისციპლინი-
სა და უმალღესი ტექნიკის ორგანიზაციაზე, ამ საქმეში ბურჟუაზიული სპეცია-

¹ ე. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 248.

² ი. ქვეცი, გვ. 291—292.

ლისტების გამოყენების შესაძლებლობასა და ხარისხზე. რაც ადრე მოახერხებდა პროლეტარიატი ამ ამოცანის გადაწყვეტას, მით ადრე მოხდებოდა განთავისუფლება ბურჟუაზიული სპეციალისტების ყოველგვარი „ხარკისაგან“.

ახალგაზრდა საბჭოთა ხელისუფლებას უნდა გადაეწყვიტა ეკონომიური და ფინანსიური პოლიტიკის მორიგი ამოცანები. ეს ეხებოდა — ბანკების ნაციონალიზაციის, აგრეთვე ვაჭრობის მონოპოლიზაციის, ფულის მიმოქცევისადმი სახელმწიფოებრივი კონტროლის დაწესების, საშემოსავლო გადასახადისა და შრომითი ბეგარის შემოღების საკითხებს. ყველა ეს საკითხები დაკანონებული იყო დეკრეტებით, მაგრამ არასაკმაოდ იყო ცხოვრებაში გატარებული. მომენტის მთავარ ამოცანას წარმოადგენდა „მთელი ძალ-ღონის მიმართვა იმ გარდაქმნათა საფუძვლების საქმიანი, პრაქტიკული განხორციელებისაკენ“, რომლებიც მართალია კანონად იყვნენ ქვეყლნი, მაგრამ საჭიროებდნენ რეალურად გადაქცევას.

„წესიერად და კეთილსინდისიერად აწარმოე ფულის ანგარიში, ხელმომჭირნედ გაუძეხ მეურნეობას, ნუ იზარმაცებ, ნუ იჭურდებ, დაიცავი უსასტიკესი დისციპლინა შრომაში“ — ასეთი იყო მომენტის ძირითადი საერთო ლოზუნგები, რომლებიც ლენინმა ამ პერიოდში წამოაყენა.

სოციალიზმის ეკონომიური მშენებლობის დარგში პირველ ადგილზე წამოიწია პროდუქტების წარმოებისა და განაწილების აღრიცხვისა და კონტროლის ორგანიზაციამ. „აუცილებლად გაივლის გარკვეული დრო — წერდა ვ. ი. ლენინი, — ვიდრე მასები, რომელთაც პირველად იგრძნეს თავი თავისუფლად მემამულეებისა და ბურჟუაზიის დამხობის შემდეგ, გაიგებენ — არა წიგნებოღან, არამედ საკუთარი. საბჭოთა გამოცდილებიდან — გაიგებენ და იგრძნობენ, რომ პროდუქტების წარმოებისა და განაწილების ყოველმხრივი, სახელმწიფოებრივი აღრიცხვისა და კონტროლის გარეშე მშრომელთა ხელისუფლებას, მშრომელთა თავისუფლებას გაძლება არ შეუძლია, კაპიტალიზმის უღლის ქვეშ დაბრუნება გარდუვალია“¹.

აღრიცხვისა და კონტროლის ორგანიზაციის არსა იმაში მდგომარეობდა, რომ მშრომელები განთავისუფლებულიყვნენ წარსულის იმ ჩვევებისაგან, რომელმაც ადამიანები მიაჩვია იმას, რომ პურისა და ტანსაცმლის მოპოვებისათვის შეეხედათ როგორც „კერძო“ საქმისათვის. ეს ბრძოლა იყო მსოფლიოს ისტორიული მნიშვნელობის მოვლენა, რადგან იგი ნიშნავდა ბრძოლას სოციალისტური მშენებლობის განმტკიცებისათვის ბურჟუაზიულ-ანარქიული სტიქიურობის წინააღმდეგ. ეს იყო ძირითადი პირობა უღმობელი ლაშქრობისათვის კონტროლის დამრღვევთა წინააღმდეგ, ძირითადი პირობა იმისა, რომ შესაძლებელი გამხდარიყო გადასვლა პირველი ნაბიჯიდან, ე. ი. მუშათა კონტროლიდან მეორე ნაბიჯზე — სოციალიზმისაკენ.

ამას გარდა, აუცილებელი იყო სოციალიზმის მშენებლობის საქმეში იმ მასობრივი ორგანიზაციების ფართოდ გამოყენება, რომლებიც მემკვიდრეობით მივიდნენ კაპიტალიზმისაგან. ესენი იყვნენ პირველ რიგში სამომხმარებლო კოო-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 298.

პერატივეები, რომელთაც შეეძლოთ გაეადვილებინათ მასობრივ აღრეცხვას კონტროლზე გადასვლა. ცხადია არსებობდა განსხვავება კოოპერატივებს შორის კაპიტალიზმის დროს და პროლეტარიატის მიერ სახელმწიფო ძალაუფლების აღების შემდეგ. „კოოპერატივი, როგორც პატარა კუნძული კაპიტალისტურ საზოგადოებაში არის დუქანი. კოოპერატივი, თუ იგი მოიცავს მთელ საზოგადოებას, როდესაც სოციალიზებულია მიწა და ნაციონალიზებულია ფაბრიკა-ქარხნები, არის სოციალიზმი“—წერდა ლენინი. აქედან გამომდინარე საბჭოთა ხელისუფლების ამოცანა იყო შეთანხმებოდა ბურჟუაზიულ კოოპერატივებს, გამოენახა პრაქტიკულად მოხერხებული და განსახორციელებელი, პროლეტარიატისათვის გამოსადეგი ფორმები, რათა მოეხდინა დაქუცმაცებული კოოპერატივებიდან ერთიან საყოველთაო-სახალხო კოოპერატივზე გადასვლა.

ბურჟუაზიული კოოპერატივების გამოყენება, თუ ბურჟუაზიულ სპეციულისტებთან შეთანხმება, ცხადია ერთგვარი კერძო დათმობა იყო მათ მიმართ. მაგრამ ამასთან ერთად ეს იყო პირობების შექმნა ისეთი წინსვლისათვის სოციალიზმისაქენ, რომელიც იქნებოდა უფრო ნელი, მაგრამ უფრო მტკიცე და საფუძვლიანი. „საბჭოებს შეუძლიათ (და უნდა) გაზომონ ახლა თავიანთი წარმატებანი სოციალისტური მშენებლობის საქმეში, სხვათა შორის, უაღრესად ნათელი, მარტივი, პრაქტიკული საზომით: სახელდობრ რამდენ თემში (კომუნაში ან სოფელში, უბანში და ა. შ.) და რამდენად უახლოვდება კოოპერატივების განვითარება იმას, რომ მოიცვას მთელი მოსახლეობა“¹. — წერდა ლენინი. კარგად ორგანიზებული კოოპერაცია საშუალებას მისცემდა საბჭოთა ხელისუფლებას მოეწესრიგებინა პროდუქტების გაცვა და განეხორციელებინა მისი რეალიზაციის კონტროლი.

სოციალიზმში გადასვლის დროს აგრეთვე დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა სახელმწიფო კაპიტალიზმს. ეკონომიური თვალსაზრისით იგი შეუდარებლად უფრო მაღლა იდგა, ვიდრე მაშინდელი გლეხური ეკონომიკა, ხოლო რაც მთავარია, მასში არაფერი იყო საშიში საბჭოთა ხელისუფლებისათვის. ვ. ი. ლენინმა მკაცრად გააკრიტიკა „მემარცხენე კომუნისტები“, რომლებმაც ვერ გაიგეს სახელმწიფო კაპიტალიზმის არსი და იგი სოციალიზმისაგან უკან გადადგმულ ნაბიჯად მიიჩნიეს. სახელმწიფო კაპიტალიზმი აადვილებდა ბრძოლას წვრილბურჟუაზიულ სტიქიასთან, შესაძლებლობას აძლევდა საბჭოთა სახელმწიფოს მიედო სახელმწიფო კაპიტალისტური საწარმოებიდან პროდუქციის გარკვეული ნაწილი, მოეგვარებინა კავშირი წვრილსაქონლურ გლეხურ წარმოებასთან და ხელი შეეწყო ქვეყნის საწარმოო ძალების სწრაფი განვითარებისათვის.

სოციალისტური რევოლუციის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა იყო შრომის უფრო მაღალი ნაყოფიერების შექმნა კაპიტალისტურთან შედარებით. შრომის ნაყოფიერების გადიდების პირობას წარმოადგენდა, ერთი მხრივ, მოსახლეობის მასის საგანმანათლებლო კულტურული დონის ამაღლება, ხოლო მეორე მხრივ, მშრომელთა დისციპლინის, მუშაობის უნარის, შრომის ინტენსივობისა და მისი

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 302.

უკეთ ორგანიზების უნარი. რაკი რუსი ადამიანი ცუდი მუშაკი იყო მოწინავე ერებთან შედარებით, სოციალიზმის განხორციელების შესაძლებლობას განსაზღვრავდა სწორედ მუშაობის სწავლა, მმართველობის საბჭოთა ორგანიზაციის შეხამება კაპიტალიზმის უახლეს პროგრესთან. სოციალიზმის წარმატება შეუძლებელი იყო პროლეტარული შეგნებულობისა და დისციპლინის გაზარდვების გარეშე წვრილბურჟუაზიულ სტიქიასთან, რომელიც „მემარცხენე კომუნისტებისა“ და ესერ-მენშევიკების რეაქციული შეხედულების ძირითად ბაზას წარმოადგენდა.

ჩვენი რევოლუციის ყველაზე ძნელ და ყველაზე მძიმე ხანაში, როცა რუსეთის პროლეტარიატი ჯერჯერობით მარტო აწარმოებდა თავის ტიტანურ რევოლუციურ მუშაობას, მხოლოდ რკინისებური გამძლეობისა და შრომითი დისციპლინის საშუალებით იყო შესაძლებელი დაწყებული ახალი შემოქმედებითი სამუშაოების დასრულება.

ვ. ი. ლენინი განსაკუთრებით გამოყოფდა კიდევ ერთ ამოცანას, რომლის პრაქტიკულად განხორციელებას შეუდგა საბჭოთა ხელისუფლება. ეს იყო შრომის დისციპლინის ამადლების ამოცანა. ლენინი განიხილავს ამ საკითხის ისტორიას და მიუთითებს, რომ 1861 წლამდე, ბატონყმურ რუსეთში, ამ ამოცანას მთლიანად წყვეტდნენ ერთი მუჭა მემამულეები. „ეს იყო ჩაგვრა, აბუჩად აგდება და გაუგონარი კატორღული წამება ხალხის უმრავლესობისათვის“. შემდეგ მოხდა გადასვლა „ძველი ბატონყმური ჯონის დისციპლინიდან ადამიანის მიმართ უაღრესად უაზრო, უაღრესად თავხედური და უხეში აბუჩად აგდებისა და ძალმომრეობის დისციპლინიდან, — ბურჟუაზიულ დისციპლინაზე, რომელიც სინამდვილეში კაპიტალისტური მონობის დისციპლინა იყო“¹.

ეს გადასვლა ისტორიულად თითქოს ადვილი ჩანდა, რადგან კაცობრიობა ერთი ექსპლოატატორიდან მეორე ექსპლოატატორის ხელში გადადიოდა. მემამულეებმა ადვილი დაუთმეს კაპიტალისტებს, „ერთმა უმცირესობამ მეორე უმცირესობას, მშრომელი და ექსპლოატირებული კლასების ფართო მასების დათრგუნვის პირობებში“. მაგრამ ძველი ბატონყმური დისციპლინიდან ახალ ბურჟუაზიულ დისციპლინაზე გადასვლას მაინც დასჭირდა ძალღონის ხარჯვა და ათეული წლები. ლენინი აქვე ამხელს ადამიანებს, რომლებსაც პანიკა თუ სასოწარკვეთილება იპყრობთ, როცა მიუთითებენ უდისციპლინობისა თუ გახრწნის ცალკეულ შემთხვევებზე, თითქოს ყოფილიყოს „ისტორიაში თუნდაც ერთი ნამდვილად დიდი რევოლუცია ისე, რომ ადვილი არ ქონოდეს გახრწნას, დისციპლინის დაკარგვას, ცდის მტანჯველ ნაბიჯებს, როდესაც მასა ახალ დისციპლინას იმუშავებს“².

საბჭოთა რუსეთი მიადგა ებოქას, როდესაც ახალ დისციპლინას, შრომით დისციპლინას, ამხანაგური კავშირის დისციპლინას იმუშავებდნენ მილიონიანი მშრომელი მასები, რომლებმაც იცოდნენ, რომ მშრომელთა ექსპლოატაციასა და მონობაზე დამყარებული ძველი დისციპლინა უნდა შეეცვალათ, მაგრამ არა

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 503—504.

² იქვე, გვ. 505.

ქართველ
წიგლისწამბ

ზემოდან მითითებით, არამედ თავიანთი ცხოვრების გამოცდილების მითითებით, შეეცვალათ გაერთიანებული შრომის ახალი დისციპლინით. ამ საქმეში პარტიას არ ქონდა სწრაფ წარმატებათა პრეტენზიები, რადგან წინასწარ იცოდა, რომ ამ საქმეს მთელი ისტორიული ეპოქა მოუწოდებოდა. ეს იყო გიგანტური სიძნელის ამოცანა, მაგრამ სამაგიეროდ მაღლიანი ამოცანაც, რადგან მისი პრაქტიკული გადაწყვეტის შემდეგ „ჩავჭედთ უკანასკნელ ლურსმანს იმ კაპიტალისტური სა-ზოგადოების კუბოში, რომელსაც ჩვენ ვმარხავთ“ — წერდა ლენინი.

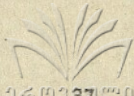
მშრომელთა დისციპლინისა და თვითდისციპლინის საკითხების განხილვის დროს ლენინმა განსაკუთრებული ყურადღება მიექცია სასამართლოების როლს. სასამართლოები ბურჟუაზიის დროს მშრომელთა ჩავგრისა და ექსპლოატაციის იარაღს წარმოადგენდნენ. ამიტომ პროლეტარული სახელმწიფოს ამოცანას წარმოადგენდა არა კაპიტალისტური სასამართლოს რეფორმირება; არამედ მისი სრულიად მოსპობა და მის ადგილას ახალი სახალხო სასამართლოს, საბჭოთა სასამართლოს შექმნა, რომელიც აგებული იქნებოდა მასში მშრომელების მონაწილეობის პრინციპებზე. ახალ სასამართლებს, გარდა ექსპლოატატორების წინააღმდეგ ბრძოლის ამოცანებისა დაევალებოდათ უფრო მნიშვნელოვანი და საჭირო ამოცანა — „მშრომელთა დისციპლინისა და თვითდისციპლინის უმკაცრესი გატარების უზრუნველყოფა“. ასეთი ამოცანების გატარება, თავისთავად ცხადია, გულისხმობდა იძულებას, ხოლო პროლეტარული სახელმწიფოს იმ ორგანოს, რომელიც ასეთ იძულებას განახორციელებდა, წარმოადგენდნენ საბჭოთა სასამართლოები, რომლებსაც ეკისრებოდათ შრომის დისციპლინისათვის მოსახლეობის აღზრდის უდიდესი ამოცანა.

შრომის სოციალისტური დისციპლინის შექმნისა და განმტკიცების ამოცანები უკავშირდებოდა წარმოებაში ერთმმართველობის პრინციპის განხორციელების აუცილებლობას, შრომის სანარდო ანაზღაურების დანერგვას, გათანაბრების მოსპობას, შეჯიბრების ორგანიზაციას და ა. შ. ეს იყო ხანგრძლივი პერიოდის ბეჭითი სამუშაო, რომელიც უზრუნველყოფდა ადამიანთა ახლებურად აღზრდას.

შრომის ნაყოფიერების გადიდებისა და ახალი შრომითი დისციპლინის აღზრდის ერთ-ერთ ძლიერ საშუალებად ვ. ი. ლენინი მასებს შორის სოციალისტური შეჯიბრების გაშლას თვლიდა. მან ამხილა ბურჟუაზიის ცილისწამება იმის შესახებ, თითქოს სოციალისტები უარყოფდნენ შეჯიბრების მნიშვნელობას და მიუთითა; რომ ნამდვილად მხოლოდ სოციალიზმი, სპობს რა კლასებს და მამასადამე დამონებს, „პირველად ხსნის გზას შეჯიბრებისათვის ნამდვილად მასობრივი მასშტაბით... გადადის რა ბურჟუაზიული რესპუბლიკის ფორმალური დემოკრატიზმიდან მშრომელთა მასების ნამდვილ მონაწილეობაზე მმართველობაში, პირველად აყენებს ფართოდ შეჯიბრებას“¹.

ახლა, როცა ხელისუფლების სათავეში სოციალისტური მთავრობა იდგა,

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 306.

მის პირდაპირ ამოცანას შეჯიბრების მოწყობა შეადგენდა, რადგან სოციალისტურ საფუძველზე დამყარებული შეჯიბრების ორგანიზაცია საზოგადოების რეორგანიზაციის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ამოცანა იყო. მშრომელებს პირველად მიეცათ შესაძლებლობა ფართოდ გამოეჩინათ ჭეშმარიტი თავისობის, შეჯიბრებისა და გაბედული წამოწყების უნარი. ყოველი ფაბრიკა, საიდნაც მუშათა კონტროლის საფუძველზე მოხდა კაპიტალისტის გაძევება. ყოველი სოფელი, რომელიც განთავისუფლდა მემამულეებისაგან, ახლა და მხოლოდ ახლა იყო გამხდარი ისეთ ასპარეზად, რომელზეც თავისუფალ მშრომელს შეეძლო შემოქმედებითი უნარის გამოჩენა. საუკუნეობით სხვებისათვის შრომისა და ექსპლოატატორებისათვის იძულებითი მუშაობის შემდეგ, ადამიანებს პირველად მიეცათ შესაძლებლობა ემუშავათ თავისთვის.

თავისთავად ცხადია, ეს უდიდესი შეცვლა იძულებითი მუშაობისა თავისუფალი, „საერთო-სახელმწიფოებრივი (ერთგვარად ინტერნაციონალური მსოფლიო) მასშტაბით გეგმაზეწონილად მოწესრიგებული შრომით“, გარდა ექსპლოატატორთა დათრგუნვის „სამხედრო“ ზომებისა, მოითხოვდა აგრეთვე უდიდეს ორგანიზატორულ მუშაობასაც პროლეტარიატისა და ულარბესი გლეხობის მხრივ. ეს კი საკმაოდ ძნელი ამოცანა იყო. პროლეტარიატს უნდა დაეძლია ჭეშმარიტად გამირული ორგანიზაციული ხასიათის ამოცანები, რომელიც მას სოციალისტურმა რევოლუციამ დააკისრა, ფართოდ გაეჩაღებინა ბრძოლა ზემოდან ყოველგვარი შაბლონისა და ერთფეროვნების დამყარების ცდის წინააღმდეგ; რადგან ერთიანობას ძირითადად და მთავარში კი არ არღვევდა. არამედ უზრუნველყოფდა „მ რ ა ვ ა ლ გ ვ ა რ ო ბ ა“ წვრილმანებში, ადგილობრივ თავიებუებებში, საქმისადმი მიდგომის ხერხებში, კონტროლის განხორციელების საშუალებებში, პარაზიტების (მდიდრებისა და გაიდვერების, ინტელიგენტ დოკლავებისა და ისტორიული პირების და სხვ. და სხვ.) მოსაპობისა და გაუფენებლობის გზებში“.

საჭირო იყო თვითეული „კომუნა“, ყოველი ფაბრიკა, სოფელი თუ სამომხმარებლო საზოგადოება, შეჯიბრებოდა ერთმანეთს როგორც შრომის პროდუქტების განაწილების აღრიცხვისა და კონტროლის პრაქტიკული ორგანიზატორები. შეჯიბრებას საფუძველად უნდა დადებოდა სოციალიზმის სრულიად მარტივი პრაქტიკული მცნება — სახელდობრ: ყველას ქონოდა პური, ტანსაცმელი და ფეხსაცმელი, ბინა, ემუშავა კეთილსინდისიერად, არცერთი გაიდვერა არ დარჩენილიყო დასჯის გარეშე; ვერცერთ მდიდარს ვერ დაეარღვია სოციალიზმის წესები და კანონები და ა. შ. ასეთი პრაქტიკული წარმატებებით უნდა ეამაყო და გაეზომათ თავიანთი მუშაობა „კომუნებსა“ და მუშა და გლეხ ორგანიზატორებს.

პრაქტიკულად უნდა გადაწყვეტილიყო საკითხი რომელ კომუნაში, დიდი ქალაქის რომელ უბანში, რომელ ფაბრიკასა თუ სოფელში არ იქნებოდნენ მშვიდები, არ იქნებოდნენ უმუშევრები და მდიდარი მუქთახორები, სად უფრო მეტი იქნებოდა გაკეთებული შრომის ნაყოფიერების გასადიდებლად. — ესენი იყო საკითხები, რომელთა ნიადაგზედაც უნდა გაშლილიყო შეჯიბრება კომუ-

ნებსა, თემებსა და მუშათა, გლეხთა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოებს შორის. სწორედ პრაქტიკულად ასეთი სამუშაოების ნიადაგზე უნდა გამოჩეულიყო და დაწინაურებულიყო „საერთო-სახელმწიფოებრივი მართვა-გამგეობის საქმეში, ორგანიზატორი ტალანტები“, რადგან მხოლოდ და მხოლოდ მათ, მასების დახმარებით, შეეძლოთ ეხსნათ სოციალიზმის საქმე რუსეთში.

შრომითი შეჯიბრების ორგანიზაციის საქმე, ისევე როგორც ყოველი ახალი ამოცანის გადაწყვეტა; მოითხოვდა ნამდვილ ორგანიზატორებს ხალხიდან, მაგალითის ძალა პირველად ლეზულობდა შესაძლებლობას თავისი მასობრივი მოქმედების განსახორციელებლად. თუმცა, იგი არ იყო დახლებული არამტკიცე ნაბიჯების, მერყეობისა და ქანაობისაგან ისეთი ახალი წესების არჩევის დროს, რომლებიც ახალ ობიექტურ ვითარებას უბასუხებდნენ. მაგრამ ლენინს სწამდა მუშათა კლასის უდიდესი შემოქმედებითი ორგანიზატორული ნიჭისა და სჯეროდა, რომ გაჭირვებითა და სიბნელით დაბეჩავებული კლასი გაერკვეოდა ახალ მდგომარეობაში, მოაგვარებდა თავის მუშაობას და წამოაყენებდა თავის ორგანიზატორებს, თუ ამ საქმეს ხელს მოკიდებდა ჩვეული რევოლუციური ენთუზიაზმით. „დაე, ბურჟუაზიული საზოგადოების ფინიებმა — წერდა ლენინი — იწყმუტუნონ და იყეფონ ყოველი ზედმეტი ნაფოტის გამო დიდი ძველი ტყის გაჩხვის დროს... ჩვენ ჩვენი გზით წავალთ, შევეცდებით რაც შეიძლება ფრთხილად და მოთმინებით გამოვცადოთ და გამოვიცნოთ ნამდვილი ორგანიზატორები, ფხიზელი გონების და პრაქტიკული გამჭრიახობის მქონე ადამიანები, ადამიანები, რომლებიც სოციალიზმისადმი ერთგულებას აერთებენ უნართან — უხმაუროდ... მოაგვარონ მრავალრიცხოვან ადამიანთა მტკიცე და შეთანხმებული ერთობლივი მუშაობა საბჭოთა ორგანიზაციის ჩარჩოებში“¹.

თავის შრომაში ვ. ი. ლენინმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო პროლეტარიატის დიქტატურის განმტკიცების საკითხებს, აჩვენა, რომ პროლეტარიატის დიქტატურა აუცილებელია, უწინარეს ყოვლისა, არა მხოლოდ დამხობილი ექსპლოატატორული კლასების სალიკვიდაციოდ, არამედ აგრეთვე, იგი წარმოადგენს უძლიერეს საშუალებას ყველა მშრომელის მობილიზაციის, შეკავშირებისა და აღზრდისათვის ახალი საზოგადოების მშენებლობის საქმეში. პროლეტარიატის დიქტატურა უნდა ყოფილიყო ნამდვილი „რკინის ხელი“, რადგან არსად არ შეიძლებოდა კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე გადასვლა ძალდატანებისა და დიქტატურის გარეშე. იგი აუცილებელი იყო განსაკუთრებით რუსეთისათვის, რომელიც ვითარდებოდა არაჩვეულებრივი სისწრაფით, უჩვეულოდ, მთავარი მიხვევ-მოხვევებითა და ომის მიერ შექმნილი საშინელი გაპარტახების პირობებში. მხოლოდ მუშათა კლასსა და მის პარტიას შეეძლო გაეფართოებინა კავშირი მოსახლეობის სხვა ფენებთან, დაეწინაურებინა ხელმძღვანელ ადგილებზე მშრომელთა საუკეთესო ენერგიული წარმომადგენლები, გაეღვიძებინა და განევიტარებინა მათი თვითშემოქმედება და ინიციატივა, დაეთრგუნა ექსპლოატატორების წინააღმდეგობა, გადაე-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 310.

ლახა წვრილბურჟუაზიული დეზორგანიზებულობის სტიქია და ამგვარად, სა-
თავეში ჩადგომოდა საზოგადოების სოციალისტურ გარდაქმნას.

ცნობილია, რომ სოციალიზმის მატერიალურ, საწარმოო წყაროს, მის სა-
ძირკველს, მსხვილი მანქანური ინდუსტრია წარმოადგენს, რომლის განხორციე-
ლება ათეული ათასობით ადამიანთა შეერთებულ მუშაობას მოითხოვს, მაგრამ
ნებისყოფის უსასტიკესი ერთიანობის უზრუნველყოფა შესაძლებელია მხო-
ლოდ „ათასთა ნებისყოფის დამორჩილებით ერთის ნებისყოფისადმი“. ეს და-
მორჩილება, თუ მუშაობის მონაწილენი „იდეალურად შეგნებულნი და დისციპ-
ლინირებულნი იქნებიან“, შეიძლება უფრო „დირიჟორის რბილ ხელმძღვანელო-
ბას მოვაგონებდეთ“. მაგრამ თუ ასეთი არ არსებობს მან აუცილებლად უნდა
მიიღოს დიქტატორობის მკაცრი ფორმები. ამგვარად, მსხვილი მანქანური ინ-
დუსტრიის საფუძველზე მოწყობილ მუშაობას წარმატება რომ ექნეს, აუცილე-
ბელია ერთიანი ნებისყოფისადმი სიტყვაშეუბრუნებელი დამორჩილება. ასეთი
გადასვლა ძალიან ძნელია, იგი ხორციელდება თანდათანობით, ნელა და მისი
ერთბაზად გადაწყვეტა წარმოუდგენელია. ისიც ცნობილია, რომ ოქტომბრის
რევოლუციამდე მშრომელებს არ ენახათ, რომ გაბატონებულ კლასს მშრომელე-
ბისათვის რამე სერიოზული და სასარგებლო გაეკეთებინა, მათთვის არ მიუცია
მრავალჯერ დანაპირები მიწა, ზავი და თავისუფლება. ვასაგებია, რომ საჭირო
იყო განსაზღვრულ დრო, რათა მშრომელებს არა მარტო თვითონ დაენახათ,
არა მარტო დაარწმუნებულყვნენ, არამედ ეგრძნოთ კიდევ ახლებურად ცხოვ-
რების მოწყობის აუცილებლობა. საჭირო იყო მათი წაყვანა შრომითი დისციპ-
ლინის გზით, ისეთი გზით, რომ მუშაობის შესახებ მიტინგობიას ამოცანები შე-
თანხმებოდა „მუშაობის დროს საბჭოთა ხელმძღვანელის, დიქტატორის, ნე-
ბისყოფისადმი სიტყვაშეუბრუნებელი დამორჩილების ამოცანებს“.

წარმატებით გადაწყდა რევოლუციის პირველი ამოცანა, როდესაც მშრო-
მელმა მასებმა თავისთავში გამოიმუშავეს ექსპლოატატორთა წინააღმდეგ წარ-
მატებითი ბრძოლის ძირითადი პირობა — მთელი ძალღონის გაერთიანება. ასე-
ვე წარმატებით გადაწყდა რევოლუციის მეორე ამოცანა, როდესაც საზოგადო-
ებრივმა „ქვედაფენებმა“ გამოიღვიძეს ახალი ცხოვრების მოსაწყობად.
დაიწყო მესამე ეტაპი, როდესაც საჭირო გახდა იმის განმტკიცება, რაც
ბრძოლით იქნა დაპყრობილი, რაც თვითონ მშრომელებმა, მისმა ხელისუფ-
ლებამ დერეტიტ გამოაცხადა და დააკანონა; ეს გულისხმობდა ყოველდღიური
შრომითი დისციპლინის მტკიცე ფორმების განმტკიცებას, რადგან მხოლოდ მის
გადაწყვეტას შეეძლო მოყოლოდა სოციალიზმის გამარჯვება. „უნდა ვისწავ-
ლოთ, — წერდა ლენინი, — მშრომელთა მასების ქარიშხლიანი, გახაფხულის
ნიადგარივით მოვარდნილი, ყოველგვარ კალაპოტს გადაცილებული, მიტინგური
დემოკრატიზმის შეერთება რკინის დისციპლინასთან შრომის დროს, ერთი
პირის, საბჭოთა ხელმძღვანელის ნებისყოფისადმი სიტყვა შეუბრუნე-
ბელ დამორჩილებასთან შრომის დროს“¹.

რევოლუციის მესამე ეტაპის ძირითადი ამოცანების განხორციელება შე-
ეძლო მხოლოდ ნამდვილად მტკიცე ექსპლოატატორებისა და მექრთამეების

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 322.

დათრგუნვაში უღმობელ რევოლუციურ ხელისუფლებას. „რკინისებური დისციპლინა და ბოლომდე გატარებული დიქტატურა პროლეტარიატისა წვრილბურჟუაზიულ რყევათა წინააღმდეგ“ — ასე ჩამოაყალიბა ლენინმა მომენტის საერთო და შემაჯამებელი ლოზუნგი.

საბჭოებისა და საბჭოთა ხელისუფლების ორგანიზაციის განვითარებისათვის დაუღალავი მუშაობა, ვ. ი. ლენინს ამ პერიოდში ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად მიაჩნდა. იგი ადარებდა ბურჟუაზიულ და სოციალისტურ დემოკრატიზმს და მიუთითებდა, რომ ცვლილების სიასწრაფ და სიძნელე აუცილებლად გამოიწვევდა მრავალ შეცდომებსა და მერყეობას, მაგრამ უნდა გაჩაღებულიყო ბრძოლა მთავარის მისაღწევად, ჩაბმულიყო საბჭოების ყველა წევრი, უკლებლივ ყველა ღარბი, მმართველობაში პრაქტიკული მონაწილეობისათვის. ჩვენი მიზანია, წერდა ლენინი, რომ „თვით უღმობა მშრომელმა, როდესაც საწარმოო მუშაობის მ-საათიან „განაკვეთს“ მოათავებს, უფასოდ შესარულო სახელმწიფოებრივი მოვალეობანი“. ცხადია ასეთი გადასვლა ძალიან ძნელი იყო, მაგრამ მხოლოდ ამაში მდგომარეობდა სოციალიზმის საბოლოო განმტკიცების საწინდარიც.

ვ. ი. ლენინი ახასიათებს დიდი ნახტომების ეპოქას და მიუთითებს, რომ ზოგჯერ ძველის ნამსხვრევთა სიმრავლე აჭარბებს ახლის ჩანასახთა რაოდენობას. აქ აუცალბებელი ხდება განვითარების ჯაჭვიდან არსებობის გამოყოფის უნარი. არის პერიოდები, როდესაც რევოლუციის წარმატებისათვის აუცილებელია რაც შეიძლება „მეტი ძველი დაწესებულების აფეთქება“, ზოგჯერ კი მეტისმეტად ბევრად აფეთქებული და დღის წესრიგში დგება „ნიადაგის გაწმენდის მუშაობა“. ზოგჯერ კიდევ ცუდად გაწმენდილ ნიადაგზე ყველაზე მნიშვნელოვანი ხდება „ახლის ჩანასახთა“ გულმოდგინე მოვლა და განვითარება. „არ კმარა რევოლუციონერი და სოციალიზმის მომხრე ან საერთოდ კომუნისტი იყო, საჭიროა გქონდეს უნარი — ყოველ განსაკუთრებულ მომენტში მონახო ჯაჭვის ის განსაკუთრებული რგოლი, რომელსაც მთელი ძალ-ღონით უნდა ჩაეჭიდო, რათა შეინარჩუნო მთელი ჯაჭვი და მტკიცედ მოამზადო შემდგომ რგოლზე გადასვლა“¹.

ასე შენდებოდა ახალი ტიპის სახელმწიფო, რომელიც სისხლხორცეულად იყო დაკავშირებული ხალხთან, სავსებით უპასუხებდა ხალხის ინტერესებს და რომელსაც თვით ხალხი ქმნიდა. ლენინი გულდასმით სწავლობდა და მეცნიერულად ანზოგადებდა მილიონობით მშრომელი ხალხის პრაქტიკულ გამოცდილებას ახალი ცხოვრების მშენებლობის დარგში, უნერგავდა მშრომლებს საკუთარი ძალებისადმი რწმენას, უხსნიდა, რომ წვრილბურჟუაზიული თავაშვებულობისა და ანარქიულობის მრისხანე სტიქიასთან პროლეტარული მკაცრი დისციპლინირებულობის ხანგრძლივი და შეუპოვარი ბრძოლის გარეშე, შეუძლებელი იყო სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობა.

სოციალიზმის საფუძვლების მშენებლობაში პარტიის მთავარი ლოზუნგების წინააღმდეგ გამოვიდა ყველა ჯურის წვრილბურჟუაზიული სტიქია და მათი პარტიის წარმომადგენლები. პარტიის პოლიტიკის წინააღმდეგ გამოვიდნენ

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 27, გვ. 325.

ესერები და მენშევიკები. არასწორი პოზიცია დაიკავეს „მემარცხენე კომუნისტების“ ბუნხარინის მეთაურობით. ისინი ცილს სწამებდნენ პარტიას და ამტკიცებდნენ, რომ საწარმოებში დისციპლინისა და ერთმართველობის დანერგვა, მრეწველობაში ბურჟუაზიული სპეციალისტების გამოყენება და ა. შ. ბურჟუაზიული წესებისაკენ დაბრუნებას ნიშნავსო. ამ ადამიანებისათვის მიხვევ-მოხვევა, უკანდახვევა, ნელა შენება, მკაცრი დისციპლინირება და სხვა, რაც მაშინდელი რუსეთის თავისებურებებიდან გამომდინარეობდნენ, ოქტომბრის რევოლუციის ტრადიციების დაიწყებას უდრიდა. ამ ვაი-რევოლუციონერთა უბედურებად ლენინი იმას თვლიდა, რომ მათ აკლდათ შეგნება იმ „განსაკუთრებული და განსაკუთრებით „უსიამოვნო“ მდგომარეობისა, რომელიც აუცილებად უნდა გაველო ჩამორჩენილს, რეაქციულ და უბედური ომისაგან განაწამებ ქვეყანას, რომელმაც სოციალისტური რევოლუცია დაიწყო უფრო მოწინავე ქვეყნებზე ბევრად უფრო ადრე“. ამ ადამიანებს აკლიათ სიმტკიცე ძნელი გადასვლის მიძივე პერიოდში. სინამდვილეში ეს ადამიანები აღმოჩნდნენ კულაკების „სპეკულანტებისა და ზარმაცების დამცველები და მათი წამქეზებლები საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ“.

პარტიამ ამხილა მასების წინაშე „მემარცხენე კომუნისტების“ შეხედულებათა კონტრრევოლუციური არსი, განადგურა ისინი და მთელი თავისი ძალები წარმართა სოციალისტური საფუძველების მშენებლობის ლენინური გენიალური გეგმის განხორციელებისაკენ.

გ. ი. ლენინის შრომას, „საბჭოთა ხელისუფლების მორიგი ამოცანები“, უდიდესი ისტორიული მნიშვნელობა ქონდა. დაიწყო „პროლეტარიატის რკინის ბატალიონთა მტკიცე ნაბიჯით სვლა“ ამ შრომაში ჩამოყალიბებული გეგმის ცხოვრებაში დასაწერგავად.

ლენინის შრომამ, რომელმაც გააშუქა სამეურნეო, პოლიტიკური და სახელმწიფოებრივი მშენებლობის უმთავრესი საკითხები, უდიდესი როლი შეასრულა კომუნისტური პარტიის წარმატებით მოღვაწეობაში — გადაქცია ეკონომიურად ჩამორჩენილი რუსეთი მოწინავე, ძლიერ სოციალისტურ სახელმწიფოდ. საბჭოთა ხალხმა, რომელიც გაუყვალავი გზებით მოდიოდა, მოახერხა გადაელახა უდიდესი სიძნელეები და განახორციელა სოციალიზმის მშენებლობის ლენინური გეგმა.

საბჭოთა ხალხის უდიდესმა რევოლუციურმა გმირობამ ამოძრავა და აღფრთოვანა მსოფლიოს ხალხთა მასები. დღეს კაცობრიობის მესამედი აშენებს ახალ ცხოვრებას. მთელ მსოფლიოში დაიწყო განმათავისუფლებელი მოძრაობა, როგორც სკკპ ახალ პროგრამაშია მითითებული „სოციალიზმა

გარდუვალად შეცვლის ყველგან კაპიტალიზმს. ასეთია საზოგადოებრივი განვითარების ობიექტური კანონი“¹.

საბჭოთა კავშირის მშრომელებმა კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით, პირველმა გაუკაფეს მთელ კაცობრიობას გზა თავისუფალი და ბედნიერი ცხოვრებისაკენ.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის
ისტორიის კათედრა

(შემოვიდა რედაქციაში 10. 1. 1962 წ.)

ГУГУШВИЛИ Ч. А.

ЛЕНИНСКИЙ ПЛАН СТРОИТЕЛЬСТВА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме.

В работе освещаются первые шаги, сделанные Советской властью и Коммунистической партией по созданию социалистической экономики.

Опираясь на основные идеи Маркса и Энгельса, В. И. Ленин впервые в истории марксизма дал стройную теорию строительства социалистического общества, наметил конкретные пути успешного строительства социализма.

Прежде всего Советская власть и Коммунистическая партия провели мероприятия по слому старого буржуазного государственного аппарата и созданию нового социалистического государственного аппарата. Вместе с тем Советская власть ударила и по экономической мощи свергнутых классов, национализировав основные, решающие отрасли промышленности и землю.

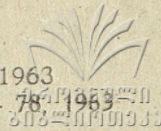
В работе особенно выделяются указания В. И. Ленина на необходимость укрепления трудовой дисциплины, поднятия производительности труда, установления рабочего контроля за производством и распределением, развертывания социалистического соревнования.

Подчеркиваются ленинские идеи о необходимости подавления сопротивления свергнутых классов в период перехода от капитализма к социализму и укрепления диктатуры пролетариата.

Коммунистическая партия отстояла свою генеральную линию социалистического строительства в борьбе со всякими антисоветскими партиями и группами, которые выступили в то время не только против строительства социализма, но и против удержания Советской власти якобы в интересах мировой социалистической революции.

Показано большое историческое значение гениального произведения В. И. Ленина — «Очередные задачи Советской власти», как своего рода манифеста строительства социализма.

¹ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, თბილისი, 1961.

მ. შარაშიძე

საქართველოს კომკავშირი სახალხო მიუჩინების მღვაწი ალგავლობისათვის ბრძოლის წლებში (1953—1958 წწ.)

1953—1958 წლები ახალ დიდმნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს საბჭოთა ხალხის ცხოვრებაში, პარტიის მოღვაწეობაში, მის ბრძოლაში სოციალისტური სამშობლოს ძლიერების განსამტკიცებლად, კომუნისტური საზოგადოების ასაშენებლად, მშვიდობისათვის მთელ მსოფლიოში. სკკპ ხელმძღვანელობით განხორციელდა დიდი პოლიტიკური და სამეურნეო ღონისძიებანი საბჭოთა საზოგადოებრივი და სახელმწიფო წყობილების შემდგომი განმტკიცებისათვის. ამ წლებში კიდევ უფრო ამაღლდა კომკავშირის როლი ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივ, სამეურნეო და კულტურულ მშენებლობაში, მთელ საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

ლენინური კომკავშირი, როგორც ახალგაზრდობის თვითმოქმედი საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, ეხმარება პარტიას ახალგაზრდობის აღზრდაში კომუნისტური სულისკვეთებით, იზიდავს მას ახალი საზოგადოების პრაქტიკულ მშენებლობაში, ამზადებს ყოველმხრივ განვითარებულ ადამიანთა თაობას, რომლებიც იცხოვრებენ, იმუშავენ და საზოგადოებრივ საქმეებს განაგებენ კომუნისძის დროს.

ჩვენს ქვეყანაში საზოგადოებრივი ორგანიზაციები (საბჭოები, პროფკავშირები, კომკავშირი და ა. შ.) პარტიის ხელმძღვანელობით ეწევიან ახალგაზრდობის კომუნისტური სულისკვეთებით აღზრდას. ამ ორგანიზაციებს შორის ლენინურ კომკავშირს განსაკუთრებული ადგილი უკავია. მისი არსებობა გაპირობებულია კომუნისძის მშენებლობაში ახალგაზრდობის ჩაბმის, მისი აღზრდის სპეციფიკური ამოცანების გადაწყვეტის აუცილებლობით. პარტიას ახალგაზრდობა მიაჩნია აღმშენებელ, შემოქმედებით ძალად საბჭოთა ხალხის ბრძოლაში კომუნისძისათვის. ის, ერთი მხრივ, საზოგადოების ყველაზე ენერგიული და მოქმედი ნაწილია, მეორე მხრივ, ნაკლებად გამოცდილი და პოლიტიკურად გამოუწრთობელი. ამიტომ პარტიამ, ვ. ი. ლენინმა თავიდანვე მხარი დაუჭირეს ახალგაზრდობის კავშირის ორგანიზაციულ დამოუკიდებლობას. ვ. ი. ლენინი ჯერ კიდევ 1916 წელს წერდა:

„ახალგაზრდობის კავშირის ორგანიზაციულ დამოუკიდებლობას უსათუოდ უნდა დავუჭიროთ მხარი, და არა მარტო იმიტომ, რომ ამ დამოუკი-

დებლობისა ეშინიათ ოპორტუნისტებს, არამედ არსებითადაც. ვინაიდან სრული დამოუკიდებლობის გარეშე ახალგაზრდობა ვერ შესძლებს ვერც კარგი სოციალისტების გამოიმუშავებას თავის თავისაგან, ვერც იმისათვის მომზადებას, რომ სოციალიზმი წინ წარმართოს“¹.

პარტიის ხელმძღვანელობით შეიქმნა კომკავშირი, რომელმაც ბრძოლისა და გამარჯვების სახელოვანი გზა განვლო, მის რიგებში გაიარა კარგი სკოლა მილიონობით საბჭოთა ადამიანმა.

საკ. ალკ მუშაობის მნიშვნელოვან პრინციპს წარმოადგენს მისი ყველა ორგანიზაციის და წევრის ინიციატივა და თვითმოქმედება. კომკავშირული ორგანიზაციები განუზრვლად ატარებენ ცხოვრებაში ვ. ი. ლენინის ანდერძს იმის შესახებ, რომ „კომუნისტური ახალგაზრდობის კავშირი უნდა იყოს დამკვირვებელი, რომელიც ყოველ მუშაობაში გვიწევს დანმარებას, ყველაფერში იჩენს თავის ინიციატივას, თაოსნობას“².

ახლა როცა კომუნისტური საზოგადოების აშენება პარტიისა და საბჭოთა ხალხის უშუალო პრაქტიკული ამოცანა გახდა, კიდევ უფრო მაღლდება კომკავშირის როლი ჩვენი ქვეყნის მთელ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ამასთან დაკავშირებით, კომკავშირი მოწოდებულია უფრო მეტად იჩენდეს ინიციატივასა და თაოსნობას ცხოვრების ყველა დარგში, ავითარებდეს ახალგაზრდობის აქტივობასა და შრომით გმირობას.

პარტიის XXII ყრილობამ, რომელმაც კომუნისტების მშენებლობის პროგრამა მიიღო, ახალგაზრდობის წინაშე დასახა ახალი ფართო ასპარეზი, რათა მან გამოიჩინოს გაბედული შემართება, საბრძოლო სულისკვეთება, წყაროსავით მჭქეფარე შემოქმედებითი ენერჯია.

კომკავშირული ორგანიზაციების მუშაობის შემდგომი გაუმჯობესებისა და სრულყოფის ამოცანები მოითხოვენ ლენინური კომკავშირის ისტორიული გამოცდილების მარქსისტულ-ლენინურ გაშუქებას, თეორიულ განზოგადებას. სამწუხაროდ დღემდე არასათანადოდ არის შესწავლილი საქართველოს კომკავშირის მოღვაწეობის სხვადასხვა მხარე, განსაკუთრებით ომისშემდგომ წლებში მისი საქმიანობა, რაც მდიდარია თავისი შინაარსით, მუშაობის ახალი საშუალებებით.

ეს შრომა მაზნად ისახავს გააშუქოს საქართველოს კომკავშირის მონაწილეობა სკკ ბრძოლაში სახალხო მეურნეობის მძლავრი აღმავლობისა და სოციალიზმის მშენებლობის დამთავრებისათვის (1953—1958 წწ.).

I. საქართველოს კომკავშირი სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის მძლავრი აღმავლობისათვის ბრძოლაში (1953—1955 წწ.)

სკკ ცენტრალურმა კომიტეტმა 1953 წლის ზაფხულიდან აიღო მტკიცე კურსი სამეურნეო, სახელმწიფოებრივი და პარტიული მუშაობის ყველა დარგში

¹ ვ. ი. ლენინი, ახალგაზრდობის შესახებ, 1956, გვ. 230.

² ი. ძეგვი, გვ. 320.

პიროვნების კულტის შედეგების დაძლევისაკენ, კომუნიზმის მშენებლობაში მშრომელთა ინიციატივის ყოველმხრივი განვითარებისაკენ. სკკპ თავისი ძალღონე უმთავრესად სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენის ლიკვიდაციისაკენ წარმართა.

კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1953 წლის სექტემბრის პლენუმმა განიხილა სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარების ღონისძიებანი; დასახა მისი აღმავლობის გზები. პლენუმი მობრუნების პუნქტი გახდა სოფლის მეურნეობის განვითარებაში.

სოფლის მეურნეობის საკითხები განიხილა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1954 წლის თებერვალ-მარტის და 1955 წლის იანვრის პლენუმებმა. მომხსენებლად სოფლის მეურნეობის საკითხებზე გამოდიოდა ნ. ს. ხრუშჩოვი. პლენუმების გადაწყვეტილებებში მოცემულია სოფლის მეურნეობის მდგომარეობის დრმა ანალიზი, გამოაშკარავებულია მისი ჩამორჩენის ობიექტური და სუბიექტური მიზეზები, შემუშავებულია მთლიანი სისტემა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მეკეთრი აღმავლობისათვის.

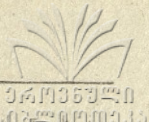
სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმებზე ხაზგასმით აღინიშნა, რომ სოფლად კომკავშირი დიდი ძალაა. პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა პარტიული ორგანოებისაგან მოითხოვა: აემღლებინათ კომკავშირული: ორგანიზაციების როლი სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარებისათვის ბრძოლაში, უზრუნველყოთ სოფლის ახალგაზრდობის ჩაბმა სოციალისტურ შეჯიბრებაში, ყოველი ღონისძიებებით განვითარებინათ და მხარი დაეჭირათ ახალგაზრდობის თაოსნობისა და კარგი წამოწყებებისათვის.

პარტიის ამ სახელმძღვანელო მითითებათა საფუძველზე, საქართველოს ალკკ XX ყრილობამ, ცენტრალური კომიტეტის პლენუმებმა შეიმუშავეს სოფლის მეურნეობის განვითარებაში რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციების მონაწილეობის კონკრეტული პროგრამა; პარტიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობითა და დახმარებით გაშალეს აქტიური მუშაობა მისი ცხოვრებაში გატარებისათვის, მიაღწიეს გარკვეულ წარმატებებს.

*
* *

ჩვენი რესპუბლიკის ახალგაზრდები აქტიურად მონაწილეობდნენ ახალგაზრდა მეჩაიეთა სოციალისტურ შეჯიბრებაში, რომელიც კომკავშირის ცენტრალურმა კომიტეტმა და სოფლის მეურნეობისა და საბჭოთა მეურნეობების სამინისტროებმა გამოაცხადეს 1954—1955 წლებში. 1954 წელს ახალგაზრდა მეჩაიეთა სოციალისტურ შეჯიბრში მონაწილეობდა 200-მდე ახალგაზრდული ბრიგადა, რგოლი და ცალკეული ჯგუფი¹. სოციალისტურმა შეჯიბრებამ თვალსაჩინოდ გაზარდა მეჩაიეთა შრომითი აქტივობა, აამღლა შრომის ნაყოფიერება.

¹ საკ. ალკკ ცკ-ის არქივი, საკ. ალკკ ცკ-ის III პლენუმის სტენ. ანგ., გვ. 107.

1955 წელს სოციალისტურ შეჯიბრებაში ჩაება ზუგდიდის რაიონის ახალგაზრდული ბრიგადა და 47 რგოლი, რომელთაც დიდი წარმატებები მოიპოვეს¹. ახალსოფლის კოლმეურნეობის ახალგაზრდულმა რგოლმა (ხელმძღვანელი ს. ხარჩილავა) თვითეული ჰექტარიდან მიიღო 11 ტონა ჩაის მწვანე ფოთოლი².

ს. რუხის კოლმეურნეობის ახალგაზრდულმა რგოლმა გაპიროვნებული 5.1 ჰექტარი პლანტაციიდან 25 ტონის ნაცვლად მოკრიფა 64 ტონა ხარისხიანი ფოთოლი. რაც ჰექტარზე გადაანგარიშებით 12555 კგ შეადგენს³. ასეთ მაჩვენებლებს მიაღწიეს ჩაის ბუჩქის აგროწესების დაცვით, შრომის სწორი ორგანიზაციით.

ჩაის კრეფაში აქტიურად მონაწილეობდა მოსწავლე ახალგაზრდობა. ჩაის რაიონებში 1954 წელს არ დარჩენილა მოსწავლე, რომ თვითეულს ჩაის პლანტაციაში არ გამოემუშავებინოს 10 შრომადღემდე მაინც⁴.

ჩვენი რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციები აქტიურად მონაწილეობდნენ ჩაის პლანტაციების გაშენებაში. 1954—1955 წლებში ახალგაზრდობის მონაწილეობით საქართველოში დაირგა 5200 ჰექტარი ჩაის ახალი პლანტაცია⁵.

1953 წლამდე მეცხოველეობის განვითარებას სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა. ჩვენს რესპუბლიკაში საშუალო წლიური წველადობა ერთ ძროხაზე 1953 წელს 486 კგ შეადგენდა⁶.

რესპუბლიკის მთელ რიგ რაიონებში კომკავშირული ორგანიზაციები სუსტად რაზმავდნენ ახალგაზრდობას საზოგადოებრივი მეცხოველეობის განვითარებისათვის ბრძოლაში; ფერმებში მცირე რაოდენობით მუშაობდნენ კომკავშირელები და ახალგაზრდები, არასათანადოდ ზრუნავდნენ მოწინავეთა გამოცდილებისა და მეცნიერების მიღწევების დანერგვისათვის.

1953—1954 წწ. ზამთარში მეცხოველეობის ფერმებში გაიზარდა 2 ათასამდე კომკავშირელი და ახალგაზრდა⁷, ხოლო 1954 წ. ბოლოს კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა დამატებით 600 ახალგაზრდა ჩააბეს საზოგადოებრივი მეცხოველეობის განვითარებისათვის ბრძოლაში⁸. მათ გამოიჩინეს შრომითი მამაცობა, მოიპოვეს მაღალი წარმატებანი.

¹ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფ. 96, აღ. 16 საქმე 235, ფურც. 59.

² იქვე, ფურც. 60.

³ გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1956, 7/II, № 116.

⁴ საკ. ალკკ ცკ-ის არქივი, ცკ-ის III პლენუმის ანგარიში, 1955, გვ. 107.

⁵ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფ. 14, აღწ. 40, საქმე 1, ფურც. 41.

⁶ საბჭოთა საქართველოს 40 წელი, სტატისტიკური კრებული, 1961, გვ. 97.

⁷ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 45, ფურც. 59.

⁸ საკ. ალკკ ცკ-ის არქივი, საკ. ალკკ ცკ-ის III პლენუმის სტენოგრაფიული ანგარიში, გვ. 102.

რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციები აწყობდნენ მასობრივ მანიფესტაციებს პირუტყვის გამოზამთრების საუკეთესოდ ჩატარებისათვის. სამტრედიის, ზესტაფონის, გარდაბნის, წალკის, ბოლისის რაიონების კომკავშირული ორგანიზაციები სისტემატურად ატარებდნენ ახალგაზრდობის მასობრივ გასვლება ფერმებში, არემონტებდნენ, აშენებდნენ სასილოსე ორმოებს და კოშკებს.

მეცხოველეობის ფერმებში ახლად გავზავნილათვის მოეწყო თათბირ-სემინარები მეცხოველეობის საკითხებზე; კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა მნიშვნელოვნად გააუმჯობესეს მოწინავე გამოცდილების პრობანდა. ამ მიზნით აწყობდნენ მოწინავე მეცხოველეთა შეხვედრებს ახალგაზრდობასთან, ლექციებს, მოხსენებებს, თეორიულ კონფერენციებს დადებით გამოცდილებზე.

საზოგადოებრივი მეცხოველეობის განვითარებაში კომკავშირული ორგანიზაციების აქტიუობის ამაღლებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საკ. ალკ. ცენტრალური კომიტეტის 1955 წ. თებერვლის და საქ. ალკ. ცენტრალური კომიტეტის მარტის პლენუმების დადგენილებებს, რომლებშიც განსაზღვრულია საკ. ცენტრალური კომიტეტის იანვრის პლენუმის გადაწყვეტილებების განხორციელებაში კომკავშირული ორგანიზაციების კონკრეტული ამოცანები.

1955 წელს საზოგადოებრივი მეცხოველეობის ფერმებში სამუშაოდ თავისი სურვილით, საკუთარი გულის კარნახით მივიდა 3 ათასზე მეტი ახალგაზრდა¹. თავდადებული შრომით მიაღწიეს მათ მაღალ მაჩვენებლებს. ამ მხრივ, დიდი მუშაობა გასწიეს წითელწყაროს, თელავის, გორის, ზუგდიდის, ახმეტის, დუშეთის რაიონულმა ორგანიზაციებმა.

1954 წლის დამლევს თიანეთის რაიონის კომკავშირლებმა ფართოდ გაშალეს სოციალისტური შეჯიბრება მეცხოველეობის შემდგომი განვითარებისა და პირუტყვის წარმატებით გამოზამთრებისათვის. რაიონის კოლმეურნეობათა მეცხოველეობის ფერმებში 1954—1955 წწ. სამუშაოდ გაიგზავნა 115-მდე ახალგაზრდა, რომელთაც მოწინავეთა გამოცდილების გამოყენებით მაღალ მაჩვენებლებს მიაღწიეს. სოფ. ართის კოლმეურნეობის კომკავშირულმა თამარ პანკლაშვილმა გაპროცენებული 15 ძროხიდან თითოეულზე საშუალოდ მიიღო 1060 კგ რძე; გეგმა 650 ლიტრს ითვალისწინებდა².

რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციების ინიციატივითა და აქტიური მონაწილეობით მეცხოველეობის ფერმებში მოეწყო წითელი კუთხეები, რომლებიც უზრუნველყვეს მხატვრული, პოლიტიკური და სპეციალური სასოფლო-სამეურნეო ლიტერატურით, თვალსაჩინო ხელსაწყოებით. გააფორმეს სოფლის მეურნეობისადმი მიძღვნილი პლაკატებით, ლოზუნგებით, სტენდებითა და დიაგრამებით.

მტკიცე საკვები ბაზის შექმნა საზოგადოებრივი მეცხოველეობის განვითარების ერთ-ერთი გადამწყვეტი პირობაა. მეცხოველეობის განვითარებას აბრკო-

¹ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 235, ფურც. 111.

² მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 15.

ლებდა უმთავრესად საკვები ბაზის სიმცირე. სკვპ ცენტრალურმა კომიტეტმა 1953—1955 წწ. განახორციელა მთელი რიგი ღონისძიებანი საკვები ბაზის გასაფართოებლად.

საკ. ალკ ცენტრალურმა კომიტეტმა 1954 წელს გამოაცხადა სოფლის ახალგაზრდობის სოციალისტური შეჯიბრება საკვების დაგროვებასა, საკვები კულტურების მოვლასა და სასილოსე ნაგებობათა მშენებლობაში.

ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა მასობრივად დარაზმეს ახალგაზრდობა საკვების დამზადებისათვის, შექმნეს საკვებმომპოვებელი ბრიგადები და ჩააბეს ისინი სოციალისტურ შეჯიბრებაში.

საქართველოს კომკავშირელებისა და ახალგაზრდობის, მათ რიცხვში 500-ზე მეტი საკვებმომპოვებელი ბრიგადის, რგოლის, ჯგუფის, ძალებით დამზადდა 102,600 ტონაზე მეტი უხეში საკვები, 86 ათასი ტონა თივა, 80 ათასი ტონა სილოსი¹.

კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1955 წლის იანვრის პლენუმმა მარცვლეულის წარმოების გადიდების უმნიშვნელოვანეს რეზერვად მიიჩნია სიმინდის ნათესების გაფართოება. ამ წელს 1000-მდე ახალგაზრდული რგოლი მონაწილეობდა სიმინდის უხვი მოსავლისათვის ლაშქრობაში². ყვარლის, სიდნაის, ლაგოდეხის, ცხინვალის, ჩხოროწყუს, მცხეთის და სხვა რაიონების ახალგაზრდულმა რგოლებმა სიმინდის მაღალი მოსავალი მიიღეს.

საკავშირო ლაშქრობაში დიდი ენთუზიაზმით ჩაებნენ ყვარლის რაიონის ახალგაზრდები. კომკავშირული ორგანიზაციების თაოსნობით შეიქმნა 26 ახალგაზრდული რგოლი, 36 დამხმარე ჯგუფი, სიმინდის მოყვანისათვის მოლაშქრეთა რიგებში ჩადგა 2717 კომკავშირელი და ახალგაზრდა, რომელთა ძალებით სიმინდი დაითესა 1118 ჰა ფართობზე, აქედან 561 ჰა — ნაწვერალზე³. ჩვენს რესპუბლიკაში ახალგაზრდების აქტიური მონაწილეობით გაფართოვდა სიმინდის ნათესები, ამალდა მოსავლიანობა. 1955 წელს, 1953 წელთან შედარებით, სიმინდის მოსავალი კოლმეურნეობებში გაიზარდა 25% -ით⁴.

ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარების დასაყრდენ პუნქტს შეადგენდა 103 მტს-ი, რომელთაც 1954—1955 წლებში მიიღეს დაახლოებით 600 ტრაქტორი (15 ძალიანზე გადაყვანით), ასობით მარცვლეულის, სიმინდის, სილოსის კომბაინი, ავტომანქანა, ბევრი სხვა სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღი⁵.

მტს-ების კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა გააძლიერეს ბრძოლა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის მაქსიმალური გამოყენების, მექანიზმების ათვისების, შრომის პროგრესული მეთოდების დანერგვის, ყველა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოს ხარისხიანი შესრულებისათვის. მარტო 1953—1954 წლების ზამთ-

¹ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 242, ფურც. 57.

² ი. ქ. ვ. ე, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 235, ფურც. 132.

³ ვ. ბ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1956, 9/11, № 17.

⁴ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფ. 14, საქმე 1, აღწ. 40, ფურც. 48.

⁵ ი. ქ. ვ. ე, ფ. 14, აღწ. 40, საქმე 1, ფურც. 38.

რის პერიოდში სოფლის მეურნეობის 400-ზე მეტი სპეციალისტი და მექანიზატორი წავიდა სამუშაოდ მტს-ებში¹.

კომკავშირულ-ახალგაზრდულ სატრაქტორო ბრიგადების საკავშირო სოციალისტურ შეჯიბრებაში ჩვენი რესპუბლიკის 60-მდე ახალგაზრდული ბრიგადა მონაწილეობდა². ამ შეჯიბრებაში წითლის, ლაგოდნის, ყვარლისა და სხვა მტს-ების სატრაქტორო ბრიგადებმა საპატიო ადგილი დაიკავეს.

რესპუბლიკის ახალგაზრდა მექანიზატორებმა მოწინავეთა გამოცდილებით ურთიერთგაზიარების მიზნით სოციალისტური შეჯიბრება გააჩაღეს მოძმე რესპუბლიკების მექანიზატორებთან. წითელწყაროს მტს-ის ახალგაზრდა მექანიზატორებმა სოცშეჯიბრი გაშალეს კრასნოდარის მხარის მედედევის მტს-ის მექანიზატორებთან³, რომელნიც მოიწვიეს საქართველოში; ისინი გაცენენ ერთმანეთს და გაიზიარეს ურთიერთგამოცდილება.

თელავის მტს-ის მექანიზატორები შეჯიბრებაში ჩაებნენ სტავროპოლის მხარის ნადეჟდინის მტს-ის ახალგაზრდა მექანიზატორებთან. თელაველები ეწვივნენ ნადეჟდინელებს; ბევრი რამ ისწავლეს მათგან. მაგალითად, თელავის მტს-ის ახალგაზრდა მექანიზატორებმა პირველად გამოიყენეს ნამჯის შემგროვებელი, რითაც ნამჯა შეაგროვეს 2 ათას ჰექტარ ფართობზე⁴.

რესპუბლიკის სამრეწველო საწარმოთა და მშენებლობათა კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა პარტიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით ფართოდ გაშალეს საშეფო მუშაობა — კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობებისა და მტს-ებისადმი დახმარება.

ჩვენი ქვეყნის სასოფლო-სამეურნეო ქარხნების, კოლმეურნეობების და საბჭოთა მეურნეობებისათვის ქ. რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის კოლექტივმა კომკავშირელებისა და ახალგაზრდების აქტიური მონაწილეობით დაამუშადა 200 ტონა ლითონის ნაგონი და 214 ტონა მილი⁵.

ქ. ჭიათურის მაღაროთა სამმართველოების კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა ჭიათურის რაიონის კოლმეურნეობებს დაუმზადეს სამშენებლო მასალა, გადასცეს სამი ტონა ქვანახშირი და ერთი ტონა რკინა⁶.

დიმიტროვის სახ. მაღაროთა სამმართველოს კომკავშირელებმა ს. ითხვისის კოლმეურნეობას ფარდულების შესაკეთებლად დაუმზადეს 8 კუბომეტრი ხეტყის მასალა⁷. ჭიათურელი ახალგაზრდები ს. ქვაციხის და გუნდაეთის კოლმეურნეობებს დაეხმარნენ საბავშვო ბავების მოწყობაში⁸. ამასთან შექმნეს ავ-

¹ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის არქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე-9, ფურც. 83. შემდეგ ტექსტში ყველგან მიითითებულება აღნიშნული პარტარქივი.

² ი ქ ვ ე, საქმე 235, ფურც. 201.

³ გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1955, 6/1, № 3.

⁴ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 156, ფურც. 142.

⁵ ი ქ ვ ე, საქმე 47, ფურც. 1.

⁶ ი ქ ვ ე, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 48, ფურც. 5.

⁷ ი ქ ვ ე, საქმე 87, ფურც. 23.

⁸ ი ქ ვ ე, საქმე 86, ფურც. 54.

ტოკოლონები, რომელთაც არასამუშაო საათებში რაიონის ცენტრიდან დასახლებულ კოლმეურნეობებს გადაუტანეს 90 ტონა მინერალური სასუქი¹.

სამრეწველო საწარმოთა, სკოლებისა და უმაღლესი სასწავლებლების კომკავშირული ორგანიზაციები ეხმარებოდნენ სოფლის კომკავშირულ ორგანიზაციებს კულტმასობრივი მუშაობის გაუმჯობესებაში, აგროვებდნენ მათთვის პოლიტიკურ და მხატვრულ ლიტერატურას, ამზადებდნენ სასოფლო-სამეურნეო და პოლიტიკურ პლაკატებს, გზავნიდნენ აგიტმხატვრულ ბრიგადებს, აწყობდნენ სპორტულ ღონისძიებებს, მართავდნენ კონცერტებს, სოფლის ახალგაზრდობის შეხვედრებს მეცნიერებისა და კულტურის გამოჩენილ ადამიანებთან, წარმოების ნოვატორებთან. ამ მხრივ დიდი მუშაობა ჩატარეს თბილისის, გორის, ქუთაისის, ფოთის, რუსთავის, ბათუმის, სოხუმის კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა.

საშეფო მუშაობა ხელს უწყობდა სოფლის მეურნეობის ახალ მძლავრ აღმავლობას, მუშათა კლასსა და გლეხობას შორის მჭიდრო მეგობრული კავშირის კიდევ უფრო განმტკიცებას.

ხელმძღვანელმა კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა გააძლიერეს ხელმძღვანელობა სოფლის კომკავშირული ორგანიზაციებისადმი. ბევრმა სასოფლო რაიკომმა უნარიანად მოაწყო მუშაობა საკოლმეურნეო წარმოებაში ახალგაზრდობის შრომითი მონაწილეობის გასაძლიერებლად. ზოგიერთი რაიკომი ოპერატიულად ხელმძღვანელობდა პირველად ორგანიზაციებს, დროულად ეხმარებოდა ახალგაზრდების მოთხოვნებს; ამადლდა კომკავშირულ მუშაკთა ორგანიზატორული როლი. ისინი დროის მნიშვნელოვან ნაწილს ახალგაზრდებს შორის ატარებდნენ, ნაკლებად იყვნენ დატვირთული სხდომებითა და ქაღალდებით. მაგალითად, კომკავშირის ლანჩხუთის რაიკომის მუშაკები უმეტეს დროს კოლმეურნეობებში იმყოფებოდნენ, კონკრეტულად ეხმარებოდნენ პირველად კომკავშირულ ორგანიზაციებს მასობრივ-პოლიტიკურ და ორგანიზაციულ მუშაობაში. შედეგებიც კარგი იყო. კომკავშირლები შრომის ავანგარდში იდგნენ. კომკავშირული ორგანიზაციები სასტიკად იბრძოდნენ ახალგაზრდობის ყოფაცხოვრებაში ყოველგვარი მახინჯი, ამორალური მოვლენების წინააღმდეგ, ზრუნავდნენ ჭაბუკებისა და ქალიშვილების ფიზიკური და სულიერი ძალების განვითარებისათვის.

ამ წლების უაღრესად მნიშვნელოვან ღონისძიებებს მიეკუთვნება კოლმეურნეობების, მტს-ების, საბჭოთა მეურნეობების განმტკიცება სპეციალისტებით და ხელმძღვანელი მუშაკებით.

რესპუბლიკის ქალაქებიდან სოფლის მეურნეობის ახალგაზრდა სპეციალისტები პარტიის მოწოდებით წავიდნენ სოფლად სამუშაოდ. ქ. ქიათურიდან სოფლის მეურნეობის დარგში სამუშაოდ გაიგზავნა 27 ახალგაზრდა, მათ შორის იყვნენ კომკავშირული ორგანიზაციის მდივნები, აგროტექნიკოსები ი. ენუქიძე და შ. მაკავარიანი, რომელთაც თავი ისახელეს შრომით².

¹ გაზ. „კომუნისტი“, 1954, 11/VII, № 114.

² პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 48, ფურც. 4.

აჭარის საოლქო ორგანიზაციამ სამმართველო აპარტიდან სამუშაოდ გააგზავნა სოფლის მეურნეობის 32 კომკავშირელი სპეციალისტი¹.

სოფლის მეურნეობის ახალგაზრდა სპეციალისტები დიდ დახმარებას უწევდნენ კოლმეურნეობებს შრომის ორგანიზაციის გაუმჯობესებისა და მისი ნაყოფიერების გადიდებაში; წარმოებაში ნერგავდნენ ნოვატორთა მდიდარ გამოცილებას, იბრძოდნენ სასოფლო-სამეურნეო მეცნიერების პოპულარიზაციისა და ცხოვრებაში გატარებისათვის.

სოფლის მეურნეობის მძლავრი აღმავლობა, რომელიც დაიწყო სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1953 წლის სექტემბრის პლენუმის შემდეგ, ემყარებოდა სოციალისტური მრეწველობის მტკიცე ბაზას. პარტია განუხრელად ატარებდა მძიმე მრეწველობის უპირატესი ზრდის ლენინურ ხაზს.

მრეწველობის, უწინარეს ყოვლისა, მძიმე მრეწველობის ყველა დარგის მუშაობის გაუმჯობესებაში დიდი როლი შეასრულეს სკკპ ცკ-ის 1955 წ. ივლისის პლენუმის გადაწყვეტილებებმა.

ასრულებდნენ რა სკკპ ცკ-ის ივლისის პლენუმის გადაწყვეტილებებს, ჩვენი რესპუბლიკის სამრეწველო საწარმოთა, ტრანსპორტისა და მშენებლობის კომკავშირული ორგანიზაციები, პარტიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით, უდიდესი აღფრთოვანებით ჩაებნენ მეხუთე ხუთწლიანი გეგმის მთლიანად და გადაჭარბებით შესრულებისათვის ბრძოლაში.

რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის ახალგაზრდებმა საგრძნობლად გაზარდეს შრომის ნაყოფიერება. მარტენის საამქროს № 6 კომკავშირულ-ახალგაზრდული ღუმელის კოლექტივმა ფოლადის დნობის ჩქაროსნული მეთოდის გამოყენებით 1955 წელს 7 თვეში ქვეყანას მისცა 2 ათასი ტონა ზეგეგმიითი ფოლადი. დაზოგა დიდი ძალი ნედლეული².

ქ. თბილისის კიროვის სახ. ჩარხმშენებელი ქარხნისა და საორთქლმავლო დეპოს, ბათუმის სამრეწველო კომბინატის კომკავშირული ორგანიზაციები გამოეხმაურნენ მოსკოველთა თაოსნობას საწარმოებში სისუფთავისა და სანიმუშო წესრიგის დამყარებისათვის და სათავეში ჩაუდგნენ ახალგაზრდობის მასობრივ მოძრაობას წარმოებაში მაღალი კულტურისათვის. ბათუმის სამრეწველო კომბინატის საწარმოებში იყო შემთხვევა, როცა ახალგაზრდა მუშის სამუშაო ადგილზე ეყარა გამოყენებული მასალის ნარჩენები, ხოლო საამქროებში შეფობდა უწესრიგობა და ანტისანიტარია³. კომბინატის კომკავშირელებმა, მხარი დაუჭირეს რა მოსკოველთა თაოსნობას, შექმნეს საკონტროლო პოსტები. აქ ეწყობოდა რეიდები; შემოწმებული მასალები ქვეყნდებოდა ყოველკვირეული ფოტოგაზეთის ფურცლებზე, რამაც შედეგი გამოიღო.

კომკავშირულმა ორგანოებმა გააუმჯობესეს ხელმძღვანელობა და დახმარება სამრეწველო საწარმოთა, ტრანსპორტისა და მშენებლობის ორგანიზაციებისადმი. კომკავშირის თბილისის ქალაქკომთან შეიქმნა წარმოების მუშაკთა

¹ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 9, ფურც. 60.

² ვაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1955, 6/IX, № 107.

³ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 236, ფურც. 46.

ქართული

ჯგუფი ახალგაზრდა ინჟინერ-ტექნიკური მუშაკებისა და მოწინააღმდეგეების რიცხვიდან. მასში შეიყვანეს 30 გამოცდილი ინჟინერ-ტექნიკოსი და მუშა¹. ამ ჯგუფის დახმარებით საქალაქო კომიტეტი უფრო კვალიფიციურად და დიდერენციულად ხელმძღვანელობდა საწარმოთა კომკავშირულ ორგანიზაციებს.

ჩვენმა რესპუბლიკამ მიაღწია ზოგიერთ წარმატებას სოციალისტური მრეწველობის, უწინარეს ყოვლისა, მძიმე ინდუსტრიის განვითარებაში. მეხუთე ხუთწლედში სამრეწველო პროდუქციის საერთო მოცულობა გაიზარდა 73%-ით, ექსპლოატაციაში შევიდა 100 საწარმო².

1954 წლის 6 აპრილს ქ. თბილისის ორთქლმავალ-ვაგონმშენებელი, ავტოსარემონტო და სხვა ქარხნების კომკავშირლებმა შესანიშნავი თაოსნობა გამოიჩინეს — გადაწყვიტეს საკუთარი წვლილი შეეტანათ ჩვენი რესპუბლიკის ჰიდროელსადგურების მშენებლობის სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმეში. ამ პატრიოტულ ინიციატივას ერთსულოვნად დაუჭირეს მხარი დედაქალაქის სხვა საწარმოთა, ტრანსპორტისა და მშენებლობის ახალგაზრდებმა. 7 დღის განმავლობაში ახალმშენებლობებზე წასვლის სურვილი განაცხადა 400-ზე მეტმა ახალგაზრდამ³.

თბილისელთა თაოსნობამ მხურვალე მხარდაჭერა ჰპოვა რესპუბლიკის ახალგაზრდობაში. 1954—1955 წლებში რესპუბლიკის ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობაზე სამუშაოდ გაიგზავნა 4 ათასზე მეტი კომკავშირელი და ახალგაზრდა⁴. ისინი მუშაობდნენ მთებში, დიდი დასახლებული პუნქტებისაგან დაშორებით. მიუხედავად ამისა, გამირულად შეგებნენ ბუნებას, ანგრევდნენ კლდეებს, გაყავდათ გვირაბები, აგებდნენ კაშხალებს, მიწის ზედაპირს სერავდნენ არხებით, თოკავდნენ სტაქიას, ხალხის სამსახურში აყენებდნენ მას.

რესპუბლიკის მშრომელთა, მათ შორის ახალგაზრდების თავდადებული შრომით ელექტროენერჯის გამომუშავება 1955 წელს, 1950 წელთან შედარებით, გაიზარდა 61%-ით⁵.

სკკპ მიერ 1953—55 წლებში მიღებული დადგენილებების განხორციელებისათვის კომკავშირული ორგანიზაციების მუშაობის შედეგები შეაჯამა საქართველოს ალკკ XXI ყრილობამ, რომელიც 1955 წლის დეკემბერში გაიმართა. ყრილობამ აღნიშნა, რომ კომკავშირული ორგანიზაციების მუშაობაში ახალგაზრდობის კომუნისტური სულისკვთებით აღზრდისა და პარტიის მიერ დასახული ამოცანების შესრულებისათვის მისი ძალების დასარაზმავად არსებობდა სერიოზული ნაკლოვანებანი. კომკავშირული ორგანიზაციები სუსტად ნერგავდნენ ახალგაზრდობაში შრომის სიყვარულს, მისწრაფებას პირადი შრომით შეეტანათ წვლილი კომუნისტური მშენებლობის საქმეში. საოლქო, საქალაქო,

¹ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 236, ფურც. 71.

² სკკპ XX ყრილობა, სტენ. ანგარიში, 1956, ტ. 1, გვ. 294.

³ ვახ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1955, 15/IV, № 46.

⁴ რეზოლუცია საქ. ალკკ XXI ყრილობისა ცკ-ის საანგარიშო მოხსენების გამო, 1956, გვ. 3.

⁵ სკკპ XX ყრილობა, სტენ. ანგ., 1956, ტ. 1, გვ. 294.

რაიონული კომიტეტები, პირველადი ორგანიზაციები განსაკუთრებით არადამაკმაყოფილებლად მუშაობდნენ სკოლადამთავრებულ ახალგაზრდებთან.

1954 წელს საშუალო სკოლადამთავრებულთაგან არ მუშაობდა: თელავის რაიონში 93 ახალგაზრდა, ზუგდიდის რაიონში — 114, გორის რაიონში — 65, ქ. ქუთაისში — 268, თბილისში — 823. ეს დიდი ამოცანის წინაშე აყენებდა კომკავშირულ ორგანიზაციებს.

საქართველოს ალკკ XXI ყრილობამ დასახა ნაკლოვანებათა აღმოფხვრის გზები და სიტყვა მისცა სკკპ ცენტრალურ კომიტეტს, რომ კომკავშირები და ახალგაზრდები არ დაეშურებენ ძალასა და ცრდნას, რათა აქტიური მონაწილეობა მიიღონ რესპუბლიკის მშრომელთა წინაშე პარტიისა და მთავრობის მიერ დასახული ამოცანების შესრულებისათვის ბრძოლაში, ყველაფერს გააკეთებენ ახალგაზრდობის კომუნისტური აღზრდისათვის კომკავშირული ორგანიზაციების მთელი მუშაობის გასაუმჯობესებლად.

II. საქართველოს კომკავშირი სკკპ XX ყრილობის გადაწყვეტილებათა განხორციელებისათვის ბრძოლაში. ახალგაზრდობის შრომითი და პოლიტიკური აღმავლობა ლენინური კომკავშირის ორმოცი წლისთავთან დაკავშირებით

1956 წლის თებერვალში გაიმართა პარტიის XX ყრილობა, რომელმაც განიხილა პარტიის მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანესი საკითხები, მოგვცა საერთაშორისო და საშინაო ვითარების ყოველმხრივი ანალიზი, განსაზღვრა სსრ კავშირში კომუნისტური მშენებლობის კონკრეტული ამოცანები, დასახა საბჭოთა წყობილების განვითარებისა და განმტკიცების გზები. სკკპ ყრილობა წარმოადგენდა დიდ ისტორიულ მოვლენას, რომელმაც ახალი მნიშვნელოვანი ერა დაიწყო ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში, საერთაშორისო კომუნისტურ და მუშათა მოძრაობაში.

ყრილობამ დიდი ყურადღება დაუთმო მოზარდი თაობის აღზრდის საკითხებს, მალალი შეფასება მისცა ლენინური კომკავშირის მუშაობას. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საანგარიშო მოხსენების გამო მიღებულ რეზოლუციაში ნათქვამია: „ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დიდმნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ლენინურ კომკავშირს, რომელიც აქტიურად მონაწილეობს სამეურნეო და კულტურულ მშენებლობაში, ეხმარება პარტიას ახალგაზრდობის აღზრდაში კომუნისტური სულისკვეთებით“¹. ამასთან XX ყრილობამ ამხილა სერიოზული ნაკლოვანებანი კომკავშირული ორგანიზაციების საქმიანობაში, განსაკუთრებით იდეურ-აღმზრდელით მუშაობაში.

პარტიის XX ყრილობამ უდიდესი კეთილმოყოფელი გავლენა მოახდინა საქალკკ მთელ საქმიანობაზე, უმჭიდროესად დააკავშირა მისი მუშაობა კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკასთან, განსაზღვრა ახალგაზრდობის თანამედროვე თაობის კომუნისტური აღზრდის გზები, განავითარა ჭაბუკებისა და ქალი-

¹ სკკპ XX ყრილობის რეზოლუციები, 1956, გვ. 30.

შვილების რევოლუციური ენერჯია, მათ წინაშე გადაშალა კომუნისმის გამარჯვებისათვის შემოქმედებითი გაქანების და თამამი სწრაფვის პერსპექტივები.

საქართველოს კომკავშირის აქტივის კრებამ (1956 წლის 26 მარტი), რომელმაც განიხილა ვ. ბ. მჟავანაძის მოხსენება „სკკპ XX ყრილობის შედეგები და რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციის ამოცანები“, ერთსულოვნად მოიწონა ყრილობის გადაწყვეტილებები და მიიღო განუხრელი ხელმძღვანელობისა და შესრულებისათვის. კრებამ კომკავშირული ორგანიზაციების უმნიშვნელოვანეს ამოცანებად მიიჩნია ახალგაზრდობის მობილიზაცია სკკპ XX ყრილობის მიერ დასახული ამოცანების შესასრულებლად, მისი აღზრდა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმისა და ხალხთა მეგობრობის სულისკვეთებით.

საქართველოს კომკავშირმა პარტიის ხელმძღვანელობით მტკიცე ბრძოლა გამოუცხადა პიროვნების კულტის მავნე შედეგებს, რომლებმაც სერიოზული ვნება მოუტანა ლენინურ კომკავშირს, გამოიწვია მისი, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ორგანიზაციის, როლის დაქვეითება. კომკავშირში ირღვეოდა კოლექტიური ხელმძღვანელობის პრინციპი, ფერხდებოდა შინაკომკავშირული დემოკრატიის განვითარება. სერიოზული შეცდომები იქნა დაშვებული ახალგაზრდობის პოლიტიკურ-აღმზრდელობით მუშაობაში. წლების განმავლობაში ახალგაზრდობა იზრდებოდა კულტის გავლენით დაწერილ ნაწარმოებებზე, რომლებშიც დამცირებული იყო ხალხის მასებისა და პარტიის როლი.

საქართველოს ალკვ ცენტრალური კომიტეტი მკვეთრად და თანმიმდევრულად არ გამოდიოდა ნაციონალისტურ გამოვლინებათა წინააღმდეგ, ცუდად მუშაობდა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის, ხალხთა მეგობრობის სულისკვეთებით ახალგაზრდობის აღზრდისათვის, მუშაობაში არ ითვალისწინებდა საქართველოს მოსახლეობის მრავალერიაობას.

რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციები არასაკმაოდ მუშაობდნენ ახალგაზრდობის იდეურ-პოლიტიკური აღზრდისათვის, სუსტად უნერგავდნენ მათ შრომის სიყვარულს, საზოგადოებრივი მოვალეობის გრძნობას. ზუგდიდის, ხაშურის, საგარეჯოს, თეთრიწყაროს, სამტრედიისა და სხვა რაიონების ახალგაზრდობის მნიშვნელოვანი ნაწილი თავს არიდებდა საკოლმეურნეო შრომას¹.

პიროვნების კულტის მავნე შედეგების გადალახვისათვის ბრძოლაში რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციები ერთგვარ სიძნელეებს წააწყდნენ ახალგაზრდობის ერთმა, ძალზე მცირე ნაწილმა, უწინარეს ყოვლისა, სტუდენტთა რიცხვიდან, ღრმად და სწორად ვერ გაიგო პარტიის მიერ წარმოებული მუშაობის არსი და მნიშვნელობა იმ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისათვის, რომლებიც წარმოშვა პიროვნების კულტმა. ჩვევად ქცეული წარმოდგენების, ინერტული ფსიქოლოგიის გადალახვა წარმოადგენდა რთულ საქმეს. მიუხედავად ამისა, საქართველოს კომკავშირმა, მთელმა ახალგაზრდობამ გვიჩვენა მაღალი

¹ საკვ. ალკვ ცენტრალური კომიტეტის არქივი, ცკ-ის ბიუროს 1956 წ. 23 აგვისტოს სხდომის ოქმი, № 44.

პოლიტიკური შეგნებულობა, ორგანიზებულობა და დარაზმულობა, მხარგრეველნი
ჭირა პარტიის XX ყრილობის ლენინურ კურსს.

აღნიშნულ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრაში საქართველოს კომკავშირს დიდ დადგენილება აქვს. ალკკ ცენტრალური კომიტეტის 1956 წლის 23 აგვისტოს დადგენილება „კომკავშირებისა და ახალგაზრდობის იდეურ აღზრდაში საქართველოს ალკკ ცენტრალური კომიტეტის მუშაობის სერიოზული ნაკლოვანებებისა და შეცდომების შესახებ“, აგრეთვე საკ. ალკკ ცენტრალური კომიტეტის VII პლენუმის (1957 წ. თებერვალი) დადგენილება „კომკავშირებსა და ახალგაზრდობას შორის კომკავშირული ორგანიზაციების იდეურ-აღმზრდელობითი მუშაობის გაუმჯობესების შესახებ“.

ჩვენს რა პარტიის XX ყრილობის გადაწყვეტილებათა განხორციელებისათვის ბრძოლაში, ჩვენი რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციები გამოდიოდნენ ძვირფასი წინადადებების ინიციატორებად, უფრო ღრმად წვდებოდნენ საწარმოთა და მშენებლობათა საქმიანობას, მტკიცედ რაზმავდნენ ახალგაზრდობას ტექნიკური პროგრესისათვის, შრომის ნაყოფიერების გადიდების, პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებისა და ხარისხის გაუმჯობესებისათვის საბრძოლველად, წარმოების სისუფთავისა და კულტურისათვის.

სახელმწიფო და სამეურნეო მშენებლობაში კომკავშირის აქტივობის გაძლიერებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სკკპ ღონისძიებებს მრეწველობისა და მშენებლობის მართვის რეორგანიზაციის შესახებ.

საქართველოს კომკავშირმა ფართოდ გაშალა სოციალისტური შეჯიბრება მეექვსე ხუთწლიანი გეგმის შესრულებისათვის, დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის ორმოცი წლისთავისადმი ღირსეული შეხვედრისათვის. ოქტომბრის დღესასწაულისათვის მზადების პერიოდში განსაკუთრებით გამოცხლდა ახალგაზრდობის მოძრაობა მასალების, სათბობისა და ელექტროენერჯის ეკონომიისათვის, პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებისათვის.

ეკონომიისა და მომჭირნეობისათვის ბრძოლაში, რომლის ინიციატორებად გროზნოელი კომკავშირლები გამოვიდნენ, თავი გამოიჩინეს თბილისის, გორის, ტყიბულისა და სხვა ქალაქების ახალგაზრდებმა. რესპუბლიკის კომკავშირლებმა და ახალგაზრდებმა დაუღალავი შრომისა და მომჭირნეობის შედეგად „კომკავშირულ ყულაბაში“ შეიტანეს 60 მილიონი მანეთი¹.

ამ პერიოდში წარმოიშვა ჩვენი რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციების საწარმოო საქმიანობაში მონაწილეობის ახალი ფორმა ე. წ. „ურთიერთკონტროლი“, რომელიც გამიზნული იყო პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებისა და დანაკარგების შემცირებისაკენ. მუშაობის ეს ფორმა გამოყენებულ იქნა სოხუმის თამბაქოს ფაბრიკის და ინგურის ქალაქის კომბინატის, თბილისის კიროვის სახ. ჩარხმშენებელი ქარხნისა და ქარხანა „ელექტროლიტის“ და სხვა ორგანიზაციების საქმიანობაში.

¹ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 462, ფურც. 108.

კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა ნაყოფიერი მუშაობა გასწიეს ახალგაზრდა რაციონალიზატორთა და გამომგონებელთა მოძრაობის გასაფართოებლად. კომკავშირულმა კომიტეტებმა ამ მხრე მრავალი საინტერესო ფორმა შეიმუშავეს — ახალგაზრდა რაციონალიზატორთა სკოლები, ექსკურსიები მოწინავე საწაროებში, კომპლექსური შემოქმედებითი ბრიგადები, კონკურსები საუკეთესო წინადადებაზე და სხვა.

საქ. ალკც ცენტრალური კომიტეტის ინიციატივით 1956 წლის აგვისტოდექემბერში მოეწყო მსუბუქი და საფეიქრო მრეწველობის საწარმოთა ახალგაზრდა რაციონალიზატორების კონკურსი საუკეთესო საგამომგონებლო და რაციონალიზატორულ წინადადებაზე. მასში მონაწილეობდნენ 31 საწარმოს ახალგაზრდა რაციონალიზატორები. ახალგაზრდა რაციონალიზატორთა მიერ შეტანილი 350 წინადადებიდან წარმოებაში დაინერგა 168, რითაც სახელმწიფომ მიიღო 1,5 მილიონი მანეთის ეკონომია¹.

ჩვენი რესპუბლიკის ახალგაზრდობამ აქტიური მონაწილეობა მიიღო მანქანათმშენებლობის საწარმოთა ახალგაზრდა რაციონალიზატორების საქავშირო კონკურსში. 5 საწარმოს ახალგაზრდა რაციონალიზატორთა 503 წინადადების დანერგვამ წარმოებას მისცა 519,700 მანეთის ეკონომია².

საგრძნობლად ამაღლდა სამრეწველო საწარმოთა კომკავშირული ორგანიზაციების როლი და ავტორიტეტი. ამას ხელი შეუწყო კომკავშირული ორგანიზაციების აქტიურმა მონაწილეობამ ტექნიკური პროგრესის, რაციონალიზაციისა და გამომგონებლობის, შრომის მოწინავე მეთოდების დაუფლების, წარმრებაში სისუფთავისა და კულტურისათვის ბრძოლაში კომკავშირულ-ახალგაზრდული კოლექტივების შეგირების ორგანიზებამ, „მსუბუქი კავალერიის“ რეიდების, მოწინავე ახალგაზრდობის შეკრებებისა და თათბირების ჩატარებამ.

ჩვენი ქვეყნის მოწინავე საწარმოების მუშაობის გაცნობის და ურთიერთგაზიარების მიზნით მოძმე რესპუბლიკებში გაიგზავნა 60-მდე ახალგაზრდული დელეგაცია, რომლებშიც მონაწილეობდა ათასზე მეტი ახალგაზრდა სპეციალისტი და მუშა³.

საქართველოს ახალგაზრდობის დელეგაციები გაიგზავნენ მოსკოვში, ლენინგრადში, კიევში, რიგაში, გორკში, ვორონეჟში, კურსკში და ჩვენი სამშობლოს სხვა კულტურულ და სამეურნეო ცენტრებში.

საბჭოთა კავშირის მოძმე რესპუბლიკათა შორის ახალგაზრდობის დელეგაციათა გაცვლამ ხელი შეუწყო შრომის მოწინავე მეთოდების დანერგვას, კომკავშირული მუშაობის ფორმებისა და მეთოდების გაცნობას, ჩვენი ქვეყნის ხალხებს შორის მეგობრობის განმტკიცებას.

ჩვენი რესპუბლიკის ახალგაზრდები თავდადებით იბრძოდნენ სოციალისტური სოფლის მეურნეობის წინაშე სკკპ XX ყრილობის მიერ დასახული ამო-

¹ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 452, ფურც. 68.

² იქვე, საქმე 462, ფურც. 108.

³ გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 21/1, № 9.

ცანების წარმატებით გადაჭრისათვის, ძალასა და ენერჯიას არ სოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოების გადიდებისათვის.

1957 წელს ფართოდ გაჩაღდა ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 40 წლისთავისადმი მიძღვნილი სოციალისტური შეჯიბრება, რომელიც წამოიწყეს თელავისა და ქობულეთის რაიონების კომკავშირლებმა და ახალგაზრდებმა. მასში მონაწილეობდა 10 ათასი ახალგაზრდული ბრიგადა, რგოლი და ჯგუფი.

დიდი ყურადღება მიექცა ახალგაზრდობის მონაწილეობას მევენახეობისა და მეხილეობის განვითარებაში. კომკავშირული ორგანიზაციების თაოსნობით კოლმეურნე ახალგაზრდებმა გააშენეს 350 ჰექტარი ვენახი და 200-მდე ჰექტარი ხილის ბაღი¹, წარმატებებს მიაღწიეს ვანის, ყვარლის, გურჯაანის, ამბროლაურის, ცაგერის, თელავის და სხვა რაიონების ახალგაზრდა მევენახეებმა. მევენახეობა ბევრი რაიონისა და კოლმეურნეობისათვის შემოსავლის ძირითადი წყარო გახდა.

ცაგერის რაიონის ორბელას ახალგაზრდულმა რგოლმა ბ. მეგრიელის ხელმძღვანელობით 5,5 ჰექტარი ფართობიდან საშუალოდ 130 ცენტნერი ყურძენი მიიღო². გურჯაანის რაიონის სოფ. შრომის კოლმეურნეობის ახალგაზრდულმა რგოლმა, რომელსაც მ. არუსტაშვილი ხელმძღვანელობდა, თვითეული ჰექტარიდან მიიღო 126 ცენტნერი ყურძენი³.

1957 წელს გაშლილ სოციალისტურ შეჯიბრებაში მესიმინდეების 2000-მდე ბრიგადა, რგოლი და ჯგუფი მონაწილეობდა, ლაშქრობაში ჩაება 15 ათასამდე ახალგაზრდა, რომელთა ძალებით მიღებულ იქნა 330 ათასი ცენტნერი სიმინდი⁴.

საქართველოს სოფლის კომკავშირმა პარტიული ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით ახალგაზრდული ენერჯით მოჰკიდა ხელი საზოგადოებრივი მეცხოველეობის განვითარებას, დიდი წვლილი შეიტანა ხორცის, რძისა და კარაქის სიუხვისათვის ბრძოლის საყოველთაო-სახალხო საქმეში.

საზოგადოებრივი მეცხოველეობის ფერმებში მუშაობდა 6600 ახალგაზრდა. 1956—1957 წლებში მეცხოველეობაში სამუშაოდ გაიგზავნა 2500-ზე მეტი ახალგაზრდა. შეიქმნა 700-მდე კომკავშირულ-ახალგაზრდული ფერმა და ჯგუფი⁵.

საქართველოს პარტიულმა ორგანიზაციამ 1956—1957 წლებში გაატარა მთელი რიგი ღონისძიებანი მეღორეობის განვითარებისათვის. პირველი ნაბიჯები ლენინგორის რაიონის წინაგრის კოლმეურნეობის კომკავშირლებმა გადადგეს. პარტორგანიზაციასა და გამგეობასთან შეთანხმებით მეღორეობის ფერ-

1 გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1957, 21/V, № 61.

2 პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 462, ფურც. 104.

3 სოფლის მეურნეობის მოწინავე ახალგაზრდების რესპუბლიკური შეკრების მონაწილეთა ნიშნით. 1958, გვ. 5.

4 გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 21/I, № 9.

5 პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 462, ფურც. 102.

მაში სამუშაოდ გაგზავნეს კომკავშირლები გერსან ხუბულოვი, სოსან ჭყეშელაშვილი, ოლფა და მაყვალა ბეჩინოვები; ფერმა გამოაცხადეს კომკავშირულ-ახალგაზრდულად. აიღეს დიდი ვალდებულებანი და ჩაებნენ მეღორეობის მკვეთრი განვითარებისათვის ზრძოლაში. მათ სხვებმაც მიბაძეს.

1956 წლის მეორე ნახევარში მეღორეობის ფერმებში გაიგზავნა 800 კომკავშირელი, 400 ფერმა კომკავშირულ-ახალგაზრდულად. გამოცხადდა, ახალგაზრდებმა მეღორეობის ფერმებისათვის მოკრიფეს 1000 ტონა გარეული ხილი¹. მარტო სამხრეთ-ოსეთის ოლქის სკოლების მოსწავლეებმა ფერმებს დაუშინადეს 297 ტონა გარეული ხილი, საგარეჯოელებმა — 10 ტონა რკო და 60 ტონა მაქალო². რესპუბლიკის ახალგაზრდობამ გაასუქა და სახელმწიფოს ჩააბარა 35 ათასი სული ღორი³. ამ საქმეში განსაკუთრებით გამოიჩინეს თავი წითელწყაროს, ლაგოდების, მარნეულის და სხვა რაიონების კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა.

კომკავშირული ორგანიზაციები უფრო ღრმად წვდებოდნენ საწარმოს, კოლმეურნეობის საქმიანობაში, უფრო აქტიურად იბრძოდნენ შრომის ნაყოფიერების და პროდუქციის ხარისხის ამაღლების, ეკონომიისა და ყაირათობისათვის, სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კულტურისა და ტექნიკური პროგრესისათვის. ამ ფაქტში გამოვლინდა ახალგაზრდობის კომუნისტური შეგნებულობის ზრდა, მისი პასუხისმგებლობა თავისი მშობლიური საწარმოს, კოლმეურნეობის, დაწესებულებების მუშაობისათვის, ახალგაზრდობის გაზრდილი კულტურულ-ტექნიკური დონე.

საქართველოს ალკე XXII ყრილობამ, რომელიც 1958 წლის იანვარში გაიმართა, ღრმა ანალიზი გაუკეთა რესპუბლიკის ახალგაზრდების შესაძლებლობებს, უნარს, გაწეულ მუშაობას და კომკავშირული ორგანიზაციების წინაშე დასახა საკმაოდ სერიოზული, მაგრამ გადასაწყვეტად რეალური პროგრამა. შეიძლება ითქვას, რომ იმდენი კონკრეტული წინადადება, რაც წამოაყენა XXII ყრილობამ, მანამდე ჩატარებულ არც ერთ ყრილობას არ შეუძლებია.

ხელმძღვანელობდა რა პარტიის მითითებებით, ყრილობაზე ნ. ს. ხრუშჩოვის გამოსვლით, საკ. ალკე XIII ყრილობამ შეიმუშავა კომკავშირის მოღვაწეობის უახლესი წლების კონკრეტული პროგრამა.

1958 წლის 29 ოქტომბერს შესრულდა 40 წელი მას შემდეგ, რაც ვ. ი. ლენინის ინიციატივით შეიქმნა მშრომელი ახალგაზრდების პოლიტიკური ორგანიზაცია — კომკავშირი. ამ თარიღთან დაკავშირებით ფართოდ გაჩაღდა სოციალისტური შეჯიბრება, რამაც ახალგაზრდობაში გამოიწვია პოლიტიკური და შრომითი აღმავლობა.

ჩვენს რესპუბლიკაში სოციალისტური შეჯიბრების ინიციატორებად გამოვიდნენ ქ. ჭიათურის ახალგაზრდა მღაროელები, ქ. თბილისის კიროვის სან. ჩარხმშენებელი ქარხნის ახალგაზრდა მუშები, ინგირის ქალაქის კომბინატის კომკავშირლები, მახარაძისა და გალის რაიონების ახალგაზრდები.

¹ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 460, ფურც. 32.

² ი ქ ვ ე, საქმე 448, ფურც. 12.

³ ი ქ ვ ე, საქმე 460, ფურც. 32.

მაღალი შრომითი მაჩვენებლებით შეხედნენ კომკავშირის 40 წევრსა და საწარმოთა, ტრანსპორტის და მშენებლობათა კომკავშირული ორგანიზაციები. საქართველოს კომკავშირმა ფაბრიკებში, ქარხნებში, შახტებში და მშენებლობებზე გააგზავნა 8 ათასი ახალგაზრდა¹, უმრავლესობა საშუალო სკოლადათავრებული.

საქართველოს ალკკ XXII ყრილობამ სამრეწველო საწარმოთა კომკავშირული ორგანიზაციების საპატიო ამოცანად გამოაცხადა ბრძოლა თვითეული კომკავშირელის მიერ წლიური საწარმოო დავალების კომკავშირის დაბადების დღისათვის შესასრულებლად. ამ მოწოდებამ ფართო გამოხმაურება პოვა მუშა-ახალგაზრდობაში. 30 ათასზე მეტმა ახალგაზრდამ, მათ შორის 26813-მა კომკავშირელმა², 29 ოქტომბრისათვის შეასრულა წლიური გეგმა. ქ. თბილისის კიროვის სახ. ჩარხმშენებელი ქარხნის, გორის ბამბეულის კომბინატის, ზესტაფონის ფეროშენადნობი ქარხნის, ტყვარჩელის მადაროთა სამმართველოს და რესპუბლიკის სხვა საწარმოთა 150-მდე კომკავშირული ბრიგადა მუშაობდა 1960 წლის ანგარიშში³. ახალგაზრდა მუშების მიერ გამოშვებულ იქნა 158 მილიონ მანეთზე მეტი ღირებულების ზეგეგმითი პროდუქცია.

რესპუბლიკის კომკავშირულ ორგანიზაციებს შეეფოთა ჰქონდათ გამოცხადებული 86 სამშენებლო ობიექტზე, 18 გამოცხადებული იყო კომკავშირულ მშენებლობად⁴ — ჰიდროელსადგურები, ტყვარჩელისა და ტყიბულის ახალი შახტები, რუსთავის სინთეზური ბოქვოების ქარხანა, ყარადაღ-თბილისის ვახსადენი, საცხოვრებელი სახლები, სპორტული მოედნები, კლუბები, სამკითხველოები. იუბილის დღისათვის კომკავშირელთა აქტიური მონაწილეობით დათავრდა 14 საცხოვრებელი და სამრეწველო ობიექტის მშენებლობა. უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებმა, წარმოება-დაწესებულებების კომკავშირელებმა საცხოვრებელი ბინების, ქიმიური ობიექტების მშენებლობებზე, ქალაქის გაზით უზრუნველყოფის სამუშაოებზე შრომის აუნაზღაურებლად გამოიმუშავეს 4 მილიონ 50 ათასი კაცსათა⁵.

საკ. ალკკ XIII ყრილობამ კომკავშირელთა და ახალგაზრდობის სახელით გამოაცხადა შეფოთა ქიმიური, ნავთობისა და გაზის მრეწველობის საწარმოთა მშენებლობისადმი. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1958 წლის მაისის პლენუმმა მოიწონა კომკავშირის ეს ინიციატივა.

ჩვენი რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციები საქმიან მონაწილეობას იღებდნენ ქიმიური მრეწველობის შემდგომ განვითარებაში. ქ. რუსთავის აზოტოვანი სასუქების ქარხნის, თბილისის ქარხანა „პლასტმასის“, ქუთაისის ლიტობონის და ბათუმის კოფეინის ქარხნების ახალგაზრდა მუშები და ინჟინერთექნიკური პერსონალი წარმატებით იბრძოდნენ ქიმიური პროდუქტების წარ-

¹ ურნ. „საქართველოს კომუნისტი“, 1958, № 10, გვ. 10.

² გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 28/X, № 129.

³ ურნ. „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1958, № 10, გვ. 21.

⁴ გაზ. „კომუნისტი“, 1958, 29/X, № 251.

⁵ იქვე.

ქართველთა

კომუნისტთა

მოების გადიდების, მოწინავე ტექნოლოგიური პროცესების, მაღალი წარმადობის დანადგარების შემუშავებისა და დანერგვისათვის, შრომის ნაყოფიერების შემდგომი გადიდებისათვის.

საქართველოს კომკავშირმა შეფოხა აილო რუსთავის სინთეზური ბოჭკოების ქარხნისა და კაპროლაქტანის საამქროს მშენებლობებზე. კომკავშირულად იქნა გამოცხადებული ბათუმის კოფეინის ქარხნის დამატებითი საამქროს მშენებლობა და ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის გაფართოება.

ახალი ძალით გაჩაღდა ახალგაზრდობის მოძრაობა მასალების, სათბობისა და ელექტროენერჯის მომჭირნეობით ხარჯვისა და ეკონომისათვის; მანქანათმშენებელ ქარხნებში პროდუქციის ერთეულზე ლითონის ხარჯვის ნორმების შემცირებისათვის გატარებულ ღონისძიებათა შედეგად ახალგაზრდობამ სახელმწიფოს დაუზოგა 20 მილიონი მანეთის ღირებულების ლითონი¹.

რესპუბლიკის კომკავშირლებმა და ახალგაზრდებმა კომკავშირის ორმოცი წლისთავის სახელობის საკავშირო „კომკავშირულ ყულაბაში“ ნედლეულის, ელექტროენერჯის ეკონომიის, პროდუქციის თვითღირებულების შემცირების და სხვა გზათ შეიტანეს 200-მდე მილიონი მან.²

კომკავშირის 40 წლისთავისადმი მიძღვნილ ახალგაზრდა რაციონალიზატორთა და გამომგონებელთა კონკურსის დროს შემოსული წინადადებების დანერგვამ სახელმწიფოს რამდენიმე მილიონი მანეთის ეკონომია მისცა.

1958 წლის 11 თებერვლიდან 1 მაისამდე ლითონის უყაირათო ხარჯვისა და გამოუყენებელი მოწყობილობების გამოვლინებისათვის ჩატარდა კომკავშირული რეიდი, რომელმაც გამოავლინა 96 მილიონი მანეთის ღირებულების გამოუყენებელი დანადგარი. რესპუბლიკის საწარმოებში დაზოგილ იქნა 15 მილიონი მანეთის ლითონი³.

ჩაებნენ რა ლენინური კომკავშირის 40 წლისთავისადმი მიძღვნილ სოციალისტურ შეჯიბრებაში საქართველოს სოფლის კომკავშირლებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს სოფლის მეურნეობის ყველა დარგის განვითარებაში.

კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა განსაკუთრებით კარგად იმუშავეს ახალგაზრდობის დარაზმვისათვის ჩაის მაღალი მოსავლის მისაღებად. სოფლის მეურნეობის ამ დარგში ერთმანეთს ეჯიბრებოდა 250 კომკავშირულ-ახალგაზრდული ბრიგადა და რგოლი⁴. ახალგაზრდობის ძალებით მოკრეფილ იქნა 95 ათასი ტონა ჩაის მწვანე ფოთოლი⁵. მოსწავლეებმა აღადგინეს 1000-მდე პექტარი ჩაის პლანტაცია, მოკრიფეს 37 ათასი ტონა ჩაის მწვანე ფოთოლი. აქედან 80% პირველი ხარისხისაა⁶. ამით კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მე-

¹ ურნ. „საქართველოს კომუნისტი“, 1958, № 10, გვ. 62.

² გაზ. „კომუნისტი“, 1958, 29/IX, № 251.

³ გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 12/VI, № 70.

⁴ ურნალი „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1958, № 10, გვ. 21.

⁵ გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 28/X, 129.

⁶ გაზ. „სახალხო განათლება“, 1958, 29/X, № 44.

ურნობებს მისცეს რამდენიმე მილიონი მანეთი დანახოვი. ლანჩხუთის პიონერმა მედეა ჭიჭეიშვილმა მოკრიფა 2045 კგ. ჩაის ფოთოლი¹.

ჩვენი რესპუბლიკის კომკავშირული ორგანიზაციების ყურადღების ცენტრში იდგა სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგების განვითარება, როგორცაა მეხილეობა და მევენახეობა; არსებული ხილის ბაღებისა და ვენახების მოვლა-პატრონობასთან ერთად დიდი ყურადღება ეთმობოდა ახალი ნარგავების გაშენებას. 1956—1958 წლებში ახალგაზრდების ძალებით გაშენდა 2500 ჰექტარი ვენახი და 3 ათასი ჰექტარი ხეხილის ბაღი². კომკავშირის ორმოცი წლისთავთან დაკავშირებით მევენახეობაში სამუშაოდ გაიგზავნა 3 ათასი ახალგაზრდა. კომკავშირელთა ძალებით გაშენდა 700 ჰექტარი ვენახი³.

კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა დიდი მუშაობა ჩატარეს ხეხილის ჯიშობრივი გაუმჯობესებისათვის. კომკავშირელებმა ხელში აიღეს სანერგეების მოწყობის, ნარგავების მოვლა-პატრონობის და ვაზის და ხეხილის მცნობის საქმე.

კომკავშირული ორგანიზაციების მიერ გატარებულ ღონისძიებათა შედეგად 1958 წელს საზოგადოებრივი მეცხოველეობის განვითარებას ემსახურებოდა 10 ათასზე მეტი კომკავშირელი და ახალგაზრდა⁴. მათგან ბევრი საშუალო სკოლადამთავრებული იყო, რომელთაც შესწევდათ უნარი შეესწავლათ და გაეგრძელებინათ მოწინავე მეცხოველეთა მეთოდები და ფართოდ დაენერგათ მექანიზაცია შრომატევად სამუშაოთა შესრულებაში.

კომკავშირელები და ახალგაზრდები განსაკუთრებით აქტიურად მონაწილეობდნენ ბრძოლაში მტკიცე საკვები ბაზის შექმნისათვის. ამ მხრივ ძვირფასი თაოსნობა გამოაჩინეს საგარეჯოს რაიონის ახალგაზრდებმა, რომელთაც გადაწყვიტეს საკუთარი ძალებით დაემზადებინათ რაიონის გეგმით გათვალისწინებული 15 ათასი ტონა სილოსი⁵.

საგარეჯოს ახალგაზრდათა პატრიოტულ წამოწყებას აქტიურად გამოეხმაურა ჩვენი რესპუბლიკის სოფლის ახალგაზრდობა. მათი ძალებით დამზადდა 1 მილიონ 200 ათასზე მეტი ტონა სილოსი⁶. ამ საქმის ინიციატორებმა დაამუშავეს 1000 ჰექტარი სასილოსე სიმინდის ნათესები და დაამზადეს 50 ათასი ტონა სილოსი.

მტკიცე საკვები ბაზის შექმნითა და მერძეული პირუტყვის მოვლა-შენახვის სწორი ორგანიზაციით რესპუბლიკის კომკავშირელებმა შესძლეს მათზე გაპიროვნებული თვითეული ძროხიდან მიეღოთ 1400 ლიტრი რძე⁷. გან-

1 გაზ. „ნორჩი ლენინელი“, 1958, 24/X, № 43.

2 გაზ. „კომუნისტი“, 1958, 29/X, № 251.

3 გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 28/X, № 129.

4 გაზ. „ზარია ვოსტოკა“, 1958, 25/X № 252.

5 გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 29/V, № 64.

6 გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1959, 6/1.

7 გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1959, 6/1.

საკუთრებით კარგი მაჩვენებლები მოიპოვეს ბათუმის, ქობულეთის, საგარეჯოს, ბოგდანოვკის, დმანისის, წალკის, გურჯაანის, წითელწყაროს რაიონების ახალგაზრდებმა.

საქართველოს კვ ცენტრალური კომიტეტის მოწოდებით 35 ათასი-სამუილო სკოლადამთავრებული ახალგაზრდა სამუშაოდ წავიდა კოლმეურნეობებში¹, განსაკუთრებით მეცხოველეობაში.

სოფლის მეურნეობაში შექმნილი ახალი მდგომარეობის შესაბამისად 1958 წ. განხორციელდა მანქანა-ტრაქტორთა სადგურების რეორგანიზაცია, რითაც შეიქმნა უდიდესი დამატებითი შესაძლებლობანი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების წარმოების სწრაფი გადიდებისათვის.

კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭეს ახალგაზრდა კოლმეურნეების მიერ სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის ათვისების საკითხს, ამ ტექნიკის მაღალ წარმად გამოყენებასა და მისდამი ყაიდათიან დამოკიდებულებას. საქართველოს ზოგიერთმა კომკავშირულმა ორგანიზაციამ თავის ხელში აიღო მტს-იდან მიღებული ტექნიკისათვის სადგომების, სარემონტო სახელოსნოების აგების, სატრაქტორო ბრიგადებისათვის მინდვრად ფარდულების მშენებლობის საქმე.

სოფლის კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა მეტი ყურადღება მიაქციეს სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ეკონომიკის საკითხებს, გააძლიერეს ბრძოლა შრომის ნაყოფიერების შემდგომი ამაღლებისა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებისათვის. ბათუმის რაიონის ახალშენის ციტრუსების საბჭოთა მეურნეობის ახალგაზრდებმა ივალდებულეს შინაგანი რეზერვების მაქსიმალური გამოყენების, ჩაის და ციტრუსების მოსავლის ხარისხის გაუმჯობესების, მექანიზაციის ფართოდ დანერგვის, მანქანა-იარაღების რაციონალურად გამოყენების, სავვაგსაცხების ეკონომიისა და სხვა ღონისძიებათა გატარების გზით 1958 წელს კომკავშირულ ყულაბაში დამატებით შეეტანათ ათი ათასობით მანეთი. ახალშენელთა პატრიოტულმა თაოსნობამ სოფლად კომკავშირული ყულაბის შექმნის შესახებ ფართოდ გამოხმაურება ჰპოვა ახალგაზრდობაში. ეს მოძრაობა იძლეოდა ეკონომიურ ეფექტებს, ამასთან ახალგაზრდობას ასწავლიდა მომჭირნეობას, უნერგავდა საზოგადოებრივი საკუთრებისადმი კომუნისტურ დამოკიდებულებას.

საკ. ალკე XIII ყრილობამ მოიწონა საქ. სსრ სოფლის კომკავშირული ორგანიზაციების წამოწყება კომკავშირული ყულაბის შექმნის შესახებ და მოუწოდა სოფლის ჭაბუკებსა და ქალიშვილებს ფართოდ გაეშალათ ბრძოლა სოფლის მეურნეობაში ეკონომიისათვის. რესპუბლიკის სოფლის კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა კომკავშირულ ყულაბაში შეიტანეს 40 მილიონი მანეთი².

¹ გაზ. „ზარია ვოსტოკა“, 1958, 29/X, № 252.

² გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 28/X, № 129.

სოფლის მეურნეობის განვითარების ხუთი წლის (1954—1958 წწ.) შედეგები შეაჯამა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1958 წლის დეკემბრის პლენუმმა. სოფლის მეურნეობის დარგში პარტიის მიერ გამოყენებულ ღონისძიებათა განხორციელებამ შესაძლებლობა შექმნა სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობის დაძლევისა და კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების, მთელი სოციალისტური სისტემის ეკონომიკის განმტკიცებისათვის.

1958 წლის 27 ოქტომბერს ჩატარდა საქართველოს ალკე ცენტრალური და თბილისის კომიტეტების გაერთიანებული სახეიმი პლენუმი, რომელიც მიემდგვნა კომკავშირის 40 წლისთავს. საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტი მხურვალედ მიესალმა თავის ღირსეულ თანაშემწეს — კომკავშირს, რესპუბლიკის სახელოვან ახალგაზრდობას და უსურვა მას შემდგომი დიდი წარმატებანი შრომაში, სწავლასა და საზოგადოებრივ საქმიანობაში სოციალისტური სამშობლოს საყვითლდღეოდ.

კომკავშირის იუბილის აღსანიშნავად გაჩაღებულ სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამარჯვებულები გამოვიდნენ თბილისის საქალაქო, საგარეჯოს რაიონული, ამიერკავკასიის მეტალურგიული ქარხნისა და მახარაძის რაიონის ლაითურის ჩაის საბჭოთა მეურნეობის პირველადი კომკავშირული ორგანიზაციები. მათ გადაეცათ საქ. ალკე ცენტრალური კომიტეტის საიუბილეო წითელი დროშები.

წარმატებები, რაც კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა მოაპოვეს სამეურნეო საქმიანობაში, წარმოადგენდა ახალგაზრდობაში იდეურ-აღმზრდელობითი და ორგანიზაციული მუშაობის, კომკავშირზე პარტიული ხელმძღვანელობის გაუმჯობესების შედეგს.

სკკპ XX ყრილობისა და პარტიისა და მთავრობის შემდგომმა გადაწყვეტილებებმა გაამდიდრეს მარქსიზმ-ლენინიზმის თეორია და პრაქტიკა, უდიდესა ზეგავლენა მოახდინეს ახალგაზრდობის გონებაზე, კომკავშირული ორგანიზაციების იდეურ-აღმზრდელობითი მუშაობის შინაარსსა და გაქანებაზე. კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა იდეურ-აღმზრდელობითი მუშაობიდან ძირითადად გამოდევნეს ფორმალიზმისა და ერთფეროვნების ელემენტები, ეს მუშაობა მჭიდროდ დაუკავშირეს კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკულ ამოცანებს.

კომკავშირული ორგანიზაციების მუშაობის პრაქტიკაში მტკიცედ დამკვიდრდა სამეურნეო და აღმზრდელობითი საქმიანობის ერთიანობის პრინციპი. ხელმძღვანელობდა რა XX ყრილობის გადაწყვეტილებებით, კომკავშირმა განახორციელა მკვეთრი მობრუნება სახელმწიფოებრივ, სამეურნეო და კულტურულ მშენებლობაში კიდევ უფრო აქტიური მონაწილეობისათვის. ეს იყო ერთადერთი სწორი მობრუნება, რომელიც მთლიანად პასუხობდა ლენინის ანდერძის არსს იმის შესახებ, რომ მუშებთან და გლეხებთან ერთად შრომაში შეიძლება გახდეს ნამდვილი კომუნისტი. სამეურნეო მშენებლობაში კომკავშირის მონაწილეობა აქტიურად ეხმარებოდა ახალგაზრდობაში კომუნისტური მსოფლმხედველობის ფორმირებას.

რესპუბლიკის კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა გააუმჯობესეს საბჭოთა პატრიოტიზმის სულისკვეთებით, მუშათა კლასის, კომუნისტური პარტიის რევოლუციურ და შრომითს ტრადიციებზე ახალგაზრდობის აღზრდისათვის.

კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა სსრ კავშირის ხალხთა მეგობრობისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით ახალგაზრდობის აღზრდის მიზნით პრაქტიკაში დანერგეს მიმოწერა, ახალგაზრდობის დელეგაციების გაცვლა მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებსა და ოლქებს შორის; განამტკიცეს და გააფართოვეს ძმური მეგობრობა სოციალიზმის ბანაკის ქვეყნების ახალგაზრდობასთან.

კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა მხარი დაუჭირეს ახალგაზრდობის მისწრაფებას ეკონომიური ცოდნის დაუფლებისაკენ, უკეთ მოაწყეს მუშაობა მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ეკონომიკის პროპაგანდისათვის. თუ ადრე ერთეულები სწავლობდნენ კონკრეტულ ეკონომიკას, 1956—1957 სასწავლო წელს მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის ეკონომიკას სწავლობდა 7 ათასი ახალგაზრდა¹.

საქართველოს ალკვ ცენტრალურმა კომიტეტმა, საოლქო, საქალაქო, რაიონულმა კომიტეტებმა მიიღეს ზომები კომკავშირული პოლიტგანათლების ქსელის მეცადინეობის ხარისხის ამაღლებისათვის. 1957—58 სასწავლო წელს 2625 პროპაგანდისტი ეხმარებოდა ახალგაზრდობას მარქსიზმ-ლენინიზმის, კომკავშირის ისტორიის, კონკრეტული ეკონომიკის საკითხების შესწავლაში². პროპაგანდისტურ მუშაობაში თვისობრივად ახალი ის იყო, რომ პოლიტწრეებისა და სკოლების, სემინარების ხელმძღვანელები გამოდიოდნენ კომკავშირული დანაშოგებისათვის ბრძოლის, წუნის ლეკვიდაციის, შრომის მოწინავე მეთოდების დანერგვის, საწარმოო დაწესებულების, კოლმეურნეობის მუშაობის გაუმჯობესების, ახალგაზრდობის დასვენებისა და გართობის ინიციატორებად და ორგანიზატორებად.

კომკავშირული ორგანიზაციების აღმზრდელობით მუშაობაში დამკვიდრდა საინტერესო ფორმები: დისპუტები, კითხვა-პასუხის, თემატიური და ახალგაზრდული საღამოები, კინო-ლექტორიუმები, ლექცია-კონცერტები, კულტურის ესტაფეტები, შეხვედრები ლიტერატურისა და ხელოვნების მოღვაწეებთან და სხვა. ეს ხელს უწყობდა ახალგაზრდობაში პატრიოტული გრძნობების ამაღლებას, კულტურისა და ხელოვნების მიღწევების მიტანას ახალგაზრდობის ფართო ფენებამდე, ახალგაზრდების საერთო კულტურის ამაღლებას, მათში სწორი ესთეტიკური შეხედულებებისა და გემოვნების ჩამოყალიბებას.

ხალხთა მეგობრობის სულისკვეთებით ახალგაზრდობის აღზრდაში. კულტმასობრივი მუშაობის გაუმჯობესებაში, კომკავშირული ორგანიზაციების გამოცოცხლებაში დიდი როლი შეასრულა საქართველოს ახალგაზრდობის

¹ პარტარქივი, ფ. 96, აღწ. 16, საქმე 460, ფურც. 10.

² ვაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1959, 21/1, № 9.

პირველმა ფესტივალმა, რომელიც 1957 წ. ზაფხულში ჩატარდა; მასში მონაწილეობდა 20 ათასი ახალგაზრდა¹.

კომკავშირებისა და ახალგაზრდობის კომუნისტური შეგნებულობის ზრდა, მათი შემოქმედებითი აქტივობა ამდღებდა კომკავშირის, როგორც ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში საზოგადოებრივ პოლიტიკური ძალის, როლს.

სკკპ XX ყრილობის გადაწყვეტილებათა განხორციელების საფუძველზე საკავშირო ალკა, მისი ერთ-ერთი მოწინავე რაზმი საქართველოს კომკავშირული ორგანიზაცია მნიშვნელოვნად განმტკიცდა ორგანიზაციულად და პოლიტიკურად. კომკავშირმა უდიდესი მუშაობა შეასრულა იმ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრისათვის, რომლებიც წარმოშვა ხელმძღვანელობის ლენინური პრინციპებისა და კომკავშირული ცხოვრების ნორმების დარღვევამ. ხელმძღვანელი კომკავშირული ორგანოებისა და პირველადი ორგანიზაციების მუშაობაში დაინერგა ახალი ფორმები და მეთოდები, შემდგომ განვითარდა დემოკრატიული ცენტრალიზმის პრინციპი.

ორგანიზაციული მუშაობის დონის ამდღებისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ადგილობრივი კომკავშირული ორგანოებისა და პირველადი ორგანიზაციების უფლებების გაფართოებას, კომკავშირული აპარატების სტრუქტურის შეცვლას, ხელფასიანი მუშაკების შემცირებას, კომკავშირული დოკუმენტების გამოცვლას.

კომკავშირში 1956—1958 წლებში განვითარდა ინიციატივა და თვითმოქმედება; კომკავშირის კომიტეტებთან შეიქმნა სხვადასხვა კომისიები, საბჭოები, შტაბები, არჩეულ იქნენ კომკავშირის რაიკომების, ქალაქკომების შტატგარეშე მდივნები, რამაც ხელი შეუწყო ახალგაზრდობასთან კავშირის შემდგომ განმტკიცებას.

1958 წლის ნოემბრისათვის რესპუბლიკაში არჩეული იყო 102 შტატგარეშე მდივანი², რომლებიც ხელმძღვანელობდნენ სხვადასხვა (საწარმოო, სოფლის მეურნეობის, კულტმასობრივ, სპორტულ და სხვა) კომისიის საქმიანობას. შტატგარეშე მდივნებად და კომისიების წევრებად შეარჩიეს მრეწველობიან და სოფლის მეურნეობის სპეციალისტები, მოწინავე მუშები. კომკავშირის კომიტეტებს ეს საშუალებას აძლევდა უფრო კვალიფიციურად, საქმის ცოდნით გადაეწყვიტათ შრომაში ახალგაზრდობის ჩაბმის, მათი ყოფაცხოვრებისა და სწავლების მნიშვნელოვანი საკითხები.

ახალგაზრდობის შრომაში ჩაბმისათვის კარგად მუშაობდნენ კომკავშირისა და რუსთავის საქალაქო კომიტეტების კომისიები, რომელთა წევრები გულთბილად ესაუბრებოდნენ ახალგაზრდებს, ითვალისწინებდნენ მათს სურვილს, მიდრეკილებას. 1958 წლის ივნის-ოქტომბერში კომკავშირული საგზურებით ქ. რუსთავის მშენებლობებზე, ქარხნებსა და ფაბრიკებში სამუშაოდ გააგზავნეს 800-ზე მეტი ახალგაზრდა³.

¹ გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1959, 21/I, № 19.

² გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, 4/XI, № 132.

³ იქვე.

ქართული

ზოგერთ რაიკომსა და ქალაქკომში შტატგარეშე მდივნები ხელმძღვანელობდნენ „მსუბუქი კავალერიის“ შტაბებს, კედლისა და სატირულ-იუმორისტული გაზეთების სარედაქციო კომისიებს, რომელთაც მზის სინათლეზე გამოყავდათ სოციალისტური საკუთრების დამტაცებლები, ბიუროკრატები, ლოთები, ყველა ვინც არღვევდა სოციალისტური თანაცხოვრების წესებს.

ბევრი ღონისძიება ხორციელდებოდა შტატგარეშე მდივნების, კომისიების წევრების მიერ. ისინი გამოდიოდნენ მოხსენებებით აქტივის კრებებსა და პლენუმებზე, ატარებდნენ ბიუროს სხდომებს, საკ. ალკკ რიგებში ახლად მიღებულებს გადასცემდნენ კომკავშირულ ბილეთებს და ა. შ. ეს შტატის მუშაკებს უქმნიდა ძირითად წამყვან საკითხებზე მუშაობის შესაძლებლობას.

კომკავშირის ძალა პარტიული ხელმძღვანელობა. ამის მაგალითია საქართველოს კომკავშირის საქმიანობა 1953—1958 წლებში. კომკავშირი სამეურნეო და კულტურულ მშენებლობაში წარმატებებს აღწევდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის, მისი ცენტრალური კომიტეტის ხელმძღვანელობით. პარტიული ორგანიზაციები მუდმივად ზრუნავდნენ კომკავშირული ორგანიზაციების ორგანიზაციულ-პოლიტიკური განმტკიცებისათვის, მათში ინიციატივისა და თვითმოქმედების განვითარებისათვის.

საქ. კპ, მისი ცენტრალური კომიტეტი ეხმარებოდა კომკავშირის ნაკლოვანებათა აღმოფხვრაში, ავლენდა კომკავშირისადმი პარტიული ხელმძღვანელობის საქმეში არსებულ ხარვეზებს, პარტიულ ორგანოებსა და პირველად ორგანიზაციებს ავალბდა გაეძლიერებინათ ხელმძღვანელობა და დახმარება კომკავშირული ორგანიზაციებისადმი ახალგაზრდობის კომუნისტურად აღზრდაში, მისი ძალების დარაზმვაში პარტიის მიერ დასახული ამოცანების შესასრულებლად. არ ყოფილა არც ერთი საქმიანი წამოწყება, რომ კომკავშირისათვის მხარი არ დაეჭიროს, მის განხორციელებაში არ დახმარებოდეს პარტიის ცენტრალური კომიტეტი. ამ წლებში ძირუფლად გაუმჯობესდა პარტიული ხელმძღვანელობა.

საქართველოს კომკავშირმა, რომელიც ფართოდ იყენებდა 1953—1958 წლების გამოცდილებას, მოიპოვა ახალი დიდი წარმატებები სკკპ XXI, XXII ყრილობების გადაწყვეტილებების განხორციელებაში, გამდიდრდა მისი ისტორია კონკრეტული, დიდი სამეურნეო და პოლიტიკური მნიშვნელობის საქმეებით. ჩვენი რესპუბლიკის ახალგაზრდობამ მხურვალედ მოიწონა სკკპ ცკ-ის 1962 წ. ნოემბრის პლენუმის გადაწყვეტილებები და შეუდგა მისი განხორციელებისათვის ბრძოლას.

პარტია საქვეყნოდ აცხადებს: „საბჭოთა ადამიანების ახლანდელი თაობა იცხოვრებს კომუნიზმის დროს“¹. სკკპ ეს სიტყვები ალაფრთოვანებს ახალგაზრდობას, რაზმავს მის ენერგიას იმისათვის, რომ თავდადებული შრომით, ახალი სასახელო საქმეებით ღირსეული წვლილი შეიტანოს კომუნიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნაში, კომუნისტური საზოგადოებრივი ურთიერ-

¹ სკკპ პროგრამა, სკკპ XXII ყრილობის მასალები, 1962, გვ. 531.

თობის განვითარებასა და ახალი აღმამიანის ფორმირებაში. ამ ისტორიული ამოცანის შესრულებისაკენ მიმართულია ლენინური კომკავშირის, მთელი საბჭოთა ახალგაზრდების ძალღონე.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის
ისტორიის კათედრა

(შემოვიდა რედაქციაში 10.1.1962)

КАРУМИДЗЕ В. И.

КОМСОМОЛ ГРУЗИИ В ГОДЫ БОРЬБЫ ЗА МОЩНЫЙ ПОДЪЕМ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА (1953 — 1958 гг.)

Резюме

С 1953 года советское общество вступило в новый период своего развития. В огромных масштабах развернулась борьба за завершение строительства социализма и постепенный переход к коммунизму, за создание материально-технической базы коммунизма.

В работе показано, что в эти годы комсомольские организации повели борьбу за дальнейшее развитие самодеятельности и инициативы, внутрисоюзной демократии, была поднята роль комсомола в политической жизни страны.

После XX съезда КПСС под руководством и с помощью партийных организаций комсомол Грузии еще активнее включился в работу по осуществлению практических задач коммунистического строительства. Комсомольские организации стали глубже вникать в деятельность предприятий, строек и колхозов, лучше организовывать молодежь на борьбу за технический прогресс, за повышение производительности труда, снижение себестоимости продукции и улучшение ее качества, за экономию и бережливость, чистоту и рост культуры на производстве.

ЖУЖУНАДЗЕ О. Г.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ ДРЕВНЕРУССКОГО ГОСУДАРСТВА В СВЯЗИ С РАСПРОСТРАНЕНИЕМ НА РУСИ ХРИСТИАНСТВА

Каких бы вопросов мы ни коснулись, изучая историю Киевской Руси XI—XII вв., будь то политика или экономика, социальные проблемы или литература, нам неизбежно, наряду с ними, приходится рассматривать вопросы религии и церковной политики. Это вполне закономерно, т. к. последние являются ничем иным, как вопросами идеологии господствующего класса древнерусского общества, облаченными в религиозную форму. «Средние века, — говорит Ф. Энгельс, — присоединили к богословию и подчинили ему все прочие формы идеологии: философию, политику, юриспруденцию»¹. Церковь в средние века являлась могучей силой, влиявшей не только на внутригосударственные дела, но регулировавшей и междугосударственные отношения. Христианство, ставшее мировой религией, владело умами и душами миллионов своих верноподданных, «...верховное господство богословия во всех областях умственной деятельности было... необходимым следствием того положения, которое занимала церковь в качестве наиболее общего синтеза и наиболее общей санкции существующего феодального строя»².

Учитывая огромное значение церкви, уже раннефеодальное государство стремится использовать ее в своих классовых интересах. Общность интересов обуславливает тесный контакт церковной и государственной организаций и превращает их в нераздельное целое. Церковь освящала существующий государственный строй, укрепляла его основы.

Христианство, будучи идеологией господствующего класса, тем самым являлось господствующей идеологией, т. к. «мысли господствующего класса являются в каждую эпоху господствующими мыслями. Это значит, что тот класс, который представляет собой господствующую материальную силу общества, есть в то же время и его господствующая духовная сила»³.

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XIV, изд. I, стр. 674 — 675.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. VII, изд. 2, стр. 360 — 361.

³ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. III, изд. 2, стр. 45.

Таким образом, для правильного понимания сложных процессов политической истории, идеологической борьбы и развития общественно-политической мысли раннефеодального русского государства, необходимо изучить церковно-политическую историю этого государства и вопросы, связанные с нею.

Следовательно, изучение церковной истории обуславливается ролью церкви в государстве, особенно в таком государстве, как Россия, в котором феодальные отношения сохранились до 60-х годов XIX столетия, а пережитки этих отношений были уничтожены только Великой Октябрьской революцией. Церковь, являвшаяся могущественным и крупнейшим феодалом в течение столетий, была, вместе с тем, единственным воспитателем и идеологическим наставником угнетаемого ею и с ее помощью народа. Таким образом, без знания церковной истории не может быть с достаточной полнотой изучена и гражданская история России, так как важные вопросы и социальные проблемы ее тесно связаны с вопросами идеологии и культуры, а эти последние, в свою очередь, находились в прямой зависимости от церковной организации. Отмечая огромное влияние церкви на становление средневекового мировоззрения, Ф. Энгельс писал: «Мировоззрение средних веков было по преимуществу теологическим»¹, «...монополия на интеллектуальное образование досталась попам, и само образование приняло тем самым преимущественно богословский характер... Догматы церкви стали одновременно и политическими аксиомами»².

Изучение истории церкви помимо теоретического, имеет также большое практическое значение, обусловленное задачей, поставленной Коммунистической партией в области идеологической работы. Партия рассматривает борьбу с проявлением буржуазной идеологии и морали, с суевериями и предрассудками, как одну из важных задач по коммунистическому воспитанию трудящихся. В Программе партии записано: «Партия использует средства идейного воздействия для воспитания людей в духе научно-материалистического мировоззрения, для преодоления религиозных предрассудков, не допуская оскорбления чувств верующих. Необходимо систематически вести широкую научно-атеистическую пропаганду»³. В свете этих решений особую важность приобретает разработка вопросов церковной истории, так как без знания ее невозможна научная критика религиозных верований и представлений. Следовательно, необходимость изучения истории церкви обуславливается и практическими нуждами ведения научно-атеистической пропаганды.

Особое значение приобретает изучение истории церкви для периода становления феодальной формации, т. к. эта новая общественная формация в первые века своего существования была явлением прогрессивным, создавшим благоприятные условия для развития производительных сил. Возникновение феодального базиса требовало возникновения соответствующей идеологической надстройки, способствующей его развитию. Такой надстройкой явилась христианская идеология, которая, содействуя развитию прогрессивного для того времени феодального базиса, тем са-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XXI, изд. 2, стр. 495.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. VII, изд. 2, стр. 360.

³ Программа КПСС. Госполитиздат, 1961, стр. 121—122.

мым сыграла большую роль в росте производительных сил феодальной формации.

Марксистско-ленинской наукой установлено, что общим для всех формаций является закон обязательного соответствия производственных отношений характеру производительных сил. Утверждение же, будто производственные отношения в истории общества являются лишь тормозом, сковывающим развитие производительных сил, является ошибочным. В истории средневековья для каждого государства можно указать период, когда новые производственные отношения определяют дальнейшее развитие производительных сил. Период образования и развития Древнерусского государства являлся именно таким периодом. Христианство, освящая и укрепляя существующие общественные отношения, тем самым объективно способствовало развитию производительных сил общества. Г. В. Плеханов, касаясь этого вопроса, отмечал «...в общественном процессе производства религиозные взгляды играют нередко большую роль»¹.

Под 988 годом летописец сообщает о крещении Владимиром жителей Киева и о провозглашении христианства государственной религией².

Значение факта провозглашения христианства государственной религией Руси трудно переоценить.

Введение христианства приобщило русский народ к древнейшей христианской культуре Византии, которая к концу X века считалась одной из наиболее культурных стран Европы. Принятие христианства принесло Руси целый ряд политических выгод, т. к. отвечало потребностям феодализировавшегося русского общества: христианство способствовало упрочению основ развивающегося феодального строя и укрепляло значение княжеской власти. Новая единая религия сыграла большую роль в деле усиления Киевского государства. «Церковь с первых же шагов своей деятельности выступила как сильнейшее оружие укрепления феодального классового общества, вступив в борьбу с язычеством и всеми пережитками дофеодальной эпохи»³.

Провозглашение христианства официальной религией имело не только внутрисоциальное, но и международное значение, так как в то время «церковь с ее феодальным землевладением являлась реальной связью между различными странами»⁴. Прежде всего этот шаг усиливал позиции Владимира в отношениях с самой Византией. Киевское государство, которое греки презрительно называли «варварским», становилось теперь на один уровень с христианскими государствами Европы.

Провозглашение христианства официальной государственной религией являлось естественным и необходимым результатом общего хода исторического развития Руси. Утверждение на Руси христианства способствовало быстрому развитию письменности и просвещения, расцвету литературы и искусства. «Введение христианства было прогрессом по сравнению с языческим варварством»⁵. Колоссальный скачок, происшедшей в куль-

¹ Г. В. Плеханов, О религии и церкви, М., 1957, стр. 116.

² Повесть временных лет, ч. I, изд. АН СССР, М.-Л., 1950, стр. 81.

³ История культуры древней Руси, т. II, М.-Л., 1951, стр. 89.

⁴ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XXI, стр. 495.

⁵ Постановление жюри правительственной комиссии на лучший учебник по истории СССР, Материалы к преподаванию истории СССР, 1937, стр. 7.

турной жизни древней Руси, «свидетельствует о том, что элементы христианства — византийской культуры попали на вполне подготовленную и плодоносную почву»¹ и способствовали прогрессу русской национальной культуры.

Роль и значение церкви в системе эксплуататорского государства обусловили изучение ее истории представителями буржуазной исторической науки. Однако большинство буржуазных ученых выступали как проводники официальной, государственной точки зрения на роль и значение церкви, что неизбежно вело к идеализации, восхвалению и утверждению господствующей религии и существующей церковной организации. Таким образом, если церковь освящала существующий государственный строй, то буржуазная историческая наука, в свою очередь, освящала господство и проповедовала необходимость существования церковной организации. На это указывал В. И. Ленин, писавший, что «...профессора философии в современном обществе представляют из себя в большинстве случаев на деле не что иное, как «дипломированных лакеев поповщины»².

Буржуазная историческая наука уделяла значительное внимание вопросам общественно-политической мысли и церковно-политической истории древней Руси. Большое значение имели для своего времени работы Е. Е. Голубинского³, Макария⁴, М. Д. Приселкова⁵, П. Милюкова⁶, многочисленные работы А. А. Шахматова⁷, В. М. Истрина⁸ и др.

Касаясь вопроса христианской идеологии, большинство буржуазных ученых приходит к неверному заключению о прогрессивности ее в период распада феодализма и даже в условиях буржуазных общественных отношений.

Учитывая, что именно вопросы церковной истории под нажимом официального мировоззрения подверглись наибольшей деформации, одной из задач советской исторической науки, руководствующейся методом исторического материализма, является критика взглядов буржуазных исследователей и объективная марксистская оценка деятельности церкви на разных этапах развития государственной и церковной организаций. Развитие это, как указал Ф. Энгельс, происходило в функциональной зависимости второй от первой и подчинялось единым законам развития общества, «...в той же самой мере, в какой развивался феодализм, хри-

¹ История культуры древней Руси, т. II, М.-Л., 1951, стр. 513.

² В. И. Ленин, Соч., т. 33, изд. 4, стр. 202.

³ Е. Е. Голубинский, История русской церкви. М., 1901.

⁴ Макарий. История русской церкви. СПб, 1857 (Киевской Руси посвящены три тома).

⁵ М. Д. Приселков, Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII вв., СПб, 1913.

⁶ Н. Милюков, Очерки по истории русской культуры. СПб, 1903.

⁷ А. А. Шахматов. Разыскания о древнейших русских рукописных сводах. СПб, 1908 и др.

⁸ В. М. Истрин, Очерк истории древнерусской литературы домонгольского периода. Пгр, 1922. Его же. Замечания о начале русского летописания, отпечаток из ИОРЯС, т. 27, Ленинград, 1924.

стианство принимало вид соответствующей ему религии с соответствующей феодальной иерархией»¹.

В советской исторической науке, вооруженной марксистско-ленинской методологией, вопросы истории церкви и значения христианской идеологии для раннефеодальной Руси, а также вопросы развития общественно-политической мысли в Древнерусском государстве получили правильное освещение. Советские историки, указав на прогрессивную роль христианства в первые века существования феодальной формации, в то же время подчеркнули его реакционную роль в период упадка феодализма и зарождения буржуазного общества.

Вместе с тем, советская историческая наука отмечает «прогрессивную роль монастырей в первые века после крещения Руси, как рассадников письменности и колонизационных баз»². В монастырях переписывались книги, велось летописание, воспитывались проповедники и писатели. С колонизационной деятельностью монастырей связано распространение книжной культуры в отдаленные области Русской земли.

Монастыри были также передовыми по тому времени хозяйственными организациями, развивавшими феодальные методы эксплуатации. Являясь одним из центров культуры и передового для того времени хозяйства, Киево-Печерский монастырь чутко реагировал на социальную борьбу, обострившуюся в конце XI — начале XII вв. и принимавшую в некоторых случаях форму ересей, что характерно для средних веков. Именно в этот период за стены Киево-Печерского монастыря проникают элементы богомилства³ и появляются первые признаки т. н. «ереси жидовствующих»⁴.

Таким образом, советская историческая наука отмечает прогрессивность принятия христианства и деятельности церковной организации на определенном этапе развития государства. Вместе с тем, она подчеркивает всесторонне освещенную классиками марксизма-ленинизма роль христианской церкви в деле эксплуатации народа, а также ее роль как средства идеологического воздействия господствующего класса на трудящиеся массы.

Изучая политическую и экономическую историю Киевской Руси, советские исследователи в то же время касались и вопросов церковной истории. Особенно следует отметить в этом отношении работы Б. Д. Грекова, С. В. Бахрушина, М. Н. Тихомирова, Л. В. Черепнина, Д. С. Лихачева, И. У. Будовниц, Б. Я. Рамм⁵.

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. XXI, стр. 314.

² Сборник «К изучению истории», М., 1946, стр. 36.

³ См. Н. К. Никольский, «О древнерусском христианстве» (отд. оттиск из журн. «Русская мысль», кн. VI, 1913), стр. 15—21; см. также М. Д. Приселков, «Борьба двух мировоззрений», Исторические сборники «Россия и Запад» Пб. 1923, стр. 45—50.

⁴ См. Д. И. Абрамович, Киево-Печерский Патерик. У Києве, 1931, стр. 126—127. Никита Затворник знал наизусть Ветхий завет и совершенно пренебрегал Евангелием и Апостолом.

⁵ Б. Д. Греков, Первый труд по истории России. Исторический журнал, 1943, № 11—12; его же, Культура древней Руси, М.—Л., 1944; его же, Борьба Руси за создание своего государства, М.—Л., 1945; его же, Киевская Русь, М., 1953.

Однако обобщающего труда, освещающего историю русской церкви в киевский период существования государства, с точки зрения марксистско-ленинской теории, все еще не имеется.

В данной статье мы рассмотрим некоторые стороны церковно-политической истории Киевской Руси в XI—XII вв. и, в частности, на примере Киево-Печерского монастыря и других исторических памятников попытаемся показать рост экономического и политического могущества церковной организации в течение этого периода. Мы дадим также краткий обзор быта и нравов, царивших в «оплоте благочестия» — Киево-Печерском монастыре, что позволит избежать одностороннего освещения деятельности этого идеологического центра древней Руси, т. к. подчеркнет лицемерность и лживость, характеризовавшие церковную проповедь с момента провозглашения христианства официальной религией Древнерусского государства.

* * *

Экономическое положение церкви и в частности Киево-Печерского монастыря в той или иной мере отражено в летописях, Киево-Печерском Патерике, церковных уставах Владимира и Ярослава. От XII в. мы имеем, хотя и незначительный, но активный материал¹.

Вопросами экономического и правового положения церкви среди буржуазных ученых занимались Ростиславов², В. Милютин³, И. Беляев⁴,

С. В. Бахрушин, К вопросу о крещении Киевской Руси, «Историк—марксист», 1937, кн. II.

М. Н. Тихомиров, Источниковедение истории СССР с древнейших времен до конца XVIII в., т. I, М., 1940.

Л. В. Черепнин, «Повесть временных лет», ее редакция и предшествующие ей летописные своды, «Исторические записки», т. 25.

Д. С. Лихачев, Русские летописи и их культурно-историческое значение. М.—Л., 1947. Его же. Устные летописи в составе «Повести временных лет», «Исторические записки», М., 1945. № 17. Его же. Национальное самосознание древней Руси. М.—Л., 1945.

И. У. Будовниц, Общественно-политическая мысль древней Руси. М., 1960.

Б. Я. Рамм, Папство и Русь. Изд. АН СССР, М.—Л., 1959.

¹ 1) Жалованная грамота в кн. Мстислава Владимировича и сына его Всеволода Юрьеву монастырю, которая датируется 1128—1132 гг.; 2) Уставная грамота Новгородского князя Всеволода Мстиславича, данная церкви св. Иоанна Предтечи на Опоках (около 1134—1150 гг.); 3) Уставные грамоты Смоленского князя Ростислава Мстиславича и епископа Мануила, данные епископии Смоленской, датируемые 30 сентября 1150 г.; 4) Вкладная грамота преподобного Варлаама Хутынского монастырю (около 1192—1207 гг.).

Определенный интерес для установления отдельных видов дохода духовенства представляет собой и такой литературный памятник, как «Вопрошание» Кириково, датируемое 1130—1156 гг.

² Ростиславов, Опыт исследования об имуществах и доходах наших монастырей. СПб, 1876 (Киевской Руси отведены первые 25 стр.).

³ В. Милютин, О недвижимых имуществах духовенства в России. М., 1862 (Киевской Руси посвящены 30 стр.).

⁴ И. Беляев, Об общественном значении христианской церкви и ее учреждений на Руси от Владимира Святого до монгольского владычества. ЖМНП, 1866, июль.

Е. Е. Голубинский¹, К. А. Неволин² и др.; среди советских историков — Н. М. Никольский³, С. В. Юшков⁴, Б. Д. Греков⁵ и др.

Основой могущества церкви являлись земельные владения, которые образовывались путем княжеских пожалований, различного рода пожертвований, покупкой земель, заселением пустующих земель зависимым крестьянством.

Древнейшим примером пожалования духовенству вотчин является свидетельство Никоновской летописи, сообщающее, что Ольга, имевшая в своем частном владении село Будутино «умираючи даде его святой Богородици»⁶.

После объявления христианства государственной религией вопросом первой необходимости стала организация церковной иерархии и упрочение ее положения. В 989 г. главою русской церкви был назначен Анастас Корсунянин; в это же время была организована церковная иерархия из состава корсунских попов⁷.

Организовав церковную иерархию, Владимир позаботился и об экономическом обеспечении ее, установив на содержание вновь выстроенного кафедрального храма Богородицы (Десятинной церкви) и церковной организации десятину от княжеских доходов. Об этом событии летопись сообщает под 996 годом: «Володимеръ видевъ церковь свершену, вшедь в ню и помолися богу, глаголя: «...Даю церкви сей святей Богородици от имения моего и от градъ моих десятую часть»⁸. Это наиболее ранее достоверное известие о наделении церкви земельными владениями.

Таким образом, были заложены экономические основы существования церковной организации.

Кроме этого прямого, существует и другое, косвенное свидетельство о наделении церкви земельными вотчинами в эпоху Владимира. Таким свидетельством является наличие в Уставе Владимира категорий зависимого от церкви населения, живущего на церковных землях и подлежащего церковной юрисдикции: «прощеникъ, задушный человекъ, прикладник...»⁹. Следовательно, уже при Владимире церковь владела не только землями, но и зависимым от нее сельским населением, обрабатывающим эти земли. Это последнее обстоятельство следует особо подчеркнуть, так как при наличии большого количества свободных земель ценность земли

¹ Е. Е. Голубинский, История русской церкви. М., 1901, т. I, стр. 394 — 444, 502—547.

² К. А. Неволин, Полн. собр. соч., т. VI, СПб., 1859, см. «О пространстве церковного суда в России до Петра Великого».

³ Н. М. Никольский, История русской церкви. М.-Л., 1931, стр. 45—66.

⁴ С. В. Юшков, Очерки по истории феодализма в Киевской Руси. Изд. АН СССР, 1939, стр. 54—59, 113—126.

⁵ Б. Д. Греков, Киевская Русь, Госполитиздат, 1953, стр. 125 — 142.

⁶ ПСРЛ, т. IX, Летописный сборник, именуемый «Патриаршею или Никоновскою летописью», СПб., 1862, стр. 35.

⁷ ПВА, ч. I, стр. 85; см. также Е. Е. Голубинский. История русской церкви, т. I, М., 1901, стр. 334; там же, стр. 336, примечание 1-ое.

⁸ ПВА, ч. I, стр. 85.

⁹ Устав св. вел. кн. Владимира о церковных судах и о десятинах. Пгр., 1915, стр. 7.

обуславливалась количеством сидящего на ней зависимого производительного населения.

Исторические источники эпохи Ярослава не дают положительных сведений о расширении в этот период земельных владений церкви, но сама деятельность Ярослава в области церковного строительства и характеристика его отношения к духовенству, данная летописцем, неизбежно приводят к заключению, что процесс расширения церковных владений не только продолжался, но, по-видимому, протекал весьма интенсивно¹.

Ко времени же Ярослава относится свидетельство Русской Правды, говорящее о существовании церковных рабов: «Аже будут холопи татие любо княжи, любо боярстии, любо чернчъ, их же князь продажею не казнить...»². Здесь мы имеем прямое указание на существование трех категорий рабов: княжеских, боярских и церковно-монастырских. Ясно, что эти холопы использовались для сельскохозяйственных и других работ соответственно в княжеских, боярских и церковных вотчинах.

Достоверное известие о пожаловании духовенству недвижимых имуществ относится ко времени Изяслава Ярославича. Основанный Антонием Печерский монастырь быстро разрастался и уже в игуменство Варлаама «пещерная братия», почувствовав неудобство пребывания под землей, обратилась с просьбой к Антонию о вынесении монастыря на поверхность. Земля в районе монастыря принадлежала князю и для постройки его необходима была санкция князя. Поэтому Антоний «посла единого от братьев ко Изяславу князю» с просьбой предоставить братии место для постройки монастыря. Как сообщает летопись «Изяславъ же слышавъ и радъ бысть, посла мужъ свой, и вда им гору ту»³.

В период княжения Изяслава Ярославича закладываются основы экономического могущества Печерского монастыря. Князья и бояре «приношаху ему от имений своих на утешение братии и на устроение монастырю, друзии же и села въдавающе на церковную потребу монастыреви и братии»⁴. Так например, Святослав Ярославич дал монастырю княжеское поле для постройки каменной церкви. «...благоверный князь Святослав... показа... место на своем поли и повеле ту възградити таковую церковь»⁵. Ярополк Изяславич, убитый Нерядцем в 1087 году, завещал Печерскому монастырю «...всю жизнь свою: Небльскую волость, и Дерьвскую, и Лучьскую и около Киева...»⁶.

В конце XI—начале XII вв. владения Печерского монастыря простираются далеко за пределы Киевской области. Из описания войны Олега Святославича со Мстиславом Владимировичем узнаем, что в Суздале Печерскому монастырю принадлежали «дворъ манастырскый Печерь-

¹ См. ПВЛ, ч. I, стр. 102—103.

² Правда Русская, ч. I, М.-Л., 1940, стр. 109.

³ ПВЛ, ч. I, стр. 106; см. также Киево-Печерский Патерик, стр. 18—19; «Житие Феодосия» связывает построение монастыря не с именем игумена Варлаама, а с именем Феодосия Печерского. См. Патерик, стр. 38—39.

⁴ Патерик, стр. 42.

⁵ Там же, стр. 69.

⁶ ПСРЛ, т. II. Ипатьевская летопись, СПб., 1908, стр. 492.

скаго монастыря и церкви, яже тамо есть святого Дмитрея»¹, которые дал монастырю бывший его постриженник, а впоследствии епископ Ростовский Ефрем.

От XII века сохранился целый ряд данных, свидетельствующих о непрекращающемся росте церковного и монастырского землевладения. Так например, Глеб Всеславич дал Печерскому монастырю «княжни 5 сель и съ челядью и всё да и до повоая»².

Собственностью церкви являются даже некоторые города, как например, город Полоный, «святой Богородицы град десятинный»³.

Однако землевладение не являлось единственным источником экономического могущества церкви. Одним из важных видов дохода были денежные вклады князей и бояр на «помин души», а также различного рода приношения. Немногие данные, дошедшие до нас, говорят о значительности этих вкладов. Наибольшее количество сведений подобного характера сохранилось о Киево-Печерском монастыре, поэтому более или менее удовлетворительно проследить за количеством денежных вкладов, поступавших в монастыри, возможно только на его примере. По свидетельству Киево-Печерского Патерика, Симон Варяг вскоре после 1068 года «вдал» монастырю пояс «имуща веса 50 гривен злата, и венец злат...»⁴, 100 гривен злата получил Феодосий от князя Святослава Ярославича⁵. 2000 гривен серебра и 200 гривен злата получил игумен Иоанн от некоего Захарии, постригшегося в Киево-Печерский монастырь⁶. 500 гривен серебра и 50 гривен злата дал монастырю Георгий Симонович на окование раки Феодосия Печерского⁷. Он же подарил монастырю гривну весом в 100 гривен злата⁸. Глеб Всеславич пожертвовал монастырю 600 гривен серебра и 50 гривен злата, а супруга его «вда 100 гривен серебра а 50 гривен злата...»⁹.

К денежным жертвованиям следует отнести и приношения одной-двух гривен злата перед уходом на войну или по возвращении с нее, деньги, взимаемые с родственников за вещи-реликвии умерших монахов, мзду за лечение больных и т. п.¹⁰ Этим, безусловно, не исчерпывались все денежные вклады, но даже то, что поддается учету составляет солидную сумму в 550 гривен злата и 3200 гривен серебра¹¹.

Мы разобрали случаи частных пожертвований и добровольных приношений в пользу церкви, что дало нам возможность убедиться в их значительности. Помимо этого, православная церковь, являясь оплотом

¹ ПВЛ, ч. I, стр. 169.

² Ипатьевская летопись, стр. 493.

³ ПСРЛ, т. I, Лаврентьевская летопись, вып. 2, изд. 2, Л., 1927, стр. 358.

⁴ Патерик, стр. 2.

⁵ Там же, стр. 8.

⁶ Там же, стр. 13.

⁷ Там же, стр. 84.

⁸ Там же, стр. 86.

⁹ Ипат. лет., стр. 492—493.

¹⁰ Патерик, стр. 50, 53, 117, 130.

¹¹ Эти цифры, конечно, нельзя принимать за абсолютно достоверные, однако они весьма показательны для определения масштабов, которыми мыслили древнерусские книжники.

верховой власти князя, пользовалась постоянным покровительством и защитой этой власти, выражавшейся в законодательстве, обеспечивающем привилегии духовенства. Результатом этого законодательства являлись церковные уставы Владимира и Ярослава, определяющие экономические и политические привилегии церкви. Важной экономической привилегией являлось установление Владимиром десятины. Устав Владимира следующим образом определяет пространство ее: «сздахъ церковь Святая Богородица Десятинную и дах ей десятину, по всей земле Русей исъ княжения в векшу, а отъ торгу десятую неделю, а изъ домовъ на всякое лето десятое отъ всякого стада и отъ всякого жита...»¹. Помимо этого по Уставу Владимира епископы получали право надзора за торговыми мерами и весами, что также являлось одной из статей дохода: «и поручено святымъ пискупьям,—говорится в Уставе,—городьские и торговые всякая мерила и спуды извесы, ставила...»². Таким образом, уже при Владимире были заложены основы материального могущества русской церкви.

Важнейшей политической, правовой привилегией являлся данный церкви Уставом Владимира судебный иммунитет. Являясь в руках феодалов мощным орудием внеэкономического принуждения, судебный иммунитет был в то же время одним из средств обогащения церкви. Устав Владимира передавал церковной юрисдикции следующие дела: 1) преступления против христианского вероучения, 2) преступления против святости храмов и мест погребения: святотатство (церковная татба), ограбление мертвых тел, повреждение могил, повреждение стен церковных и крестов, введение или внесение животных и птиц в церковь без большой нужды, всякий неподобный по отношению к церкви поступок, 3) дела брачные и дела о нарушении чистоты нравов: вступление в брак в запрещенных степенях родства и свойства, похищение женщин, драка между мужем и женою за имущество, нанесение побоев снохою свекрови, неблагопристойная защита мужа женою, расторжение брачного союза, прелюбодеяние, преднамеренные преждевременные роды, обвинение в незаконном сожителстве, противоестественные пороки, 4) преступление против родителей, 5) тяжба о наследстве между детьми и братьями умершего³.

Помимо этих дел церковному суду подлежали лица духовного звания, лица, патронированные церковью, а также различные богоугодные заведения⁴. Уставом предусматривался смешанный суд по делам между лицами подсудными церковной власти и лицами неподсудными ей⁵.

Все судебные пошлины с вышеперечисленных дел шли нераздельно в пользу церкви. Таким образом, уже в X—начале XI вв. церковь находилась в привилегированном положении как в экономическом, так и в политическом отношениях. Это указывает на стремление Владимира

¹ Устав св. вел. кн. Владимира о церковных судах и о десятинах, Пгр., 1915, стр. 4.

² Там же, стр. 22.

³ Устав Владимира, стр. 7, 16.

⁴ Там же, стр. 7, 22.

⁵ Там же, стр. 24.

дать как можно более прочную экономическую основу организации, созданной им для защиты интересов господствующего класса.

Помимо вышеперечисленных, источниками дохода церкви являлись также заупокойная, поминовенная и другие службы. Интереснейшие данные о существовании определенной денежной таксы за службу заупокойного сорокоуста сообщает «Вопрошание Кириково»: «А за упокойнице веляше служити сорокоустье: на гривну пятью, а на шесть кунь одною, а на 12 кунь двоичю, или како мога»; кроме того родственники умершего должны были оплачивать «вино, темьянъ, и свечи, и проскуры...», которые Нифонт советует Кирику всегда иметь про запас: «а вино свое держи, купивъ корчагу такоже темьянъ», для того, чтобы предоставлять их нуждающимся за определенную мзду: «а на томъ емли себе»¹. Таким образом, культ был превращен в источник дохода.

Обзор экономического положения духовенства на Руси в XI—XII вв. приводит к заключению о высоком уровне материального обеспечения церкви в Киевском государстве.

Церковь к концу рассматриваемого периода становится крупнейшим феодалом, сосредоточившим в своих руках огромные земельные и денежные богатства. А поскольку в феодальном обществе «политическое положение определялось размерами землевладения»², постольку и церковь в Киевской Руси заняла место, соответствующее ее экономическому положению и превратилась в надежный оплот государственной власти.

Конец XI—начало XII вв. являются временем наиболее активной и плодотворной деятельности в истории Киево-Печерского монастыря. Несмотря на то, что первым культурным центром древней Руси был Софийский кафедральный собор, являвшийся резиденцией грека-митрополита, ему не удается надолго сохранить свое значение и очень скоро на Руси возникает новый культурный и идеологический центр, целиком стоящий на национальных позициях, защищающий интересы русского государства, выступающий за единство его, ведущий борьбу против иноземных влияний—этим центром становится Киево-Печерский монастырь, а значение Софийского собора, как культурного и идеологического центра, падает. В этом отношении характерно, что одно из первых блестящих произведений древнерусской литературы «Слово о законе и благодати» вышло не из среды софийских клириков, а принадлежало пресвитеру загородной княжеской церкви в Берестове—Иллариону, впоследствии ставшим первым русским митрополитом.

Говоря о значении Киево-Печерского монастыря в идеологической и политической жизни Руси XI—начала XII вв., следует прежде всего отметить плодотворную деятельность монастыря по составлению русского летописания. В летописях, вышедших из-под пера печерских чернецов, отразились борьба монастыря с различными иностранными влияниями, борьба за национальное самосознание Руси, политические взгляды и тенденции того времени. Это своеобразие русских летописных сводов отмечал уже А. А. Шахматов. Он писал, что «рукой летописца управлял в большинстве случаев не высокий идеал далекого от жизни и мирской

¹ «Вопрошание Кириково», РИБ, т. VI, стр. 24.

² Ф. Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства. М., 1952, стр. 179.

суеты благочестивого отшельника, умеющего дать правдивую оценку событиям, развертывающимся вокруг него...—рукой летописца управляли политические страсти и мирские интересы»¹.

Именно поэтому Киево-Печерский монастырь «в первоначальной своей истории выступает как деятель, далеко выходящий за пределы монастырской ограды»².

Составленный в 40-х гг. XI в. так называемый Древнейший летописный свод, в виду изменившейся внутренней и внешней политической обстановки, перестал быть актуальным и требовал переработки, а также дополнения новыми летописными статьями. Вследствие этого была предпринята попытка создать летопись, отвечающую потребностям исторического момента. Автором этого летописного труда стал монах Киево-Печерского монастыря «великий» Никон³.

В своем труде Никон резко выступает против феодальной усаобицы, проповедуя содружество князей при главенстве старшего брата, необходимость единства, взаимного уважения и доверия перед лицом половецкой опасности.

События на Руси развивались так стремительно, что уже в 90-х годах XI в. вновь потребовалась переработка летописного свода 1073 г. В результате этого игумен Киево-Печерского монастыря Иван (по предположению М. Д. Приселкова) составляет т. н. Начальный свод 1095 года⁴.

Этот свод проникнут теми же настроениями тревоги, что и свод Никона, его составитель также критикует политику князей, но в данном своде протест звучит особенно резко, т. к. упрек идет по линии социальных отношений. В Предисловии к своду 1095 г. составитель его упрекает князей в том, что они, забыв старые времена, не содержат дружину за счет покорения других стран, а перекалывают этот расход на население Русской земли, разоряя его вирами и продажами⁵. Критическое отношение к проводимой княжеской властью политике чувствуется и в Киево-Печерском Патерике, в рассказе о Прохоре Лебеднике⁶.

Протест Начального свода против новой политики князей интересен тем, что в нем отразились сдвиги в социально-экономических отношениях, происходившие в конце XI в. в Киевском государстве.

¹ А. А. Шахматов, Повесть временных лет, т. I, Пгр., 1916, стр. XVI.

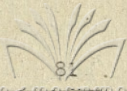
² М. Д. Приселков, Указ соч., стр. 165.

³ О деятельности Никона на посту игумена Киево-Печерского монастыря, см. М. Д. Приселков, «Очерки»..., стр. 221—235; его же, «Нестор—летописец», стр. 48—71; его же, «История русского летописания XI—XVI вв.», Л., 1940, стр. 24—26, 31—33. Д. С. Лихачев, «Русские летописи...», стр. 82—93.

⁴ М. Д. Приселков, История русского летописания XI—XV вв., Л., 1940, стр. 34.

⁵ См. Новгородскую первую летопись младшего и старшего извода. М.—Л., 1950, стр. 104. О времени и месте составления Предисловия к Начальному своду см. А. А. Шахматов, «Предисловие» к Начальному Киевскому своду и Несторова летопись», НОРЯС АН, 1908, т. XIII, кн. 1, стр. 219—225. Его же, «Разыскания...», стр. 10—11.

⁶ Д. Абрамович, Киево-Печерский Патерик, К., 1931, стр. 149—155.

В начале XII в. (1110—1113 гг.) Нестором была составлена первая редакция Повести временных лет, легшая в основу всего дальнейшего русского летописания.

Таким образом, с Киево-Печерским монастырем связан весь начальный период русского летописания.

Помимо этого в Киево-Печерском монастыре в XI в. воспитывались миссионеры и кандидаты на епископские должности. Миссионерская деятельность печерских монахов на древнерусском Севере была связана с начавшимся в XI в. прочным освоением его русскими князьями. Расширяя круг влияния христианской культуры, эта деятельность способствовала также развитию там феодальных отношений, что в конечном счете было явлением прогрессивным. Распространение христианства на Севере было занятием отнюдь небезопасным, т. к. языческие племена и народности оказывали ему жестокое сопротивление, осознав, что христианство несло с собой и политическое подчинение и классовый гнет. Так, поставленный епископом в Ростов монах Киево-Печерского монастыря Леонтий был убит восставшими язычниками¹. Та же участь постигла другого Киево-Печерского монаха Кукшу и его ученика, проповедовавших христианство в землях вятичей². Тем не менее колонизация Севера продолжалась и большую роль в этом деле играли киево-печерские монахи.

Киево-Печерский монастырь являлся постоянным источником, пополнявшим ряды высшей русской церковной иерархии. По сведениям епископа Владимирского и Суздальского Симона епископские должности получили, примерно, 50 воспитанников Киево-Печерского монастыря³.

Учитывая, что Киево-Печерский монастырь являлся в то время выразителем общерусской национальной идеи, сторонником свободной русской церкви и объединения Руси, столь частые назначения на высшие иерархические должности его постриженников должны были играть большую роль в деле проведения в жизнь идей и взглядов монастыря.

Оценивая деятельность Киево-Печерского монастыря, мы исходим из того положения советской исторической науки, которое отмечает «прогрессивную роль монастырей в первые века после крещения Руси»⁴. Но в то же время подчеркиваем, что руководителями монастырей являлись представители феодального класса, которые прежде всего защищали интересы своего класса. Поэтому несмотря на прогрессивную роль, которую в XI—начале XII веков играл Киево-Печерский монастырь, его нельзя изображать, как это делает М. Д. Приселков, как близкое народу учреждение, которое возглавляют бесстрашные «князеборцы», стоящие «над классами»⁵.

«Конфликты, в которые вступал Киево-Печерский монастырь с Изяславом, Святославом, Святополком и др., не были направлены против княжеской власти вообще. Наоборот, конфликты эти обуславливались деятельным стремлением монастыря поддерживать княжескую власть,

¹ Д. Абрамович, Киево-Печерский Патерик, стр. 102.

² Там же, стр. 111.

³ Киево-Печерский Патерик, стр. 102, 103.

⁴ Сб. «К изучению истории», М., 1946, стр. 36.

⁵ И. У. Будовниц, Об исторических построениях М. Д. Приселкова, Исторические записки, АН СССР, т. 35, 1950, стр. 211.

сохранить ее целостность, прекратить междоусобия и внести порядок в наследование киевского стола»¹.

Однако, надо отметить, что в эпоху развивающегося феодализма, в некоторых случаях, интересы господствующего класса и интересы народа могли совпадать. Так, например, централизация власти и связанная с этим проблема усиления обороноспособности страны были одинаково важными вопросами как для представителей княжеской власти, так и для рядового смерда, земли и имущество которого подвергались постоянному разорению в случае ослабления центральной княжеской власти. На эту положительную сторону централизованной власти указывал и Ф. Энгельс, говоря, что в пору феодальной анархии она являлась «представительницей порядка в беспорядке»². Поэтому в тех случаях, когда Киево-Печерский монастырь выступал за укрепление княжеской власти и призывал к прекращению феодальных усобиц, он тем самым защищал не только интересы класса феодалов, но произвольно и интересы народа, более других страдающего как от междоусобиц, так и от набегов степняков.

В этом смысле Киево-Печерский монастырь на определенном этапе исторического развития играл прогрессивную роль.

Это обстоятельство не дает нам, однако, никаких оснований представлять Киево-Печерский монастырь как некую единую организацию, каждый член которой стремился к служению родине и стоял на патристических, национальных позициях.

Даже беглое знакомство с бытом и нравами духовенства и в частности монашества, приведет нас к совершенно противоположному заключению.

Некоторые вопросы быта и нравов русского духовенства (как белого, так и черного) освещены в работах С. Соловьева³, Н. К. Никольского⁴, Е. Е. Голубинского⁵, М. Д. Приселкова⁶, И. У. Будовниц⁷, Д. С. Лихачева⁸ и Б. А. Романова⁹. Среди перечисленных особого внимания заслуживают работы Д. С. Лихачева и Б. А. Романова. Не имея возможности в рамках данной работы дать подробный обзор мнений, высказанных вышеназванными учеными, мы, однако, считаем необходимым от-

¹ ПВЛ, ч. II, стр. 80.

² Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, М., 1952, стр. 158.

³ С. Соловьев, Взгляд на состояние духовенства в древней Руси до половины XIII в. Чтения в импер. общ. истор. и древн. Российских, 1847, № 6.

⁴ Н. К. Никольский, О древнерусском христианстве (Вырезка из «Русской мысли», кн. VI, 1913).

⁵ Е. Е. Голубинский, Указ. соч., стр. 557—564.

⁶ М. Д. Приселков, Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X—XII вв. СПб, 1913, стр. 202—204; его же, «Борьба двух мировоззрений», «Россия и Запад». Исторические сборники, Пб, 1923.

⁷ И. У. Будовниц, Об исторических построениях М. Д. Приселкова.

⁸ Д. С. Лихачев, Изображение людей в летописи XII—XIII вв. ТОДРЛ, т. X.

⁹ Б. А. Романов, Люди и нравы древней Руси. Л., 1947.

метить, что методы исследования двух последних авторов были использованы нами при написании данной части предлагаемой статьи.

Повесть временных лет и Житие Феодосия Печерского рассказывают о быте и нравах Печерского монастыря в самых радужных тонах. В изображении летописцев «блаженное стадо» чернецов, собранное Феодосием, представляло собой пример подлинного аскетизма. В своем стремлении угодить богу они достигли вершин «христианских подвигов»: «ови бо бяху постници крепци, ови же на бденье, ови же на кланянье коленьное, ови на пощенье чресь день и чресь два дни, ини же ядуще хлебъ с водою, ини зелье варено, друзии сыро». Среди братии царили любовь, послушание и воздержание. Эпитемия, наложенная на одного, разделялась по случаю «великой любви» тремя или четырьмя братьями¹. Они терпели голод и холод, зарабатывая себе на пропитание кто плетя «копытца» и «клобуки», кто обрабатывая огород, «и тако по вся дни трудящесе пребываху...»². Такими были в изображении летописца черноризы Феодосиева монастыря, сияющие «и по смерти, яко светила».

Целью монашества, как известно, является подвижническая жизнь во имя «спасения души» и искупления «первородного греха». Исходя из этого, необходимыми атрибутами монашества объявлялись: постничество, доводимое до так называемого «умерщвления плоти», девственная жизнь, безвыходное существование в монастыре, прекращение всех прежних житейских связей, отказ от всякой личной собственности, отказ от личной воли и подчинение ее воле настоятеля монастыря. Если следовать официальной концепции летописца и составителя Жития Феодосия, то не возникает сомнения, что монахи Киево-Печерского монастыря полностью исполняли обязанности, диктуемые им целями монашества. Однако тщательное изучение литературных памятников той эпохи полностью опровергает идиллическую картину быта монахов, созданную древнерусскими книжниками. Летопись, Патерик, Жития, различного рода «слова», «поучения» и «наставления», церковные уставы то и дело срываются с официального тона повествования и приоткрывают завесу, скрывающую истинные нравы и обычаи монашества.

Выясняется, что в большинстве случаев одним из основных мотивов пострижения являлась сытая и привольная монастырская жизнь. Даже буржуазные ученые не могли пройти мимо этого факта. Так например, С. Соловьев, говоря о чрезвычайной щедрости князей и бояр к духовенству, отмечал, что «такая щедрость... имела свою вредную сторону, привлекая в это звание людей вовсе к нему не призванных, которые вместо исполнения своих обязанностей, думали только о мирских благах»³.

Но только ли «думали?» Свидетельства источников доказывают, что монахи и действовали соответственно своим думам и привычкам, выработавшимся еще за пределами монастырских стен. Из рассказа Патерика узнаем, что «единь от братиа, Николае именем», украл «крабицю полну суцу сребра»⁴. Как же могло произойти, что в монастырь попал вор?

¹ ПВЛ, ч. 1, стр. 125.

² Патерик, стр. 37.

³ С. Соловьев. Взгляд на состояние духовенства в древней Руси до половины XIII в. Чтения в импер. общ. истор. и древ. Рос. 1847, № 6, стр. 9.

⁴ Патерик, стр. 75.

Ответ находим у Нифонта, который на вопрос Кирика, можно ли ставить дьяконом проворовавшегося, говорит: «Аже будеть... татьба велика, а не уложить ее отаи, нъ сильну прю съставять передь княземъ и передь людьми, то не достоить того ставити дьякономъ; и ожели окрадеться, а то уложить отаи, то достоить»¹.

Вот разгадка происшедшего события: Николай и в миру был вором, но видимо ему удалось избежать огласки и он решил променять свой беспокойный и небезопасный промысел на монашеский клобук, отгородившись от мира монастырскими стенами. Однако, тут как раз уместно сказать «уязвены бывъ на то от беса», не смог превозмочь навыков своей бывшей «профессии» и... проворовался. Любопытно, что об этом факте Житие Феодосия сообщает в спокойно-повествовательном тоне, не придавая ему какого-либо особого значения, — видимо подобным происшествием нельзя было удивить монаха в XII в. — воровство являлось обычным фактом в повседневной жизни монастыря. Сетования на неисполнение монахами своих обязанностей, на приверженность их к мирскому быту, то и дело раздаются со страниц литературных памятников. Был у пресвитера Онисифора духовный сын, черноризец, подражавший «отцу духовному» в его постническом подвиге, но как потом выяснилось «постыник сый являяся лжею и целомудръ сятворя, в тайне же ядый и пиа и скврно живый» в течение многих лет². «Страх божий» не мог заставить этого «слугу господню» отказаться от вкусной пищи. А вот и еще пример несоблюдения монашеских правил: Нифонт запрещает черницам и чернецам «масла ясти въ среду и въ пятокъ, еще и трепарь будеть»³. Следовательно, ели, раз потребовалось специальное запрещение «владыки». Бывали и такие случаи, когда церковь содержалась в неподобающем «храму божию» состоянии, а алтарь превращался в распивочную, иначе не последовало бы указания: «въ олтарь не носи кутье, ни пива: церковь държи чисто, без праха и лаучинь»⁴.

Далее, такая обязанность, как прилежное посещение церкви и молитва не исполнялась монахами и архиепископу Луке приходилось взывать к братии: «Не ленитесь къ церкви ходити, и на заутреню, и на обедню, и на вечернюю»⁵. Ходили по принуждению, но вместо молитвы развлекались, вели разговоры между собой. По этому поводу Феодосий Печерский горестно восклицает: «...И се пакы, егда стоимъ въ церкви: то како смеемъ смеатися, или шепоть творити?»⁶. А бывало и иначе, придут монахи к заутрене, недоспав ночью, а тут откуда ни возьмись появляется вездесущий «бес», который, разгуливая по церкви, усыпляет молящихся, и недоспавший брат, «мало постоявъ и раслабленъ умом, вину створь каку любо, изидяше из церкви, шедъ в келью и усняше, и не

¹ Вопрошание Кириково, РИБ, т. VI, стр. 46.

² Патерик, стр. 104.

³ Вопрошание Кириково, РИБ, т. VI, стр. 25.

⁴ Поучение новопоставленному священнику, РИБ, т. VI, стр. 106.

⁵ Поучение архиепископа Луки, Русские достопамятности, издаваемые Общ. истор. и древностей Российских, ч. I, М., 1815, стр. 7 — 8.

⁶ Поучение Феодосия Печерского о казнях божьих. Уч. зап. 2-го отд. Имп. АН, книга 2, вып. 2, СПб, 1856, стр. 195.

взвратавшется в церковь до отпетья»¹. Глядя на это, автор «Похвалы» преподобному Феодосию тяжело вздыхает, признаваясь, что враги наши «пленають ны на всякъ часъ и различными помыслы стреляють сердца наша и отводят ны божиа разумения и любити нудять ны мимотекущая и тленнаа и до конца погружают ны въ глубине греховнеи»². А сам Феодосий Печерский в ярости обличает пасомое им стадо: «Иставаеть бо душа наша по вся дни иже не вижу вас тшачеся о своемъ обеща-нии. Жития бо святыхъ почитающе, и отъ техъ затыкающе уши своя, чтобы не слышать о мужестве их. «Некы бо что предословие речеть, то и того амина не можеть изглаголати... Но на неподобныя речи, и на укорение, и на гневение несмы ленивы». Уста ваши всегда готовы произнести их и взгляд в таких случаях перестает быть сонным, а слух ваш напрягается и полон внимания»³. Обвинение тяжкое, но, как мы могли убедиться, вполне заслуженное. Итак, основная обязанность — молитва за грешный мир — исполнялась монахами из рук вон плохо, без всякого старания, как наскучившая, бесполезная, принудительная работа. Более того, те немногие, которые действительно обременяли себя различными подвигами «во славу божию», являлись объектом насмешек и пренебрежительного отношения со стороны основной массы чернечества. Характерен в этом отношении рассказ летописи об Исаакии Затворнике, над которым издевались и которого били за его «богоугодные» дела⁴. Отнюдь не прилежная молитва и «убиение плоти» определяли отношение братии к тому или иному монашествующему. Мерилом отношений между монахами являлись деньги, богатство, волновавшие «живых мертвецов» также, как и худших представителей их грешных, мирских собратьев. Прежде других презрительное отношение к бедности со стороны монахов испытал сам Феодосий, который, придя в Киев, обошел все монастыри «хотя быти мних и моляшеся имъ, да приять будетъ ими (т. е. монахами). Они же видевше отрока простость и ризами худыми обльчена, не хотеща того прияти»⁵.

Казалось бы хоть смерть должна уничтожить границы имущественного неравенства и каждый умерший независимо от его благосостояния должен иметь право на последние почести в виде своевременного погребения. Но нет. Даже после ухода из жизни над бедняком продолжало висеть проклятие нищеты. В Киево-Печерском монастыре жил «свято и богоугодно» инок Афанасий, скончавшийся после продолжительной болезни. Тело его пролежало весь день непогребенным «бе бо убогъ зело и не имеа ничто же мира сего, и сего ради небрегом бысть»⁶. Так отнесли к мертвому. В другом случае действующим лицом является живой человек, истративший все свое состояние на украшение монастырской церкви, но не получивший за это ничего, кроме презрения: «Бысть черноризецъ именемъ Еразм... имеа богатство много, и все иже имеа, на церковную потребу истроши, и иконы многы окова... И сий обнища вел-

¹ ПВЛ, ч. 1, стр. 126—127.

² Патерик, стр. 92.

³ Поучение св. Феодосия о тѣрпени и милостыни. Уч. зап. 2-го отд. АН, книга 2, вып. 2. СПб, стр. 209.

⁴ ПВЛ, ч. 1, стр. 129, 130.

⁵ Патерик, стр. 28.

⁶ Патерик, стр. 111.

ми, и небрегом бысть никым же»¹. В результате такого отношения монах впал в отчаянье, тяжело заболел и умер. Во время болезни братия проявила к нему некоторое внимание, но было поздно.

Однако и больные не всегда удостоивались внимания со стороны братии. Страшен по своим реалистическим подробностям рассказ Патерика «О преподобнем и многострадальнем отци Пимене». Парализованный Пимен был пострижен в Печерский монастырь и пролежал в своей келье много лет. Некоторое время спустя, в монастыре появился другой такой же больной и был помещен в келью Пимена, превращенную в подобие больничной палаты. Приставленные к ним слуги, видимо по причине недостаточной оплаты труда, часто оставляли больных голодными по два и три дня: «Небрежение же имуще о таковей службе, и сею в забытье повергоша». В один из дней «изнемогоша болнии безводием», «нача въпити: «помяните мя Господа ради, се бо умираю безводием»². А на людях, в церквах, проповедовались любовь к ближнему, всепрощение, равенство всех перед богом, и прочие христианские ханжества!

В монастыре процветали лицемерие, интриги, склоки, доносы, жгучая вражда между «братьями»; об этом говорят многие места разбираемых нами памятников. К лицемерам и интриганам обращены слова архиепископа Луки: «любовь имейте со всяцемъ человекомъ, а боле зъ братиею (выше мы уже наблюдали примеры этой любви!) и не буди ино на сердца, а ино въ устехъ; но под братомъ амы не рои...»³. А епископ Симон так описывает действия склочника, недовольного своей судьбой: «Не получив желанна, мятешися, хоцещи же часто исходити от келиа в келию и сваждати брата с братом, глагола неполезнаа»⁴.

Сплошь да рядом между монахами возникали ссоры, доходящие до неистовой, почти животной вражды. В этом отношении показательна история попа Тита и дьякона Евгария. Бывшие когда-то друзьями, они рассорились и дело дошло до того, что Евгарий отказался примириться с лежащим на смертном одре Титом, просящим у него прощения⁵ (блестящий пример христианского всепрощения!). А вот и еще эпизод, характеризующий нравы Печерских монахов. Два монаха Федор и Василий, жили в дружбе, но случилось так, что Федор нашел в Воряжской пещере клад: «злата же и сребра множество и съсуди многоценни»⁶. Узнавший об этом, Василий сообщил о существовании клада князю Мстиславу Святополчичу, не уступавшему в алчности своему отцу Святополку Изяславичу. Мстислав призвал к себе Федора и стал выпытывать у него местонахождение сокровища. Тот заупрямился; тогда для очной ставки был приведен Василий. Возможно остатки совести заговорили в нем, возможно действиями его руководили какие-то другие мотивы, но он отказался подтвердить свой донос. Это стоило обоим жизни. Разъяренный, разгоряченный пытками и вином Мстислав Святополчич ранил Василия, после

¹ Патерик, стр. 119.

² Там же, стр. 181—182.

³ Русские достопамятности, ч. 1, М., 1915, стр. 8.

⁴ Патерик, стр. 101.

⁵ Там же, стр. 122—123.

⁶ Там же, стр. 163.

чего приказал «разно затворити ю, да утре мучить ею зле». Не выдержав пыток, оба монаха скончались¹.

Предпринятый нами краткий очерк нравов Киево-Печерского монастыря нельзя считать завершенным, не отметив еще двух пороков—пьянства и разврата, венчающих собой монашескую аморальность. Со страниц летописи, Патерика, поучений, церковных уставов смотрят на нас блудливые глаза пьяного монаха и доносится сквозь века запах винного перегара. Пили всюду, во всякое время, по всякому удобному и неудобному поводу. Пирь устраивались в монастырях: «...В монастырехъ часто пирь творять, съзываютъ мужа вкупе и жены...»². Монахи приглашали на мирские пирь: «иже сходяще к мирскимъ пиромъ и пьютъ, иерейску чину повеливаютъ святии отцы благообразне... приимати предлежащая»³—т. е. все равно вас не удержитъ, ходите, но хотя бы ведите себя прилично, как подобаетъ духовному лицу, например, когда начинают целоваться с женами, чернецы, да и представители белого духовенства пусть отвернутся, а не глазают на это зрелище⁴. Надо полагать, что правило это не выполнялось подгулявшими монахами и что, наоборот, сами они становились участниками пьяной оргии, иначе не было бы в Церковном уставе Ярослава таких пунктов: «Аще кто сблудитъ с черницею, митрополиту 40 гривенъ, а въ опитимию вложити»⁵; «Аще чернецъ или черница или попъ или попадьа... впадуть въ блудъ, техъ судити митрополиту опрочи мирянь...»⁶. Пили, развратничали, но как пили, до какого состояния доходили об этом красноречиво говорит одно из «Словъ» Феодосия Печерского: «...кто много пьетъ... ти начнетъ полозити на колену, а на ногахъ своихъ не мога отйти; а другый валяется в калу, блюа, хочеса пересести, въ ругани въ посмесехъ давъ себе всемъ людемъ...»⁷. Действительно картина забавная—слуга божий в таком непотребном виде! А случалось и такое, что монахи напивались во время поста: «Аще попъ или чернецъ или черница упиется, безъ времени въ посты митрополиту въ вине»⁸, да к тому же приходили в церковь на молитву в пьяном виде: «...богу молитися трезвымъ умомъ, а не пьянымъ», «не молитвуй пьянь»⁹—грозно предупреждаетъ Феодосий. Но эти окрики не помогали—поп даже на причащение мог явиться вдребезги пьяным: если поп «блюеть» во время причащения, «от объядания или от пьянства», то «40 днии опитемь»¹⁰—советуетъ Нифонт. Однако, ни советы, ни угрозы, ни наставления не действовали; о полном искоренении пьянства и разврата из чернеческой среды не могло быть речи; поэтому, церковные власти идут на компромисс: пейте, но пейте в меру и тогда, когда это дозволено.

¹ Патерик, стр. 170.

² «Правило» митрополита Иоанна II, РИБ, т. VI, стр. 16.

³ Там же, стр. 8.

⁴ Там же, стр. 13.

⁵ Е. Е. Голубинский, Указ. соч., стр. 634.

⁶ Там же, стр. 637.

⁷ Уч. зап. 2-го отд. АН, кн. 2, вып. 2, СПб, 1956, стр. 198.

⁸ Е. Е. Голубинский, Указ. соч., стр. 637.

⁹ Уч. зап. 2-го отд. АН, книга 2, вып. 2, СПб, 1956, стр. 196, 198.

¹⁰ «Вопрошание Кириково», РИБ, т. VI, стр. 22.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ
ИЗДАТЕЛЬСТВО

Итак, праздность, презрение к труду и бедности, интриги, доносы, склоки, пьянство, блуд — вот далеко не полный перечень моральных качеств рядового монаха XI—XII вв.

Теперь, если мы вспомним идилическую картину быта монахов, нарисованную летописцем и автором Жития Феодосия и сравним ее с приведенными материалами, мы с полной очевидностью убедимся в тенденциозности древнерусских литераторов, стоящих на определенных классовых позициях. Тенденциозность становится еще более отчетливой при сравнении их точки зрения с дошедшим до нас литературным произведением XII—XIII веков, резко критикующим нравы монашества, с позиции человека, сброшенного в самый низ иерархической лестницы феодального общества. Мы имеем в виду Даниила Заточника и данную им характеристику монашеских нравов: «Мнози бо отшедше мира сего во иноческа, и паки возвращаються на мирское житие, аки песь на свои блевотины, и на мирское гонение; обидять села и дома славных мира сего, яко пси ласкосердии. Иде же брацы и пирове, ту черницы и черницы и беззаконие: ангелский имея на себе образъ, а блядной нрав; святителский имея на себе сан, а обычаем похабень»¹. Эта характеристика современника является чрезвычайно важным свидетельством того, что на Руси уже в XII—XIII вв. прекрасно осознавали начавшийся среди монашества процесс морального разложения и далеко не все расценивали монашество с позиций летописца и автора Жития Феодосия.

Все вышесказанное приводит нас к следующему заключению: огромные земельные богатства, широкие права и привилегии, даровой крепостной труд, безграничная возможность его эксплуатации, обусловили праздную, паразитическую жизнь духовенства и в частности монашества. В связи с этим, говоря о прогрессивной роли монастырей в первые века после принятия христианства, мы должны помнить и об отрицательных сторонах монашеского института, которые с течением времени превратили слово «монах» в символ ханжества и аморальности.

Таким образом, если отдельные представители монашества, будучи людьми высокообразованными, занимались общественно-полезной деятельностью, то основная масса чернецов, погрязшая в пьянстве, разврате, интригах, уже в XI—XII вв. не только не приносила какой-либо пользы древнерусскому государству, но являлась паразитическим наростом на его теле.

Рассмотрев интересующие нас вопросы, приходим к следующим выводам:

1. Изучение истории церкви необходимо, как для правильного понимания социальной и политической истории государства, так и для ведения научно-атеистической пропаганды, являющейся важным участком идеологической работы КПСС. Особое значение приобретает изучение церковной истории для периода становления феодальной формации, т. к. на данном этапе исторического развития христианство, являвшееся идеологической надстройкой, способствовало развитию и укреплению своего базиса, т. е. феодализма, который, установив новые производственные отношения, способствовавшие развитию производительных сил общества,

¹ Слово Даниила Заточника по редакциям XII—XIII вв. и их переделкам. Л., 1932, стр. 70.

в первые века своего существования был явлением прогрессивным, и следовательно, само христианство на определенном этапе развития феодальной формации должно было быть расценено как явление прогрессивное.

2. Провозглашение христианства официальной религией способствовало быстрому росту культуры Киевского государства и выдвигению его в число передовых государств средневековой Европы. Большую роль в этом отношении сыграли монастыри и, в частности, Киево-Печерский монастырь, являвшийся идеологическим и культурным центром Киевской Руси.

3. Экономическое и политическое могущество церкви и монастырей основывалось на вотчинном землевладении, образовавшемся в результате неустанной поддержки церкви государством и предоставления ей этим последним экономических и правовых привилегий, нашедших отражение в церковных уставах Владимира и Ярослава.

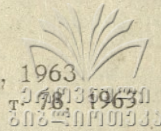
Источниками экономического могущества церковной организации являлись также различные приношения и пожалования. Помимо этого в источник дохода было превращено само отправление христианского культа.

4. Положительная оценка деятельности Киево-Печерского монастыря на определенном этапе исторического развития не должна вести к идеализации этой деятельности и изображению монастыря в виде близкого народу учреждения, стоящего «над классами». Во главе монастыря, крупнейшего феодала своего времени, стояли представители класса феодалов, защищавшие интересы своего класса. Однако в некоторых случаях интересы господствующего класса и интересы народа могли совпадать и тогда Киево-Печерский монастырь выступал как проводник общерусских, национальных интересов.

5. Изучение быта и нравов духовенства приводит к заключению, что если отдельные представители монашества, будучи людьми высокообразованными, содействовали развитию русской культуры и самосознания, то основная масса чернечества, погрязшая в пьянстве, разврате и интригах являлась паразитическим наростом на теле древнерусского государства.

Кафедра истории СССР

(Поступило в редакцию 20. 11. 1961).

8. კოკალაძე

ბიზანტია-საქართველოს კოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიიდან (XI ს. მეორე ნახევარი)

XI საუკუნის პირველ ნახევარში ბიზანტია საქართველოს დასაპყრობად იბრძოდა. სამხრეთი ტაოს მიტაცებით არ დაკმაყოფილდა და 1021—1022 წლებში კოლა-არტაანსა და ჯავახეთში ზოგიერთი ციხე-სიმაგრე დაიკავა.

მომდევნო წლებში, ტაო-კლარჯეთის დიდ აზნაურთა წყალობით, ამ რაიონებში მომხრეები გაიმრავლა საკეისრომ და საქართველოს კიდევ უფრო დიდი საფრთხე შეუქმნა. 1032 წელს დემეტრე უფლისწულმა ანაკოფიაც — „თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა“ — ბიზანტიას გადასცა და, ამრიგად მას საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ რაიონშიც ფეხი შემოადგმევინა.

ამით დამთავრდა ბიზანტიის წარმატებები საქართველოს მიწა-წყლის დაპყრობისათვის ბრძოლაში. მას საქართველოს გაერთიანებისა და დამოუკიდებლობის მომხრე ძალები წინ აღუდგნენ და გეგმა ჩაუშალეს, მაგრამ დაკავებული ადგილებიდან მტრის განდევნა XI ს. მეორე ნახევარამდე ვერ შეძლეს.

* * *

აღმოსავლეთში წარმოებული ხანგრძლივი დაპყრობითი ომების შედეგად ბიზანტიის იმპერიამ მრავალ ხალხს წაართვა დამოუკიდებლობა და XI საუკუნის 40-იანი წლებისათვის მას უდიდესი ტერიტორია ჰქონდა დაპყრობილი. ბიზანტიის იმპერიის საზღვრებთან მისი ყველაზე საშიში მტრის თურქ-სელჯუკების მოზღვავებამდე, 1045 წელს, ბიზანტიამ ანისის სამეფო დაიპყრო და ამით საამიროებისაკენ გასალაშქრებლადაც გზა გაიკაფა. მაგრამ პოლიტიკური მდგომარეობის გართულებამ საკეისროს ეს გეგმა ჩაშალა.

სომხები და ქართველები არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ბიზანტიის მოკავშირედ გამოდიოდნენ, ამით ისინი საკუთარი ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის ზრუნავდნენ და ბრძოლაში ხალისით მიდიოდნენ. მაგრამ მას შემდეგ, რაც საკეისრო ამ ხალხების მტრად გადაიქცა, საქართველოს ერთი მხარე, სამხრეთი ტაო დაიპყრო და შემდეგ სომხეთს დამოუკიდებლობა წაართვა. ცხადია, ისინი ბიზანტიის ერთგულ მოკავშირედ აღარ დარჩებოდნენ.

ქართული

ცნობილი ბიზანტოლოგი ფ. უსპენსკი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ბიზანტიის საიმპერიო ხელისუფლებამ საქართველოსა და სომხეთის მიმართ მრავალი წინდაუხედავი ღონისძიებები ჩაატარა „имевшие весьма плачевные результаты для охраны восточной границы“¹.

1040 წელს, სულთან მასუდის დამარცხებისა და ხვარაზმის დაპყრობის შემდეგ, სელჯუკებმა დასავლეთისა და ჩრდილოეთის მიმართულებით განავითარეს შეტევა. მცირე ხნის ბრძოლის შედეგად ხელთ იგდეს გურგანი, ტაბარისტანი, ხორეზმი, სამხრეთ აზერბაიჯანი და თანამედროვე ირანის ნაწილი, რის შემდეგ, ბიზანტიის სხვა სამფლობელოებთან ერთად, სომხეთსაც მოადგნენ და საკეისროს საფრთხე შეუქმნეს.

1048 წელს სულთან თოღრილ-ბეგმა სომხეთის დასაპყრობად დიდი ლაშქარი გამოგზავნა². ბიზანტიელთა პირველი წარმატების მიუხედავად, სტეფანოზ ორბელიანის გადმოცემით, კარინთის ველებზე გამართულ ბრძოლაში საკეისროს ლაშქარმა სასტიკი მარცხი განიცადა³. ექვს გარეშეა, ამ ბრძოლის დროს სომხებისა და ქართველების სრულიად გასაგებმა გულგრილობამ გარკვეული როლი შეასრულა ბიზანტიის ლაშქრის დამარცხებაში. საკეისროს მიერ უფლებაყრდილი სომეხი მოსახლეობა ბიზანტიის მტერს აქტიურად არ ებრძოდა, ხოლო საიმპერიო ხელისუფლების ვერაგობით შეწუხებული საქართველოს სამეფო ხელისუფლება მას ბრძოლაში იმ დროს არ მიეშველა. მხოლოდ საქართველოს სამეფო ხელისუფლებისაგან გამდგარი და ბიზანტიის აგენტი ლიპარიტ ბაღვაში დაეხმარა საკეისროს ამ ბრძოლაში⁴.

თუ აღმოსავლეთიდან თურქ-სელჯუკები უქმნიდნენ უდიდეს საფრთხეს ბიზანტიას, ჩრდილოეთიდან პაჭანიკები ანადგურებდნენ იმპერიის განაპირა რაიონებს. 1048 წელს, ე. ი. იმავე წელს, როდესაც ბიზანტიელებმა კარინთის ველებზე მარცხი განიცადეს, პაჭანიკთა უზარმაზარმა ლაშქარმა (ყედრენეს გადმოცემით 800.000 კაცმა) დუნაი გადმოლახა და ბიზანტიის ქვე-

¹ Ф. И. Успенский. История Византийской империи, т. III, 1948, გვ. 53.

² აკად. ფ. უსპენსკი ცდება, როდესაც წერს: „Первые пограничные недоразумения возникли в Армении, где напор турок-сельджуков вызвал желание отделиться под покровительство христианской империи. Таков был Сенекерим, царь Васпуракана... который уступил империи свои владения в обмен на города Севастию, Ларису и некоторые другие местности“ (Ф. И. Успенский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 84). ასევე ესმის ეს საკითხი მეორე მკვლევარს ვ. ბრიუსოვსაც (В. Брюсов, Летопись исторических судеб армянского народа, Москва, 1918, გვ. 65).

1021—1022 წლებში, როდესაც ბიზანტიამ ვასპურაკანის სამეფო დაიპყრო, თურქ-სელჯუკები არც კი იყვნენ წინა აზიაში მოსულნი და გასაგებია, ამ დროს სომხეთამდე მათ მოსვლაზე ლაპარაკი ზედმეტია. ის თურქთა ტომები, რომლებმაც ვასპურაკანის სამეფო ხელისუფლება ითულებული გახადა სომხეთის მეორე მტერს აგრესიულ ბიზანტიას დამორჩილებოდა, სელჯუკები არ იყვნენ. უკანასკნელები პირველად 1048 წელს შეიჭრნენ სომხეთში.

³ О великом нахарарстве Орбелянов. Исследования и статьи Н. О. Эмина, Москва, 1896, გვ. 359—361.

⁴ К. Ган, Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе, II, Тифлис, 1889, გვ. 45—47.

შევრდომ ბულგართა ქვეყანას შეესია. პაჭანიკთა წინააღმდეგ წარმოებულმა ომმა გრძელდებოდა ბრძოლა ბიზანტია დიდად დაასუსტა და დაზარალა.

გარე-პოლიტიკური მდგომარეობის ასეთმა გართულებამ ბიზანტიის ხელისუფლება იძულებული გახადა საქართველოს წინააღმდეგ აქტიური მოქმედება შეენელებია, მაგრამ ის პოლიტიკური მდგომარეობის განვითარებას უცდიდა და წინანდელი განზრახვა საქართველოს მიმართ დღის წესრიგიდან არ მოუხსნია.

რამდენადაც აღმოსავლეთიდან ბიზანტიას სელჯუკებისაგან საფრთხე უახლოვდებოდა, დაპყრობილი პროვინციები მისთვის არასაიმედო ხდებოდა და მათდამი დამოკიდებულების ფორმებს საიმპერიო ხელისუფლება ხშირად ცვლიდა: ხან წამახალისებელ ღონისძიებებს მიმართავდა ადგილობრივი ფეოდალების ცალკეული წევრების მიმართ, ხოლო ზოგჯერ უნდობლობასაც ამაკარად ამჟღავნებდა.

გლიკას გადმოცემით, 1053 წელს, როდესაც იმპერატორი კონსტანტინე მონომახი მანგანის მონასტერს აშენებდა, ამ მშენებლობაზე მან უხვად დახარჯა სახაზინო ფული და იგი უფულოდ დარჩა. ამიტომ, მდგომარეობიდან გამოსვლის მიზნით, მან ყოველგვარ საშუალებებს მიმართა და სხვადასხვა უაზრო გადასახადებიც შემოიღო. მან გაათავისუფლა 50 000 კაცისაგან შემდგარი იბერთა ლაშქარი და ჯარისკაცების ნაცვლად ამ მხარიდან დიდი გადასახადი მოითხოვა¹.

ბიზანტიის ხელისუფლების მიერ იბერთა 50 000 ჯარისკაცის განთავისუფლება არ შეიძლება მართო იმ მიზეზით ავხსნათ, რომლითაც მას გლიკა ხსნის.

ბიზანტიას მაშინ ძლიერ საშიში მტერი უტევდა აღმოსავლეთიდან, რომელიც უკვე სომხეთის მიწა-წყალზე შემოიჭრა. საიმპერიო ხელისუფლება არც ისე სულელი იყო, რომ ეს საფრთხე ვერ გაეთვალისწინებია და აღმოსავლეთის ფრონტის ბედი მანგანის მონასტრის აგების ინტერესებზე გაეცვალა.

იბერთა 50 ათასი მოლაშქრის დათხოვნა, ე. ი. იმ ლაშქრის გაშვება, რომელიც საკეისროს მიერ მიტაცებული დავით III კურაპალატის ყოფილი სამფლობელოსა და ანისის ყოფილი სამეფოს მცხოვრებთა ხარჯზე იყო ბიზანტიის მიერ შედგენილი², უფრო ბუნებრივი იქნებოდა იმით აგვეხსნა, რომ საიმპერიო ხელისუფლება ვეღარ ენდობა ადგილობრივ მოსახლეობისაგან შედგენილ ლაშქარს. მისთვის მაშინ უმჯობესი იყო ფულადი გადასახადი შემოეღო, ამით უცხო ტომი დაექირავა და სამხედრო კონტინგენტი შეეცხო.

¹ К. Ган, Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе, II, Тифлис, 1889, гл. 49.

² გლიკას ზემოთ მოტანილ ცნობაში აღნიშნული იბერი, აკად. ფ. უსპენსკის, ჩანს, საქართველოს სამეფო ეგონა და შეცდომით წერდა: «Следует вспомнить известие писателей Скилицы и Глика, что Грузия содержала прежде 50 тысяч войска с целью защиты против азиатских хищников, но что Мономах переложил эту натуральную повинность на денежную и тем лишил восточную границу империи самой крепкой защиты» (დასახელებული ნაშრომი, გვ. 85—86). გლიკას ცნობაში იბერიის თემი (საკატაბანო) იგულისხმება და არა საქართველოს სამეფო.

ერთი მხრივ, ბიზანტიის ხელისუფლება აშკარად ამკლავებდა დაპყრობილი სომეხი და ქართველი მოსახლეობისადმი უნდობლობას, ხოლო მეორე მხრივ, ადგილობრივ მკვიდრთა გულისმოგების მიზნით, ერთგულ მსხვილ სომეხ ნახარალებით ცვლიდა სომხეთში ბიზანტიელ მოხელეებს: ანისის მმართველად ერთი მსხვილი ნახარათაგანი ვინმე ბაგრატი დანიშნა, ხოლო სამხრეთ სომხეთის გამგებლად ბიზანტიის ორიენტაციის თავგამოდებით მომხრე გრიგოლ პახლავუნი განაწესა.

ბიზანტიის მიერ სომხეთის მმართველებად დანიშნული ნახარალები სძულდა ადგილობრივ ფართო მოსახლეობას. ეს ნახარალები არა მარტო ბიზანტიის აგენტები იყვნენ სომხეთში, არამედ ისინი ადგილობრივი ფართო მოსახლეობის კლასობრივი მტრებიც იყვნენ. მაგისტრმა გრიგოლ პახლავუნმა, რომელიც ბიზანტიელთა ერთგული იყო, უკანასკნელთა ლაშქრის სამუშალებით მტარვალის როლი შეასრულა ცნობილი თონდრაკელების¹ მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

¹ თონდრაკელების მოძრაობა IX საუკუნის შუა წლებში დაიწყო. სახელწოდება ამ მოძრაობის მიმდევრებმა მიიღეს დაბა თონდრაკიდან, ეს დაბა, სადაც პირველად დაიწყო თონდრაკელების მოძრაობა, შედიოდა აპაჰუნიკის ოლქში, რომელიც 979 წელს ბიზანტიის კეისარმა დავით კურაპალატს გადასცა. „Здесь начал свою проповедь виднейший из предводителей тондракитов, Смбат Зарехаванци“. (А. Т. Иоанисян, Движение тондракитов в Армении, IX—XI вв., „Вопросы истории“, 1954 г., № 10, გვ. 101).

თონდრაკელების მოძრაობამ, როგორც ეკლესიას, ისე ფეოდალურ წყობილებას სომხეთში საშიში მდგომარეობა შეუქმნა. „Тондракиты отрицали бессмертие души и возможность потусторонней жизни. Спасение человека они искали на земле. Здесь именно хотели они построить „царство небесное“ — справедливый общественный строй, устраняющий социальный гнет и устанавливающий равенство“ (იქვე, გვ. 104).

თონდრაკელების მოძრაობა ორ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში გრძელდებოდა. მათ წინააღმდეგ ბრძოლას სომხეთში სპეციალურად — ბაგრატიდები და მსხვილი ფეოდალები უდგნენ სათავეში. ამასთანავე, იმიერ-ტაოს მმართველს დავით ბაგრატიონს, სომეხ და ქართველ ფეოდალ მმართველებთან კავშირში საპირობების წინააღმდეგ ბრძოლასთან ერთად, X საუკუნის დასასრულს თონდრაკელების წინააღმდეგაც არა ერთხელ ჩაუტარებია ბრძოლა (იქვე, გვ. 107). თუმცა, ისე როგორც ერთ დროს ხურამიტები სახალიფოს მიერ დაპყრობილ აზერბაიჯანისა და სპარსეთის პროვინციებში სახალიფოს წინააღმდეგ, თონდრაკელებიც არა ერთხელ გამოსულან ვერ არაბ დამპყრობთა, ხოლო შემდეგ აგრესიული ბიზანტიის წინააღმდეგ.

XI საუკუნის ორმოციან წლებში, როდესაც ანისის დამოუკიდებლობის მომხრეები ერთი მხრივ, ხოლო აგრესიული ბიზანტიის მომხრე ძალები მეორე მხრივ, ანისში ერთმეორეს ებრძოდნენ, გრიგოლ მაგისტროსი „сбвнѣял армянского царя Гагика II в том, что тот оказался бессильным побороть тондракитов“ (იქვე, გვ. 107).

გარედან მოსული მტრები, ადგილობრივი ეკლესია და მსხვილი ფეოდალები ყველა თონდრაკელებს ებრძოდა. ბიზანტიელმა აგრესორებმა თონდრაკელების წინააღმდეგ ბრძოლაში სომხეთის ეკლესიისა და ფეოდალებისადმი დახმარება უკანასკნელთა ქვეყნის დასაპყრობად გამოი-

ამრიგად, პოლიტიკური მდგომარეობა ისე განვითარდა აღმოსავლეთში, რომ ბიზანტიის საიმპერიო ხელისუფლებას, სურდა თუ არა, საქართველოსთან დამოკიდებულების კურსი უნდა შეეცვალა.

სელჯუკების მიერ სახალიფოს დედაქალაქის—ბაღდადის აღებისა (1055 წ.) და ბუიდთა დინასტიის დამხობის შემდეგ, კიდევ უფრო აშკარა გახდა ბიზანტიის საიმპერიო ხელისუფლებისათვის საფრთხის მოახლოება. მაგრამ ის ჯერ-ჯერობით როდი იღებდა ხელს საქართველოსადმი მტრულ დამოკიდებულებაზე.

1054 წელს კონსტანტინეპოლში მისული ბაგრატ IV, სამი წლის განმავლობაში გააჩერა იქ საიმპერიო ხელისუფლებამ ისე, რომ პასუხის ღირსი არ გახადა. საქართველოს მეფის ასე ხანგრძლივად ყოფნა კონსტანტინეპოლში, ვფიქრობთ, იმ მიზეზით არ აიხსნება, რასაც ამის შესახებ ქართლის მატიანის ავტორი მოგვითხრობს: „ლიბარიტის სათნოთა სწრაფით ვერღარა შემოიქცა ბაგრატ თავის მამულსა ზედაო“¹. ჩანს ბიზანტიის ხელისუფლება მოვლენების განვითარებას უცდიდა და საქართველოს მიმართ ამის მიხედვით მოქმედებას ფიქრობდა. შესაძლებელია მას ბაგრატის მიმართ ისე ემოქმედა, როგორც ანისის მეფის ვაგიკ II მიმართ მოიქცა 1045 წელს, მაგრამ აღმოსავლეთიდან საშიშროების შეუჩერებელმა და სწრაფმა ზრდამ ბიზანტიის მთავრობა აიძულა საქართველოს ფრთხილად მოპყრობოდა, რეაქციული ძალების მიმართ აქტიურ დახმარებაზე ხელი აეღო და საქართველოს სამეფო ხელისუფლება მოკავშირედ გამოეყენებია. ამიტომ იყო, რომ მან ბაგრატ IV საქართველოს მეფედ სცნო და უკან დააბრუნა.

მარტო თურქ-სელჯუკები როდი უტევდნენ ბიზანტიას, 1059 წელს პაქანოვებმა განაახლეს თავდასხმები ჩრდილოეთიდან, იტალიაში ნორმანებმა წარმატებით დაიწყეს ბიზანტიის სამფლობელოების დაპყრობა, ბულგართა მბრძანებელმა ანდრიამ დაარღვია ბიზანტიასთან დადებული შეთანხმება და აქაც გაურთულდა საქმე საკეისროს.

საგარეო სირთულეებთან ერთად, როგორც ყოველთვის, შინაგანი მდგომარეობაც არ ჰქონდა მაშინ დაწყნარებული ბიზანტიას. იმპერატორის ტახტის ბრეტენდენტებისა და მათი მომხრე პოლიტიკური დასების ურთიერთშორის დაუსრულებელი ბრძოლა ღრღნიდა იმპერიას. მაგრამ საქართველოს სამეფო ხელისუფლებისადმი გაორგულებულ პირებს ის მინც აძლევდა თავშესაფარს და, ჩანს, საჭირო შემთხვევაში მათ გამოეყენებას ფიქრობდა. ბაგრატ მეოთხე-

ყენს. იმოწმებს რა ა. მნაკაჟანიანს „О некоторых главных вопросах движения тондракитов“ (Изд. АН Армянск. ССР, 1954, № 3), ა. გ. იონესიანი წერს: „Интересно отметить, что... путем тщательного анализа ряда намеков Гр. Магистра вскрывается тот важный факт, что вооруженное сопротивление, оказанное византийцам в 1045 г., собравшимся за стенами Ани, столицы ширакских Багратидов, массами горожан и сельчан, развертывалось под знаменем ереси тондракитов“ (დასახ. ნაშრომი, გვ. 108).

არ არის გამორიცხული იმის შესაძლებლობა, რომ ვაგიკ II-ის ლმობიერება თონდრაკლებისადმი, რაშიაც გრიგოლ მაგისტროსი მას ბრალს სდებდა, ბიზანტიის აგრესიის წინააღმდეგ ბრძოლის ინტერესებით ყოფილიყო გამოწვეული.

¹ ქართლის ცხოვრება, I, დასახ. გამოცემა, გვ. 303.

სადმი გაორგულებული და ბიზანტიაში გაქცეული ივანე ბაღვაში იმპერატორისა და კონსტანტინე სიამოვნებით მიიღო და ის პაშტიანკისა და არშარუნკის მმართველად დანიშნა¹.

XI საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისში იმპერიამ სელჯუკებისაგან დიდი მარცხი განიცადა. 1063 წლიდან კიდევ უფრო აძლიერებენ სელჯუკები ბიზანტიის აღმოსავლეთი რაიონების დაპყრობისათვის შეტევას. კონსტანტინე დუკას (1059—1067 წწ.) ხელისუფლების პოლიტიკამ დაასუსტა ბიზანტიის სამხედრო ძლიერება, კიდევ უფრო გაუხსნა გზა აღმოსავლეთიდან მომდგარ მტერს.

ბიზანტიის ხელისუფლების მიერ მიღებულმა ღონისძიებებმა სომხეთში, რაც ადგილობრივ მსხვილ ფეოდალთა წარმომადგენლების გულის მოგებას ისახავდა მიზნად, ვეღარ უშველა ბიზანტიის წაგებულ საქმეს. საკეისროს მიერ თავისუფლებაწართმეული, საკუთარ ხელისუფლებას მოკლებული და ბრძოლაში ხალისდაკარგული სომხეთი ვეღარ გაუმკლავდა მოზღვავებულ მტერს. ნახევარწლიანი ბრძოლის შემდეგ, 1065 წელს, ბიზანტიის მიერ ოკუპირებული სომხეთის უდიდესი ეკონომიური და პოლიტიკური ცენტრი ანისი დაიპყრეს სელჯუკებმა.

დამოუკიდებლობის მქონე, მაგრამ ბიზანტიის აგრესიის წინააღმდეგ ხანგრძლივი ბრძოლით დაღლილი და საკუთარი ძალების გაერთიანების პროცესში მყოფი საქართველოც ვერ აღმოჩნდა ამ დროს თურქ-სელჯუკთა წინააღმდეგ ბრძოლის სათანადო სიმაღლეზე. 1065 წელს, როგორც ცნობილია, სელჯუკებმა საქართველოშიაც შემოიჭრნენ და ქვეყანა ძლიერ დაზარალეს.

ბიზანტია ახლა მეგობრული ურთიერთობის დამყარება-შენარჩუნებას ცდილობს საქართველოსთან. შემთხვევითი არ არის ის გარემოება, რომ ბიზანტიის მბრძანებელი ნათესაურ კავშირს აბამს საქართველოს სამეფო კართან. ვიორჯი ხუცეს-მონაზონის გადმოცემით, ბაგრატ IV-ის ასული „მართა... სძლად თვსად კონსტანტინე დუკიშვან მოიყვანა დედოფლად სამეფოსა ამას ქალაქისა“².

კონსტანტინე დუკას მმართველობის დროს თითქმის მთელი ჩრდილო სომხეთი და სხვა მრავალი მხარე აღმოსავლეთში დაკარგა ბიზანტიამ. იმპერიის თავდაცვის კრიზისულმა მდგომარეობამ საშუალება მისცა სამხედრო არისტოკრატებს ბიზანტიაში 1068 წელს იმპერატორის ტახტზე თავის წარმომადგენელი რომანოზ დიოგენი დაესვა.

პსელოსის გადმოცემით, იმპერიის მაშინდელი მდგომარეობის შესახებ კონსტანტინე დუკას ქვრივი დედოფალი ევდოკია პსელოსს ეუბნებოდა: „ნუთუ თქვენთვის გასაგები არ არის, რომ სახელმწიფო იტანჯება და ჩვენი მდგომარეობა შეირყა, მტრებმა ყოველი მხრიდან წამოყვეს თავი, ბარბაროსი ურდოები ანადგურებენ აღმოსავლეთს, — როგორ დაეუღვათ საზღვარი უბედურებას?“³.

თუმცა პსელოსი ევდოკიას ამ წუხილს იმით ჩხნის, რომ მას რომანოზ დიოგენზე დაქორწინება უნდოდა და საბაბს ეძებდა, მაგრამ მნიშვნელობა იმას კი

¹ M. Brosset, Additions.. 1851, გვ. 220.

² მ. ს. ა. ბ. ი. ნ. ი. ნ. ი., საქართველოს სამოთხე, სპბ, 1882, გვ. 473.

³ Ф. И. Успенский, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 65.

არ აქვს, თუ რა სურდა ევდოკიას, საქმე ისაა, რომ მისი სიტყვები სიძარტლეს შეიცავდა და იმპერიას მართლაც დიდად უჭირდა.

სამხედრო არისტოკრატიის ხელში მმართველობის გადასვლას აღარ შეეძლო ახლა მდგომარეობის გამოსწორება. მას გეგმის განხორციელებაში მსხვილ მოხელეთა სამოქალაქო არისტოკრატიაც უშლიდა ხელს. 1068 წელს რომანოზ დიოგენის ხელისუფლების მიერ მოწყობილ ოპერაციებს თურქ-სელჯუკთა წინააღმდეგ ერთგვარი წარმატებები ჰქონდა, მაგრამ მალე უპირატესობა მტრის ხელში გადავიდა და, როგორც ქვემოთ გავეცნობით, ბიზანტიამ უდიდესი მარცხი განიცადა.

მიუხედავად იმისა, რომ მომთაბარე სელჯუკები სოციალური, სამეურნეო და კულტურული განვითარების მხრივ ბევრად ჩამორჩებოდნენ მათ მიერ დაპყრობილ ქვეყნებს და უკანასკნელთათვის საზიანო იყო ამ დაუპატიჟებელი მძარცველების მოსვლა, ყოველთვის და ყველა როდი უწევდა მათ წინააღმდეგობას. ბიზანტიის ბატონობით განაწამები მოსახლეობა ვეღარ ითვალისწინებდა იმას, რომ შესაძლოა ახალ დამპყრობელს მეტა უბედურება მოეტანა, ამიტომ ზოგჯერ იგი მისი დამხმარის როლში გამოდიოდა.

იმ დროს, როდესაც თურქ-სელჯუკები ძლიერ შეტევას აწარმოებდნენ ბიზანტიის იმპერიის წინააღმდეგ, სარგებლობდნენ რა ამით საკეისროს მიერ შეწუხებული ხალხები, შეუბრალებლად დევნიდნენ აღმოსავლეთის პროვინციებში მყოფ ბერძნებს. იმოწმებდა რა მათე ედესელს, ნ. სკაბალანოვიჩი წერდა, რომ ანელმა სომეხმა ვინმე გიორგი შაგასტმა ბერძნების სიძულვილით „შეკრიბა თურქთა ბრბო, ხელი მიჰყო გლეხების განადგურებას, გადაწვა 12 სოფელი და ხელთ იგდო ტყვეები, რომლებიც ანტიოქიის კედლებთან დახოცაო“¹.

ამასთანავე, იმპერიის აზიური პროვინციების მწარმოებელი საზოგადოების მიერ ადგილობრივი ფეოდალებისადმი სიძულვილი მცირე დახმარებას როდი უწევდა თურქ-სელჯუკებს, რომლის შესახებ მ. ლეგჩენკო სამართლიანად წერს: „Малая Азия, где крепостные и рабы обрабатывали землю вельмож, явилась легкой добычей для турецких завоевателей. Султан Сулейман² объявил этих крепостных и рабов свободными под условием уплаты или поголовной подати; таким образом, народные низы Малой Азии самыми жизненными интересами оказались связанными с турецким господством“³.

რომანოზ დიოგენის მიერ 1071 წელს თურქ-სელჯუკთა წინააღმდეგ მოწყობილი დიდი ოპერაცია ბიზანტიელთა სამარცხვინო დამარცხებით დამთავრდა. თუ წინათ მტერთან ბრძოლაში ბიზანტიელებს ბევრჯერ განუცდიათ მარცხი,

¹ Н. Скабаланович, Византийское государство и церковь в XI веке, 1884, 88, 252.

² იმ ტერიტორიაზე, რომელიც თურქ-სელჯუკებმა XI ს. 70-იან წლებში მცირე აზიაში დაიპყრეს, 1077 წ. ცალკეული სასულთნოები ჩამოყალიბდნენ. პირველი სულთანი სულეიმან ყულულუმინის ძე იყო (Ф. И. Успенский, დასახ. ნაშრომი, გვ. 98, რედ. შენიშვნა).

³ М. В. Левченко, История Византии, Москва, 1940, 83, 196.

მაგრამ შემდეგ შესაძლებელი გამხდარა ამ მარცხის გამოსწორება, 1071 წლის აგვისტოს დამარცხება მანასკერტთან გამოუსწორებელი შედეგის მქონე აღმოჩნდა ბიზანტიისათვის.

მართალი არის ე. სკრჟინსკაია, როდესაც 1071 წლის ბიზანტიელთა მარცხის შესახებ წერს: „Грозным предзнаменованием тягостных событий в далеком и неясном будущем явился роковой для Византии день 16 августа 1071 г. После поражения огромной сборной византийской армии под Манцикертом и позорного плена императора, подобно рабу, с кольцами в ушах, брошенного в пыль перед турецким победителем, который толкнул его ногой и хлестнул кнутом, затем после утверждения врага в Никее и в Смирне (1080 г.), на берегах Мраморного и Эгейского морей, приблизил долгий и мучительный канун 1453 г.“¹

*
* * *

XI საუკუნის მეორე ნახევარში არც საქართველოს მდგომარეობა იყო სახარბიელო. თუმცა ის მაშინ სწრაფ შინაგან სოციალურ-ეკონომიურ განვითარებას განიცდიდა, მაგრამ პოლიტიკური მდგომარეობა მას გართულებული ჰქონდა. 1068 წელს კიდევ განმეორდა სელჯუკთა მიერ გამანადგურებელი ლაშქრობა საქართველოში. მართალია ბიზანტია ველარ იჩენდა საქართველოს მიმართ მტრულ დამოკიდებულებას, მაგრამ მას უფრო საშიში მტერი მომთაბარე თურქთა ბრბო სცვლიდა.

საქართველო ერთ მთლიან გაერთიანებულ ქვეყანას ჯერ კიდევ არ წარმოადგენდა. ეს გარემოება მომძლავრებული მტრის წინააღმდეგ ბრძოლაში მას ხელს უშლიდა. რთულ საგარეო პირობებში, ქვეყნის შიგნით ფეოდალურ თვითნებობას, შუღლსა და მტრობას ბოლო არ ეღებოდა. შეიძლება ითქვას, რომ გიორგი II-ის მმართველობის დროს (1072—1089) საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა უფრო რთული იყო, ვიდრე გიორგი პირველისა და ბაგრატ მეოთხის დროს. თუ ამის მიხედვით ვიმსჯელებდით, გიორგი II-ის დროს ბიზანტიის იმპერიას უფრო ხელსაყრელი პირობები ჰქონდა ძველი გეგმის განხორციელებისათვის დაეწყო ბრძოლა საქართველოს მიმართ, მაგრამ მაშინ ის ამის შესაძლებლობას მოკლებული იყო და საქართველოში წინათ შენაძენიც აღარ შეეძლო შეენარჩუნებინა.

ქართველი მემკვიდრე, რომელიც მოგვიტოვებს საქართველოს მიწა-წყალზე თურქთა შემოჭრის ერთ შემთხვევას და 1073 წელს ქართველების მიერ ფარცხისთან მათ დამარცხებას, აღნიშნავს: „და შემდგომად ამისა მომადლა ღმერთმან (გიორგი მეფეს—ვ. კ.) მძლავრებისაგან ბერძენთასა წახმულნი ციხენი.“

¹ Е. Ч. Скржинская, „Генуэзцы в Константинополе в XIV в.“, Византийский временник, том, I, (XXVI), 83. 215.

წაუხუნა ბერძენთა ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი ციხენი კლარჯეთისა, შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტანისა¹.

ამრიგად, თურქ-სელჯუკთა გაძლიერებამ და ბიზანტიის დამარცხებამ აღმოსავლეთში დააჩქარა საქართველოს მიწა-წყლიდან ბიზანტიელთა განდევნა, იმპერიის წინა ძლიერების პირობებში საქართველო ვერ შეძლებდა ჯერჯერობით მტრის თავიდან მოცილებას. ბიზანტია იძულებული გახდა სხვა დათმობებზედაც წასულიყო საქართველოს მიმართ.

მანასკერტთან გამარჯვებამ ფართო გზა გაუხსნა თურქ-სელჯუკებს მცირეაზიისაკენ. ტყვედ წაყვანილმა რომანოზ დიოგენმა განთავისუფლების ფასად მცირეაზიის ვრცელი ტერიტორია აღუთქვა თურქთა მბრძანებელს. მაგრამ ტყვეობიდან დაბრუნებული რომანოზი ტახტის დაბრუნებას ვეღარ ელირსა: ის, სანამ კონსტანტინეპოლში მივიდოდა, ტახტიდან გადაყენებულად გამოაცხადეს ბიზანტიაში. ტახტის დაბრუნებისათვის ბრძოლაში მან პირველი დიდი მარცხი ამასიასთან განიცადა, რამაც მის „საბოლოო დაღუპვას დასაბამი მისცა“².

თურქ-სელჯუკები რომანოზის მიერ მიცემული პირობის შესრულებას მოითხოვდნენ და მისი რეალიზაციისათვის მკაცრ შეტევებს აწარმოებდნენ.

ბიზანტიის საგარეო პოლიტიკური ვითარების გართულების პირობებში, შინაგანი რეაქციული ელემენტები, მსხვილი მიწათმფლობელები და სახელმწიფო ბიუროკრატიული აპარატის დიდ მოხელეთა წარმომადგენლები, შინაგანი დაუსრულებელი ბრძოლით ძირს უთხრიდნენ და კიდევ უფრო ასუსტებდნენ ბიზანტიის ძლიერებას.

აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან გასაქცევად გამზადებულმა ბიზანტიის ხელისუფლებამ, რომელიც მტერს ვერ გაუმკლავდა და ამ მხარეს მიანც ტოვებდა, 1074 წელს კარი (ყარსი) და მისი მიდამოები საქართველოს გადასცა. მან ეს ქალაქი და მხარე ცნობილი ქართველი მოღვაწის, ჯერ აღმოსავლეთის ზორავარისა და შემდეგ დასავლეთის დიდი დომესტიკის, გრიგოლ ბაკურიანის-ძის მეშვეობით მისცა საქართველოს ხელისუფლებას.

დავითის ისტორიკოსის გადმოცემით, როდესაც გიორგი II ტაოში, კერძოდ, ბანაში იმყოფებოდა „მუნ მოვიდა წინაშე მათსა ზორავარი აღმოსავალისა გრი-

¹ მატიანე ქართლისა, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, 1955, გვ. 317.

ქართლის მატიანის ზემოთ მოტანილი ცნობა ყველაზე სრული ცნობაა, რომელიც წარმოდგენას გვაძლევს იმის შესახებ, თუ როგორ მოკალათებულან საქართველოს ცალკეულ რაიონებში XI საუკუნის პირველ ნახევარში ბიზანტიელები. გარდა იმისა, რომ 1022 წელს ბასილ კეისარმა ხელთ იგდო რაიონები და ციხეები, „რომელი ჰქონდა დავით კურაპალატსა ტაოსთა, ბასიანს, კოლა-არტანთა და ჯავახეთს“ (იქვე, გვ. 288), ბაგრატ IV მოღვაწეობის დროსაც გადასულა მტრის ხელში ზოგიერთი ციხე-სიმაგრე. ჩანჩახი ფალელმა და არჯვან ჰოლოლასძემ რომ მისცეს ციხეები „გარყლობისა... და... წერეთისა“ (იქვე, გვ. 292) ბიზანტიელებს, ამ უკანასკნელებს ეს ციხე-სიმაგრეები XI საუკუნის 70-იან წლებამდე შეუნარჩუნებიათ.

² Исторические записки Никифора Вриенния (976—1037), перев. с греческого при С.-Петербургской духовной Академии, 1858, гв. 45.

ქართული

გოლ ბაკურიანის-ძე, რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, და კარნუ-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანა, და განიყარნეს“¹.

ზემოთ მოტანილ ცნობიდან გამოდის, რომ თითქო გროგოლ ბაკურიანის-ძის სურვილზე იყო დამოკიდებული ქ. კარისა და „მისი მიმდგომი“ რაიონების გადაცემა გიორგი ქართველთა მეფისათვის. ასე ესმის ეს ჩვეულებრივ ზოგიერთ მკვლევარს. მაგრამ ეს მიწა-წყალი ხომ ბიზანტიას ჰქონდა დაპყრობილი, ხოლო გრიგოლი კეისრის მოხელე იყო. გრიგოლ ბაკურიანის-ძე ამ შემთხვევაში საიმპერიო ხელისუფლების სანქციით მოქმედებდა. უკანასკნელს აღარ შეეძლო შეენარჩუნებია აღმოსავლეთის ქვეყნები და თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლაში წახალისების მიზნით „დაუთმო“ მან საქართველოს ქ. კარი და „მისი მიმდგომი“ რაიონები.

ამრიგად, XI საუკუნის 70-იან წლებში ბიზანტიის იმპერიამ სამუდამოდ დატოვა როგორც საქართველოს, ისე მისი მეზობელი სომხეთის მიწა-წყალი.

*

* *

დიდხანს იბრძოდა ბიზანტია საქართველოს დასაპყრობად, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწია. მან მხოლოდ ფორმალური სიუზერენობა შეინარჩუნა საქართველოსადმი გარკვეულ დრომდე, რაც იმაში გამოიხატებოდა, რომ კეისრები საქართველოს მეფეებს ბიზანტიის დიდ საკარისკაცო ტიტულებს აძლევდნენ. ამით ისინი ცდილობდნენ „შეწყალებულთა“ გული მოეგოთ და ამასთანავე კეისრებისადმი მათი ვასალური დამოკიდებულების ფორმალური შთაბეჭდილება შეექმნათ.

XI საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც ბიზანტიას თურქ-სელჯუკების მიერ დიდი საფრთხე მიუახლოვდა, იმპერატორებმა კიდევ უფრო უზგად დაიწყეს საქართველოს მეფეებისათვის ბიზანტიის საკარისკაცო ტიტულების დარიგება. ბაგრატ მეოთხის შესახებ ქართლის მატეანის ავტორი წერს: „ესე ბაგრატ პირველ იყო კურაპალატი, და შემდგომად ნოველისიმოსი, და მერმე იქმნა სევასტოს“². ბაგრატის მემკვიდრე გიორგი მეორემ „კესაროსის“ ტიტული მიიღო, ხოლო დავით აღმაშენებელმა, ჯერ კიდევ ყრმობის ასაკში, „უმალღესი სევასტოსის“.

რეალური შინაარსი და მნიშვნელობა საქართველოს მეფეებისათვის ამ ტიტულებს აღარ ჰქონდა, მაგრამ ეს მეფეები მის მიღებას გარკვეულ დრომდე არამცთუ არ თაკილობდნენ, არამედ წარმატებად მიიჩნევდნენ. ეს მხოლოდ იმით აიხსნება, რომ ჯერ კიდევ „იზიარებდნენ შუა საუკუნეთა ქრისტიანულ სამყაროში გავრცელებულ შეხედულებას რომის (ბიზანტიის, — ვ. კ.) იმპერა-

¹ ქართლის ცხოვრება, I, დასახ. გამოცემა, გვ. 288.

² იქვე, გვ. 315.

ტორის, როგორც მეთაურის, განსაკუთრებული მდგომარეობის შესახებ მას შემდეგ რამ სინამდვილემ მალე შეცვალა ბიზანტიის იმპერატორებისადმი ტრადიციული შეხედულება. XI—XII საუკუნეთა მიჯნიდან პოლიტიკურად გაძლიერებული საქართველოს მეფისათვის არა მარტო უმიზნო, არამედ უხერხულიც იყო ბიზანტიის საკარისკაცო ტიტულის მიღება და ტარება. ამიტომ, თუ წინათ საქართველოს მეფეები ასეთ ტიტულებს ხალისით ღებულობდნენ, დავით აღმაშენებელმა დამცირებად მიიჩნია იგი და სამართლიანად უარყო. ამით დამთავრდა ბიზანტიისა და საქართველოს ურთიერდამოკიდებულების ის ფორმაც, რომლითაც ბიზანტია საქართველოსადმი ფორმალური სიუზერენობის შთაბეჭდილების შენარჩუნებას ცდილობდა.

საქართველოს ისტორიის

კათედრა

(შემოვიდა რედაქციაში 9. 2. 1962)

КОПАЛИАНИ В. У.

ИЗ ИСТОРИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ВИЗАНТИИ И ГРУЗИИ (вторая половина XI в.)

Резюме

В первой половине XI века Византия вела борьбу с целью завоевания Грузии. В этой борьбе она натолкнулась на сильное сопротивление и не достигла своей цели, однако смогла захватить некоторые крепости в Кларджети, Шавшети, Артаани и Джавахети, а также Анакопию — «главнейшую крепость Абхазии».

С 50-х годов XI века политическое положение Византии сильно осложнилось; непрерывные наступления турок-сельджуков ослабили страну, а в 70-х годах даже создали для Византии серьезную опасность (поражение при Маназкерт в 1071 году было большим бедствием для Византии).

В борьбе против турок-сельджуков Грузия имела большое значение для Византии и это побудило ее отказаться от агрессивной политики по отношению к Грузии; однако, вместе с тем, Византия все же не помышляла об освобождении грузинских земель и крепостей, которыми она ранее завладела. В 70-х годах XI века Грузия посредством применения вооруженной силы освободила от византийского владычества Анакопию и «многие крепости Кларджети, Шавшети, Джавахети и Артаани».

С тех пор Византия навсегда покинула грузинские земли.

¹ ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, 1946, გვ. 196.

ნ. ანათიანი

ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიიდან

(კახეთის სამეფოს წარმოქმნის საკითხისათვის)

კახეთის სამეფოს წარმოქმნა ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ისტორიული პროცესის ორგანული ნაწილია. ერთიანი ფეოდალური საქართველოს დაშლა ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად მიმდინარეობდა მწვავე კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლების ვითარებაში და ამდენად ეს პროცესი წარმოგვიდგება, როგორც რთული პოლიტიკური და სოციალური მოვლენების ერთიანობა.

კახეთის სამეფოს ჩამოყალიბება მრავალფეროვან პოლიტიკურ ვითარებაში მოხდა. ამ პოლიტიკური ისტორიის ფაქტების შესწავლას და მათი რეალური შინაარსის დადგენას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სათანადო პერიოდის საქართველოს საერთო სოციალური განვითარების კვლევისათვის. პოლიტიკური ისტორიის ფაქტების რამდენადმე ზუსტი დადგენის გარეშე შეუძლებელი იქნება ქვეყნის შიგნით მიმდინარე რთული სოციალურ-ეკონომიური მოვლენების სრულყოფილი შესწავლა.

*

* *

კახეთის სამეფოს წარმოქმნასთან დაკავშირებული პოლიტიკური ისტორიის ფაქტები, ერთიანი საქართველოს დაშლის სხვა საკითხებთან ერთად, ყველაზე უფრო დაწვრილებით განხილულია აკად. ივ. ჯავახიშვილის შრომაში — „ქართველი ერის ისტორია“, წ. IV. თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძირითადად ნიღბებულია აკად. ივ. ჯავახიშვილის მიერ წარმოდგენილი სურათი ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური დაშლისა და, მათ შორის, კახეთის სამეფოს წარმოქმნის ისტორიული პროცესისა¹. განსვენებულმა მეცნიერმა დამაჯერებლად დაამტკიცა, რომ კახეთის სამეფო დინასტიის ფუძემდებელი და კახეთის პირველი მეფე 1466—1476 წწ. იყო ერთდროს „ყოველი საქართველოს“ მეფეთა-მეფე გიორგი VIII ალექსანდრეს-ძე, რომელიც ქართლის ტახტის დაბრუნებისათვის ბრძოლაში დამარცხების შემდეგ „კახეთში განაგრდა და კახთა მეფობით დაკმაყოფილდა“². კახეთის შემდგომი მეფეები ამ გიორგის შთამომავ-

¹ საქართველოს ისტორია, I, დამხარე სახელმძღვანელო, თბ., 1958, გვ. 263.

² ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, თბ., 1948, გვ. 95. აკად. ი. ჯავახიშვილის ამ დასკვნას ახალი მონაცემებიც ამტკიცებენ. იხ. ქ. შარაშიძე, საქართველოს ისტორიის მასალები (XV—XVIII სს.), მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, 1954, ნაკვ. 30.

ლები არიან. საყურადღებოა განსვენებული მეცნიერის დასკვნაც, რომ „საქართველოს დაყოფა სამეფოებად და სამთავროებად ხანგრძლივი პროცესისა და ბრძოლის შემდეგ მომხდარა, ამასთანავე ერთბაშად კი არა, არამედ თანდათანობით. პირველად სამცხე-საათაბაგო ჩამოშორდა, შემდეგ სამეგრელო-აფხაზეთი და გურია, მერმე კახეთის სამეფოც დაარსდა. მალე ქართლი და იმერეთიც ცალკე სამეფოებად გაიყვნენ. მაგრამ ეს მდგომარეობა საბოლოო არ ყოფილა: ბრძოლა საქართველოს მთლიანობის აღსადგენად შემდეგშიც არ შეწყვეტილა. ამიტომ საქართველოს პოლიტიკური სურათი ცვალებადი იყო და ახლად შექმნილი ერთეულების სივრცე-საზღვრებიც მრავალჯერ შეცვლილა“¹.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აკად. ი. ჯავახიშვილი თავისი დასკვნების გამოტანისას ძირითად ყურადღებას აქცევდა დოკუმენტურ მასალას და დიდი სიფრთხილით ეპყრობოდა (ხშირ შემთხვევაში კი სავსებით უარყოფდა) გვიანდელი ნარატიული წყაროების ცნობებს. მხოლოდ დოკუმენტური მასალით აღდგენილი ისტორიული სურათი კი მეტისმეტად არასრულია და ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების დღევანდელ დონეს (თუნდაც იმის გამო, რომ ამ პერიოდის საქართველოს სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის საკითხების კვლევა და წყაროთმცოდნეობითი მუშაობა საკმაოდ წინ არის წასული) აღარ შეეფერება. საჭიროა ნარატიულ წყაროებში მოცემული ცნობების უფრო სრული და რაციონალური გამოყენება, სოციალურ-ეკონომიურ მოვლენებთან მათი დაკავშირება და ასეთი მუშაობით ჩვენთვის საინტერესო ისტორიული პროცესის შედარებით სრულყოფილი სურათის წარმოჩენა.

კახეთის სამეფოს წარმოქმნის შესახებ ცნობები მოცემულია ძირითადად XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში შექმნილ საისტორიო თხზულებებში. ეს თხზულებებია: ბერი ეგნატაშვილის მეთაურობით, შედგენილი ე. წ. „სწავლულ კაცთა კომისიის“ კოლექტიური ნაშრომი, უცნობი ავტორის მიერ შედგენილი „ქართლის ცხოვრების“ I და II გაგრძელება და ვახუშტი ბაგრატიონის „საქართველოს ცხოვრება“.

ჩვენ არ შევუდგებით ამ თხზულებების დაწვრილებით განხილვას. მხოლოდ ზოგიერთ მომენტზე გავამახვილებთ ყურადღებას. სწავლულ კაცთა კომისიის თხზულებაში აშკარად შეიმჩნევა მათ მიერ გამოყენებული წყაროების კვალი. სწავლულ კაცთა მიერ გაწეული მუშაობა ძირითადად განისაზღვრებოდა მათ ხელთ არსებული წყაროების ურთიერთთან შეთანხმებაში და ამიტომ მათი შეცდომების ძირითადი ნაწილიც სწორედ ასეთ შემთხვევებზე მოდის. ისინი ხშირად ვერ ახერხებენ სათანადო ადგილის მიჩენას ამა თუ იმ ისტორიული პირისათვის, ან სხვადასხვა პირებს ერთმანეთთან სრულიად შემთხვევითი ფაქტორით აკავშირებენ. ეს შეეხება, განსაკუთრებით, XIV—XV საუკუნეების ისტორიას. ამ მხრივ მათ შრომაში ზოგჯერ კუროიზულ შეცდომებსაც აქვს ადგილი, სწავლულ კაცთა კომისიის ეს შეცდომები კარგად შე-

¹ ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. IV, გვ. 96.

ნიშნა ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილმა და საფუძვლიანადაც გააკრიტიკა, მაგრამ, ამის მიუხედავად, მათ თხზულებაში მოცემული ცნობები მნიშვნელობას მოკლებული არ არიან. დღეისათვის, როდესაც წყაროების დიდი ნაწილი, რომელიც ხელთ ჰქონდათ სწავლულ კაცთა კომისიის წევრებს, ჩვენთვის დაკარგულია, მათ თხზულებას პირველწყაროს მნიშვნელობა აქვს. აუცილებელია მხოლოდ გამოვყოთ ის, რაც სწავლულ კაცთა კომისიის პირადი დაკვირვების ნაყოფს წარმოადგენს, იმისაგან, რაც მათ წყაროებიდან აქვთ ამოღებული. ამ საშუალოს აადვილებს ის გარემოება, რომ ნაშრომში ცნობები თითქმის ისეთივე სახით არის მოტანილი, როგორც ეს თავდაპირველ წყაროში (დოკუმენტში, ქორონიკულ მინაწერში ან მატეანეში) იქნებოდა, ხოლო აქა-იქ ავტორები თვით წყაროებსაც ასახელებენ.

იგივე უფრო მეტად ითქმის „ქართლის ცხოვრების“ გადაკეთებული ვაგრძელებების შესახებ. როგორც ცნობილია „ქართლის ცხოვრების“ გადაკეთებულ ვაგრძელებებში წყაროები მოტანილია თითქმის უცვლელად და ავტორს მათ შესაკავშირებლად მხოლოდ მცირე, რედაქციული სამუშაო ჩატარებია. ამდენად ან „ვაგრძელებებში“ ჩვენთვის დღესდღეობით დაკარგული წყაროები თითქმის თავდაპირველი სახით არიან დაცულნი¹.

ვახუშტი ბატონიშვილსაც ხელთ ჰქონდა ბევრი ისეთი წყარო, რომლებიც ჩვენთვის დღესდღეობით დაკარგულია. ამ წყაროების მნიშვნელოვანი ნაწილი უცნობი იყო სწავლულ კაცთა კომისიისა და თვით „ქართლის ცხოვრების“ გადაკეთებულ ვაგრძელებათა ავტორისთვისაც. ამდენად, ვახუშტის თხზულება ახალი, დამატებითი ცნობებით ავსებს ჩვენს ცოდნას საკვლევი საკითხის შესახებ.

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, ტფ., 1913 წ. იხ. შესავალი — „უწყებულება მკითხველთათვის“.

² ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, თბ., 1945 წ., გვ. 361. აკად. ი. ჯავახიშვილს ამ ორივე „ვაგრძელებს“ ავტორად ერთი პიროვნება მიაჩნდა და მათი დაწერის თარიღად 1745—1760 წწ. სდებდა. აკად. ი. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ რადგანაც ამ თხზულებათა ავტორს „სწავლულ კაცთა“ ნაწარმოების ვახუშტისეული კრიტიკა სცოდნია, ამიტომ ეს ნაწარმოები დაწერილი უნდა იყოს ვახუშტის თხზულების დამთავრების (1745 წ.) შემდეგ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ამ დათარიღებაში განსვენებული მეცნიერი სწორი არ უნდა იყოს. „ვაგრძელებათა“ უცნობი ავტორი გაცნობილი რომ ყოფილიყო ვახუშტის თხზულებას, მაშინ იმ შეუსაბამობებს აღარ ექნებოდა ადგილი, რაც ასე აშკარად შეიმჩნევა ვახუშტის თხზულებასა და ამ „გადაკეთებულ ვაგრძელებებს“ შორის. პირიქით, ყველაფრიდან ჩანს, რომ „ვაგრძელებათა“ უცნობი ავტორი არ იცნობდა ვახუშტის თხზულებას, ამიტომ მისი თბრობა ანალოგიური ფაქტების გადმოცემის დროს მკვეთრად განსხვავდება ვახუშტის თბრობისაგან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „გადაკეთებული“ ვაგრძელებანი დაწერილი უნდა იყოს ვახუშტის თხზულების დამთავრებამდე (1745 წლამდე). პროფ. ს. კაკაბაძე ამ „ვაგრძელებას“ ათარიღებს 1730-იანი წლებით (იხ. ს. კაკაბაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია. ამონაბეჭდი „საისტორიო მოამბიდან“, წ. II, 1925 წ., ტფილისი, 1926, გვ. XII).

*
*
*

რა ცნობები გვაქვს ქართულ წყაროებში კახეთის სამეფოს წარმოქმნის დროისა და მისი პირველი მეფის ვინაობის შესახებ?

ვახუშტი ბატონიშვილმა სპეციალური თავი მიუძღვნა კახეთის პირველი მეფის ვინაობისა და ჩამომავლობის, აგრეთვე კახეთის სამეფოს წარმოქმნის დროის საკითხების გამოკვლევას. ამ საკითხებზე ვახუშტის ხელთ ჰქონია რამდენიმე ერთმანეთის საწინააღმდეგო ცნობა, მათ შორის ერთი კახეთიდან მომდინარე ზეპირი გადმოცემა („ვითარცა კახნი იტყვიან“), რომლის კრიტიკითაც იწყებს ვახუშტი ამ საკითხის შესწავლას.

ეს კახური ცნობა შემდეგი შინაარსის ყოფილა: ერთიანი საქართველოს მეფეს ალექსანდრე დავითის-ძეს (sic! თავისი ქვეყანა გაუყვია სანი შვილისათვის: უფროსს — ბაგრატს მისცა იმერეთი, მეორეს — გიორგის მისცა ქართლი, სომხითი და სამცხე-კლარჯეთი, ხოლო მესამეს — დავითს მისცა ჰერეთი და კახეთი. ვახუშტი ამ გადმოცემას არასწორად მიიჩნევს შემდეგი გარემოებების გამო:

პირველი — „არა იყო ჩვეულება მეფეთა და უფროსთა ბაგრატიონთა შინა, რათამცა განხეთქილება ექმნათ სანიეფოსა. გარნა უფროს განუხეთქელობას მცდელობდნენ და არცა რიდებდნენ სისხლთა, ვითარცა საჩინო არს. გარნა თუ ძეთა დასხმიდენ არა მეფედ, არამედ ერისთავად, მორჩილად მეფეთა და ვინაიდან არცა ეგდენ დიდ არს, რათა დგეს წინაშე მტერთა სამ სამეფოდ. მეორე, ვიუწყებთ ცხოვრებათა, გუჯრებათა და ქორონიკონებთაგან, რამეთუ იყო ერთ-მეფობა ბრწყინვალის მეფის გიორგიდამ, ვიდრე ომ (78-ე) მეფის გიორგისამდე“¹... (ე. ი. გიორგი VIII); ვახუშტის მესამე გარემოებად ის ფაქტი მოაქვს, რომ საქართველოს მეფე ალექსანდრე, რომელიც დავითის ძე იყო, მისთვის ცნობილი არ არის. კახეთის გამოყოფა, ვახუშტის მტკიცებით, XV საუკუნის 60-იან წლებზე ადრე არ შეიძლებოდა მომხდარიყო, რადგან „ამის წინათა მეფეთა ჟამთა შინა, ანუ ცხოვრებათა, ანუ გუჯართა და ქორონიკონებთა შინა არა სადა ვიხილავთ კახთა მეპატრონეთა მოხსენებასა“².

ვახუშტი აკრიტიკებს სხვა მოსაზრებასაც, რომლის მიხედვითაც კახეთის მეფეები უნდა ყოფილიყვნენ აღსართანის, ესე იგი კახეთის ძველი სამეფო დინასტიის შთამომავალი („კვალად ვინაჲნი იტყვიან ძეთა აღსართანისათა ყოფად მათ“). ვახუშტი აღნიშნავს, რომ ეს შეუძლებელია, რადგან „აღსართანის ნათესავი მოსწყდა ჟამსავე დავით აღმაშენებლისასა“. ვახუშტი მსჯელობს, რომ „უკეთუ მონათესავეთაგანი მეფეთა არა იყოს დავით მასვე ჟამსა ვერ იკადრებდა მეფედ წოდებად და სწორ-ყოფად და ვერცა გუბრობათა მეფეთასა, ვითარცა ათაბაგი, დადიანი და გურიელი და სხვანი. არამედ თუმცა ესენიცა განდგნენ არა მეფედ, არამედ მთავრად, ვინადგან განმკვიდრებულნი აქუნდათ საერისთაონი თვისნი პირველვე“³.

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 154.

² იქვე, გვ. 155.

³ იქვე.

ამრიგად, ვახუშტი დარწმუნებულია, რომ კახეთის პირველი დამრქვლადე-
ლი ხელისუფალი დავითი იყო და მას ეს დავითი მიაჩნია უსათუოდ ბაგრატი-
ონთა გვარის წარმომადგენლად, თუმცა მის ხელთ არსებულ წყაროებში საამი-
სო მითითება არა ყოფილა. ვახუშტის ეს უკანასკნელი დასკვნა ვარაუდით გა-
მოაქვს. ვახუშტის ამ დასკვნაზე ქვემოთაც ვჩერდებით, ამჯერად კი ჩვენ გვან-
ტერესებს ვახუშტის ხელთ მყოფი წყაროების მითითებანი ამ დავითის შესახებ.
ვახუშტი ბატონიშვილს თავის „ქორონიკებში“ მოტანილი აქვს ერთი კვი-
კლოსური ხასიათის ცნობა ჩვენთვის უცნობი წყაროდან: 1466 წელს, როდესაც
ბაგრატ იმერთა მეფემ ქართლი დაიკავა „კვალად განდგა დავით და ჰერ-კახნი
დაიჭირა“¹.

დავითის მიერ კახეთის დამოუკიდებელ ხელისუფლად შექმნის მცდელობას
სხვა ცნობებიც მიგვითითებენ. მაგალითად, სწავლულ კაცთა კომისიას ხელთ
ჰქონია რაღაც წყარო, სადაც აღნიშნული ყოფილა, რომ „დავით დიდოეთიდამე
ჩამოიყვანეს და კახთა გაიბატონეს“². ეს დავითი მათ მიაჩნიათ „კახეთისა მება-
ტონეთა მამად“, მაგრამ მისი ვინაობა არ იციან.

„არჩილიანის“ თურქესტანიშვილისეულ ტექსტში, რომელიც XVII საუკუ-
ნით თარიღდება, შემდეგი საინტერესო მინაწერი მოიპოვება:

ბაგრატიონთ მეფეებსა რა აუჩინდათ მტერი მძლეო,
დავით კახთა გაიმთავრეს, მათგან უფრო გვარად მკლეო,
არვინ იცის მამა მისი, მკვიდრთთვის ესეც გაუძლეო
და ის არ კმარა ველსა ჰქონდეს, ყარაიას რად აძლეო?³

ამ გალექსილი მინაწერის ავტორსაც რაღაც ცნობა ჰქონია ხელთ, სადაც
პირდაპირ მითითებული ყოფილა, რომ კახეთის დამოუკიდებელ სამთავროდ
გამოყოფისას მისი პირველი ხელისუფალი იყო დავითი, რომელიც ბაგრატიონ-
თა გვარს არ ეკუთვნოდა („მათგან (ე. ი. ბაგრატიონთაგან) უფრო გვარად
მკლეო“). მას არც დავითის შთამომავლობა სცოდნია („არვინ იცის მამამისი“).
საყურადღებოა აგრეთვე აქ მოტანილი ცნობაც, რომ დავითი მეფედ კი არ
დაუსვამთ, არამედ „მთავრად“ („დავით კახთა გაიმთავრეს“), თუმცა ლექსის
წყობას „გაიმეფეს“ — ფორმაც უდგებოდა.

კახეთში გამთავრებული დავითის შესახებ (რომელიც დიდოეთიდან ჩამო-
ყვანეს) ცნობა ჰქონია „ქართლის ცხოვრების“ გადაკეთებული ვაგრძელების
ავტორსაც, მაგრამ ეს ცნობა ქრონოლოგიურ სიზუსტეს და კონკრეტულობას
მოკლებული ყოფილა და ამიტომ უცნობ ავტორს მისთვის სათანადო ადგილი
ვერ მიუჩენია და სხვა, უფრო ადრეულ ფაქტებში აურევია⁴.

¹ თ. ქორდანიძე, ქრონიკები..., ტ. II, გვ. 288; ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება,
„ქორონიკები, ჩვენ მიერ პოვნლინი წიგნებთა შინა...“, გვ. 265.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1959 წ.,
გვ. 348.

³ არჩილიანი, ტ. I, აღ. ბარამიძის და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით,
თბ., 1936 წ., იხ. წინასიტყვაობა „არჩილიანის ტექსტისათვის“, გვ. XII.

⁴ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 472.

 ეროვნული
 ბიბლიოთეკა

მაგრამ არსებობს წყაროების მეორე წყება, რომლებიც სულ სხვაგვარად სწავ-
 ხავენ კახეთში დამოუკიდებელი პოლიტიკური ხელისუფლების წარმოქმნას.
 „ქართლის ცხოვრების“ ჯანაშვილისეულ ხელნაწერში ბერი ეგნატაშვილის
 (სწავლულ კაცთა კომისიის) ზემოთ მოტანილ ცნობას კახეთში გამთავრებული
 დავითის შესახებ ახლავს შენიშვნა (ხელნაწერში ეს შენიშვნა შემდეგში მეღნი
 ყოფილა გადახაზულ-წაშლილი, ამიტომ კარგად ვერ იკითხება): „ეგნატაშვილს
 მტერობა უმგარი სიცრუე იმას, რომ იმერთა და კახთა... ჭეშმარიტად მეფენი
 არიან და ბაგრატიონნი“¹. როგორც ჩანს, ამ შენიშვნის ავტორი არ ეთანხმება
 ბერი ეგნატაშვილის მტკიცებას, მას ტენდენციურობას და განზრახ სიცრუეს
 უკიჟინებს და ამტკიცებს, რომ „კახთა მეპატრონეთა მამა“ უცნობი შთამომავ-
 ლობისა კი არ არის, არამედ ბაგრატიონთა ვვარისაა. მინაწერის ავტორი ხაზ-
 გასმით აღნიშნავს, რომ კახეთის მეფეთა წინაპრები „ჭეშმარიტად მეფენი არიან
 და ბაგრატიონნი...“².

„ქართლის ცხოვრების“ მაჩაბლისეულ ნუსხაში ალექსანდრე I მეფობის
 აღწერის დასასრულს გაკეთებული აქვს მინაწერი: „ამ ალექსანდრეს ესვა ძე
 სამი: უხუცესი ვახტანგ, რომელსა მისცა იმერეთი; საშუალო დიმიტრი, რომელ-
 სა მისცა ქართლი; და უმრწემსა გიორგის მისცა კახეთი; და შემდგომად თვით
 მონაზონ იქმნა. ამა გიორგის ალექსანდრეს ჩამომავლობანი არიან ეხლანდელნი
 ბაგრატიონნი“³.

ეს შენიშვნები გარკვეულად ეხმაურებიან „ქართლის ცხოვრების“ გადაკე-
 თებული გაგრძელების ცნობას, რომ „ქორონიკონსა რ ლ დასუა (მეფემან
 ალექსანდრე) მეფე ქართლსა და იმერეთს პირველი შვილი ვახტანგ... ხოლო
 ოდეს დასუა პირველი შვილი ვახტანგ ქართლსა და იმერეთს, მასთან დააყენა
 უმრწემსი ძმა მისი დიმიტრი და დასუა კახეთს, ქორონიკონსა რ ლგ, მეფედ
 უმრწემსი ძმა დიმიტრისი გიორგი და შერთეს ნესტან დარეჯან, იმერელ მეფაა
 ქალი“⁴.

წყაროების ასეთი წინააღმდეგობანი და ზოგიერთი ბუნდოვანი მითითებანი
 სინამდვილის დადგენისათვის დიდ სიძნელეებს ჰქმნიდა, ჩვეულებრივ ისტო-
 რიკოსები ერთ-ერთს ამ ცნობათაგან იღებდნენ სინამდვილედ და მეორეს კი
 სრულიად უარყოფდნენ. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ წყაროების განხილული მონა-
 ცემებისადმი ასეთი დამოკიდებულება არ უნდა იყოს სწორი. არა გვგონია, რომ

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 348, შენ. 4.

² მაჩაბლისეულ ხელნაწერში (1736 წლის ნუსხა) ვინმე დავით მდივანს ფრაზა — „ხოლო
 კახთა მეპატრონეთა მამა იყო დავით და ამა დავითისა მამა არა უწყით, თუ ვინ იყო. ესე
 დავით დიდოეთიდაჲე ჩამოიყვანეს და კახთა გაიბატონეს“ — წაუშლია და შენიშვნად მიუწერია,
 რომ „ამის მწერალს ენება რომ ეს დაეწერა, რომელიც ეს წავშალე მე დავით მდივანმა დაგწე-
 რე“. როგორც ჩანს ამ დავით მდივანსაც არასწორად მიაჩნია სწავლულ კაცთა მტკიცება, რომ
 კახეთის მეპატრონეთა მამა იყო ვინმე დავითი და საჭიროდ დაუნახავს ამ ფრაზის წაშლა.
 იხ. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 348, შენ. 3.

³ ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 340, შენ. 4.

⁴ იქვე, გვ. 475.

რომელიმე ამ ცნობის ძირითადი შინაარსი მხოლოდ გვიანდელი ტენდენციური შენათხზი იყოს, პირიქით, ჩვენ სავსებით შესაძლებლად მიგვაჩნია დაეფუძვით, რომ ზემომოტანილი წყაროების ცნობები კი არ ეწინააღმდეგებიან და კი არ გამორიცხავენ ერთმანეთს, არამედ ისინი ასახავენ სხვადასხვა მოვლენებს და ამდენად ავსებენ ერთმანეთს. გარკვეული სინამდვილის ანარეკლი უნდა იყოს წყაროების დაყინებული მითითება, რომ მეფე ალექსანდრემ თავისი სანი შვილი „მეფეებად“ დასხა საქართველოს სხვადასხვა ნაწილში და მათ შორის გიორგის კახეთი ერგო. მეორე მხრივ, სწორი უნდა იყოს კვინკლოსური ცნობის მითითებაც, რომ მას შემდეგ, რაც ეს გიორგი ბატონიშვილი ერთიანი საქართველოს მეფედ შეიქმნა და მარცხი განიცადა თავის ფეოდალებთან ბრძოლაში, მას განუდგა დავითი და კახეთში დამოუკიდებელი სამთავრო ხელისუფლება შექმნა. ასევე სწორია წყაროების ცნობაც, რომ კახეთის სამეფო დინასტიის ფუძემდებელია იგივე გიორგი ალექსანდრეს-ძე და სხვა. ამ ცნობების შესათანხმებლად აუცილებელია მაშინდელი საერთო ისტორიული სიტუაციის გათვალისწინება და მოვლენების განვითარების თანმიმდევრობის დადგენა.

განვიხილოთ საკითხი, თუ რას უნდა ნიშნავდეს საქართველოში საყოველთაოდ გავრცელებული ტრადიცია და წყაროების არაერთგზისი მითითება ალექსანდრეს მიერ საქართველოს ცალკეულ ნაწილებში თავისი შვილების „მეფეებად“ დასმის შესახებ.

აკად. ნ. ბერძენიშვილმა გამოკვლევაში, „ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში“, მოგვცა XV საუკუნის საქართველოში საშინაო პოლიტიკური ურთიერთობის განვითარების საფუძვლიანი ანალიზი. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა აკად. ნ. ბერძენიშვილის დაკვირვება ბატონიშვილობის საკითხზე.

ქვეყნის საერთო ეკონომიური დაქვეითებისა და საბატონყმო ურთიერთობის საბოლოო გამარჯვების ნიადაგზე აღმოცენებული სათავადოთა სისტემა ჰკვებავდა ქვეყნის ცალკეულ ნაწილთა მმართველების (ერისთავთ-ერისთავთა, მთავართა) მისწრაფებას დამოუკიდებლობისაკენ, „ხელმწიფობისაკენ“. „XIV—XV საუკუნეში, როცა „გაქვლმწიფდეს დიდებულნი“, და „მეფეთა ადგილთა მჯდომ“ მოსაკარგავემ „კინილა მეფობა იკადრა“, ალასტანელი¹ უფლისწული, სრულიად ბუნებრივია, „ბატონიშვილობას“ აღარ სჯერდება და „მეფობას“ მიიტაცებს. ცენტრს ეხლა ის მიმზიდველობა აღარა აქვს და „კვლმწიფობა“ მხოლოდ იქ აღარ არის. ცენტრი „სახელმწიფოებად“ დაშლის ტენდენციებს იჩენს...

ასეთ პირობებში უფლისწულები არ დააყოვნებენ „გაქვლმწიფებას“ და განსხვავებით სხვა ფეოდალ-მთავართაგან თავიანთ თავს „მეფედ“ უწოდებენ“².

ასეთი „მეფეები“ XIV—XV საუკუნეების საისტორიო წყაროებში არაერთია დადასტურებული. მაგრამ ეს ჯერ კიდევ საქართველოს პოლიტიკურ დაშლას არ ნიშნავდა. მათთან ერთად განაგრძობდა არსებობას ცენტრალური ხელისუფლებაც „მეფეთა-მეფით“ სათავეში.

¹ ალასტანი სოფელი იყო ჯავახეთში, რომელიც ითვლებოდა ჯავახეთის საუფლისწულო-მამულის მფლობელი ბატონიშვილის რეზიდენციად.

² მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, 1937, ნაკვ. 1, გვ. 25.

აკად. ნ. ბერძენიშვილის მიერ გამოქვეყნებულ საბუთებში საინტერესო ფაქტებია მოცემული ასეთი მცირე მეფეების აღმოცენების, თუ ცენტრალურ ხელისუფლებასთან მათი დამოკიდებულების შესახებ. ჩვენთვის ყველაზე უფრო საგულისხმოა, რომ ეს მონაცემები რამდენადმე ამართლებენ ზემოაღნიშნულ საისტორიო ტრადიციას და ადასტურებენ „ქართლის ცხოვრების“ გადაკეთებული გაგრძელების ცნობას. ვახტანგ ალექსანდრეს-ძე რომ მეფედ მოიხსენიება ჯერ კიდევ მამის, „მეფეთა-მეფე“ ალექსანდრეს სიცოცხლეშივე ეს კარგად ცნობილი ფაქტია¹. ასევე მეორე ბატონიშვილი დიმიტრიც მეფედ მოიხსენიება 1445 წლის ერთერთ ნასყიდობის წიგნში². აკად. ნ. ბერძენიშვილის მიერ გამოქვეყნებულ დოკუმენტებშიც აღნიშნულია, რომ „(ოდეს) ვახტანგ მეფობა დაიჭირა, წყალს იქით მისსა ძმასა, პატრონსა დენეტრეს მიანება“³. დემეტრეს მიერ ქართლის გარკვეული ნაწილის „ჭერას“ შეიძლება ჯერ კიდევ მისი მამის მეფობის დროს ჰქონდა ადგილი და ვახტანგს მხოლოდ უკვე არსებული მდგომარეობა ეცნო.

როგორც ცნობილია, 1442 წელს ალექსანდრემ მეფობას თავი დაანება და ბერად შედგა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს შეიძლება არც თუ ისე ნებაყოფლობითი აქტი ყოფილიყო. ალექსანდრე მეფის გადადგომის შემდეგ „მეფეთა-მეფედ“ შეიქმნა მისი ძე ვახტანგი. მის გვერდით „მეფედ“ ჩანს ქართლის გარკვეულ ნაწილში დიმიტრი. ასეთივე „მეფედაა“ განწესებული ალექსანდრეს მესამე შვილი გიორგიც კახეთში. ამ „მეფეთა“ რაობის შესახებ აკად. ნ. ბერძენიშვილი შენიშნავს, რომ „დემეტრე შვილია მეფის და ყმათა (ფეოდალთა) სუვერენული მფლობელი. რაღა დაუშლის მას „მეფე“ უწოდოს თავის თავსა და აკი მოხსენებულიცაა მეფედ“⁴.

მაშასადამე, ზემომოხსენებული სამი ბატონიშვილიდან ორი მათგანის (ვახტანგის, დენეტრეს) „მეფედ“ ყოფნა ერთმანეთის გვერდით და ცენტრალური ხელისუფლების არსებობის პირობებში დოკუმენტებით დასტურდება. რჩება მხოლოდ მესამე ბატონიშვილის, კახეთში „მეფედ“ დასმული გიორგის საკითხის გარკვევა. მოვლენების შემდგომი განვითარება და ზოგიერთი არაპირდაპირი მონაცემი თითქოს ამ ცნობის სასარგებლოდ უნდა მეტყველებდეს. გიორგი გარკვეულად დაკავშირებული ჩანს კახეთთან, მას იქ თავისი მომხრეები ჰყავს და ქართლში დამარცხების შემდეგ შედარებით ადვილად იკიდებს ფეხს კახეთში. არსებობს ზოგიერთი მონაცემიც⁵, რომელიც უფლისწულობის დროს გიორგის კახეთში მოღვაწეობაზე ნიგვითი თებს. მაშასადამე, ცნობას, რომ ალექ-

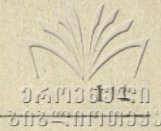
¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, IV, თბ., 1948, გვ. 28.

² თ. ყორღანიძე, ქრონიკები..., ტ. II, გვ. 275.

³ ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრომი, მასალები საქართველოს და კავკ. ისტორიისათვის, 1937 წ., ნაკვ. 1, გვ. 50.

⁴ იქვე, გვ. 26.

⁵ 1455 წლით დათარიღებულ ერთ საბუთში (აქ მნიშვნელობა არ აქვს იმ გარემოებას, რომ ეს საბუთი ჩვენამდე მოღწეული სახით ერთგვარად გადაკეთებულია. მთელი რიგი ნიშნებით მტკიცდება, რომ მისი ძირითადი შინაარსი, ყოველ შემთხვევაში, ჩვენთვის საინტერესო ნაწილ-

სანდრემ თავისი სამი შვილი საქართველოს სხვადასხვა ნაწილში „მეფეებად“ დასხა, გარკვეული გამართლება აქვს და სინამდვილის ანარეკლს უნდა წარმოადგენდეს.

ჩვენ, რა თქმა უნდა, ამით იმას არ ვამტკიცებთ, რომ საქართველოს დაშლის მიზეზი ეს ყოფილიყო ანდა ამის შედეგად მომხდარიყოს სამეფო-სამთავროების აღმოცენება. ჩვენ მხოლოდ ახსნას ვაძლევთ აღნიშნულ საისტორიო ტრადიციას და ვადასტურებთ „ქართლის ცხოვრების“ გადაკეთებული გაგრძელების ავტორის ცნობის სინამდვილეს გარკვეული თვალსაზრისით.

ცნობილია, რომ ალექსანდრე I (1412—1442) არა ერთ ღონისძიებას მიმართა, რათა გამოესწორებინა ქვეყნის როგორც ეკონომიური, ისე საშინაო-პოლიტიკური მდგომარეობა. მაგრამ ერთიანი საქართველოს დაშლის პროცესის შეჩერება მას არ შეეძლო. ეს პროცესი იმდენად განუხრელად ვითარდებოდა, რომ ცენტრალური ხელისუფლების ზოგიერთ ღონისძიებას საწინააღმდეგო შედეგიც კი მოსდევდა.

ჯერ კიდევ აკად. ივ. ჯავახიშვილმა გაუსვა ხაზი იმ ფაქტს, რომ ალექსანდრე I მეფობაში შეიმჩნევა სამეფო სახლის წევრთა—მეფის შვილების, ძმების, სულ უფრო აქტიური ჩარევა სახელმწიფო საქმეებში¹. ფეოდალები ჯგუფდებიან სამეფო ოჯახის ამა თუ იმ წარმომადგენლის გარშემო და ასეთი მიმხრობით ცდილობენ თავიანთი უფლებების კიდევ უფრო გაზრდა-განმტკიცებას.

აღნიშნულ ვითარებაში ბუნებრივია, რომ ქვეყნის ამა თუ იმ ნაწილში, როგორც „ადგილზე გამრიგე მოხელენი“, აღმოჩნდებიან სანეფო სახლის წევრები. ნეფეს თითქოს საწინააღმდეგო არაფერი უნდა. ჰქონდეს, რომ მთავართა თუ ერისთავთა ადგილას მისი უახლოესი ნათესავები, შვილები თუ ძმები, ისხდებოდნენ. ნათესაობა უფრო მტკიცე გარანტია უნდა ყოფილიყო იმისა, რომ შენარჩუნებული იქნებოდა ქვეყნის ამ ნაწილების ერთგულება ცენტრალური ხელისუფლებისადმი. ამ თვალსაზრისით მეფეთა-მეფის მიერ საქართველოს ცალკეული ნაწილების „მინებება“ ასეთი მცირე მეფეებისადმი სრულიადაც არ ნიშნავდა იმას, რომ ამით იგი საქართველოს დაშლას აკანონებდა, პირიქით, ეს ღონისძიება მიმართული იყო ადგილობრივ ერისთავთ-ერისთავთა თუ მთავართა მიერ ხელისუფლების უზურპაციის წინააღმდეგ.

ეს მოვლენები გვიანდელ ხანაში არასწორად იქნა გაგებული და ამის გამო შეიქმნა გადმოცემა, რომ ალექსანდრე მეფემ დაანაწილა ქვეყანა თავის შვილებს შორის და ამით დააკანონა საქართველოს დაშლა სამეფო-სამთავროებად.

ში, არ უნდა იყოს შეცვლილი) გიორგი მეფე კახეთის დიდებულ ფეოდალს ასათ ვაჩნაძეს უწოდებს მასთან „თანააღზრდილს“, აგრეთვე „დიდად ერთგულსა და ნამსახურესს“. „თანააღზრდილობის“ აღნიშვნაში შეიძლება ის იგულისხმებოდეს, რომ გიორგი VIII უფლისწულობის პერიოდში მართლაც კახეთში იმყოფებოდა, ხოლო „მრავალთა ერთგულობა ნამსახურების“ აღნიშვნა გიორგის თავის დროზე კახეთში მოღვაწეობას უნდა გვანიშნებდეს. იხ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის H ფონდი, საზ. № 7588, შეად. ს. კაკაბაძე, საისტორიო მოაზრე, წ. II, გვ. 40.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ისტორია, XI—XV საუკუნეები, თბ., 1949, გვ. 231.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი გადმოცემის შენეშებაში მცირე როლს არ ასრულებდა გარკვეული ტენდენცია ამ ცალკეული სამეფოების მმართველი წრეებისა, რომლებიც ფაქტების ასეთი სახით წარმოდგენით იურიდიულ გამართლებას აძლევდნენ თავიანთ დამოუკიდებლობას და მეფობის უფლების კანონიერებასაც ადასტურებდნენ.

ვახუშტი ბატონიშვილი იხილავდა რა ამ თეორიას, თავისებურ ახსნას აძლევდა მას: „არა იყო ჩვეულება მეფეთა და უფროსთა ბაგრატიონთა შინა, რათამცა განხეთქილება ექმნათ სამეფოსა. გარნა უფროს განუხეთქელობას მცდელობდნენ და არცა რიდებდნენ სისხლთა, ვითარცა საჩინო არს, გარნა თუ ძეთა დასხნიდენ არა მეფედ, არამედ ერისთავად, მორჩილად მეფეთა“¹.

საქართველო მაინც დაიშალა. ვერც ალექსანდრე I-ის აღნიშნული ღონისძიებით მოხერხდა ამ პროცესის შეჩერება. მთელი რიგი რთული პოლიტიკურა ცვლილებების შემდეგ ახლად აღმოცენებული დამოუკიდებელი სამეფოების სათავეში ეს „მეფეები“ ან მათი შთამომავლები აღმოჩნდნენ. მაგალითად, ქართლის სამეფო დინასტიას სათავე დაუდო კონსტანტინე დიმიტრის-ძემ, კახეთში გამეფდა გიორგი ალექსანდრეს-ძე. მხოლოდ დას. საქართველოში გამეფდა ბაგრატიონთა გვერდითი შტო — ბაგრატ VI-ის შთამომავალი.

ჩვენ ვთვლით, რომ საქართველოს დაშლის შესახებ განხილული თეორიის ასეთი ახსნა სრულიად ბუნებრივია და სინამდვილესთანაც მიახლოებული უნდა იყოს.

განვიხილოთ მეორე საკითხი: რას უნდა ნიშნავდეს ცნობა, რომ კახეთის პირველი დამოუკიდებელი ხელისუფალი ვინმე დავითია; ეს ცნობა ეწინააღმდეგება თუ არა უკვე კარგად დამტკიცებულ ფაქტს, რომ კახეთის მეფეთა მამამთავარი გიორგი ალექსანდრეს-ძე იყო. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ უფლება არა გვაქვს ხელაღებით უარვყოთ წყაროებში მოცემული ცნობები ამ დავითის შესახებ და ისინი გვიანდელ შეთხზულად გამოვაცხადოთ. უფრო სწორი იქნება ამ ცნობებს გარკვეული ახსნა მოვუძებნოთ და ისტორიულ სინამდვილეს შევუფარდოთ. მართალია, კახეთის სამეფო დინასტიის მამამთავარი უდაოდ გიორგი ალექსანდრეს-ძეა (ეს აკად. ი. ჯავახიშვილმა სავსებით ნათლად დაამტკიცა²), აგრეთვე სავარაუდოა, რომ გიორგის, ჯერ კიდევ ერთიანი საქართველოს დროს, კახეთი საუფლისწულოდ ჰქონდა „მინებებული“, მაგრამ მიუხედავად ამისა, დავითისათვის სათანადო ადგილის მიჩენა, კახეთის დამოუკიდებელ სამეფოდ გამოყოფის ისტორიულ პროცესში, მაინც შესაძლებელია.

ვახუშტის ხელთ ჰქონია მეტად საყურადღებო ცნობები ამ დავითის კახეთში მოღვაწეობის შესახებ, მხოლოდ, როგორც ჩანს, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი და ზოგჯერ ქრონოლოგიურ სიზუსტეს მოკლებული. იგი ცდილა ამ ცნობებისათვის სათანადო ადგილი გამოენახა, ისე განელაგებინა ისინი, რომ თანმიმდევრული ისტორიული პროცესის სურათი მიეღო, მაგრამ ფაქტებში მაინც უშეცდო-

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ქიქინაძის გამოცემა, გვ. 154.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, IV, გვ. 13—96.

მოდ ვერ გარკვეულა. მისი შეცდომის სათავე იმაში მდგომარეობს, რომ მან კახეთის მეფეთა მამამთავრად ეს დავითი მიიჩნია. ვახუშტიმ, რა თქმა უნდა, იცოდა, რომ კახეთის მეფეები ბაგრატიონთა გვარისანი იყვნენ, ამიტომ იგი ცდილობს მისი კონცეფციით ამ პირველი მეფის — დავითის დაკავშირებას ბაგრატიონთა სამეფო გვართან: „ვინაიდან ბნელი და უჩინო არს ცხოვრება (იგულისხმება ამ პერიოდის ისტორია, ნ. ა.) და ძნელად გამოსაკუთლებელი. განა რაოდენ შესაძლებელ არს გუჯრებთა, სიგლებთა და ქორონიკონთაგან წარმოვაჩინოთ, რამეთუ ესე დავით ანუ არს ჰერთა და კახთა ერისთავთაგანი ერთი განდგომილი, ვითარცა გრიგოლ მთავარი, არამედ ესე უღონობს, ვინადგან საგონებელ არს სხვათა ერისთავთა არა დამორჩილებად მისდა..“ ვახუშტი მსჯელობს, რომ დავითი მეფეთა შთამომავალი და ბაგრატიონი რომ არ ყოფილიყო, ვერ იკადრებდა მეფის წოდებულების მიღებას და მისი შთამომავლებიც (ე. ი. კახეთის შემდეგი მეფეები) ბაგრატიონთა გვარს ვერ ატარებდნენო. აქედან გამომდინარე ვახუშტი ვარაუდობს, რომ ეს დავითი უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე I შვილის დემეტრეს ძე, რადგან ბაგრატიონთა გვარიდან ამ სახელით ამ დროს მხოლოდ დავით დემეტრის ძე იყო ცნობილი: „გარნა ვსწერთ ჩვენ მეფის ალექსანდრეს მცხეთის აღმაშენებლის ძის დემეტრეს ძედ დავითს, რომელსა აქვნდა საერისთაოდ ანუ ჰერეთსა შინა“¹. ეს უკანასკნელი დასკვნა თავით ვახუშტის პირადი გამოკვლევის ნაყოფია და დავითის დემეტრესძეობის ამბავი მის წყაროებში არ ყოფილა მითითებული. ამ დასკვნაში სახელოვანი ისტორიკოსი ცდება. დავით დემეტრეს-ძის მრღვაწეობა ჩვენ სხვა წყაროებით ვიცით. დავით დემეტრეს-ძის კახეთთან კავშირი ამ წყაროებით არ მტკიცდება, პირიქით, სწორედ ამ პერიოდში, როდესაც ვახუშტი დავითს კახეთში გაბატონებულად გულისხმობს, იგი გორის და მისი მიდამოების ბატონია და აქტიურად მონაწილეობს ქართლის შინაპოლიტიკურ ამბებში². ამრიგად, ვახუშტის მიერ კახეთის პირველი მთავრის — დავითის დემეტრეს ძედ გამოცხადება, საფუძველს მოკლებულია. ასევე, არა სწორია მისი დასკვნა კახეთის ბაგრატიონთა ამ დავითისაგან ჩამომავლობის შესახებ. ვახუშტის ხელთ ნყოფი წყაროები უჩვენებდნენ, რომ დავითის შემდეგ კახეთში მეფედ გიორგი იყო, ამდენად მან გიორგი კახთა მეფე ამ დავითის ძედ მიიჩნია და არა ერთიანი საქართველოს უკანასკნელ მეფედ — გიორგი VIII ალექსანდრეს ძედ.

ასეთივე გზით მიდის ბერი ეგნატაშვილიც. მასაც ხელთ ჰქონია ცნობა კახეთის განდგომილების შესახებ, რომ კახეთი განდგა დავითის მეთაურობით. ამ დავითის შვილად წყაროები ასახელებდნენ ლევანს, შემდგომ ხანებში კახეთის მეფედ ჩანს ალექსანდრე, ნაშასადამე, ალექსანდრე ლევანის შვილი (?) უნდა იყოს (!) და სხვა. ვახუშტი იცნობს ბერი ეგნატაშვილის ამ კონცეფციას, ნაგრამ მისი წყაროების ჩვენებით დავითის შემდეგ გიორგი ჩანს, თანაც ეს გიორგი მამაა ალექსანდრე I კახთა მეფისა, ამიტომ ამ ლევანს იგი კითხვის ნიშნის

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 155—156.

² ნ. ბერძენიშვილი, ფეოდალური ურთიერთობიდან XV საუკუნეში, მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ. I, 1937, გვ. 17, 43.

ქვეშ სვამს. ამრიგად, არც ვახუშტის, არც ბერი ეგნატაშვილს ხელთ ისეთი წყარო, სადაც კახეთის მეფეები დავითის შვილად ან უშუალო მემკვიდრედ ყოფილიყვნენ გამოცხადებულნი. ეს კონცეფცია მხოლოდ მათი უშუალო დაკვირვების ნაყოფს წარმოადგენს. საერთოდ, როგორც ვახუშტის, ისე ბერი ეგნატაშვილის თხზულებების ტექსტებზე დაკვირვებით ძნელი არ არის მათი საკუთარი ვარაუდის გამოყოფა იმისაგან, რაც მათ წყაროებში იქნებოდა მოცემული.

თავისი წყაროების შესახებ ვახუშტი თვითონ მიუთითებს: „ხოლო კახთა მეპატრონეთა ალფწერეთ აღმოჩენითა ამით, ვინადგან ბრწყინვალეს გიორგიდამ, ვიდრე გიორგი ალექსანდრეს-ძემდე იყო ერთმეფობა... არა სადა ვიხილავთ გუჯართა, სიგელთა და ქორონიკონთა ამათ მეფეთა წინარეთა, უკეთუმცა იყოს კახთა მეპატრონეთა, ანუ განდგომანი კახთა წერილითა ანუ სხვათა ნიშითა რითამე. ხოლო ამათ ქვეითთა ვიხილავთ, ვითარცა ვპოვეთ და ვითისა, გიორგისა, ალექსანდრესი და ავ-გიორგისა და ამათნი ქვეითნი უმეტეს ჩენილ-არიან და კნინლა მსოვარნიცა. ხოლო კახთა განდგომილება გიორგისა და კოსტანტინე მეფის ქორონიკონთა და გუჯრებთა და მცირედთა ცნობრებათაგან წარმოიჩინების, რამეთუ მათთა ჟამთა შინა იქმნა განდგომილება კახთა...“¹.

მაშასადამე, ვახუშტის კახეთის სამეფოს ჩამოყალიბების შესახებ ჰქონია შემდეგი ხასიათის წყაროები: სიგელ-გუჯრები და ქორონიკონები (ცვინკლოსები), სადაც ყოფილა ცნობები კახეთის პირველი მეფეების: დავითის, გიორგის (იმ პერიოდისა, როდესაც იგი უკვე მხოლოდ კახეთის მეფეა), ალექსანდრეს და ავ-გიორგის შესახებ. კახეთის განდგომილების შესახებ ცნობები ყოფილა აგრეთვე გიორგი (როცა იგი ერთიანი საქართველოს მეფეა) და კონსტანტინე მეფეების გუჯრებში და მათ შესახებ არსებულ ქორონიკულ მინაწერებში; ვახუშტის ხელთ ჰქონია აგრეთვე, რაც განსაკუთრებით საინტერესოა, ისტორიულ-ნარატიული ხასიათის თხზულებანი („მცირე ცნობრებანი“), სადაც მოცემული ყოფილა კახეთის დამოუკიდებელ სამეფოდ ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებული ამბები.

ბერი ეგნატაშვილი და სწავლულ კაცთა კომისიის წევრები მიუთითებენ, რომ მათი წყაროების ცნობით „კახეთის მეპატრონეთა მამა იყო დავით... ესე დავით დიდოეთიდამე ჩამოიყვანეს და კახთა გაიბატონეს“². ისინი აგრეთვე შენიშნავენ, რომ მათი წყაროებიდან არა ჩანს თუ ვისი ჩამომავალია ეს დავითი: „და ამა დავითის მამა, არა უწყით, თუ ვინ იყო“ (ჯანაშვილისეულ ნუსხას მიწერილი აქვს სხვა ხელით: „რომელთაგანმე: თქმულ: არს: ძენი: აღსართანისანი: არიანო“³) და სხვ.

ვფიქრობთ, შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ დავითის, როგორც კახეთის პირველი დამოუკიდებელი ხელისუფლის შესახებ ცნობები განხილულ თხზუ-

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცნობრება, გვ. 14, 15.

² ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 348.

³ ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცნობრება, ივ. ჯავახიშვილის გამოცემა, თბ., 1940, გვ. 47.

ლებებში სანდო წყაროებზე დაყრდნობით არის მოტანილი და ამდენად უარყოფის უფლება არა გვაქვს. პირიქით, მათი გათვალისწინება ჩვენ დიდ დახმარებას გვიწვევს კახეთის დამოუკიდებელ სამეფოდ გამოყოფის ისტორიულად სრული სურათის აღდგენის საქმეში.

*
* * *

კახეთის სამეფოს დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულად გაფორმება, ისევე როგორც სხვა ქართული სამეფო-სამთავროების წარმოქმნა სასტიკი კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლების ვითარებაში მიმდინარეობდა.

კახეთში ფეოდალური საზოგადოების თავისებურებას ის წარმოადგენდა, რომ აქ მსხვილ ფეოდალებს უპირისპირდებოდა წვრილ და საშუალო ფეოდალთა ჯერ კიდევ მათგან დამოუკიდებელი მასა. კახეთის დიდებული ფეოდალები მიისწრაფოდნენ ამ უკანასკნელთა თავიანთი გავლენის ქვეშ მოქცევისა და დაყმევებისაკენ, მაგრამ ამისათვის ჯერ ვერ მიეღწიათ. ასეთ ვითარებაში, გასაგებია, კახეთის წვრილი და საშუალო ფეოდალები მეფის ნტიციე ცენტრალისტური ხელისუფლების მომხრედ დარჩენილიყვნენ. აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ კახეთში მეფეს ჰყავდა მნიშვნელოვანი დასაყრდენი ძალა კახეთის მთიელების სახით, რომლებიც აგრეთვე უპირისპირდებოდნენ დიდებულ ფეოდალებს, რადგანაც ისინი (დიდებული ფეოდალები) მათ დაყმევებასაც ცდილობდნენ. ამას თუ დაუმატებთ კახეთში მეფის უშუალო ყმა-მოლაშქრეების საკმაო მრავალრიცხოვნობას, გასაგები გახდება, რომ აქაურმა ფეოდალებმა ვერ შესძლეს ცენტრალური ხელისუფლების საწინააღმდეგოდ რაიმე მნიშვნელოვანი ღონისძიების გატარება.

კახეთის დიდებულ ფეოდალთა ტიპური წარმომადგენლები ადგილობრივი ერისთავები იყვნენ. კახეთ-ჰერეთი ადრეფეოდალურ ხანიდანვე შვიდ საერისთაოდ იყოფოდა. ესენი იყვნენ: საერისთაო რუსთაველისა, კვეციერისა, პანკისისა, ხორნაბუჯისა, ვეჯინისა, მაჭისა და შტორისა. მათ სათავეში იდგნენ მეფის ადგილზე გამრიგე მოხელენი — ერისთავები. საქართველოს სხვა ნაწილებში ერისთაობის ძველმა ხელისუფლებამ ტრანსფორმაცია განიცადა. ერისთავებმა მიიტაცეს მათი საგანგებლო ტერიტორია და ადგილზე გამრიგე მოხელეებიდან საერისთაოების „მკვიდრ“ და „სამამულოდ“ მფლობელებად გადაიქცნენ. XIII—XV საუკუნეების მანძილზე საერისთაოთა ორი ნაწილი „სათავადოებად“ გარდაიქმნენ (ქართლში, დას. საქართველოში, სპცხე) და ცენტრალური ხელისუფლების დასაყრდენიდან მისადმი დაპირისპირებულ ძალად იქცნენ. კახეთში XV საუკუნისათვის ეს პროცესი ბოლომდე არ იყო მიყვანილი.

ჩვენ ცნობების დიდ ნაკლოვანებას განვიცდით XV საუკუნის პირველ ნახევარში კახეთის საშინაო-პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ. მაგრამ არის მაინც ზოგიერთი მითითება, რომელიც ამ ხარვეზს ნაწილობრივ ავსებს. აქ ჩვენ უნდა მოვიტანოთ „ქართლის ცხოვრების“ გადაკეთებული ვაგრაჟელების ავტორის მტკიცება, რომ „ქსა: როგ: მეფემან აღექსანდრე დასუა კახეთს უმრწმესო

ძმა დიმიტრისი გიორგი, და მისცა ზემოკერძინი მთის ალაგნი“ და სხვა. როგორც ზემოთ აღვნიშნავდით, ამ ფაქტში ცენტრალური ხელისუფლების გარკვეული პოლიტიკა უნდა იყოს ნაგულისხმევი; კერძოდ, ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ კახეთის „მეფედ“ გიორგის დანიშვნით საქართველოს „მეფეთა-მეფემ“ თავისი შვილი „უფლისწული გიორგი“ დაუპირისპირა ადგილობრივ დიდებულ ფეოდალთა მიერ გაჩენილ ხელისუფალს. ასეთი ხელისუფალი უნდა ყოფილიყო ერთ-ერთი ადგილობრივი ერისთავთაგანი დავითი, რომელიც სხვა „წარჩინებულ ერისთავთა“ მხარდაჭერით გამთავრებას აპირებდა. კახეთში გიორგის ჩასვლის შემდეგ ამ დავითს დიდოეთში ვხედავთ გადახვეწილს.

კახეთში გიორგი ალექსანდრეს-ძის მფლობელობა დიდხანს არ გაგრძელებულა. 1446 წელს იგი „ყოველი საქართველოს“ მეფეთა-მეფედ შეიქნა. ამის შემდეგ ვიდრე 60-იან წლებამდე კახეთის საშინაო პოლიტიკური ინდომარეობის შესახებ ჩვენ ძალიან ცოტა რამ ვიცით. თ. ყორდანის დაბეჭდილი აქვს ნაწყვეტი ერთი დოკუმენტისა, რომელიც ოდნავ ავსებს ჩვენს ცოდნას 40—50-იანი წლების კახეთის საშინაო მდგომარეობის შესახებ. 1452 წ. ალავერდელ ეპისკოპოსს გაბრიელს პირობის წიგნი მიუცია მცხეთის კათალიკოზისათვის, რომ „რა წესი ყოფილა ალავერდელისაგან საწელიწდისთა, იგი არაოდეს დაგაკლოთ“. როგორც ჩანს, ალავერდელი ეპისკოპოსის მიერ მცხეთის კათალიკოზისადმი ყოველწლიური ხარჯის გაღება („საწელიწადო“) სათუთ გამხდარა. ამ ფაქტში კახეთის დიდებულ ფეოდალთა საერთო სებარატისტული მისწრაფების ანარეკლი უნდა იყოს მოცემული. ჩვენამდე ნოღწეულია კიდევ რამდენიმე დოკუმენტი, რომლებიც გვეჩვენებენ ნაწილობრივ მაინც შევავსოთ ჩვენი ცოდნა XV საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულის საქართველოს საშინაო-პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ. ეს დოკუმენტებია მ. თამარაშვილის მიერ გამოქვეყნებული ეპისტოლეები საქართველოს მეფის გიორგისა და სამცხის ათაბაგის ყვარყვარესი დასავლეთ ევროპელ ხელისუფალთადმი¹. ირკვევა, რომ XV საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულისათვის საქართველოდან უკვე თითქმის მთლიანად გამოყოფილია სამცხე-საათაბაგო, საბედიანო; ცალკე ერთეულად ჩანს გურიაც. ამათ შორის არ იხსენება კახეთის სამთავრო. ამრიგად, მართლდება ვახუშტის მითითება, რომ კახეთის დამოუკიდებელ სამთავროდ გაფორმება მომხდარა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გიორგი VIII განიცადა ზედიზედ მარცხი ჯერ ბაგრატიისაგან, შემდეგ კი ყვარყვარე ათაბაგისაგან.

XV საუკუნის 60-იანი წლები ერთიანი საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების დიდი წარუმატებლობით აღინიშნა. სამეფო ხელისუფლება არა თუ ვერ ახერხებს ჯერ კიდევ ადრე გამდგარ მთავართა (სამცხის, საბედიანოს) დამორჩილებას, არამედ მის ხელქვეით შედარებით მტკიცედ მყოფი ქვეყანაც დაშლის აშკარა ნიშნებს ავლენს.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გვ. 476.

² თ. ყორდანია, ქრონიკები... ტ. II, გვ. 264.

³ მ. თამარაშვილი, ისტორია კათალიკოზისა ქართველთა შორის, ტფ., 1902,

1462 წელს სრულიად საქართველოს მეფეთა-მეფე გიორგი VIII დიდი მარცხი განიცადა თავისი ყმა-მთავრისაგან. სამცხის ათაბაგმა ყვარყვარემ თავისი ბატონის წინააღმდეგ ირანის მბრძანებელი უზუნ-ჰასანი გამოიყენა და სასტიკად დაანარცხა იგი. ამ ფაქტით ისარგებლეს საქართველოს ერთიანობის მოწინააღმდეგე ძალებმა. დასავლეთ საქართველოს ხელისუფალმა, არგვეთის („სამოქალაქოს“) ერისთავმა ბაგრატმა განდგომა გადაწყვიტა და საამისოდ ძალების შეგროვებას შეუდგა. ბრძოლა მეფე გიორგისა და აჯანყებულ ბაგრატს შორის გარდუვალი შეიქნა. ეს ბრძოლა მოხდა დასავლეთ საქართველოში, ქალაქ ჩიხორთან და მეფე გიორგი VIII დამარცხებით დამთავრდა. მეფე მაინც აგრძელებს ბრძოლას გამდგარი მთავრების წინააღმდეგ, ვიდრე 1465 წელს იგი ტყვედ არ იგდო ყვარყვარე ათაბაგმა.

კახეთის დამოუკიდებელ სამეფოდ გამოყოფა დაკავშირებულია ათაბაგის მიერ გიორგი VIII შეპყრობის ამბავთან. ვახუშტი ბატონიშვილი შემდეგნაირად გადმოგვცემს ამ მოვლენებს: მას შემდეგ რაც ბაგრატმა დაიპყრო ქართლი და „იწყო პყრობად კახეთისად. ამისთვის შეიზრახნენ მამინ ჰერ-კახთა წარჩინებულნი და ერისთავნი და არა ინებეს მეფედ თვისად ბაგრატ, ვინადგან განდგნენ სხვანიცა და გამოიჩინეს მუნვე მყოფი ერისთავთაგანი... დავით (და) დასვეს ვითარცა მეფე, რათა აქენდეთ თავისუფლება შლილობათა ამით შინა“¹. წარმოდგენილი სურათი აშკარად მოწმობს ვახუშტის ხელთ მყოფი წყაროს დიდ ღირსებაზე.

კახეთის დამოუკიდებელ სამეფოდ გამოყოფის საქმეში აქტიურ მონაწილეებად დასახელებული არიან კახეთის დიდებული ფეოდალები: „წარჩინებულნი და ერისთავნი“. ეს უკანასკნელნი დამოუკიდებლობისაკენ ადრეც მიისწრაფოდნენ, მაგრამ მათ წინ ეღობებოდათ ადგილობრივი ძალები, წვრილი და საშუალო ფეოდალები და მეფის ცენტრალური ხელისუფლების მომხრე სხვა ფენები. კახეთის ფეოდალური საზოგადოების თავისებურებას ის წარმოადგენდა, რომ განსხვავებით საქართველოს სხვა ნაწილებისაგან, აქ არ იყო გაფორმებული სათავადოთა სისტემა², კახეთის წვრილ და საშუალო ფეოდალთა მასა დიდ ფეოდალებს ჯერ კიდევ თავის გავლენის ქვეშ ვერ მოექციათ. ამდენად კახეთის წვრილი და საშუალო ფეოდალები ერთგულ მომხრეებად რჩებოდნენ ერთიანი საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლებისა, განსაკუთრებით გიორგი VIII, რომელიც ჯერ კიდევ უფლისწულების დროს ახლო ურთიერთობაში უნდა ყოფილიყო მათთან. 1465 წლისათვის შექმნილი ვითარება კი კახეთის „წარჩინებულთა და ერისთავთათვის“ სასურველ პირობებს ჰქმნიდა. გიორგი VIII ათაბაგის მიერ იყო დატყვევებული და კახეთის დაკავებას „უკანონო მეფე“ ბაგრატ VI აპირებდა. ამ შემთხვევაში დიდებული ფეოდალები ადვილად შესძლებდნენ კახეთის ფეოდალური საზოგადოების ფართო ფენების (ვახუშ-

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა, ტფ., 1913, გვ. 156—157.

² ნ. ასათიანი, საადგილობრილო ურთიერთობისა და სათავადოების არსებობის საკითხისათვის XVI—XVII სს. კახეთის სამეფოში, ოსუ შრომები, ტ. 77.

ტის წყაროში ამათ აღსანიშნავად ნახმარი ყოფილა ტერმინი „ჰერ-კანონი“¹ რომას და ერთიანი ფრონტით გამოსვლას კახეთში „უკანონო მეფის“ ბაგრატის გაბატონების წინააღმდეგ. ამის გამო იყო რომ ბაგრატ VI ვერ შესძლო კახეთის დამორჩილება და იძულებული შეიქნა მხოლოდ იმერეთითა და ქართლით დაკმაყოფილებულიყო. კახეთის დიდებულმა ფეოდალებმა მიაღწიეს თავიანთ მიზანს — მათ თავისი დამოუკიდებელი ხელისუფალი გაიჩინეს. ასეთად ვახუშტი და სხვა წყაროები მიუთითებენ ერთ დროს კახეთის ერისთავად მყოფს ვინმე დავითს, რომელიც ადრევე ცდილობდა კახეთის მთავრის ხელისუფლების მიტაცებას. ეს დავითი პირველ რიგში ამ „ერისთავთა და წარჩინებულთათვის“ სასურველი ხელისუფალია, რადგან იგი ნაკლებად შეზღუდვად მათ თვითნებობას, მსხვილ ფეოდალებს ექნებოდათ „თავისუფლება შლილობათა ამათ შინა“.

ბერი ეგნატაშვილის წყაროში ამ დავითის შესახებ აღნიშნული ყოფილა, რომ „ესე დავით დიდოეთადმე ჩამოიყვანეს და კახთა გაბატონეს“¹. დავითის ბთავრად ყოფნა კახეთში ამჯერადაც ხანგრძლივი არ ყოფილა. კახეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე, კვლავ გამოჩნდა გიორგი VIII. 1466 წელს ათაბაგინ ტყვეობიდან განთავისუფლებული გიორგი VIII იწყებს ბრძოლას დაკარგული მეფობის დასაბრუნებლად.

ქართლში გიორგი მეფის ბრძოლას წარმატება არ მოჰყოლია. ქართლის თავადებს კარგად ახსოვდათ გიორგი მეფის ღონისძიებანი თავნება ფეოდალების წინააღმდეგ. ბერი აღბათ შიშობდა კიდევ, რომ გიორგი ქართლში კვლავ გამეფების შემდეგ, მათ მოსთხოვდა პასუხს ძველი ღალატისა და ბაგრატისადმი მიმხრობისათვის. მიუხედავად ათაბაგის დახმარებისა, გიორგიმ ქართლში ომი წააგო და იძულებული შეიქნა კახეთში გადასულიყო. კახეთში კი მას გაცილებიდა მეტი მომხრეები ჰყავდა.

ზემოთ უკვე აღვნიშნავდით, რომ კახეთის „ერისთავებმა“ და „წარჩინებულებმა“ კახეთის ფეოდალური საზოგადოების ფართო ფენების მიმხრობა იმით მოახერხეს, რომ მათ მთავრის ხელისუფლება დაუპირისპირეს საქართველოს სამეფო ტახტზე „უკანონოდ“ გამეფებულ ბაგრატს. ბუნებრივია, კახეთის მსხვილმა ფეოდალებმა მათთვის სასურველი ხელისუფლების შექმნა პირველ რიგში იმისათვის გამოიყენეს, რომ თავიანთი საფეოდალოები „სათავადოების“ მსგავს ორგანიზაციად გარდაექმნათ და დაექვემდებარებინათ წვრილი და საშუალო ფეოდალები. ასეთი ღონისძიებანი ამ უკანასკნელთა საერთო უკმაყოფილებას იწვევდა. სწორედ ამ დროს კახეთში გამოჩნდა და მორჩილება მოით-

¹ მსგავსი ცნობა აქვს მოტანილი ვახუშტისაც, მხოლოდ უფრო გვიანდელ ამბებში. მეცნიერი ბატონიშვილის ვარაუდით, გიორგი VIII სიკვდილის შემდეგ დავითი მეორედ იკავებს კახეთის ტახტს, დიდოეთში კი იგი თითქმის განდევნილი იყო ამ გიორგის მიერ ათაბაგის ტყვეობიდან კახეთში მოსვლის შემდეგ. ვახუშტი ანაქრონისტულ შეცდომას უშვებს და დავითას დიდოეთში გადახვეწას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ჯერ კიდევ გიორგის ბატონიშვილობის დროს, როდესაც მან კახეთი საუფლისწულოდ მიიღო, უკავშირებს გიორგის კახეთში გამეფებას ამაბავს.

ხოვა საქართველოს კანონიერმა მეფემ — გიორგი VIII. გასაგებია „ჭერ-კახნი“ გიორგის მიუღებოდნენ, ხოლო დავითის მხარეზე მხოლოდ დიდებულნი ფეოდალები დარჩებოდნენ. ვახუშტი გადმოგვცემს: „ხოლო ოდეს განთავისუფლდა გიორგი მეფე, შეკრებილი სპითა ათაბაგითურთ მოვიდა დავითსა ზედა. მაშინ კვლავ დაუტევეს ჭერ-კახთა დავით და მიერთვნენ მეფესა გიორგის და დაიპყრა მეფემან გიორგი ჭერ-კახნი“¹.

ვახუშტი შემდეგ თხრობაში უკვე შეცდომას უშვებს. მას ჰგონია, რომ გიორგი VIII სიკვდილის შემდეგ დავითმა კახეთი ხელახლა დაიკავა და ამჯერად მან თავი მეფედაც განაცხადა. მისი ეს უკანასკნელი ცნობა სანდო წყაროებს არ უნდა ემყარებოდეს. ამაზე მიგვითითებს თვითონ მისივე აღნიშვნა, რომ „ი ტ ყ ვ ი ა ნ ც ა, რამეთუ აკურთხეს ბოდბეს“².

როგორც ზემოთ მივუთითეთ, ვახუშტის შეცდომით ჰგონია, რომ კახეთის პირველი მეფე გიორგი იგივე გიორგი VIII კი არ არის, არამედ შვილია ამ დავითისა და ანდენად ამ დროის კახეთში იგი ორ გიორგის გვთავაზობს. ამ თავისი მცდარი შეხედულების გამოა, რომ ვახუშტი კახეთის მეფე გიორგის მოღვაწეობას ორ პირზე ანაწილებს: გიორგიზე (VIII), რომელსაც მიუღდნენ „ჭერ-კახნი“ და განდევნა დავითი დიდოეთში და მეორე, მის მიერ ნაგარაუდევ გიორგიზე, რომელიც თითქოს ამ დავითის შვილი იყო.

ამრიგად, ის საინტერესო შინაპოლიტიკური ფაქტები (ბრძოლა კახეთის ტახტისათვის, კახეთში ჩატარებული რეფორმები და სხვ.), რომლებიც ვახუშტის მიერ მოთხრობილია გიორგი VIII და გიორგი დავითის ძის კახეთში ცალცალკე მეფობის აღწერისას, უნდა ერთი პირის, კახეთის პირველი მეფის, გიორგი ალექსანდრეს ძის მოღვაწეობას მივაკუთვნოთ. ამავე დროს, დავითის როგორც ისტორიული პიროვნების სინამდვილის დადასტურებით, ახალი ნიშნელოვანი ფაქტებით ივსება გვიანშუასაუკუნეების საქართველოს შინაპოლიტიკური და კლასობრივი ბრძოლის ისტორია.

საქართველოს ისტორიის

კათედრა

(შემოვიღა რედაქციაში 15. 3. 1962)

¹ ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 157.

² ი ქ ვ ე, გვ. 157.

АСАТИАНИ Н. Ш.

**ИЗ ИСТОРИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО РАСПАДА ФЕОДАЛЬНОЙ
ГРУЗИИ****(К вопросу о возникновении Кахетского царства)**

Резюме

Оформление Кахети в независимое царство — органическая часть единого исторического процесса политического распада феодальной Грузии. При выделении Кахетского царства из единого организма грузинской монархии, имели место многообразные политические факты, которые рельефно отражали острые классовые и внутриклассовые противоречия.

В предлагаемой статье дана попытка — путем критического анализа существующих нарративных источников и некоторых новых данных, восстановить более полную картину выделения Кахетского царства из единой феодальной Грузии. Кахети, по сравнению с другими грузинскими царствами и княжествами, позже проявляет тенденцию сепарации. Это объясняется своеобразием кахетского феодального общества. В Кахети крупным феодалам резко противостояли многочисленные слои мелких и средних феодалов, которые оставались сторонниками сильной централизованной царской власти. Система «сатавадо» в Кахети не развилась. Крупным феодалам не удалось подчинить себе средних и мелких феодалов. Этим они (крупные феодалы) отличались от своих собратьев из других царств и княжеств Грузии XV в.

После создавшейся в 60-х годах XV в. общей исторической обстановки, кахетские крупные феодалы смогли выдвинуть собственного князя. Они избрали своим князем одного из местных эриставов (воевод) некоего Давида (1465 г.). Однако, когда в Кахети появляется освобожденный из пленения атабага бывший царь единой Грузии Георгий VIII, то вся масса мелких и средних феодалов становится на его сторону. Победив князя Давида, Георгий становится первым царем Кахети (1466 г.). В этой внутриклассовой борьбе крупные феодалы поддерживали Давида, так как во время его владения они достигли желаемой «свободы». Став кахетским царем, Георгий проводит радикальные меры для ограничения власти крупных феодалов (управление системы эриставства, военная реформа и т. д.) и достигает в этой области значительных успехов.

МЕЛИКСЕТ-БЕК А. А.

ИЗ ИСТОРИИ ДУХОБОРОВ В ГРУЗИИ

«Необходимо.. терпеливо разъяснять несостоятельность религиозных верований, возникших в прошлом на почве придавленности людей стихийными силами природы и социальным гнетом, из-за незнания истинных причин природных и общественных явлений».

(Из Программы КПСС)

В Советской стране сектантство, как и всякая религия, не имеет почвы. Религия у нас является лишь пережитком прошлого в сознании людей. Вместе с победой социалистического строя исчезли объективные условия для сектантства, так же как исчезли и социальные причины для религии вообще.

В СССР, в связи с полным отделением церкви от государства, слово «секта» потеряло прежнее значение, однако секты имеют еще некоторое распространение в нашей стране.

Являясь цепкими и живучими, сектантские антинаучные учения как бы освящают в сознании некоторой отсталой части советских людей (там, где не ведется соответствующая воспитательная работа) факты некоммунистического отношения к труду, некоммунистического поведения в личной жизни, нетоварищеского отношения к женщине, отдельные проявления национализма.

В числе сектантов, населяющих Грузию, особенно выделяются духоборы.

«Духоборы в Грузии» — это страница из истории русского населения в Грузии, хотя и выраженная в форме сектантства, но не лишенная интереса и с точки зрения истории классовой борьбы вообще.

Вопрос о происхождении в России религиозных сект, в частности духоборства, является одним из наименее разработанных в исторической науке проблем.

* * *

Как указывает Ф. Энгельс, религия «является не чем иным, как фантастическим отражением в головах людей тех внешних сил, которые господствуют над ними в их повседневной жизни, отражением, в котором земные силы принимают форму неземных»¹.

¹ Ф. Энгельс. Анти-Дюринг. Изд. 6, стр. 229.

Секты в России были религиозно-общественно-политическим движением, характерным для феодально-крепостнической и капиталистической эпох. Они отражали протест против помещичьего государства и русской православной церкви, поскольку участники этого движения—крестьяне—таким путем старались избавиться от помещичьей эксплуатации и церковных поборов.

Первые секты в России возникли в XIV—XVI вв. в Пскове и Новгороде («стригольники» и «жидовствующие») на почве зарождения в северных русских городах торговых элементов и их протеста против феодального строя и его духовной опоры — церкви, против непомерных церковных поборов.

В XVIII веке, особенно после поражения восстания Пугачева, возникают секты скопцов, духоборов, молокан, а во второй половине XIX в., после крестьянской реформы 1861 г., появляются секты западноевропейского оттенка: баптисты, евангельские христиане, адвентисты, штундисты, меннониты.

Рост сектантского движения после реформы был следствием раскола крестьян, появления кулачества и разорения крестьянских масс.

Таким образом, сектантство было своеобразной политической демонстрацией против царского правительства и по существу реакционной в своей религиозной части.

Во главе религиозных сект стояли фанатики, мистики, нередко обманщики и шантажисты, объявлявшие себя «пророками», «христами», «богородицами» и требовавшие от масс беспрекословного подчинения им.

* * *

Секта духоборов по своему социальному существу являлась организацией зажиточной верхушки крестьянства и мелкой городской буржуазии.

Происхождение духоборской «догматики» еще не совсем выяснено. Буржуазные ученые считали, что духоборство возникло под влиянием западноевропейских протестантских учений. На самом же деле духоборство возникло в результате классовой борьбы в Великороссии и перекинулось на Украину (Тамбовская, Нижегородская, Пензенская, Саратовская и Астраханская губернии, а затем и Харьковская, Екатеринославская и др.), так как духоборы из центральных губерний России убегали от гнета помещиков и церкви на юг, на свободные земли Украины. Во II половине XVIII века, когда свободные земли Малороссии стали раздаваться Екатериной II, помещичий гнет начал появляться и здесь, вследствие чего усилился протест крестьян против гнета помещиков; этот протест принимал иногда религиозные формы¹.

Первые сведения о духоборах относятся к 1670 г., а первый проповедник духоборского движения — Силуан Колесников упоминается в 1750—1775 гг.

Однако долгое время сектанты не имели определенного наименования и их называли то «иконоборцами», то «раскольниками», и только в 1775 г. екатеринославским епископом Амвросием им было дано наиме-

¹ Ф. Н. Титов. Секта духоборцев. «Миссионерское обозрение», 1897, IV, стр. 251—252.

нование «духоборцев», т. е. борцов за дух (духом борятся). Сами же себя они называли «духовными христианами», позже — духоборцами¹.

Таким образом, духоборчество или духоборство, как христианская секта, сложилась в 50-х годах XVIII века в Харьковской и Екатеринославской губерниях и окончательно оформилась в 80-х годах в результате проповеднической деятельности крупного торговца шерстью Иллариона Побирохина (1775—1785 гг.), организовавшего духоборческую секту в Полтавской губ. Своих последователей он вербовал из среды скупщиков, кулаков и рядовых крестьян. Называя себя «сыном божьим», он избрал из своих последователей 12 «смертоносных ангелов»: одни из них помогали ему в распространении учения, а другие преследовали тех, кто, приняв его учение, затем отступал от него², т. е. он террором заставлял верить в себя, а если кто-нибудь сомневался в нем и не подчинялся, то применял по отношению к непокорным насильственные меры.

Дальнейшее развитие духоборчества шло все больше по пути культуры личности руководителя секты — Савелия Капустина.

Вначале правительство не обращало внимания на духоборов, но когда они стали выделяться от других сект и распространять свое учение по всей империи, их стали преследовать (в 1792—1800 гг.): били кнутами, подвергали разным истязаниям, целыми семьями переводили на тяжелые работы, арестовывали, высылали в Сибирь, в Азовскую крепость, в дисциплинарные батальоны, а местные жители ругали, оскорбляли духоборов.

Император Александр I, желая остановить дальнейшее распространение духоборческой секты и оградить сектантов от враждебного к ним отношения со стороны православных, решил усмирить духоборов своими либеральными мероприятиями, собрав и поселив их в одном месте, что соответствовало намерениям последних по созданию своей самостоятельной общины.

Александр I освободил сосланных в Сибирь сектантов. Духоборы, которые до того скрывались из страха наказания, стали возвращаться на Украину. Изъявив свою верность и усердие царю, они просили разрешения переселить их на свободные земли и устроить там отдельное, особое общество.

* * *

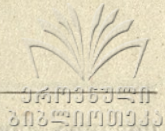
По указу царя духоборы с 1802 г. по 1813 г. стали селиться на «Молочные воды» Мелитопольского уезда. Всего духоборов на «Молочных водах» было 3985 человек обоего пола. Им выделили 53.165 десятин земли. Здесь они основали 9 селений³.

Вскоре сюда стали селиться крепостные крестьяне, убежавшие от крепостной зависимости, от рекрутского набора, а также уголовные элементы: каторжники, воры и убийцы, которые под видом духоборства освободились и поехали на «Молочные воды».

¹ ЦГИА Гр. ССР, ф. 113, д. 1493, л. 73—98.

² О. Новицкий, Духоборы, их история, вероучение и настоящее положение. Изд. 2, Киев, 1882, стр. 26.

³ А. К-в, О духоборах Мелитопольского уезда Таврической губ., «Духовная беседа», 1859, № 21—23.

Духоборы, получив полную автономию, не подчинялись государственной власти и не шли на военную службу, вносили волнения и беспорядки и совершали преступления.

Правительство императора Александра I сначала терпеливо и снисходительно относилось к духоборам, но в 1816 г. возникло дело по обвинению мелитопольских духоборов в распространении разврата, укрывательства беглых, дезертиров, каторжников, бродяг.

В ответ на это духоборы подали царю жалобу на притеснения, как будто чинимые им как земским судом, так и самим генерал-губернатором графом Ланжероном, на что 9 декабря 1816 г. последовал высочайший указ «об ограждении их самих от воли излишних притязаний за разномыслие их в деле спасения и совести» и что «по правилам христианской религии подлежит прощать ближнему всякую обиду»¹.

Вскоре духоборы были изъяты из ведения общей полиции и подчинены особой опекунской конторе, на обязанности которой лежало попечение о колонистах².

Этим мероприятием правительство Александра I содействовало увеличению числа крестьян, убежавших от крепостной зависимости.

Такое отношение власти к духоборам дало им повод считать, что они пользуются особым покровительством правительства и что оно приглашает всех вступить в духоборческую секту.

В царствование Николая I политика правительства по отношению к духоборческой секте полностью изменилась. Правительство Николая I руководствовалось не духом «христианского милосердия» и снисхождения ко всякого рода сектам и ересям, а смотрело на них с политической и государственной точки зрения, с точки зрения того вреда, какой они могли принести государству и церкви.

Государственный совет 29 октября 1830 г. постановил всех раскольников, распространявших свое учение и агитирующих против церкви, духовенства и православия, отдать в солдаты — в Кавказский корпус, а неспособных к военной службе и женщин — выслать в Закавказские провинции³.

Однако поселение сектантов в Закавказье местное начальство признало невыгодным, так как, во-первых, на свободные земли предполагалось поселить татарские и др. народы из Персии, во-вторых, сектанты могли внушать местному населению неповиновение властям и, наконец, в-третьих, они могли быть опасными для воинских чинов.

В 1836 г. была учреждена особая комиссия, которая в течение 4-х лет обнаружила среди духоборов на «Молочных водах» множество преступлений, укрывательство государственных преступников, истязания, смертную казнь путем отравления, были обнаружены целые груды человеческих костей в подземельях. Комиссия открыла застенки и целый ряд орудий пыток, заживо зарытых в землю людей, убийство больных и слабосильных детей.

¹ ЦГИА Гр. ССР, ф. 113, д. 1493, л. 89.

² ЦГИА Гр. ССР, ф. 113, оп. 1, д. 1493, л. 89.

³ ЦГИА СССР в г. Ленинграде, ф. 1263, оп. 23, № 1958.

Так как некоторые преступления во время следствия не подтвердились, судебная палата многих освободила, а остальных приговорила к наказанию кнутом и ссылкой на каторжные работы.

Свои преступления духоборы объясняли тем, что руководители сект подвергали их различным наказаниям за переход в православие, за непризнание Капустина богом, за избивание священников.

Дела разбирались Мелитопольским земским судом и Таврической палатой уголовного суда. Наказывали духоборов заключением в тюрьму на хлеб и воду (1806, 1816 и другие годы), приговаривали к ударам плетью (судебные следствия об истязаниях).

Упомянутая комиссия, между прочим, обнаружила, что в течение двух последних лет управления Капустина духоборческим обществом исчезло 400 человек, не оставив по себе никаких следов. Комиссия нашла заживо похороненные и изуродованные трупы¹.

В 1839 г., после расследования преступлений, вышел указ императора Николая I о выселении духоборов в Закавказье. Это мероприятие правительства объяснялось тем, что многие из них «разбогатели и отступили от закона божьего, стали ездить по городам, по ярмаркам, по всем роскошным местам»². Они отрицали факты зверств в Мелитопольском уезде в таком виде, как его представляют в литературе, в официальных источниках и т. д., на том основании, что якобы сведения эти пошли от отпавших от секты людей, и об этих зверствах в документах будто ничего не было сказано. Но в то же время они говорили, что «помнят рассказы о совершавшихся в их среде преступлениях и давали этим преступлениям свое толкование и оправдание»³.

Духоборы считали, что преступления шли не от главы секты и ее верхушки, а от всех тех каторжников, которые под видом духоборов выехали из Сибири и влились в секту, и будто они «внесли в общину смуты и своим поведением подали повод к преувеличенным потом слухам о совершенных среди них жестокостях»⁴.

1. Выселение духоборов с «Молочных вод» в Грузию

Первые переселенцы из духоборов появились в Грузии в 1830 г. после взятия русскими войсками крепости Ахалцихе (15 августа 1828 г.) и присоединения т. н. Ахалцихского пашалыка к Российской империи.

В Закавказье духоборы могли приписываться к городским обществам в Нухе, Кубе, Ленкорани, Нахичевани, а с 1852 г. — ко всем городам Закавказья, кроме Тифлиса⁵.

Духоборы спокойно приняли решение правительства об их выселении в Закавказье, утешая себя тем, что первое выселение духоборов — переселение их на «Молочные воды», т. е. по их мнению, в пустыню, было гораздо тяжелым.

Около 1000 человек, захватив лучшие земли, перешли в православие, остальные же во главе с Ларионом Калмыковым (сын Капустина) пе-

¹ ЦГИА Гр. ССР, ф. 113, д. 1493, л. 92.

² Музей истории религии и атеизма АН СССР, ф. 2, оп. 2, д. 2, л. 12.

³ Там же, д. 30, л. 1.

⁴ Там же, л. 2.

⁵ ЦГИА Гр. ССР, ф. 16, д. 5122, л. 2, 3, 5, 7, 8, 12.

решили в Ахалкалакский, Елисаветпольский и Тифлисский уезды, причем, по распоряжению начальства, общественное имущество их было продано с аукционного торга, а вырученные деньги отосланы для хранения в Таврический приказ общественного призрения и поступили в ведение Таврической палаты государственных имуществ для покрытия расходов на строительство православной церкви в сел. Терпение, удовлетворения лиц, принявших православие, и на устройство школ и церквей¹. Туда же были сданы деньги Калмыкова, вырученные от продажи имущества, в сумме 2828 руб., а остальные 7000 с процентами — переданы в Министерство финансов.

Духоборам разрешалось в знак милости:

1) продавать свое движимое имущество или брать его с собою;
2) за недвижимое имущество — сады и дом — духоборы могли получить вознаграждение по оценке, «произведенной особенно для этого назначенной комиссией»;

3) та часть земли, которая у переселяемых составляет личную собственность, может быть уступлена частным лицам или казне за известную сумму, но те, которые «не умеют продать, не могут задерживаться далее 15 мая 1841 г.»².

Духоборы были высланы из России в Закавказье по следующим причинам:

1) удаления духоборов требовало окружающее их православное население, а также высшее православное духовенство;

2) этого потребовали и помещики-крепостники: во-первых, потому, что от них сюда убегали крепостные крестьяне, и, во-вторых, чтобы захватить в свои руки плодородные земли в Мелитопольском уезде;

3) удаления духоборов потребовала комиссия, которая обнаружила у них преступления и полную деморализацию;

4) выселившись в Грузию и Армению, духоборы не могли распространять свое учение, так как по соседству с ними жили люди с иным психическим складом, а главное — с иным языком, притом люди, которым не нравился суровый режим «духоборского учения» и, таким образом, они замкнулись бы в себя;

5) переселение духоборов нужно было для того, чтобы правительство имело в Закавказье оплот из этих элементов на случай восстания «туземцев»;

6) кроме того, чтобы переселенцы могли усвоить навыки и приемы разведения в Грузии технических культур, необходимых для русской промышленности.

Выселение духоборов в Грузию происходило в 1841—1845 гг. партиями по 80 семейств. Наместнику Кавказскому кн. Воронцову генерал Головин писал: «Переселение произвести постепенно, каждую партию не более 80 семейств и весной каждого года. Весною нынешнего года, не далее половины мая, я надеюсь отправить первую партию переселенцев, если они останутся закоснелыми в своем заблуждении и не обратятся к православной церкви»³.

¹ ЦГИА Гр. ССР, ф. 113, д. 1493, л. 94.

² Там же.

³ АКАК, т. 9, 1841 г. № 29, стр. 27.

Первая партия духоборов переселилась в Грузию в июне 1841 года с казаками под командою офицера. В сентябре партия прибыла к озеру Параван. Правительство отпустило им леса и пособие по 50 руб.

Духоборы поселились на свободных землях в пределах Ахалкалакского или Джавахетского нагорья. Местность пустынная, орошаемая незначительными горными речками и озерами на высоте 2000 м., окружена горами, на которых большей частью лежит снег в продолжение целого года. Постепенно повышаясь к востоку по склонам Кечутских или Мокрых гор и к югу по склонам Хванчалынского хребта, эта часть плоской возвышенности называлась «Духоборьем» или «Мокрогорьем» (от названия Мокрых гор, так как тут климат сырой); с запада «Духоборье» окаймляют Большой и Малый Абул (гора Абул достигает 3000 м. высоты и служит духоборам барометром погоды), Шаори или Короглы, с севера Тюлу-дах. «Духоборье» богато альпийскими лугами и пастбищами.

Духоборы обосновались в Ахалкалакском уезде на берегах озер Параванского, Мадатапа и реки Параван, имеющей еще приток из озер Мадатапа и Хванчалы. По берегам озера Параван и реки Тавпараван расположены армянские и духоборские села. Озера богаты рыбой: форелью, сазаном, храмули, усачем, а вокруг озер находятся прекрасные луга и обширные пастбища.

Около Параванского озера стоял обширный караван-сарай. На расстоянии 33 км от «Духоборья», над самым Табацкурским озером, хороший строевой лес.

Через «Духоборье» проходят 3 шоссейные дороги, соединяющие его с Ахалцихе, Боржоми, Александрополем (ныне Леникан) и Ардаганом.

Климат «Духоборья», расположенного высоко над уровнем моря, суровый, зима бывает продолжительная с глубоким снегом; несколько смягчает ее суровый климат близость к Черному морю, от которого она отделена сравнительно невысокими горами Аджарии. Морозы стоят в «Духоборье» почти 8 месяцев и глубокие снега закрывают все дороги. Климат здесь настолько суров, что окружающее население просило перевести его на другие места, и даже правительство, которое выбирало для духоборов места с трудными условиями жизни; и то находило, что духоборов надо переселить в места, более удобные для хлебопашества, и что «это место должно оставаться пустым и служить в летнее время пастбищем»¹.

В силу тех же причин духоборам разрешалось отлучаться из своих сел на отхожие промыслы, в том числе заниматься ямщиками.

Быстрые перемены погоды, частые градобития влияли на экономическое положение духоборов.

Земля духоборов богата камнями, пригодными для строительства, красной и черной пемзой, вулканической лавой и песчаником, но неудобна для хлебопашества.

Духоборы группировались вокруг 3-х озер в следующих селах:

1) **Родионовка**, по Вахушти—Панавари или Паравани, или Тав-Паравани. Отсюда и название озера Тавпараванское, лежащего на 2080 м. над уровнем моря. В народной поэзии Родионовка известна как Тамара-

¹ ЦГИА Гр. ССР, ф. 54, д. 33, л. 93, 94.

шени, где сохранились развалины древней грузинской церкви XII—XIII вв. «Что пространство, ныне духоборцами занимаемое, было некогда [населенное], — пишет член Совета Главного управления Закавказским краем Фадеев заместнику Кавказскому кн. Воронцову, — это доказывается развалинами церквей и строений в нескольких местах, но оно оставлено уже давно, и с того времени это пространство земли вовсе не обрабатывалось и одичало».

2) **Тамбовка**, на берегу того же озера, по Вахушти Бардзими, или Чашка. Село основано в 1843 г. В нем также есть следы грузинского поселения и грузинского кладбища¹.

3) **Богдановка**, близ Хванчалынского озера (на высоте 1899 м. над уровнем моря)² и около нее армянское село Ходжабек. В 1,5—2 верстах от духоборского села на восточном берегу этого же озера существуют развалины двух крепостей и церквей, остались также следы могил.

4) **Орловка** или **Терпение**, бывшее Бугдашен, находится недалеко от Богдановки (на высоте 2041,9 м. над уровнем моря), между озерами Хванчалы и Мадатапа.

5) **Горелое** или **Гореловка**, недалеко от Орловки, резиденция духоборского «Христа» и «Богородицы» — религиозный и административный центр духоборов.

6) **Спасовка**, на южном берегу озера Мадатапа (на высоте 2108 м. над уровнем моря).

7) **Троицкое** (ныне Калинино), рядом со Спасовкой.

8) **Ефремовка**, на северном берегу озера Мадатапа. Около Ефремовки сохранились развалины церкви, крепости и жилищ. От церкви осталось 5—6 обломков окаменевшего цемента. Духоборы разрушили церковь и употребляли тесаные камни на устройство каминов и печей в своих избах³.

Все эти названия являются повторением¹ названий соответствующих пунктов Днепропетровской и Запорожской обл. УССР, где и сейчас сохранились названия: Ефремовка, Спасское, Владимировка, Терпение, Горелое и пр., которые духоборы занесли в Джавахети.

Ввиду сурового климата, неурожая хлеба, отсутствия воды, так как реки и озера 9 месяцев покрыты льдом, а летом Мадатапское озеро создает вредные испарения, условия жизни в сел. Родионовке и Тамбовке невыносимы, наблюдаются частые болезни и большая смертность, а в Богдановке и его окрестностях хлеб созревает хороший. Чтобы духоборы не разорились, местное начальство решило довести число жителей в Богдановке до 2 тысяч человек, а остальных переселенцев перевести в другие уезды «Грузино-Имеретинской губернии».

Все эти 8 селений «Духоборья» до 1846 года входили в состав Александропольского уезда Грузино-Имеретинской губ., с 1846 г. — в состав того же уезда Кутаисской губ., а с 1871 г. — Тифлисской губ.;

¹ Вахушти, География Грузии, ЗКОИРГО, кн. 24, вып. 5, Тифлис, 1904, стр. 42.

² Джавахетия. Материалы по изучению природных ресурсов Ахалкалакского нагорья, Тифлис, 1933, стр. 23.

³ СМОМПК, вып. 25, Тифлис, 1898, стр. 25.

с 1876 г. Ахалкалакский участок с духоборскими селами выделен самостоятельный уезд.

В Ахалкалакский участок с 1841—1845 гг. правительство селило духоборов с «Молочных вод», среди которых были бывшие солдаты, крепостные и государственные крестьяне. После же переселяли (насильственно или добровольно) лишь казенных крестьян.

Переселение духоборов в Закавказье происходило по маршруту — Мариуполь, Ростов, Ставрополь, Георгиевск, Владикавказ, по Военно-Грузинской дороге в Тифлис, а затем через Цалку в Озерный район Ахалкалакского уезда.

В 1841—1843 гг. в Ахалкалакский уезд поселились 3 партии духоборов в количестве 2000 душ.

Первая партия поселилась в 1841 г. в количестве 73 семейств в 795 душ, в том числе 385 мужчин и 410 женщин. Они привезли с собой скот, подводы, фургоны (много скота, овец и лошадей они потеряли по дороге), испанских овец, часть которых погибла из-за пожара 16 февраля 1843 г.

Ввиду тесноты и сурового климата, часть духоборов переселилась из Ахалкалакского участка на частновладельческие земли по Грузии.

В 1842 г. «Общество распространения за Кавказом шелководства и торговой промышленности» выхлопотало право селить на землях частных владельцев русских сектантов. В 1843 г. духоборы выбрали себе для переселения земли в Сигнахском уезде, в Царских Колодцах (ныне Цителицкаро)¹, но, ввиду того, что вблизи находились русские военные поселения, правительство предложило им селиться в отдалении 15 верст от Царских Колодцев, где были расположены кутаны Мачаанских жителей и земли которых распахиваются ими. В 1844 г. 136 семейств духоборов поселилось на землях князей Орбелиани в Борчалинском уезде Тифлисской губернии; 18 декабря 1846 г. кн. Орбелиани подписал контракт, по которому отдавал² духоборам свои земли сроком на 10 лет. По этому контракту:

1) духоборы могли селиться хуторами, заниматься хлебопашеством, рубить для своих надобностей лес;

2) за это духоборы обязаны были за каждую десятину засеянного хлеба доставлять по $\frac{1}{4}$ снятого хлеба зерном на своих подводах на Белый Ключ (Тетрицкаро);

3) в случае, если духобор уходил с этой земли, он оставлял князю все постройки;

4) духоборы могли пасти свой скот на пастбищных местах бесплатно и не должны были мешать и другим пасти свой скот, но пахотными и сенокосными землями кроме них никто не имел право пользоваться;

5) духоборы не должны были строить прочных и капитальных построек;

6) по истечении льготного времени духоборы должны были отбывать казенные подати и другие повинности наравне с другими жителями;

7) отведенные в Ахалкалакском участке земли оставались в полном их пользовании для извлечения выгод по своему усмотрению.

¹ бывшее Тукурмиша.

² ЦГИА Гр. ССР, ф. 16, д. 8245, л. 1—7.

Духоборы поселились четырьмя хуторами в Ормашени, Башкичи, Караклисе и Карабулахе¹. «Земли, коими они пользуются, — писал член Совета Главного управления Закавказским краем Фадеев кн. Воронцову, — принадлежат в 3-х хуторах князю Макарию Орбелианову, а 4-й наследникам Орбелиановых, принадлежащим уже Половиновой и прочим»². Поселение духоборов на землях кн. Орбелиани не было прочным, так как они не имели защиты от набегов окружающих татар. Поэтому духоборы просили правительство вновь переселить их на казенные земли. Правительство назначило им годовой срок, «в продолжение коего они непременно должны решиться — или остаться навсегда на землях владельческих, или же переселиться в Ахалкалакский округ»³.

В 1895 г., вследствие непомерного повышения арендной платы помещиками Орбелиани А. И. и Г. И., часть духоборов откололась и присоединилась к выезжающим за границу. Из Борчалинского участка переселилось 112 семейств, а оставшиеся 56 хотели переселиться на другие казенные земли, или же вернуться в Ахалкалакский участок.

Если в 1844 г. в Борчалинском участке было 136 семейств, то в 1847 г. — 168 семейств и 1162 душ обоего пола (569 мужч. и 593 женщ.).

Все духоборские села входили в Горельское сельское общество. Во главе секты стояли «пророки», «Иисус Христос»; их окружал целый ряд приближенных лиц: «почетные старцы», «подружки», «атаманы» и старшины. Духоборы жили большими семьями, причем управление делами семьи находилось в руках отца. Дети повиновались отцам во всем, пока не становились работниками дома. Невестка зависела от родни мужа до тех пор, пока после смерти свекра ее муж не становился главарем дома или не выделялся.

После смерти отца его место занимал старший или самый способный хозяин из членов семьи по семейному выбору.

Каждый член семьи был занят делом. Все пахали, косили с раннего утра до позднего вечера, готовили на зиму топку, ухаживали за скотом, убирали дом.

По учению духоборов, в их секте существовала взаимопомощь, однако взаимопомощь «братство» существовало в учении духоборов только лишь на словах; в действительности же «взаимопомощь» — это «взаимопомощь, поддерживающая собственнические, индивидуалистические иллюзии среди бедноты и середняков», писал известный сектантовед Путинцев⁴.

«Сектантское равенство богатого с голодным, сектантская свобода — это учение о свободе торговли и капитализм, учение о свободе спекуляции и эксплуатации».

Основным занятием духоборов было сельское хозяйство. Орудием производства служили серпы, косы, борона, плуг тяжелый, железный с деревянной ручкой, в него запрягали 5 пар лошадей; плуг пахал глубиной в 35—40 см.

¹ ЦГИА ГрССР, ф. 4, оп. 2, д. 546, л. 6.

² Там же.

³ АКАК от 3.12, 1845 г., № 98, стр. 123.

⁴ Ф. М. Путинцев. Политическая роль и тактика сект, Москва—Ленинград, 1937.

Сеяли духоборы картофель, лук, морковь, бурак, редьку, капусту, поля удобряли навозом.

Духоборы «Молочных вод» привезли русских, крымских и донских лошадей, которые скрещивались с местной породой. Духоборские лошади славились во всем Закавказье, поэтому духоборы много лет подряд брали призы на сельскохозяйственной выставке в Тифлисе за замечательные экземпляры рабочих и выездных лошадей.

Для перевозки тяжестей духоборы завели прочные фургоны собственного изделия, возили товары в Персию, Турцию, вплоть до Индии; обслуживали все Закавказье, исполняли ямскую службу, перевозили хлеб в Тифлис, на Белый Ключ, на Манглис, нанимались на Цалке и других местах.

Поставленные в крайне тяжелые условия, удаленные от рынков, духоборы вынуждены были производить предметы потребления сами (как-то: одежду, обувь, орудия производства и т. д.) и обходиться своими силами. Дома они имели ткацкие станки, прялки, столярные, кузнечные, шорные и сапожные мастерские. Женщины ткали из шерсти собственных овец сукна, вязали чулки, носки, шили полотенца, юбки, занавески, туфли, кружева и другую одежду. Излишки они сбывали в Ахалцихе, Ахалкалаки, Александрополе (Ленинакан). Духоборы при переселении в Закавказье привезли с собой до 2 тыс. овец тонкорунных разной породы, в том числе и испанской. Имели они овец и тушинской породы. По водворении они сразу занялись овцеводством.

II. Духоборы в 80—90-х годах XIX века

По учению духоборов, носить оружие, идти в армию было запрещено, поэтому в 1829 г. во время войны с турками духоборы Вологодского пехотного полка отказались стрелять в неприятеля, за что были перебиты своим же начальством. Аналогичный случай произошел на Перекопе в 1853 г., когда духоборы бросили оружие¹.

Интересно отметить тот факт, что часть духоборов все же принимала участие в боевых действиях русских войск. Так, напр., Махортов служил на борту русского военного корабля «Императрица Екатерина II», а во время Крымской войны, вместе с другими, нес службу в Севастополе в Малаховской крепости.

Другой духобор Боков принимал участие в 3-х кампаниях, прослужив в русской армии с 1844 по 1853 гг.; был он и при Инкермане². Духобор Григорий Нарыжный же с 1820 г. служил в Военно-сиротском отделении IV пехотного корпуса под командованием генерала от кавалерии Раевского (в Киеве).

На Кавказе в 1853 г. духоборы потерпели разорение, так как расквартированные в их селениях солдаты часто не платили им за подводы.

При вторжении в ноябре 1853 г. в Джавахети турки разграбили 2 духоборских села, взяли все их хозяйство, имущество, скот, лошадей, забрали всю домашнюю утварь: посуду, одежду; разграбили сундуки,

¹ М. И. Туган-Барановский. Величайшая в мире коммунистическая организация, Москва, 1918, стр. 1—3.

² ЦГИАЛИ СССР, ф. 552, д. 4197, л. 41, 41, об. № 8.

всего на 30 тысяч рублей; больше всех пострадало село Орловка, так как там уничтожили запасы сена, ячменя и т. д.¹

Вследствие разорения местное правительство предлагало освободить духоборов от платежа податей на 1 год, а село Орловку — на 3 года.

Зарабатывали духоборы не мало, главным образом, снабжая русскую армию продовольствием, оружием, фуражем.

Известен факт, когда в 1854 г. духоборы на 150 санях перевезли все тяжести карабинеров до их места стоянки на р. Арпачай (Ахурян), а 5 рот довели до Александрополя (ныне Ленинанкан) по 7—8 карабинеров, с ружьями в каждом².

Во время русско-турецкой войны 1877—1878 гг. 100-тысячная русская армия стояла в Александрополе, и страдала от недостатка продовольствия, фуража, боеприпасов и перевозочных средств. Снабжение армии продовольствием по единственно существующей 100-верстной горной проселочной дороге при 8-месячном морозе и глубоком снеге было почти невозможно. В критическую минуту правительство обратилось к духоборам. Вопреки учению духоборов, что «все люди братья» и что «войне нельзя помогать», духоборы на другой день выставили 4000 фургонов четверкою лошадей (16 тыс. лошадей), «лучших по своей упряжке и способности к перевозке грузов». Каждый такой фургон стоил 80 — 100 руб.³

По совету старшины Горельского сельского общества А. Зубкова, все духоборы выставили свои фургоны, а те, которые не имели их, обязаны были купить фургон и лошадей или платить фургонщику, отправившемуся в отряд. Таким образом, фургонщики получали еще дополнительную наемную плату⁴. Села обязаны были иметь необходимое количество фуража для лошадей на всю кампанию. За это они освобождались от строевой службы. И все духоборы, одни ради наживы и личного обогащения, другие же по убеждению, что раз так захотела «Лушечка», не задумываясь, принялись за исполнение правительственного задания.

Духоборы снабжали русскую армию как в Александрополе, так и под стенами осажденного Карса фуражом, огнестрельным оружием, бомбами, гранатами⁵.

Кроме того, всех проходящих мимо их сел солдат духоборы встречали с хлебом-солью, дополняли их казенное содержание деревенской пищей, давали подводы для перевозки тяжести.

В их селах на постой были помещены 1—2 роты, которые летом уходили в лагерь, а зимой на квартиры.

Духоборы должны были строить на свои средства лазареты, так как для размещения легкобольных или выздоравливающих выбирались духоборские села.

¹ ЦГИА ГССР, ф. 239, д. 600, л. 1.

² Там же, л. 1, 6—17.

³ Н. Кавказские духоборы, «Московские ведомости», 1895, № 226, стр. 2.

⁴ Пекано. Об устройстве сельских обществ Закавказского края. «Кавказ», 1879 г., № 15, стр. 2.

⁵ Материалы к истории и изучению русского сектантства и старообрядчества, вып. 3, стр. 18.

18 ноября 1877 г. в селах Горелое и Орловку был отправлен первый транспорт в 200 человек в сопровождении врача от Красного Креста, 2-х фельдшеров, 2-х сестер милосердия и санитаров¹.

Всего было размещено 800 раненых и больных с посуточной оплатой из казны за каждого больного по стоимости его содержания в Александропольском госпитале.

В начале декабря 1877 г. все духоборские села были осмотрены управляющим медицинской частью гражданского ведомства на Кавказе доктором Амировым.

В Горелое и Орловке было помещено по 200 больных, а в остальных — по 100 душ; причем на каждый двор приходилось по 2 больных. Тяжелораненые лежали в Горелое, Орловке и Тамбовке; страдающие внутренними болезнями — в Спасском, Богдановке, Ефремовке. Во всех селах были устроены приемные покои².

От военного ведомства были назначены 2 офицера и 2 унтер-офицера на каждую группу селений для военного надзора.

Среди духоборов распространены были легенды о том, будто война 1877—1878 гг. была выиграна благодаря им. По рассказам духоборов, наместник Кавказский Великий князь Михаил Николаевич Романов во время войны заехал к Калмыковой и получил от нее благословение. Дела на фронте до этого шли якобы не очень успешно, но она ему сказала: «Ты туда не доедешь, а Карс будет взят», и будто действительно так и случилось. После этого Михаил Николаевич Романов якобы рассказывал об этом своей жене и о Калмыковой отзывался с уважением.

За участие в русско-турецкой войне 1877—1878 гг. духоборы заработали большие деньги. За помещение раненых и больных, за постой войск духоборам платили, а каждый фургонщик получал в месяц 150 руб., и хотя духоборы потеряли 150 человек и много лошадей, они все-таки разбогатели. Появилась кулацкая верхушка, составившая общественный капитал, которым пользовалась для своих личных операций.

Разбогатевшие духоборы стали заниматься торговлей, в частности куплей-продажей скота, извозом, ростовщицеством с большими процентами, которые нередко обеспечивались залогом движимого имущества, скота или личной кабалой.

По сведениям тифлисского губернатора кн. Шервашидзе, многие духоборы купили или взяли в долгосрочную аренду имения, поместили в кредитные учреждения значительные капиталы, держали большие подряды. Они нанимали в пастухи и для черной работы лиц из окружающего населения.

Однако были и бедные духоборы, которые ничего не имели, кроме своей «убогой хижины», и вынуждены были идти в рабочие или батраки к своим богатым «братьям», или же в качестве грузчиков и извозчиков³.

Таким образом, среди духоборов происходил процесс классового расслоения, ввиду чего община распадалась, религиозный дух падал.

¹ «Кавказ», 1878 г., от 21. I, № 171, стр. 1.

² Диссеминация больных и раненых, «Кавказ», от 21 января, 1878, № 171, стр. 1.

³ ЦГИА ГССР, ф. 214, д. 2515, л. 13.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

По словам властей, «кавказский духобор весь до мозга костей практик и материалист, задачи жизни все сводятся у него к тому, чтобы наиболее расплодиться, разжиреть и хорошенько при случае повеселиться».

Богатству духоборов завидовало местное начальство, завидовали татары, курды, башибузуки, которые нападали на духоборческие села, грабили дома, угоняли скот. В один-два года татары угнали 76 голов лошадей и рогатого скота, разогнали 140 семейств¹.

По предписанию наместника Кавказского кн. Воронцова было решено назначить пикеты из татар для того, чтобы вся ответственность в случае грабежей падала на самое татарское население. Но такие пикеты дорого обходились правительству, поэтому от пограничной кордонной линии были выделены казачьи посты².

В то же время, по распоряжению правительства, родионовцам и тамбовцам выдали по 200 ружей и 2 тысячи патронов.

Убытки, нанесенные духоборам во время грабежей, правительство взыскивало с виновных лиц, беков или даже целого общества, оно выделило 5—10 конных вооруженных разъездов, которые должны были производить облавы днем и ночью во время нахождения или переходов татар по соседним селам.

Но, по рассказам самих духоборов, среди казацких начальников были люди, которые из зависти к духоборам не только не мешали разбойникам грабить их, но даже содействовали им в этом.

По рассказу духобора сел. Горелого Владимира Тихонова (который мы записали во время нашего пребывания там в 1956 г.), при селе Орловке на посту стояли казаки для охраны границ. Казацкий сотник продал все село Орловку туркам; он приказал казакам отойти от села, разобрать и почистить оружия, а духоборам: женщинам с детьми, — приготовить в фургонах все вещи и встречать турок, а остальным — стать на молельни; после чего турки, не встретив сопротивления, стали грабить, насиловать и убивать женщин и детей, рубить их шашками.

До казаков доходили крики и стоны, но сотник успокаивал их. Когда же двоим духоборам удалось вырваться из окружения турок и побежать к казакам с просьбой о помощи, то казаки погнались за турками с саблями, стали их преследовать, отнимать награбленное, а также людей (многие женщины убежали из Турции лишь спустя 10 лет), а сотника они убили.

В 1870 г., по приказу правительства, духоборы в каждом селе построили запасные сельские магазины и засыпали их хлебом. Каждое село ежегодно давало в эти магазины по одному пуду пшеницы и по полпуда ячменя, а через каждые 8 лет хлеб необходимо было обновлять.

В 1879 году был неурожайный год и голод, так что весь запас хлеба был разобран, и лишь в 1887 г. духоборы снова засыпали магазины, причем вопреки разрешению правительства, которое установило денежный взнос вместо хлеба.

За неповиновение правительству местные власти стали избивать духоборов, запирали в сараи и связывать их на целые сутки.

¹ Там же, ф. 115, л. 193, л. 3—11.

² АКАК, т. 10, от 3.XII, 1847, № 98, стр. 123.

III. Раскол духоборской секты и выселение духоборов за границу

Как уже было отмечено, после русско-турецкой войны 1877—1878 гг. в духоборской секте появилась буржуазная верхушка, забравшая все общественное имущество и сосредоточившая всю власть в своих руках. Она же, установив систему шпионажа, террора, производила суд и расправу над простыми сектантами. Была установлена целая лестница наказаний: сажали в холодные погреба, били, истязали, пытали и даже жарили живыми в печах.

Ввиду «непогрешимости» духоборских властей и страха перед репрессиями жаловаться никто не смел.

Однако в 80-х годах все больше и больше стала усиливаться оппозиция со стороны рядовой массы. Открытый конфликт произошел в 1886 г., когда после смерти бездетной «богородицы» Лукерьи Васильевны Калмыковой секта раскололась на 1) веригинцев, основную массу духоборской секты, последовавшей за П. В. Веригиным, секретарем и любовником Л. В. Калмыковой, претендовавшим на овладение общественным имуществом духоборов и демагогической агитацией привлечшим на свою сторону массу, и 2) гореловцев, духоборов села Горелое, под руководством старшины духоборской общины — советника и любовника Л. В. Калмыковой, и ее брата М. Губанова, которые в целях ограждения общественного имущества от притязания П. В. Веригина обратились за помощью к правительству. Между этими двумя группировками началась ожесточенная борьба, окончившаяся вмешательством правительства во внутренние дела духоборов, высылкой П. В. Веригина и его приближенных в Сибирь и правительственной экзекуцией в духоборские села.

Однако раскол духоборской секты сыграл известную положительную роль, так как выразил протест против существующей духовной и светской власти. Масса духоборства, сблизившись с группой толстовцев, посланных в Закавказье, и под руководством последних, пыталась осуществить равенство членов и обобществление имущества, отказывалась от воинской повинности. При этом кулацкие элементы стремились использовать это движение в своих личных, эгоистических целях.

Местная власть писала, что секта духоборов проникнута «коммунистическими и крайне противоправительственными началами и что духоборчество может выродиться в более вредную в политическом отношении секту».

Отказ от воинской повинности вызвал жестокие правительственные репрессии. Казаки избивали духоборов, насиловали женщин и девушек, издевались над ними целой толпой, арестовывали мужчин, заключали их в тюрьмы, посылали в дисциплинарные батальоны, грабили их дома, высылали в отдаленные места империи, сроком на 18 лет.

Окружавшее духоборов население (грузины, армяне) с жалостью относилось к массовым избиениям духоборов.

В 1895 г. правительство выслало духоборов, последователей Веригина, в Восточную Грузию: в Душетский, Горийский, Сигнахский и Тианетский уезды Тифлисской губ., в количестве 4265 человек, 9 партиями, в 3 дня.

Многие духоборы разорялись, оставляли скот и хлеб на произвол

судьбы, а на новом месте их селили по 2, 3 и 5 семейств в одной деревне без клочка земли и с запретом общения между собой.

С осени 1896 г. духоборы стали оставлять места первоначального поселения и разъезжать по городам и селам, скучиваться; так, напр., 500 душ сгруппировались в Тианети, в Горийском уезде духоборы были расселены в 96 селах, но затем они скопились в 27 селениях¹.

После сурового климата Духоборья, не имея при этом ни жилищ, ни каких-либо средств к существованию, духоборы не выдержали зной, невыносимую жару на новых местах и стали болеть малярией, дифтеритом и поносом. Поэтому все духоборы, расселенные в Каргли и Кахети, составили общую кассу, сообща обрабатывали поля, хлеб делили поровну мерой на каждую душу, строили ремесленные, столярные, кузнечные, сапожные, слесарные мастерские, организовали широкую взаимопомощь; они регламентировали до мельчайших подробностей все, что могло касаться их духовной и экономической жизни. Они отошли от строго индивидуалистического начала и перешли к полной уравниловке.

Жили духоборы по 30 человек в небольшой сакле в антигигиенических условиях, в холоде и голоде, не имея зимой топлива.

За самовольную отлучку духоборы штрафовались, арестовывались и высылались в Сибирь.

Однако духоборы считали, что если они будут «стойки в своем сопротивлении власти и закону, то в конце концов возьмут верх и правительство вынуждено будет отвести землю и образовать из духоборов-постников особую общину на свободных от опеки государственной власти и закона началах»². Они отказывались от всех сельскохозяйственных работ по найму помещиков. Заняв их огороды, пастбища и квартиры, вырубая «господские» леса, выпуская лошадей на их луга, не платя ничего, т. к. земля, трава, вода «божия для всех создана», они в то же время помогали бедным, даром работали на грузинских крестьян, молотили, убирали хлеб, дарили свою одежду и даже недельный заработок.

Измученные тюремными заключениями, ссылками, штрафами и всякого рода преследованиями, а также вконец разоренные, духоборы просили разрешения выслать их в Закаспийскую область на казенный счет, но когда эта просьба была отклонена, они стали просить выслать их за границу.

Тогда, при содействии и материальной поддержке Льва Толстого и ряда общественных деятелей, в том числе Елены, Ильи Петровича и Нино Накашидзе, было организовано в 1898—1899 гг. переселение духоборов на остров Кипр, а затем в Канаду.

Духоборы выселились из Душетского, Телавского, Тианетского, Горийского и Сигнахского уездов.

Выезжающим духоборам было запрещено продавать свои дома, постройки; паспорта им давались за большие деньги таможенными чиновниками перед самым отправлением за границу. Кроме того, они должны были дать подписку, что больше не вернутся назад.

Все духоборы собрались в г. Батуми на нефтяном заводе Ротшильда и керосиновом заводе Рихтера.

¹ ЦГИА Гр. ССР, ф. 17, д. 3527, л. 76.

² ЦГИА Гр. ССР, ф. 12, оп. 8, д. 29, л. 9.

Первая партия, в количестве 1126 человек, выехала в июле 1898 г. на остров Кипр на французском пароходе «Durau»¹, 2-я партия, в количестве 2140 человек, отплыла 5 августа того же года на английском пароходе «Lake Superior». 3-я партия, в составе 1513 человек, — 12 января 1899 г. в сопровождении С. Л. Толстого на пароходе «Lake Hurone», а 4-я — 26 июля того же года в количестве 1092 человек².

* * *

Л. Толстой и вся передовая русская интеллигенция с возмущением отнеслись к преследованиям духоборов и приняли горячее участие в деле облегчения их жизни.

В связи с этим, в эти годы (1895—1898) развернулась полемика между официальными — административными и духовными лицами, с одной стороны, и толстовцами — с другой. «Эта полемика по существу была направлена на взаимные обличения и обвинения и мало касалась социально-политической сущности сектантства, его коренных интересов и требований сектантской массы, прикрытых религиозными стремлениями»³.

Несмотря на это, толстовцы проделали огромную работу в деле облегчения участи духоборов и их эмиграции. Они предали духоборческий вопрос гласности и перенесли его на мировую арену. С 1895 г. по 1898 г. Л. Н. Толстой, редактор издания «Посредник» и биограф Л. Толстого — П. И. Бирюков, друг и издатель произведений Л. Толстого в Англии — В. Г. Чертков, друзья и последователи Л. Толстого — А. М. Бодянский, Д. М. Хилков, И. М. Трегубов, Л. Суллержицкий и др., в России и за границей издали большое количество статей, очерков, брошюр в защиту духоборов и об их жизни, издали воспоминания, дневники и очерки самих духоборов.

Толстовцы установили связь с грузинской интеллигенцией, призывали расселенных духоборов продолжать пассивную борьбу с насилием, т. е. с властью, информировали Л. Толстого относительно духоборов.

Л. Н. Толстой, в свою очередь, отвечал им и духоборам, посылал советы, сообщал адреса сибирских духоборов, обращался к некоторым официальным лицам с различными просьбами, в том числе к императору Николаю II, посылал к духоборам своих друзей, врачей, предавал гласности все жестокости, которые совершали казаки над сектантами, обращался через прессу к русской и английской общественности о сборе пожертвований и поступающие деньги посылал духоборам. Кроме того, он сам отказался в пользу духоборов от гонорара за роман «Воскресение»⁴.

Воззвание о помощи духоборам вызвало широкий отклик в газетах всех стран, и со всех концов мира стали притекать пожертвования, в Грузию приезжали из России и из-за границы, чтобы лично ознакомиться с положением вещей.

¹ Отдел рукописей Музея Л. Толстого, оп. 260, д. 13, ч. 1, л. 64.

² Л. Суллержицкий, В Америку за духоборами. Москва, 1895, стр. 23.

³ А. И. Клибанов, В. Д. Бонч-Бруевич и проблемы религиозно-общественных движений в России, в кн. В. Д. Бонч-Бруевича. Избранные произведения, т. I, Москва, стр. 1.

⁴ Л. Н. Толстой, Полное собрание соч., т. I, стр. 418, 421.

После агитации во Франции, Англии, Германии, Голландии и Америке, в этих странах появились единомышленники духоборов. Они стали образовывать у себя земледельческие колонии, появились специальные органы печати, издававшие статьи по разработке христианско-религиозных вопросов.

Для сопровождения духоборов за границу в Грузию приезжали из России врачи, друг и последователь Л. Толстого — Л. Суллержицкий, сын Л. Толстого — Сергей, а также В. Д. Бонч-Бруевич, оказавшие огромную помощь духоборам в процессе их эмиграции.

Большое участие в жизни духоборов и в их выселении сыграла грузинская общественность. Так, напр., все толстовцы, приезжая на Кавказ к духоборам, останавливались у видного грузинского писателя и общественного деятеля И. П. Накашидзе. Ему помогали его супруга Нина (известная грузинская писательница), его сестра Елена, брат Леван, мать Варвара, супруги Ростововы — Ростомашвили: Иван Павлович и Елизавета Давидовна (урожденная Чолокашвили), Елена Александровна Чолокашвили, писатель З. Чичинадзе и др.

Члены семьи Накашидзе вели активную пропаганду среди духоборов, читали им статьи Л. Толстого, популяризируя их, поддерживали сношения с последователями Толстого — английскими квакерами, а Елена Петровна Накашидзе помогала В. Г. Черткову в Лондоне в издании материалов о сектантах¹.

Некоторые грузинские историки, как напр. А. М. Иовидзе, связывают исчезновение видного грузинского писателя И. Мачабели с выселением духоборов на остров Кипр².

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Хотя в процессе развития капиталистических отношений в деревне и разорения, обезземеления крестьянства, в результате отмены крепостного права, крестьянство толкалось к сектантству, учение духоборов постоянно изживало себя. Молодое поколение видело всю тяжесть и бессмысленность этого учения, деспотизм «пророков» и «богородицы», и лишь внешне продолжало жить по-старому.

С появлением рабочего класса и его партии сектантские движения мешали и вредили политической борьбе трудящихся масс. Они сыграли реакционную роль в первой русской революции 1905 г. и в февральской революции 1917 г.

В связи с полным отделением церкви от государства и отсутствием объективных условий для сектантства, «секта» потеряла свое прежнее значение.

Посетив духоборов Мокрогорья летом 1956 г., мы заметили большие изменения в их быту.

Все жители духоборских селений объединены в колхозы, ручной труд постепенно вытесняется современными сельскохозяйственными машинами, а фургоны — удобными легковыми и грузовыми автомашинами.

¹ ЦГИА СССР в г. Москве, ф. 102, д. 12, ч. 1, л. А, л. 15.

² А. М. Иовидзе. К вопросу об исчезновении Ивана Мачабели (на груз. языке), газ. «Ахалгазда комунисти», от 6.V 1955.

Дома духоборов постепенно электрифицируются. Дети ходят в школы, а многие из молодежи учатся на заочном отделении Тбилисского педагогического института им. А. С. Пушкина и в других ВУЗ-ах. Многие духоборы являются служащими в государственных учреждениях. Молодые духоборы уже сняли свои «национальные» одежды и одеваются в европейские платья, поют, посещают кино и театры.

При всем этом, однако, многие из них продолжают ходить на молитвы, посещают «святые места» и чтут Лукерью Васильевну Калмыкову.

Кафедра истории СССР

(Поступило в редакцию 2. 10. 1961 г.)

ПИПИЯ Г. В.

ОБ ОТКЛИКАХ НА ГЕРМАНСКУЮ РЕВОЛЮЦИЮ 1918 г. В ЗАКАВКАЗЬЕ

Победоносное вооруженное восстание трудящихся России в октябре 1917 года, низвергшее власть капиталистов и помещиков, потрясло до основания весь мир. Воздействие, оказанное Великой Октябрьской социалистической революцией на весь ход дальнейшего развития истории всего человечества, поистине грандиозно и не может быть вмещено в какие-либо хронологические рамки.

Ее идеи беспрерывно, во все возрастающей степени, захватывают умы человечества. Следуя примеру страны Великого Октября, открывшего эру пролетарских революций и крушения капитализма, все новые и новые массы трудящихся сбрасывают с плеч ненавистное иго эксплуататорского строя, все новые и новые миллионы людей втягиваются в борьбу за мир, демократию и социализм.

Одним из важнейших этапов в ряду революционных событий, следовавших после свершения Великой Октябрьской социалистической революции, следует считать Ноябрьскую революцию 1918 года в Германии, которая «была первой революцией в эпоху империализма, происшедшей в одном из наиболее развитых монополистических государств»¹.

Трудящиеся Германии в короткий срок ликвидировали монархию и по примеру России с первых же дней Ноябрьской революции начали создавать Советы. Методы и средства, которыми они боролись, были пролетарскими², однако в силу ряда внутренних и внешних обстоятельств «результаты революции не вышли за рамки буржуазно-парламентских реформ»³. Несмотря на это, Ноябрьская революция имела огромное значение не только для Германии, но и для других стран. Героическая борьба трудящихся Германии в 1918—1919 гг. вписала славные страницы в историю революционного движения мирового пролетариата и вызвала значительные отклики во всех уголках земного шара и, в первую очередь, в отражавшей натиск многочисленных врагов молодой Советской республике.

«Немецкий пролетариат, — писал В. И. Ленин, — есть вернейший, надежнейший союзник русской и всемирной пролетарской революции»⁴.

¹ См. «Neues Deutschland», 5-X—1958. Тезисы ЦК СЕПГ к 40-летию Ноябрьской революции в Германии.

² Там же.

³ Там же.

⁴ В. И. Ленин, Соч., т. 23, стр. 363.

 04.19.35.240
 10.10.1935

Причину радости, с которой была встречена весть о революции в Германии, легко можно понять, если учесть все обстоятельства международного и внутреннего положения молодой Советской республики, сложившиеся к концу 1918 г.

Это был период, когда английские, американские, французские и японские империалисты организовали вторжение в Советскую страну с целью уничтожить молодую республику рабочих и крестьян и тем самым ликвидировать базу и опору мирового пролетарского революционного движения. Интервенты захватили Мурманск, Архангельск, Владивосток и прилегающие к ним территории. Они повсюду свергали власть трудящихся и за ширмами «законных» белогвардейских правительств фактически устанавливали оккупационный режим.

Мятежные царские генералы во главе белогвардейских банд предпринимали с Северного Кавказа и Дона походы против республики.

В ряде мест вспыхивали инспирированные иностранными державами мятежи белогвардейских, кулацких и прочих враждебных пролетариату и трудовому крестьянству элементов. Создаваемые мятежниками правительства повсюду восстанавливали помещичье-буржуазные порядки, вводили режим невыносимого террора.

Наряду с заговорами и мятежами контрреволюция прибегала и к белому террору.

Империалистическая Германия не вела открытых военных действий против Советов, но она оккупировала, правда по мирному соглашению в Бресте, важнейшие районы страны — Украину, Белоруссию и всю Прибалтику, и кроме того оказывала тайную поддержку мятежникам. С согласия контрреволюционных националистических правительств Грузии и Азербайджана германо-турецкими войсками было оккупировано и Закавказье.

Германский империализм оставался злейшим врагом Советского государства.

Тяжелые дни переживали рабочие и крестьяне молодой Советской республики. Прямая угроза вражеских вооруженных сил усугублялась голодом и разрухой в народном хозяйстве.

Несмотря на все это, по призыву партии большевиков пролетариат и все трудящиеся массы России во главе с великим вождем В. И. Лениным грудью встали на защиту своей республики.

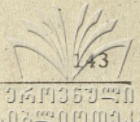
Красная Армия, тогда еще совсем молодая, мужественно сражалась против вооруженных до зубов интервентов и белогвардейцев, проявляя невиданные еще в истории гражданских войн образцы отваги.

На оккупированных иностранными войсками территориях и в областях, захваченных белогвардейцами, разгоралась партизанская война. В городах и селах большевики вели неустанную подпольную работу по сплочению масс для борьбы за установление Советской власти¹.

В этих условиях для победы трудящихся России чрезвычайно важную роль должна была сыграть помощь международного пролетариата, его поддержка.

«... именно эта поддержка, именно сочувствие к нам трудящихся масс — и рабочих и крестьянских, земледельческих масс — во всем

¹ История КПСС, Изд. 1959 г., стр. 275—283.

мире, даже в державах наиболее нам враждебных, именно эта поддержка и это сочувствие были последним, самым решающим источником, решающей причиной того, что все направленные против нас нашествия кончились крахом¹, — писал В. И. Ленин после победы в гражданской войне.

И первая, наиболее мощная поддержка международного движения была оказана трудящимися Германии, совершившими революцию в 1918 г.

«После Великой Октябрьской социалистической революции она явилась самым крупным антиимпериалистическим движением масс в высоко-развитой империалистической стране, нанеся тяжелый удар международному империализму»².

Прежде всего Ноябрьская революция освободила советский народ от грабительского Брестского мира. 13 ноября 1918 г. Советское правительство аннулировало Брестский мир и все связанные с ним соглашения. Все платежи по контрибуции были прекращены³.

Далее, Ноябрьская революция способствовала новому подъему революционной и национально-освободительной борьбы народов Украины, Белоруссии, Эстонии, Латвии, Литвы и республик Закавказья, оккупированных германскими войсками.

Орган Кавказского Краевого Комитета РКП(б) «Кавказская правда», извещая об аннулировании Брестского мира, писал в те дни: «Брест-Литовский договор и дополнительные к нему договоры пали под натиском германских рабочих и солдат. Рабочие массы областей, освобожденных германской революцией от гнета прежнего германского империализма, должны сами решить свою судьбу»⁴.

Вместе с тем Советской республике представилась возможность «оказать открытую военную и политическую помощь»⁵ этим народам в их борьбе против иноземного гнета, против эксплуататорских классов.

Большевистская партия и Советское правительство, учитывая огромную важность помощи, оказанной германским пролетариатом Советской России* в 1918 г., в свою очередь предпринимали все для того, чтобы облегчить немецким рабочим борьбу за освобождение от капиталистического ига.

Рабочий класс России, верный принципам пролетарского интернационализма, несмотря на голод и разруху, был готов прийти на помощь немецким братьям по классу. Опираясь на эту решимость трудящихся нашей страны, вождь революции В. И. Ленин еще осенью 1918 года дал указание приступить к заготовке хлебных запасов для рабочих Германии.

1 октября 1918 года он писал Я. М. Свердлову:

«Международная революция приблизилась за неделю на такое расстояние, что с ней надо считаться, как с событием дней ближайших. Ни-

¹ В. И. Ленин, Соч., т. 33, стр. 119.

² См. «Neues Deutschland», 5-X—1958. Тезисы ЦК СЕПГ к 40-летию Ноябрьской революции в Германии.

³ См. Известия ВЦИК от 14. XI—1918.

⁴ См. «Кавказская правда» от 17. XI—1918. Архив Грузинского филиала ИМЛ при ЦК КПСС.

⁵ «История гражданской войны в СССР», т. 3, изд. 1958, стр. 469.

каких союзов ни с правительством Вильгельма, ни с правительством Эберта + Эберт и прочие мерзавцы. Но немецким рабочим массам, немецким трудящимся миллионом, когда они начали своим духом возмущения (пока ещё только духом), мы братский союз, хлеб, помощь военную начинаем готовить. Все умрем за то, чтобы помочь немецким рабочим в деле движения вперед начавшейся в Германии революции»¹.

Выполняя это указание своего вождя, трудящиеся ряда районов республики приступили к созданию специальных хлебных фондов, предназначенных для Германии².

11 ноября 1918 года ВЦИК решил направить в революционную Германию два эшелона хлеба³.

Но, как известно, правые социал-демократические вожди, пробравшиеся в руководящие органы революции, отвергли эту бескорыстную братскую помощь революционных рабочих и крестьян России. Они предпочли ей обещание империалистов США снять блокаду с Германии и обеспечить ее продовольствием.

Советское радио, газеты и другие периодические издания со дня поступления первых известий о возникновении Советов на Севере Германии непрерывно освещали ход Ноябрьской революции. Правда, сведения, поступающие из Германии в окруженную плотным кольцом врагов Советскую республику, были не всегда полными, а подчас разпоречивыми, но и этого было достаточно для того, чтобы волна революционного энтузиазма прокатилась по всей стране.

В Москве, Ленинграде и других городах, крупных и мелких, проходили многочисленные митинги, собрания и демонстрации, посвященные германской революции.

Рабочие, крестьяне, бойцы Красной Армии и Флота повсюду приветствовали пролетариат Германии, выражали пожелания скорейшей победы над империализмом и буржуазией.

«... Пролетариат России, — писал В. И. Ленин, — не только со вниманием и восторгом следит за событиями. Он ставит вопрос о том, чтобы напрячь все силы для помощи немецким рабочим, которым предстоят самые тяжелые испытания, самые тяжкие переходы от рабства к свободе, самая упорная борьба и со своим и с английским империализмом»⁴.

10 ноября 1918 г. в Москве состоялось торжественное заседание Исполнительного Комитета Московского Совета рабочих и крестьянских депутатов совместно с представителями губернского исполнительного комитета Советов и исполкомов районных Советов г. Москвы⁵, принявшее постановление оказать решительную поддержку начавшейся на Западе революции и с этой целью приступить к организации продовольственных фондов, в первую очередь для отправки их революционным рабочим Германии.

¹ В. И. Ленин, Соч., т. 35, стр. 301—302.

² «Правда», 27.IX—1918.

³ См. Внешняя политика СССР, Сборник документов, т. 1, М., 1944, стр. 162.

⁴ В. И. Ленин, Соч., т. 28, стр. 83.

⁵ ГАОР Московской области, ф. 66/40, Моссовет, опись 12, дело 44, лист 250.

Примеру Москвы следовали и трудящиеся других областей. Так, «Известия Орловского губернского и городского Советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов» в ноябре 1918 года, призывая трудящихся к поддержке и оказанию помощи трудящимся Германии, писала:

«Поделившись с ними последним куском хлеба, мы обретем их настоящую любовь и доверие, и наш союз с немецким пролетариатом, необходимый для общей борьбы, окрепнет и станет незыблемым»¹.

11 ноября 1918 года в Орле проходила грандиозная манифестация трудящихся в ознаменование начала революции в Германии. Участники манифестации в своей приветственной телеграмме германскому пролетариату писали:

«Мы все с вами! Мы немедленно поможем вам хлебом и Красной Армией»².

Ноябрьскую революцию в Германии приветствовали не только в центральных областях и районах страны, но и в самых отдаленных ее частях. Так например, Объединенное заседание Ташкентского Совета депутатов, Туркменского правительства, представителей рабочих организаций и Красной Армии в своей телеграмме Берлинскому Совету рабочих депутатов и Совнаркому РСФСР писало:

«Пролетарские организации города Ташкента — Советы рабочих, крестьян, армейских (депутатов) и дехканов, Совет профессиональных союзов, правительство Туркестанской республики приветствуют революционный пролетариат Германии, поднявший красное знамя против своих классовых угнетателей»³.

Трудящиеся молодой Советской республики выражали в своих приветствиях твердую уверенность, что «германский пролетариат пойдет по пути русского пролетариата»⁴.

Они обращались к немецким братьям по классу с призывом не выпускать «меча из своих рук до полного торжества нашего общего дела — социализма»⁵.

Советское правительство, большевистская партия и лично В. И. Ленин уделяли большое внимание работе среди немецких солдат оккупационной армии, установлению контакта с ее революционно настроенной частью. В. И. Ленин настоятельно требовал от местных революционных органов принять все меры к тому, чтобы довести до солдат германской армии на Востоке сведения о революции на их Родине.

«Очень вероятно, что это будет скрыто от германских солдат на восточном фронте и на Украине», — говорилось в радиограмме «Всем, всем, всем!», переданной в начале ноября 1918 г. за подписью В. И. Ленина и Чичерина.

¹ См. Ноябрьская революция в Германии. Сборник статей и материалов, изд. Института истории СССР, 1960, М., стр. 445.

² См. Газ. «Известия Орловского губернского и городского Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов», № 212, 12 ноября 1918.

³ ЦГАОР, фонд 130, оп. 2, дело 468, л. 170.

⁴ Там же, п. 111.

⁵ См. ГАОР Моск. обл., ф. 186, оп. 1, д. 245, л. 4 — 5.

Радиограмма содержала требование ко всем пограничным Советам «всеми имеющимися в их распоряжении средствами»¹ доводить до немецких солдат сведения о событиях в Германии.

И действительно, вскоре «известия о революции в Германии и о выражениях солидарности со стороны трудящихся Советской России стали доходить и до немецких солдат»² на оккупированных советских территориях.

Солдаты оккупационных частей германской армии с радостью встретили начало Ноябрьской революции. Они жаждали скорейшего возвращения на родину. Но командование, в угоду обанкротившимся германским империалистам, не очень-то торопилось с этим.

С ведома и согласия Антанты оно стремилось как можно дольше сохранить режим оккупации на Востоке, образуя тем самым с английскими, американскими, французскими и японскими интервентами единый фронт против Советской России.

Военная верхушка зачастую обращалась к политике уговоров, а то и репрессий, чтобы удержать солдат в рамках военной дисциплины. Однако это им удавалось все реже.

С середины ноября солдаты на оккупированных советских территориях приступили к созданию своих Советов. Попытки офицеров помешать движению солдат за образование Советов с самого начала провалились с треском.

Так например, немецкие солдаты Усвицкого гарнизона в Полоцком уезде, узнав о свержении кайзера Вильгельма, собрались на митинг и избрали трех делегатов для переговоров с командованием по вопросу о возвращении на родину.

Штаб гарнизона находился в Турове, куда и направились избранные представители солдат. Командование отнеслось к ним враждебно. Отказ командиров принять требование солдат вызвал возмущение рядового состава. Солдаты стали срывать погоны с офицеров и изгонять их из расположения частей. На общем митинге солдат был избран Совет депутатов.

Делая достоянием гласности сообщение из Витебска, газета «Кавказская правда» в ноябре месяце писала:

«В Турове и Полоцке произведены выборы солдатских Советов. В Полоцке солдатами захвачена вся власть. В защиту германских офицеров выступили белогвардейцы. В результате столкновения солдаты сопротивлявшихся белогвардейцев и германских офицеров сбросили в Двину»³.

Подобные прямые выступления немецких солдат на Востоке не были единичными. В ряде мест восставшие солдаты решительно расправлялись с контрреволюционными офицерами⁴. Они устанавливали связь с местными большевиками, братались с советскими партизанами⁵.

¹ В. И. Ленин, т. 35, стр. 309.

² Я. С. Дрaбкин. «Ленин и Ноябрьская революция в Германии», в сборнике статей и материалов—Ноябрьская революция в Германии, изд. АН СССР, 1960, стр. 26.

³ См. «Кавказская правда», 17 ноября 1918, Архив Грузинского филиала ИМЛ при ЦК КПСС.

⁴ История гражданской войны в СССР, т. 3, изд. 1958, стр. 480.

⁵ Там же, стр. 460—480.

Видя, что нет никакой «...возможности помешать созданию Советов солдатских депутатов, германское командование и офицеры принимали все меры к тому, чтобы в солдатские советы попали «надежные элементы»¹.

Здесь, как и в самой Германии, на помощь реакционному офицерству приходили шейдемановцы.

Поэтому неудивительно, что собравшийся в середине ноября 1918 года в г. Ковно Совет солдатских депутатов восточной группы оккупационных войск Германии состоял в большинстве своем из послушных командованию лиц. Среди них было много офицеров².

Значительны были отклики на события Ноябрьской революции в Закавказье, в частности в Грузии. В то время народы Грузии, Азербайджана и Армении переживали один из мрачных периодов своей истории.

«Закавказье, как и ряд других окраин бывшей Российской империи, оказалось в руках внутренней контрреволюции и империалистических интервентов. Контрреволюционные партии Закавказья — меньшевики, дашнаки и мусаватисты, оторвали, при поддержке сперва германо-турецких, а затем англо-американских империалистов, Закавказье от Советской России, создали так называемую «Закавказскую республику».

Но эта «республика» просуществовала недолго, всего 35 дней. Под давлением германо-турецких империалистов, раздираемая внутренними противоречиями, борьбой между националистическими партиями Закавказья, федерация распалась на изолированные друг от друга буржуазные республики — Грузию, Армению и Азербайджан³.

Грузинские меньшевики, опиравшиеся на штыки кайзеровских войск, ничего не предпринимали для улучшения материального и политического положения трудящихся масс. Наоборот, с их приходом к власти положение рабочих и крестьян еще более ухудшилось.

Важнейшие предприятия промышленности были переданы для эксплуатации немецким капиталистам. В то время, как в стране ощущалась нехватка всего, многие продукты и товары вывозились за границу⁴.

Не в лучшем положении находились трудящиеся массы Азербайджана и Армении.

«Под напором оккупантов и внутренней контрреволюции Советская власть в Баку 31 июля 1918 г. временно пала, а ее руководители — славные 26 комиссаров — Шаумян, Азизбеков, Джапаридзе, Фиолетов, Везиров и другие были зверски убиты английскими интервентами и их наймитами»⁵.

Трудящиеся Азербайджана вели мужественную борьбу против внешних и внутренних врагов под руководством большевиков⁶.

¹ История гражданской войны в СССР, т. 3, стр. 464.

² См. «Борьба», 17. XI—1918. Архив библиотеки Тбил. университета.

³ См. Очерки по истории Коммунистической партии Грузии, Тбилиси, 1957, стр. 328.

⁴ Там же.

⁵ Великий Октябрь и борьба за Советскую власть в Азербайджане. Изд. АН Аз. ССР, 1958, Баку, стр. 57.

⁶ Там же, стр. 43—68.

საქართველოს
ხალხთა რევოლუციური
ბრძოლის მემორიალი

В Армении бедственное положение трудящихся усугублялось режимом террора, установленным турецкими интервентами. Они организовывали массовые расстрелы лиц армянской национальности, не щадя ни стариков, ни детей¹.

В этих условиях сокрушительный удар, нанесенный германским пролетариатом по империализму в ноябре 1918 г., прозвучал для борющихся за свою национальную и политическую свободу народов Закавказья, как мощный призыв к решительным действиям против своих поработителей.

Ноябрьская революция в Германии усилила прилив революционной энергии, укрепила уверенность в победе Советской власти во всем Закавказье. Большевики Грузии, Азербайджана, Армении призывали трудящиеся массы к единому фронту с пролетариатом Германии против международного империализма и капитализма.

Один из боевых отрядов РКП(б)—большевики Закавказья и возглавляемые ими трудящиеся массы, воспитанные в духе пролетарского интернационализма, верные традиционной дружбе русской и немецкой социал-демократии, сложившейся на рубеже XX века, всегда были в курсе дел борьбы пролетариата Германии. Им было известно о борьбе группы «Интернационал» в Германии против империализма в годы войны и о том, как из этой группы интернационалистов сложился «Союз Спартака» во главе с выдающимися деятелями международного пролетариата — Карлом Либкнехтом, Розой Люксембург, Кларой Цеткин, Францем Мерингом, Вильгельмом Пик и другими. Под их руководством «Союз Спартака» вел бесстрашную борьбу за дело пролетариата.

Влиянию мужественной деятельности этих великих сынов и дочерей германского народа следует приписать тот факт, что еще задолго до Ноябрьской революции в Германии образовавшиеся в Грузии объединения молодых социалистов-интернационалистов приняли название «Спартак»².

По свидетельству старых большевиков, на учредительном собрании организации молодых социалистов-интернационалистов Грузии в сентябре 1917 г. сторонники принятия названия «Спартак» приводили в пример самоотверженную революционную деятельность Карла Либкнехта и его соратников — немецких «спартаковцев», давая высокую оценку их борьбе против войны, против империализма, против капитала³.

В первом же своем манифесте грузинская организация «Спартак» заявила:

«Организация молодых социалистов-интернационалистов — «Спартак» обращается к вам, ко всем тем, кому дороги интересы и будущее пролетариата, кто заинтересован в освобождении человека от ига рабства и угнетения, кому еще не вскружил голову шовинистический угар, кто не загрязнил великие принципы боевого социализма патриотическим хламом, — организация «Спартак» обращается к вам, ко всем молодым

¹ Г. Б. Гарибджанян, Коммунистические организации Армении в борьбе за Советскую власть. Гос. изд. Ереван, 1957, стр. 151—164.

² О деятельности организации «Спартак» в Грузии. См. Гр. Жвания «Комсомол Грузии — помощник партии в борьбе за установление и упрочение Советской власти». Изд. ЦК КП Грузии, 1957, г. Тбилиси.

³ Архив Груз. филиала ИМЛ при ЦК КПСС, фонд 94, д. 12.

борцам за будущее, призывая вас создать местные и объединенные организации, слиться с великой семьей третьего Интернационала и всегда и всюду горячо поддерживать революционное движение интернационального пролетариата»¹.

Под руководством большевиков «спартаковцы» Грузии развернули кипучую революционную деятельность. Они распространяли листовки и прокламации, устраивали лекции и доклады, привлекали в свои ряды все новые отряды трудящейся молодежи.

К концу 1918 и в начале 1919 года «Спартаковские организации» работали в большинстве районов Грузии.

«Повсюду в Грузии, — говорится в «Очерках истории КП Грузии», — возникали организации союза молодых социалистов-интернационалистов, получившего название «Спартак» и работавшего под руководством большевистской организации Грузии»².

Кутаисский комитет «Спартак» в конце 1918 г. наладил выпуск своего журнала «Третий интернационал», превращенный впоследствии в газету, сыгравшую важную роль в дальнейшем расширении и укреплении «спартаковских» организаций в Западной Грузии.

Следует отметить, что «спартаковские» организации молодых социалистов-интернационалистов возникли позже и в Армении.

Созданием организации «Спартак» на Кавказе руководили, а затем направляли ее выдающиеся революционеры-большевики: Серго Орджоникидзе, Миха Цхакая и Анастас Микоян.

Душой организации был один из основателей Коммунистического Союза молодежи Грузии Борис Дзnelадзе. Позже организация молодых социалистов-интернационалистов «Спартак» стала основой Комсомола Грузии.

Еще в дни прихода к власти правительства Макса Баденского, предвидя неизбежность революционного взрыва в Германии, Кавказский краевой и Тифлиссский комитеты РКП(б) 8 октября 1918 года приняли обращение к рабочим и крестьянам Закавказья об укреплении пролетарского интернационализма и усилении борьбы против классовых врагов.

«Геройство и энтузиазм русского революционного народа, — говорилось в Обращении, — мощная энергия и воля великих сынов русского рабочего класса, хотя медленно, но неотступно разносили искры гражданского пожара по всему миру. Пробудилось классовое сознание пролетариата всего мира, затуманенное и залетаргированное проповедью трусливых глашатаев гражданского мира...

Готовится к восстанию германский пролетариат. Защитники германского империализма и монархизма, чтобы предотвратить восстание, преподнесли немецкому народу парламентско-коалиционное правительство, наподобие правительства Керенского, надеясь окончательно подкупить немецкого Чхеидзе — Шейдемана и его единомышленников»³.

¹ См. «Кавказская правда», 17, XI—1917.

² См. Очерки истории КП Грузии, стр. 333—334.

³ См. Борьба за победу Советской власти в Грузии. Документы и материалы 1917—1921 гг. АН ГССР, Груз. филиал ИМА при ЦК КПСС, Арх. упр. ГССР, Тбилиси, 1958, стр. 334.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ՍՈՑԻԱԼԴԵՄՈՔՐԱՏ

После начала революции в Германии «Кавказская правда», приводя выдержки из этого обращения, писала:

«Вы, рабочие и крестьяне Закавказья, поднимайтесь и присоединяйтесь ко всемирной революционной армии! Не складывайте оружия! Будьте в состоянии постоянного восстания и готовьтесь ко всеобщему напору на своих общих врагов! Готовьтесь снести их с лица земли и ударить в тыл международному империализму, чтобы сделаться достойными членами семьи героев международного социализма»¹.

Большевики Грузии, несмотря на тяжелые условия подполья, все же находили средства осведомлять трудящихся об истинном ходе ноябрьских событий в Германии. Рабочие, и особенно революционная молодежь, собирались группами и обсуждали перспективы германской революции. Они неизменно приходили к выводу, что «германский империализм обречен на смерть, а германский пролетариат должен совершить революцию»², что поставит в трудное положение меньшевистское правительство в Грузии.

Меньшевики и их приспешники действительно были в смятении. Орган меньшевиков газета «Социал-демократ» с плохо скрываемым огорчением писала, что, видимо, германским войскам придется покинуть Грузию³.

Меньшевистское правительство боялось остаться лицом к лицу с рабочими и крестьянами после ухода своих защитников — кайзеровских войск.

Все меньшевистские газеты и газеты других враждебных пролетариату течений опубликовали скудные сообщения о начале германской революции, взятые в большинстве своем из проимпериалистических источников, из стран Антанты, относящихся враждебно к борьбе немецкого народа против империализма⁴. Только большевики, встретившие революцию в Германии с радостью, сообщали о ней не искаженные, а соответствующие истинному положению дел сведения.

«Германская революция одержала крупнейшие победы, — писала «Кавказская правда», — пал кайзер Вильгельм, пало буржуазно-шейдемановское правительство... В процессе массовой революционной борьбы Германия покрылась многочисленными Советами рабочих и солдатских депутатов, которые и берут власть в свои руки. Флот и армия тоже присоединились к революции и образовали свои Советы»⁵.

В середине ноября среди трудящихся Армении распространилась листовка следующего содержания:

«Несмотря на колоссальные усилия капиталистических государств... пожар мировой революции охватил великие государства Западной Европы. В Германии... уже реет революционное Красное знамя, созданы Советы из представителей рабочих, солдат и крестьян... И вот в такой решающий исторический момент священным долгом каждого армянского

¹ См. «Кавказская правда», 24. XI—1918.

² Там же, 10. XI—1918.

³ См. «Социал-демократ», 16. XI—1918. Архив библиотеки Тбил. гос. университета.

⁴ См. «Социал-демократ», «Шрома», «Борьба», «Тависублебис гза», «Эртоба», «Сакартвело» за ноябрь, декабрь 1918 г. Архив библиотеки Тбил. гос. университета.

⁵ См. «Кавказская правда», 17. XI—1918.

рабочего, солдата и крестьянина должно явиться беззаветное служение революции»¹.

Приход к власти правых социал-демократов после свержения кайзера, тяжелые условия мира, навязанные Германии Антантой, оживление контрреволюции и другие трудности, вставшие перед немецким пролетариатом на пути перехода к социалистической революции, глубоко волновали революционных трудящихся Грузии и всего Закавказья. Они были полны решимости, как и все рабочие и крестьяне Советской республики, прийти на помощь немецким трудящимся.

«Революция Германии находится в смертельной опасности и может рассчитывать только на помощь Советской России... и пролетариата других стран», — писала «Кавказская правда»².

Особое беспокойство внушало большевикам Закавказья то обстоятельство, что шейдемановцам удалось пробраться в руководство революционным движением. Большевики хорошо знали, что «имя Шейдемана слишком тесно было связано с именами германских милитаристов»³ и, безусловно, он и его последователи не стали бы призывать пролетариат к захвату власти.

Становилось все более ясным, что путь подлинного освобождения от милитаристов и империализма, от господства юнкеров и капиталистов, путь к светлому будущему трудовой Германии лежал только через социалистическую революцию и установление диктатуры пролетариата. Но повести Германию по этому пути было «суждено не Эберту и Гаазе, а германским коммунистам с Либкнехтом во главе»⁴.

Из собственного революционного опыта революционные рабочие и большевики Закавказья ясно видели, что Эберт—Шейдеман—Гаазе и К^о — это те же меньшевики, услужливые лакеи буржуазии, только в немецкой разновидности. Поэтому они были всецело на стороне истинных революционеров, выразителей дум и чаяний пролетариата — мужественных «спартаковцев».

В условиях меньшевистского реакционного режима большевики не имели возможности распространять свои издания в Грузии в массовом порядке. Однако позиция меньшевистских и прочих антинародных контрреволюционных партий и течений в освещении хода Ноябрьской революции в Германии во многом способствовала уяснению трудящимися массами всех особенностей и условий борьбы немецкого пролетариата.

Когда стало известно, что Совет рабочих и солдатских депутатов Берлина образовал правительство из социал-предателей и высказался за созыв учредительного собрания, контрреволюционные элементы в Грузии вздохнули с облегчением.

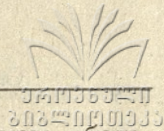
Все легальные газеты, включая и печать социал-революционеров и самых крайних реакционных националистов, в один голос отмечали, что «первоначальные сведения из Москвы» о ходе революции в Германии

¹ См. Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти в Армении. Изд. филиала ИМЛ при ЦК КПСС, АН и Архив, отд. МВД Арм. ССР, стр. 252.

² См. «Кавказская правда», 17. XI—1918.

³ Там же.

⁴ Там же.

не оправдались и опасения, что Советы в Германии будут иметь «большевистское содержание» — лишены всякого основания.

Так, орган Закавказской социал-демократической организации меньшевиков «Эртоба» («Единство») в редакционной статье 12 ноября 1918 года писал:

«Не думается, чтобы в Германии большевики победили. Если группа Ледебура—Гаазе захватит бразды правления государством, то нет сомнения, что они придадут революции стройную, организованную направленность»¹.

Рабочему классу не трудно было понять, что означали в меньшевистском понимании «стройность и организованность» революции.

Другая меньшевистская газета «Социал-демократ» позже отмечала: «Революция в Германии протекает в таком направлении, какое избрал себе первый рабочий Совет Петрограда (т. е. меньшевистский совет—Г. П.). Там руководствуются такой тактикой, которую осуществляли Церетели и Чхеидзе. Но в то же время вождями германской революции полностью учтены ошибки русских товарищей (конечно, меньшевистских—Г. П.)»².

Таким образом, рабочие Грузии видели, что «грузинские меньшевики: Жордания, Церетели, Чхеидзе и другие, которые еще вчера, стоя на коленях, унижались перед агентами германского империализма фон Крессом и Цугмейером»³, теперь выступали в роли восхвалителей политики правых социал-демократов — предателей немецкого народа. Для революционных рабочих Грузии в этом не было ничего нового. Немецкие правые социал-демократы и меньшевики были одного поля ягодами.

После получения первых сведений о начале Ноябрьской революции, солдаты немецких войск в Грузии сразу же избрали своих представителей, которые от имени солдат предъявили главе германской делегации в Грузии генералу фон Крессу требование о немедленной отправке всего гарнизона на родину⁴.

Один из старых участников революционного движения г. Тбилиси т. Рабинович в своих воспоминаниях говорил:

«Очень скоро... германские солдаты стали устраивать большевистские митинги. Эти революционные митинги были отголоском... германской революции, которая тогда началась»⁵.

Боясь волнений среди солдат, фон Кресс дал указание создать солдатские советы из доверенных лиц.

14 ноября 1918 года образовался Совет солдатских депутатов гарнизона немецких войск в Грузии. Председателем Совета был избран социал-демократ Леберих.

О характере политической платформы этого Совета свидетельствует следующий факт: 15 ноября 1918 г. заседание Совета германских солдат посетили меньшевистские делегаты Тифлисского Совета рабочих депу-

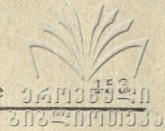
¹ См. «Эртоба», 12. XI—1918. Архив библиотеки ТГУ.

² См. «Социал-демократ», 22. XI—1918.

³ См. «Кавказская правда», 24. XI—1918.

⁴ См. «Сакартвело», 14. XI—1918. Архив библиотеки ТГУ.

⁵ Архив Груз. филнала ИМЛ при ЦК КПСС, фонд. № 94, д. 12.

татов, которые передали заседанию приветственный адрес. В зачитанном тут же адресе, в частности, говорилось:

«Германский пролетариат, который всегда возглавлял мировой пролетариат, теперь занял снова почетное место. Высокая культура, присутствующая германскому пролетариату, избавит германскую революцию от развиглания по тому пути, по которому пошли большевики в России»¹.

В ответной речи председатель солдатского Совета Леберих заявил, что «Совет германских солдат полностью сочувствует той политической линии, которую изложил представитель местного Совета рабочих»².

Грузинская меньшевистская газета «Социал-демократ» предоставила свои страницы Эберту³.

В своей статье о германской революции Эберт более откровенно, чем у себя на родине, излагал планы германских социал-предателей по удушению движения немецкого пролетариата. Он обрушивался на русских большевиков и Советскую республику, ни одним словом не обмолвившись при этом о ликвидации капиталистических отношений в Германии и освобождении рабочего класса. Мы, — писал он, — за мир и хлеб, но не в большевистском понимании. Хлеба и мира можно добиться только путем «упорядочения» экономики, т. е. оставив нетронутыми старые экономические отношения.

Трудящиеся Грузии, как и всего Закавказья, прекрасно понимали, что это не голос немецкого пролетариата, что у германского народа есть силы, которые должны повести революцию по другому пути.

В ноябре 1918 г. конференция закавказских организаций РКП(б) в своей резолюции отмечала, что социал-патриотические изменники на Западе пытаются пресечь надвигающуюся социалистическую революцию, «но трудовой революционный класс..., имея перед собой живой пример социалистической власти, уже выдвинул лозунги социалистического общества, Советской власти, рабочей диктатуры»⁴.

Сообщения о революционных событиях в Германии не сходили со страниц газет Тифлиса и других городов Грузии. Все слои общественности проявляли к ним большой интерес.

Германской революции было посвящено специальное заседание Тифлисского Совета рабочих⁵: 16 ноября 1918 г. на заседание пришли, помимо делегатов, сотни людей, так что помещение не смогло вместить всех желающих. Бурей оваций и возгласами «ура» были встречены представители Совета немецких солдат. На заседании с приветствиями выступили многие ораторы, но не все записавшиеся для выступления успели высказаться, поэтому президиум Совета решил провести новое заседание с той же повесткой дня.

Это заседание состоялось 20.XI—1918 г. Туда прибыли даже меньшевистские лидеры Жордания и Церетели, видимо, с целью придать ра-

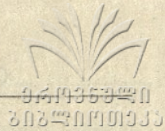
¹ См. «Сакартвелос республика», 17. XI—1918. Архив библиотеки ТГУ.

² Там же.

³ См. «Социал-демократ», 27. XI—1918.

⁴ См. Великая Октябрьская социалистическая революция и победа Советской власти в Армении, Изд. ИМЛ ЦК КП Армении, стр. 252.

⁵ См. «Борьба», 17. XI—1918.

боте собрания желаемое для них направление. На заседании совета держали речь и они.

Характерно, что в выступлениях меньшевистских ораторов на обоих заседаниях Совета рабочих чувствовалась их боязнь, что революция в Германии может перерасти в социалистическую.

Это объясняется сведениями об успехах «спартаковцев» в Германии.

Общий смысл выступлений меньшевистских деятелей на заседании выразила их газета «Эртоба» в редакционной статье под заголовком «Опасность большевизма в Германии»¹. В ней, между прочим, говорится:

«Величайшей проблемой германской революции является вопрос — сможет ли большевистский дух укрепиться в трудящихся массах Германии. К сожалению, первоначальные сведения о единстве социалистических направлений, в том числе направления Либкнехта, не оправдались. Объединились только последователи Шейдемана-Гаазе, Ледебура-Каутского. Либкнехт и его группа «Спартак» пока что в оппозиции и, как видно, разделяет ту политическую линию, которой в России придерживались большевики. Правда, группа «Спартак» пока что располагает незначительным влиянием среди рабочих, но большевизм все же угрожает германской революции. Ибо победившая империалистическая коалиция может создать такую обстановку для Германии, которая даст толчок расширению большевистских настроений у трудящихся»².

Так предатели грузинского народа саморазоблачились перед трудящимися массами, ведя речь о германской революции. Да и приветствие меньшевиков в адрес германской революции было фарисейским: на деле они глубоко сожалели, что она совершилась.

Лишнее подтверждение этому тот факт, что не успела Грузия, освобожденная Германской революцией от оккупации, вздохнуть, как ее меньшевистские правители пригласили новых империалистических оккупантов — на этот раз в английских мундирах.

Как только меньшевики учуяли гибель германского империализма, они «сейчас же изменили ориентацию и послали Чхеидзе в Париж»³, чтобы заручиться покровительством великих держав Антанты. Иначе им было бы трудно удержаться у власти.

Их политика лишний раз доказывала ту истину, что социал-предатели, к какой бы нации или стране они ни принадлежали, всегда находят общий язык с империалистами.

В связи с этим небезынтересно вспомнить, как глава германской делегации в Грузии генерал фон Кресс представлял Жордания, Рамишвили, Чхеидзе и других меньшевистских главарей к награждению кайзеровскими орденами. 8 сентября 1918 года фон Кресс докладывал рейхсканцлеру:

«Ваше превосходительство! Имею честь представить следующее предложение: в связи с предстоящим официальным признанием Грузинского государства было бы желательно подарить руководящим личностям Грузии немецкие ордена. Мне небезызвестно, что заслуги этих господ

¹ «Эртоба», 23-XI—1918.

² Там же, 22-XI—1918.

³ См. Архив Груз. филиала ИМЛ при ЦК КПСС, фонд № 14, д. № 12.

в деле внутренней консолидации и постройки молодого государства не могут еще претендовать на особенно высокое признание. Но тот факт, что правительство Грузии стремилось к тесным отношениям с Германией и что мы приняли протянутую нам руку, по моему, именно обязывает нас в подходящий момент, даже с чисто внешней стороны, поддерживать особые отношения между этими двумя странами» (См. «Правда», I.XII—1933 г.).

Излишне говорить, что подобная оценка видного представителя германского империализма, данная деятельности грузинских меньшевиков, более чем достаточно вскрывает их подлинное антинародное лицо.

Трудящиеся Грузии, как и все народы Закавказья, и после ухода немецких войск, вынуждены были продолжать борьбу за свое освобождение.

Меньшевики, дашнаки, мусаватисты предали свои народы в руки международных хищников, теперь уже другого лагеря. От них они ожидали разрешения своих национальных задач и это «в то время, как Закавказье представляло собой объект империалистических вожделений»¹.

Приближались решающие дни в борьбе трудящихся всего Закавказья, прилагавших все усилия к победе над внутренними и внешними врагами. Большевики Грузии, как и всего Закавказья, рассматривали свою борьбу как часть единого фронта международного пролетариата против капитализма. Поэтому борьба пролетариата Германии продолжала находиться в центре их внимания. Успехи и неудачи трудящихся Германии в революции глубоко волновали всех передовых рабочих, крестьян и интеллигенцию Закавказья.

Грузинские коммунисты в своей повседневной работе устно и в печати разъясняли массам суть событий, происходящих в Германии.

Разоблачая предательскую политику меньшевиков и других националистических и иных мелкобуржуазных партий, они неизменно указывали на родство этих партий с социал-предателями в Германии. На конкретных фактах изменнической политики правых социал-демократов Германии они разъясняли трудящимся, что оппортунисты только на словах выступают за освобождение пролетариата, за социалистическую революцию, на деле же они проводники политики буржуазии, политики международного империализма.

В ответ на злодейское умерщвление вождей немецкого пролетариата Карла Либкнехта и Розы Люксембург, в рабочих районах Баку, Тифлиса и других местах, несмотря на запрет полицейских властей, прошли митинги и собрания.

Выступавшие на этих собраниях большевистские ораторы рассказывали «о деятельности вождей немецкого рабочего класса, об их роли в международном пролетарском движении, о революции в Германии и о той роли, которую сыграли немецкие социал-предатели от Шейдемана до Каутского, и которая привела к безвременной гибели Розы и Карла»².

В своих резолюциях участники собраний призывали «пролетариев заклеить позором и проклятием немецких с.-д. и всех соглашателей. Продолжать столь дорогую для Карла Либкнехта и Розы Люксембург

¹ См. Газ. «Волна», 26. VI—1919. Архив ТГУ.

² См. там же.

пролетарско-классовую борьбу против вековых поработителей рабочего класса»¹.

Орган Центрального Комитета Коммунистического Союза рабоче-крестьянской молодежи Грузии «Молодой пролетарий» через некоторое время писал, что трудящиеся всех стран будут с вечной благодарностью вспоминать «тех многих героев, которые за свою верность и преданность социалистическому Интернационалу заплатили тюрьмой, каторгой и даже своей жизнью. Незабвенные имена Карла Либкнехта и многих сотен других товарищей, погибших от злодейских пуль... будут запечатлены навеки в сердцах миллионов рабочих»².

Успехи контрреволюции в Германии радовали только меньшевиков и их собратьев во всем Закавказье. Передовые же рабочие, крестьяне и интеллигенция были огорчены этим, но выражали глубокую уверенность в том, что рано или поздно немецкий пролетариат найдет в себе силы для окончательной победы над своими врагами.

Большевики призывали трудящихся Закавказья не складывать ни на минуту оружия, они указывали, что для достижения экономической и политической свободы «предстоит тяжелая, упорная борьба, но руководителями этой борьбы будут не те официально-патриотические партии, которые ныне стоят посередине между лагерями империализма и социалистической революции»³; подобно правым оппортунистам в Германии, а истинно революционная, ленинская партия пролетариата.

Кафедра новой истории

(Поступило в редакцию 20. 5. 1961 г.).

¹ См. газ. «Волна», 26. VI—1919. Архив ТГУ.

² «Молодой пролетарий», 14. VI—1919.

³ «Волна», 26. VI—1919.

ი. ხუციშვილი

**ეხვანი ვეიფენაუმის პირადი არქივის მასალა, როგორც წყარო
1905 წლის რევოლუციური მოძრაობის ისტორიისათვის
საქართველოში**

ცნობილია, რომ 1905—1907 წლების რევოლუციამ საქართველოში ფართო გაქანებას მიაღწია. 1905 — 1907 წლების რევოლუცია საქართველოში წარმოადგენდა რუსეთის პირველი სახალხო რევოლუციის შემადგენელსა და განუყოფელ ნაწილს. სახალხო რევოლუციის მამოძრავებელი ძალები იყვნენ რუსეთისა და ეროვნული მხარეების რევოლუციური მუშათა კლასი და მრავალმილიონიანი გლეხობა. რევოლუციის ხელმძღვანელსა და წარმართველ ძალას წარმოადგენდა დიდი ლენინის მიერ შექმნილი ბოლშევიკების, კომუნისტების პარტია და ადგილებზე არსებული პარტიული ორგანიზაციები.

რევოლუციის პირველი დღეებიდანვე საქართველოს რევოლუციურმა მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო. საქართველოს ეროვნული მუშათა კლასის ხელმძღვანელობით, ბოლშევიკური ორგანიზაციების მეთაურობით, საერთო-სახალხო მოძრაობაში ჩაება საქართველოს მშრომელი გლეხობა. განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო გლეხთა რევოლუციურმა მოძრაობამ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს რიგ მაშინდელ მაზრაში და კერძოდ, ოზურგეთისა და გორის მაზრებში. დასახელებულ მაზრებში გლეხთა გამოსვლები თავიდანვე ატარებდნენ მეტად მძაფრ ხასიათს. ამ გარემოებამ მიიპყრო თვითმპყრობელობის სამხარეო ადმინისტრაციის ყურადღება. შეშინებულმა ადმინისტრაციამ დასახა მთელი რიგი ღონისძიებანი აზვირთებულ გლეხთა რევოლუციური გამოსვლების აღსაკვეთად.

1905 წლის 18 თებერვალს ოზურგეთის მაზრასა და ბათუმის ოლქის კონტრიშის უბანში გამოცხადდა სამხედრო წესები. „წესრიგის აღდგენა“ დავალა რიონის ე. წ. საექსპედიციო რაზმის უფროსს გენერალ ალიხანოვ-ავარსკის. ოზურგეთის მაზრას საშინელი რისხვა დაატყდა თავზე, რამაც გამოიწვია საქართველოსა და ამიერკავკასიის რევოლუციური მასებისა და მოწინავე ქართველი საზოგადოებრიობის მძლავრი პროტესტი. ამ პროტესტმა აიძულა ხელისუფლება მიემართა მანევრისათვის. გადაწყდა ოზურგეთის მაზრაში გაეგზავნათ კავკასიის მთავარმართებლის საბჭოს წევრი სულთან-კრიმ-გირეი ვითომდა ხალხის საჭიროებათა გამოსარკვევად.

სულთან-კრიმ-გირეი თბილისიდან გაემგზავრა 17 თებერვალს და მისი მახრაში დაჰყო მარტის თვის პირველ რიცხვებამდე. გურიაში ყოფნის დროს მან შემოიარა ოზურგეთის მაზრის 12 სოფლის საზოგადოება არსებული 25 საზოგადოებიდან. მრავალრიცხოვან კრებებზე გურული გლეხობის წარმომადგენლებმა მთავრობის კომისიას ყველგან რევოლუციური შინაარსის მოთხოვნები წაუყენეს, გამომდინარენი რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის პროგრამა-მინიმუმიდან. ოზურგეთის მაზრაში შემდგარ გლეხთა კრებების შესახებ ვრცელი კორესპონდენციები დაიბეჭდა ბოლშევიკური პარტიის ცენტრალურ ორგანოში „ვეპრიოდში“, ფ. მახარაძის რედაქტორობით გამოსულ „მოგზაურში“, გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ და სხვ. ამგვარად, გურიის გლეხობის მიერ წამოყენებულმა მოთხოვნებმა საყოველთაო ყურადღება მიიბჟრო და ისინი ყველგან შეიქმნენ მსჯელობის საგნად და მისაბამ მაგალითად.

ასეთი რამ არ ითქმის ვეგენი ვეიდენბაუმის მეთაურობით შექმნილი კომისიის შესახებ, რომელიც სამხარეო ადმინისტრაციამ მიავლინა 1905 წლის მარტის დასაწყისში გორისა და დუშეთის მაზრებში. ვეიდენბაუმის კომისიის ამოცანები ისეთივე ხასიათისანი იყვნენ, როგორიც სულთან-კრიმ-გირეის კომისიის ამოცანები. ვეიდენბაუმის კომისიის მოღვაწეობა კი ჩვენს ლიტერატურაში ნაკლებადაა გაშუქებული. მისი გაშუქება კი ნაკლებ ინტერესს როდი წარმოადგენს რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით.

ვინ იყო ევგ. ვეიდენბაუმი?

ევგენი გუსტავის ძე ვეიდენბაუმი (9. XI. 1845 წ. — 15. I. 1918) იყო კავკასიის სამხარეო ადმინისტრაციის თვალსაჩინო მოხელე. 1887 წელს ის განსაკუთრებულ დავალებათა ჩინოვნიკია სოხუმის ოლქში, 1881 წ. მსახურობდა კავკასიის სამხედრო-სახალხო სამმართველოში, 1890 წ. იყო კავკასიის სამხედრო-სახალხო სამმართველოს წოდებრივ-სამიწათმოქმედო კომისიის თავმჯდომარე, 1897 წლიდან კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის წევრია, ხოლო 1904 წლიდან — არქეოგრაფიული კომისიის თავმჯდომარე; 1906 წლიდან კავკასიის მეფისნაცვლის საბჭოს წევრია.

ევგ. ვეიდენბაუმი ვარდაიცივალა ქალაქ თბილისში და დასაფლავებულია ლუტერანთა სასაფლაოზე — კუკიაზე.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში დღემდე დაცულია ევგ. ვეიდენბაუმის პირადი არქივის მასალები (იხილე ფონდი № 3). ფონდი შეიცავს რამდენიმე საქმეს, რომელთაგან შინაარსობლივად ყველაზე მდიდარია საქმე № 563, სახელწოდებით „მასალები 1905 წლის რევოლუციის შესახებ გორის მაზრაში“. საქმეში სულ 51 ფურცელია.

დასახელებულ საქმეში გვხვდება გორის მაზრის ადმინისტრაციული ორგანოების წარმომადგენელთა ბატაკების პირები მაზრის სხვადასხვა რაიონში შემდგარი გლეხთა კრებებისა და გამოსვლების შესახებ, მაზრის სოფლების გლეხთა საჩივრები, განცხადებანი, თხოვნები. სოფლის საზოგადოებათა მიერ წარდგენილი მოთხოვნები, გამოძიების ოქმი და მოპრიგებელი შუამავლის კ. ამირაჯიბის მოხსენებითი ბარათი.

ადმინისტრაციული ორგანოების პატაკებში ლაპარაკია გორის რაიონებში არსებულ მღვლეთებთან შესახებ, ადგილებზე შემდგარ გლეხთა რევოლუციური მსვლელობათა შესახებ და სხვ.

გლეხთა საჩივრებში, განცხადებებსა და თხოვნებში ნათლად ჩანს გორის მაზრის გლეხობის ძალზე შევიწროებული და აუტანელი ეკონომიური, სოციალური და უფლებრივი მდგომარეობა.

გლეხთა კრებებზე გამოქმულებული მოთხოვნები არსებითად რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის მიერ შემუშავებული მოთხოვნების ზეგავლენითაა ჩამოყალიბებული. აღნიშნული გარემოება მეტყველებს რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის, ბოლშევიკების პროგრამული მოთხოვნების პოპულარობაზე გორის მაზრის მშრომელი გლეხობის მასებში.

ქართულ გლეხთა მოთხოვნებში გვხვდება ერთი ისეთი შინაარსის მოთხოვნა, რაც მაშინდელი საქართველოს სხვა მაზრების გლეხების 1905 წლის მოთხოვნებში დღემდე არსად არ შეგვხვდებოდა. ეს გახლავთ გორის მაზრის კავთისხევისა და ნიჩბისის საზოგადოებათა გლეხების 1905 წლის 10 მარტის მოთხოვნა თბილისში სახელმწიფო (ხაზინის) ხარჯზე უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ¹.

ამგვარი შინაარსის მეტად მნიშვნელოვანი მოთხოვნის წამოყენება დასდებს გორის მაზრის რევოლუციური გლეხობის შეგნების საკმაოდ მაღალ დონესა და უნივერსიტეტის დაარსებისათვის ბრძოლაზე, რისთვისაც მას უნდა მიეზღოს ჩვენი ქვეყნის მშრომელი ხალხის დამსახურებული პატივისცემა და მადლობა.

გამოძიების ოქმში გორის მაზრის უფროსის უფროსი თანაშემწე მელიქოვი ეხება სოფელ ვაყაში ბინადარ თავად ლუკა როსტომის ძე ბეგთაბეგოვის სახლ-კარზე თავდასხმის ამბავს. აქვე ლაპარაკია ვაყაში, გომში, მოხისსა და სხვა სოფლებში შემდგარ გლეხთა კრებებზე. ოქმში აღნიშნულია, რომ გლეხურ მოსახლეობაში პოპულარობით სარგებლობდნენ რევოლუციური შინაარსის ისეთი საბრძოლო ლოზუნგები, როგორიცაა, „ძირს თვითმპყრობელობა, ძირს იმპერატორი ნიკოლოზ II“, „გაუმარჯოს თანასწორობას“ და სხვა.

მომრიგებელ შუამავლის კ. ამირაჯიბის მოხსენებით ბარათში, რომელიც დაწერილია 1905 წლის 14 მარტს, ლაპარაკია სურამის უბნის ოქონის სოფლის საზოგადოების ტერიტორიაზე 13 მარტს შემდგარ ხალხმრავალ კრებებზე. ბარათის დამწერი თვითონ უშუალო მოწმეა გლეხების მძლავრი მღვლეთებისა, დემონსტრაციული მსვლელობისა წითელი დროშით და სხვ. კ. ამირაჯიბი დასძენს, რომ აღელვებული გლეხები ემუქრებოდნენ მთავრობის „კომისიას“ და

¹ იხილეთ საბუთები 5,9 და აგრეთვე ი. გ. ხუციშვილის სტატია „რევოლუციური მოძრაობის განვითარება საქართველოში 1905 წლის გაზაფხულსა და ზაფხულში“, საიუბილეო კრებულში „1905—1907 წლების რევოლუცია საქართველოში“, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1955 წ., გვ. 186.

იგი გადაურჩა მათ ხელყოფას იმით, რომ მან უარი თქვა დასახელებულ გლეხების სოფლებში ჩასვლაზე.

როგორც ცნობილია, ევგ. ვეიდენბაუმის კომისიის მისია გორის მაზრაში მარცხით დამთავრდა. გორის მაზრის ბოლშევიკებმა და გორის ორგანიზაციისადმი დასახმარებლად ჩასულმა ბოლშევიკების პროპაგანდისტულმა ჯგუფმა საკმაოდ ფართო მუშაობა გაშალა მასებში რევოლუციური სოციალ-დემოკრატიის პროგრამულ მოთხოვნათა საბაბულარიზაციოდ. გლეხობა უნდობლობის თვალთ შეხვდა კომისიის მოღვაწეობას, მან ზურგი შეაქცია მას და აღარ ცხადდებოდა მის მოწვევაზე.

ევგ. ვეიდენბაუმის კომისიის მარცხი წარმოადგენდა ბოლშევიკების მიერ გორის მაზრის გლეხობაში გაშლილი რევოლუციური აგიტაციის შედეგს. ბოლშევიკები ხალხს განუმარტავდნენ, რომ მას შეუძლია განთავისუფლება ყოველგვარი ჩავგრისაგან მხოლოდ რევოლუციური ბრძოლის საშუალებით და თვითმპყრობელობის დამხობით და არა მთავრობის თვალთმაქცია კომისიისადმი ნდობით.

გორის მაზრის მუშებსა და გლეხებს სჯეროდათ ბოლშევიკების საბრძოლო ღონისძიებები და აკი ამიტომაც, რევოლუციის წლების მანძილზე, მთელი რუსეთის, ამიერკავკასიისა და საქართველოს მუშებთან და გლეხებთან მხარდამხარ მძლავრ დარტყმებს აყენებდნენ მეფის თვითმპყრობელობას, მემამულე თავად-აზნაურობასა და ბურჟუაზიას.

ყოველივე ზემოაღნიშნული იმაზე ლაპარაკობს, რომ ევგენი ვეიდენბაუმის პირადი არქივის მასალა გარკვეულ წყაროს წარმოადგენს 1905—1907 წლების რევოლუციის ისტორიოგრაფიისათვის. ცხადია, რომ ამ რევოლუციის ისტორიკოსები გვერდს ვერ აუვლიან დასახელებულ მასალას, რომელიც იძლევა საინტერესო ცნობებს გლეხების რევოლუციური მოძრაობის შესახებ.

შრომში მოტანილია ევგენი ვეიდენბაუმის არქივიდან ამოკრეფილი დოკუმენტური მასალა ქართულ და რუსულ ენებზე.

საარქივო საბუთების პირები

1. გორის მაზრის უფროსის უფროსი თანაშემწის 1905 წ. 6 მარტის სრ.

საიდუმლო № 7 პატაკი გორის მაზრის უფროსისადმი¹.

4-го сего марта, я будучи в сел. Квемо-Чала, по делам службы и собирая сведения о настроении крестьян, между прочим выяснил следующее: население селений: Каспи, Чала, Пантиани, осетины и грузины возбуждены против всех помещиков, князей и дворян непомерно взимающих с них налоги за пастьбу скота и баранты, за лес и прочее. По собранным негласно сведениям, жители ближайшими агитаторами возбуждения крестьян называют Георгия Абрамишвили, он же Джандиев, а также крестьян с. Чала Платона Бахуашвили, Алексея Тавшавадзе и Василия Кетошвили. После них пассивными деятелями в деле возбуж-

¹ საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ევგ. ვეიდენბაუმის პირადი არქივის ფონდი № 3, საქმე 563, ფურც. 7.

дения крестьян говорят на учителя местной школы Михаила Карцивадзе (гурийца), Григория Паркадзе (сын священника).

Для успокоения крестьян я, полагал бы, полезным выдворить их или некоторых из них главных агитаторов, как например Георгия Абрамишвили и крестьян из села Чала, хоть на короткое время.

Об этом доношу Вашему Высокоблагородию на благоусмотрение. Старший помощник Меликов.

С подлинным верно: за секретаря (Новицкий).

Секретно.

Настоящую копию имею честь препроводить Его Превосходительству действительному статскому советнику Вейденбауму.

Марта «10» дня 905 г. За Горийского уездного начальника (подпись). За секретаря (подпись).

№ 111/905.

2. ცხინვალის უბნის ბოქაულის 1905 წლის 11 მარტის № 10. პატაკი გორის მაზრის უფროსისადმი

Старшина Корнисского сельского общества рапортом от вчерашнего числа за № 172, доносит, что 7-го сего марта жит. Корнисского общества, собравшись близ сельской канцелярии в селе Цорбиси, заявили ему, что они отказываются платить содержание сельским должностным лицам, драму священникам, галу и других повинностей помещикам.

О вышеизложенном честь имею донести Вашему Высокоблагородию. Подлинный за надлежащей подписью. (Подпись).

С подлинным верно: За секретаря (Новицкий).

Настоящую копию имею честь препроводить Его Превосходительству Действительному статскому советнику г. Вейденбауму на распоряжение.

Марта 14 дня 1905 г.

Горийский уездный Начальник. (подпись).

№ 137.

За секретаря — (подпись).

იგივე საქმე, ფურც. 9.

3. ოქონის მამასახლისის 1905 წლის 10 მარტის ბრძანება თავის თანაშემწისადმი ხუნდის უბანში

ბ რ ძ ა ნ ე ბ ა

ხუნდის უბნის პომოზნიკს

მოგიწერ შენ, რომ ხვალისთვის ადრე წარადგინო შენ თითონ ხაშურში თითო სოფლიდგან სამი ან ოთხი პატივსაცემი კაცები სადაც მათ ელის ნაჩაღნიკი და გუბერნატორის ჩინოვნიკი. თუ ხალხი არ წამოვა შენ მაინცა და მაინც უნდა გამოცხადდ იქ თორემ სასტიკად დაისჯები. 10 მარტს 1905 წ.

ოქონის მამასახლისი (ნიკო ჩიმჩიური).

ბეჭედი დასმულია.

იგივე, საქმე, ფურც. 15.

4. ე. ვეიდენბაუმის ჩანაწერიდან
 ანლორეთის საზოგადოება

(Собралось все селение в Меджврисхеви).

1. Освободить от сбора на приемный покой.
2. Упразднить нынешние сельские общества и возвратиться к прежнему порядку, когда каждое селение имело своего старшину. Это было и дешевле и удобнее для населения. Ныне нельзя найти ни старшину, ни судей в случае надобности в них.
3. Священники требуют драму и кроме того вымогают за отправление треб непомерную плату.
4. Помещики берут слишком много с крестьян: с дыма 25—30 руб., 2-х рабочих, подарки (дзгвени) к новому году и Пасхе задаток.
5. Сельский писарь Чикваидзе состоит одновременно писцом при полиц. приставе, занимается укрывательством и взяточничеством (сделано тут же распоряжение об увольнении его).
6. Кливанци жалуются на претеснение помещика кн. Георгия Эристава.
7. Зваретци жалуются на претеснения Луарсаба Тулаева и азнаура Арчила Цугунашвили.

იგივე საქმე, ფურც. 23, მეორე მხარე.

5. კავთისხევისა და ნიჩბისის საზოგადოებები
 1905 წლის 10 მარტი

- 1) За недостатком земли дать пастбища бесплатно.
- 2) Дать право вывозить лес (не строевой) для домашнего обихода из казенных, помещичьих и церковных дач бесплатно.
- 3) Всякие угодия должны составлять собственность трудящегося люда.
- 4) Распределение земель между крестьянами должно производиться выборными.
- 5) Надельные земли передать в собственность крестьянам и возвратить деньги тем, кто выкупил их.
- 6) За свободные собственные земли помещиков при отдаче в аренду взыскивать не более 1/10 урожая.
- 7) Хизанам отдать занимаемые ими земли в собственность.
- 8) Уничтожить косвенные налоги.
- 9) Освободить от платежа денег на старшин, мираба, стражников, писцов и т. п.; мы сами образуем свою администрацию.
- 10) Весь церковный причт должен содержаться из церковных доходов. Взыскание драмы упразднить.
- 11) Дороги, мосты, каналы и проч. должны строиться и исправляться на счет казны.
- 12) Возвратить обществу сельско-хозяйственный капитал с %/0/0.
- 13) Предоставить сельскому обществу разбирать всякие гражданские и уголовные дела (с этим не все согласились). Правосудие должно отправляться на родном языке.
- 14) Сельские школы содержать на казенный счет, но преподавание в них вести на грузинском языке.

15) В сельских общественных библиотеках разрешить иметь всякие книги.

16) Постоянного войска не нужно, а в случае надобности можно собрать милицию; войну с Японией прекратить, — дисциплине обучать в школах.

17) Предоставить свободу слова, печати, сходок.

18) Отменить паспорта.

19) Не производить обысков в домах.

20) Освободить всех политических преступников.

21) Подати взыскивать только с тех землевладельцев, у которых доход превышает 500 р. в год.

22) Основать в Тифлисе университет на казенный счет.

23) Разъезд «Ахталы» на 249 верст. Зак. желез. дороги преобразовать в станцию с продажей билетов на проезд.

24) Проверить количество земель у каждого владельца и обложение сделать правильным и справедливым.

25) Отменить земский сбор.

26) Разрешить носить оружие всякого рода.

27) Отменить шоссейный сбор.

28) За прогон и провоз скота ничего не взыскивать и не делать обязательным ветеринарный осмотр и получку свидетельств на провоз и продажу.

29) Дать право из 2-х классной школы поступать в средние учебные заведения.

30) Деньги, собранные сборщиками податей на содержание сельских должностных лиц, вернуть обществам.

იგივე საქმე, ფურცლები 27 და 28.

6. სოფელ გარდატენში მცხოვრები გლეხკაცების განცხადება

ჩვენი თხოვნა იმაში მდგომარეობს, რომ ამ უკანასკნელ დროში ძალიან შევწუხდით უმამულობით და ბატონის უსამართლობით. ამ ორმოცი წლის წინათ ნადელი ჰქონდა მოცემული უსტავნოი გრამატიო ჩვიდმეტ კომლს და ეხლა ორმოცდასუთი კომლი ვართ, ასე, რომ სულზე რომ იანგარიშოთ ნახევარ ჩარეჭი არ შეტვდება, ამ ნადელიდანაც მებატონემ რამდენიმე წაგვართვა და თითონ ზვრები გაიკეთა. როგორც მოგახსენეთ, რაკი ხალხი გამრავლდა, სახლკარიც შევიწროვდა. მებატონეს ბევრი მამული აქვს, მაგრამ ძალიან გავვიძვირა ასე, რომ სარწყავში ნახევარს გვართმევს და ურწყავში მეოთხედს, რო ველარ შევიძელით ამ ფასის გადახდა, შევთხოვეთ ფასი დეეკლო და ამ თხოვნის შემდეგ სრულებითაც აღარ გავგატარა, ასე რომ ამოდენა მებატონის მამულში მცხოვრები ხალხი ლამის შიმშილით დავიხოცნეთ და თითო ჩანახობით ვყიდულობთ ჩვენი დღიური სამუშაოდან და ისე ვიკვებებით. ამასთან ტყე შეგვიკრა და საძოვარიც. საწვავ შეშაში თუშანსა ქთხოვს და არ გვიშვებს ტყეში იმ ფასათ, რომ ჩვენც შევიძლოთ გადახდა, აგრეთვე რომ გვინდოდეს ყიდვა სახლკარის ადგილის—საყენში ორ მანეთს გვართმევს. ეკლესიის ადგილი გვინდოდა, იმაზედაც კი უარი გვითხრა ბატონმა. განა ეს ქრისტიანობა არის. რამდენი გაჭირვება

ჩამოვთვალთ მებატონისაგან და აბა ამისთანა შეწუხებულმა ხალხმა როგორ ან რითი უნდა გაუწიოს ხელმწიფეს სამსახური და ან სხვა ხარჯები, რომელიც აუცილებელია ჩვენ გლეხკაცობაში. ჩვენი თხოვნა ის გახლამთ, მართებლობამ მოგვხედოს და გვიშუამავლოს, რადგანაც ჩვენთვის არც ნაჩაღნიკია, არც პრისტავი და არც პასრედნიკი რომ შუამავლობა გაგვიწიოს ჩვენ გაჭირვებაში. ამასთან ქთხოვთ მოგვაშოროთ მებატონე, ერთმანეთს ვძულდებით ერთი ციციქნა ნადელის მიწაზე, ორმოცი წელიწადი არის რაც ბატონ-ყმობა გადავარდა, მაგრამ ჩვენ კი მებატონე კარებიდან ვერ მოვიშორეთ, განათუ აგრე გაჭირდა ჩვენი ერთმანეთთან გაშორება, შვილი მამას შორდება და ჩვენ კი არა გვეშველა რა, მოგვეცით ჩვენი ნადელი უსასყიდლოთ, რადგანაც ორმოცი წელიწადი ვემსახურებით, და რითი ვერ აინაზღაურა თავისი ფასი, ჩვენც ვიცოდეთ ჩვენი სკუთრება, როდემდენ უნდა იყოს ეს ერთმანეთზე დაკავშირებულენი. აღარ შეგვიძლიან მებატონეს გაუწიოთ ნადელში სამსახური. ამასთან ჩვენთვის საჭირო არის ტყე ცოტაოდენი მაინც — (ჩვენი გაჭირვებისათვის) აგრეთვე საძოვარი, რომ რამდენადაც შეიძლებოდეს უსასყიდლო იყოს, რომ თავისუფლად გავიდეთ, რომ ბატონის მოურავი და ყარაული არ მოგვდევეს, ასე გაჭირვებულნი გლეხკაცი როგორ გაუწივს ხელმწიფეს მტრის და მოკეთის ვალსა. — ამ გაჭირვებიდან რომ მართებულობამ გვიხსნას მშვიდობაც ჩამოვარდება და არცა ვინ შესძულდება ჩვენი გლეხკაცი.

იგივე საქმე, ფურც. 33.

7. გორის მაზრის უფროსის უფროსი თანამემწის 1905 წ. 5 მარტის №№ 5—6 პატაკი გორის მაზრის უფროსისადმი

Часов в семь утра 4 сего марта прибыв в сел. Доэси застал там сход жителей селений: Доэси и Квахрели. Поверенные общества сел. Доэси вновь заявили претензию на помещиков кн. Эристова и кн. Цицианова и особо на 18 дымов крестьян односельцев, имеющих свой лес в Цициановском имении о том, что они не смотря на обещание не пользоваться лесом, впредь до окончательного решения дела в судебной Палате и Сенате, самовольно вывозят лес, вызывая их этим на кровопролитие.

Приглашенный мною кн. Реваз Эристав и управляющий кн. Цицианова и крестьяне 18 дымов, после объяснения и разъяснения им дела, обязались подписками, впредь обеим сторонам не пользоваться спорным лесом до окончательного судебного решения. При чем поверенные обществ перечисленных селений подали прошения, кои при сем представляю Вашему Высокоблагородию на благоусмотрение; докладываю, что по сим прошениям мною сделано на месте следующее распоряжение: по 1 п. просьба крестьян села Доэси удовлетворена (отобрана подписка от сторон) по п. п. 3 и 5 крестьянам объявлено выждать распоряжения комиссии, которая прибудет в с. Доэси в скорости для рассмотрения их претензий; по 4 п. прошения крестьянам разъяснено, что старшина в селении и писарь должны быть люди грамотные, трезвые и вполне отвечать своему назначению, почему должно быть назначено приличное содержание, что же касается увольнения старшины Ухургунашвили и помощ. его

Мате Табуашвили ввиду неблагоприятных поступков их, заключающихся в том что из них старшина неправильно взыскивал с некоторых крестьян за выдаваемые паспорта деньги, в получении денег квитанции не выдавал, а помощ. старшины постоянно бездействует, — обещал обществу донести об этом до сведения Вашего Высокоблагородия, для сделания распоряжения об увольнении их от должности.

Поверенным общества сел. Квахрели объявлено не позволять насилий и беспорядков и выждать приезда и распоряжения комиссии, должествующей прибыть в скорости, для разбора их споров и удовлетворения требований. На все это население согласилось и ждет скорого приезда комиссии. Приложение: два прошения сельского общества Доэси и Квахрели и две подписки. Старший помощник Горийского Уездного начальника Меликов.

С подлинным верно: (подпись).

За секретаря: (")

Сверял... за делопроизводителя.

იგივე საქმე, ფურც. 36.

8. გამოძიების ოქმი. სოფ. ვაყა, 1905 წლ. 8 მარტი

По поручению Г. Горийского уездного начальника, Старший помощник его Меликов, прибыв на место нападения на дом помещика кн. Луки Бегтабекова в с. Вака, вооруженными четырьмя злодеями на дом местного помещика кн. Луки Ростомовича Бегтабегова, произвел полицейское дознание при чем оказалось: повар князя Бегтабегова жит. сел. Апорисхеви Егор Аскилашвили на спрос объяснил, что в доме кн. Луки Бегтабегова в ночь нападения вооруженной толпой с 6 на 7 число сего месяца спали поварь и гость жит. ур. Боржома, Мелко Агабеков Акопов; во дворе тогда находился караульный жит. сел. Вака Назар Мамулов, там же в конюшне внизу особо спали рабочие. Мелко и Агало (кучер) Мосяшвилевы, жит. сел. Агриси Илико Цицвидзе, Илико Давитадзе, жит. сел. Вака Гига Восканашвили и др. имена и фамилии которых теперь не припоминает, часов в 12 ночи караульный Мамулов постучал в двери кухни и сказал, что четыре вооруженных человека (бунтовщика) пришли и хотят видеть рабочих князя. Показатель наскоро оделся и вышел на двор, затем спустился во двор, куда вскоре прибыли четыре человека, у которых были ружья, револьверы и кинжалы. Из них один был одет...¹, он был лет 25-ти, среднего роста, в чустах и в бурке, из-под нея виднелась белая рукоятка кинжала, по разговору он смахивал на имеретина; остальные были одеты в серых шинелях, в войлочных фуражках, они были грузины. Бунтовщики сперва поздаровались. Человек, который был одет в черкеске сказал ему, что они пришли узнать кто из рабочих сколько получает денег и как их житье, бытие, просили дать им ужин. Он их взял в комнату караульного в нижнем этаже и там они поужинали, где оставались часа три. Они говорили, что до сих пор князья пили кровь крестьян, а теперь крестьяне должны пить кровь князей. После ужина, предводитель шайки (в черкеске одетый) попросил взять их и показать комнаты, они хотели узнать обстановку. Повар показал им все комнаты, держа в руке свечку, они искали оружие; в комнате

¹ в черкеску черного цвета, черной папахе, наготове в руках держал ружье

საქართველო
საქართველო

они нашли 2 ружья — кремневое и другое магазинку и патронташ. Вожак взял их, особо из корридора взяли черное пальто Луки и брюки, их повар завязал в салфетку, но в конюшне связку эту забыли взять. После того бунтовщики посмотрели конюшню, скот и лошадей. Кн. Лука Бегтабеков отсутствовал в г. Тифлисе. Один из бунтовщиков как кажется имеретин передал ему написать князю, чтобы он всем рабочим прибавил жалованье, иначе все рабочие ими будут удалены из его усадьбы. После того вожак шайки приказал кучеру запретить лошадей в линейку и он доставил их в с. Цроми Хцисского общ. Человек тот говорил повару «по жребию ты мне достался, я должен тебя убить». Аскилашвили тогда стал умолять его не убивать, говоря что он не управляющий и что кн. Бегтабегов управляющего не имеет. Бунтовщики держали целый день кучера Мосияшвили и линейку и кучер обратно вернулся вчера вечером после захода солнца. Вскоре, по приходе четырех разбойников, зашли с ними односельцы — Ваню Мосияшвили и Захарий Акопашвили. Они тоже ужинали с оставшими и с ними осматривали дом и конюшню.

Князь Григорий Соломонов показал что часа в три ночи постучал в окно Захарий Акопашвили и передал ему, что там гуриец, который в с. Гоми недавно собрал сход жителей селений: Вака, Гоми, Мохиси и др. Теперь прибыл в с. Вака с товарищами и они желают видетсья, тогда рабочий его местный житель Энука Бабанасов открыл двери. Акопашвили предупредил его спрятать оружие. Вскоре зашли к нему 4 вооруженных человека и ружья приставили ему в грудь, а человек в бурке был с револьвером. Они предложили ему сказать «Да здравствует равноправие». Князь просил разъяснить в чем дело, тогда человек в бурке объяснил, что «князья как пьявки высасывали из крестьян кровь, а теперь настало обратное». «Ты согласен, чтобы отказаться от своего имения и разделить его крестьянам. Долой самодержавие, долой Императора Николая II», каковые пожелания сопровождались громким «Ура». Человек в бурке предложил ему повторить их слова и тогда гуриец взял у товарища ружье, выстрелил в него, но не попал, заряд пробил потолок. Затем они хотели взять у кн. Гиго Бегтабегова револьвер, но он сопротивился, держа рукою за револьвер. Человек в бурке вновь выстрелил из револьвера, но не попал. На спрос согласен ли он на их братство и он уверил их в полном согласии с крестьянами. После того вожак предложил ему давать рабочим три раза больше что теперь получают и ушли. Утром все его рабочие убежали, дом и скот его без прислуги. Из бунтовщиков трое были грузины, а один имеретин или осетин, не мог разобрать. Вслед за бунтовщиками направились его рабочие, желая узнать можно ли остаться у кн. Григория Бегтабегова или нет; один из рабочих жит. сел. Атоци Сандро Квеладзе находится и теперь при тех злодеях. Предводитель шайки сегодня, через Цромского жителя, которого не знает предупредил, что если он немедленно не удовлетворит своего рабочего Квеладзе сполна, то он его и имущество превратит в пепел.

Кучер Агало Мосиашвили показал, что ему вожак шайки предложил взять их на линейке, он в ту же ночь доставить в сел. Гоми, там они зашли в духан Иосифа Моратова, вожак выпил водку, тогда застойщиком был рабочий Николай, оттуда он их доставил в с. Цроми, никого из них он не узнал, ровно не знает куда они зашли. Старшина Альского общ. Нико Мачарашвили показал, что из дома кн. Гиго Бегтабегова

бунтовщики зашли в канцелярию, где спали: писарь Вано Амирадჯიბი Григорий Аветиков, Бесарион Абашидзе, разсыльной Сандро Амбокадзе и сторож Алексей Мачарашвили. Предводитель предложил им запереть канцелярию и уйти, тогда из канцелярии они взяли одно казенное ружье системы «Бердана». Об этом происшествии сегодня сообщили Сурамскому приставу. Разсыльной Абашидзе показал, что он на револьверные выстрелы вышел на двор увидел людей, те сказали, «Да здравствует равенство, товарищество». Из бунтовщиков один предложил уйти из канцелярии. На... где старшина, Абашидзе ответил, что он говееет, Вожак возразил говеть и приобшаться... Один из них узнал трех, один кажется был жит. с. Мохиси Захарий Амбокадзе, второй жит. с. Кеди, Нозадзе (но имени не знает) и 3-й жит. с. Вака, Вано Мосияшвили. Он полагает, что в бурке—вожак был осетин. Если их всех покажут он может узнать.

Кн. Гигო Бегтабеков добавил, что также может узнать их, если предъявят.

Ночь тогда была лунная и светлая. По осмотре, в комнате кн. Гигო Бегтабегова имеются два следа выстрелов из ружья и револьвера. У него из дома они не брали, только кричали: «Да здравствует свобода, равенство, долой Николай II».

Дальнейшим дознанием через Альского сельского старшину Мачарашвили выяснилось что в числе бунтовщиков был жит. села Мохиси Яссе Елиашвили и с Кеди Арчил Папишвили. Стоимость взятых бунтовщиками ружей определяют около тридцати руб. **Постановлено:** вышеизложенное записать в сей протокол и таковой представить по принадлежности. Старший помощник Горийского Уездного Начальника Меликов.

С подлинным верно: за секретаря (подпись).

Настоящую копию препровождаю Е. Превосх.— действ. стат. Советнику Господину Вейденбауму.

15.III.1905 г. № 1008.

За Г. У. начальника (подпись)

За секретаря (подпись)

За Делопроизводит. (подпись)

იგივე საქმე. ფურცლები 38—41.

9. კავთისხევისა და ნიჩბისის საზოგადოებების გლეხების მოთხოვნები, წარდგენილი კომისიისადმი სოფ. კავთისხევში, 1905 წ. 10 მარტი (ვეიდენბაუმის სამსახურებრივი ჩანაწერიდან)

- 1) Безплатное пользование пастбищами.
- 2) Безплатное пользование лесами на домашний обиход кроме строевого.
- 3) Всякие земли должны перейти в пользование трудящегося люда.
- 4) Распределение всяких земель подлежит сельским лицам в районе которых таковые находятся.
- 5) Освободить бесплатно наделенные земли в собственность крестьян и возратить все наделные деньги.
- 6) Хизанам дать в собственность те земли, которые они занимают.
- 7) Установить за распашку свободных помещичьих земель плату десятою долею.

საქართველო
საბჭოთაო

- 8) Уничтожить все косвенные налоги.
 - 9) Не будем платить ни старшине, ни писцу, ни мирабу, ни стражникам денег на их содержание, а сами образуем свою внутреннюю администрацию.
 - 10) Уничтожить драму: всему церковному персоналу платить жалование из доходов церковных имений.
 - 11) Исправление дорог, канав, оросительных канав и мостов должно быть на казенный счет.
 - 12) Возвратить обществу сельскохозяйственный капитал со своими процентами.
 - 13) Подчинить сельскому обществу разборы всяких гражданских и уголовных дел (с этим пунктом не все согласны). Правосудие должно идти на родном языке.
 - 14) Основать сельскую школу, где преподавание должно идти на грузинском языке. Школа должна содержаться на казенный счет.
 - 15) Дать права обществам на открытие за счет обществ библиотек, где должны имется какие угодно книги.
 - 16) Уничтожить постоянные войска, а в случае необходимости сами образуем милицию.
 - 17) Прекратить войну.
 - 18) Свободу сходов, печати, слова.
 - 19) Отменить паспорта.
 - 20) Не производить обысков.
 - 21) Розыски будим учинять сами.
 - 22) Освободить всех наших политических арестантов.
 - 23) Подати взysкивать с тех у которых доходы превышают 500 руб.
 - 24) Основать в Тифлисе Университет на казенный счет.
 - 25) Разъезды «Актала» 249 верст. — что на против Кавтисхеви переименовать на станцию, где можно было бы покупать билеты на проезд.
 - 26) Проверить приговор, выданный Арто Ксворели на право открытие духана в селение Кавтисхеви (приговор незаконный, Ксворели под судом).
 - 27) Поземельный сбор взysкивается неправильно, т. к. земли показаны не точно — проверить.
 - 28) Отменить земский сбор.
 - 29) Разрешить носить всякого рода оружие.
 - 30) Отменить шоссейный сбор.
 - 31) Отменить взysкание за прогон и продажу скота.
 - 32) Дать право на перегон скота как угодно (по железной дороге и грунтовых дорогах).
 - 33) Выбран для Кавтисхевского общества старшиной Иван Шакулашвили.
 - 34) Воинская дисциплина должна быть обучаемая в школах. По окончании 2-х классового училища иметь право поступать... в средние учебныя заведения.
 - 35) Все собранные с крестьян деньги на содержание сельских должностных лиц вернуть сборщикам и обратно.
- Ничбисцы солидарны с Кавтисхевцами во всех вышеизложенных требованиях.

10. კავთისხევის სოფლის საზოგადოების მოთხოვნათა თარგმანი მიღებული გლეხთა კრებაზე 1905 წლის 27 თებერვალს.

1. Упразднить плату взимаемую с общества за пользование правым берегом р. Куры у паромной переправы в пользу землевладельцев так как подъезд и подход к берегу должны существовать.
2. Плату за перевоз на лодках в оба конца установить 5 коп. или с двух человек 5 коп. в один конец.
3. Переправа чтобы действовала безостановочно и производилась бы немедленно хотя бы был один переправляющий.
4. Содержание старшине сократить до ста руб. (раньше получали 300 р.).
5. Содержание сельскому писцу назначить 150 руб. в год вместо получаемых им 300 р.
6. Посильным (конным) в год 100 руб.
7. Пешим разсылным 80 руб.
8. Священнику платить за совершение обряда венчания 3 руб., за похороны 3 р., за крещение 1 руб., за погребение же моложе 10 л. возраста 1 руб., за обряд освящения вообще 10 коп. Уплату драмы прекратить вовсе.

Доли из освещаемых предметов не давать священникам.

9. Не воспрещать никому пользования пастбищными местами за исключением существующих коругов (сенокосных мест).
10. За поправу взыскания производить по суду или через выборных лиц, а не по утвержденной таксе.
11. Не получать платы друг с друга за пастьбу скота безразличия помещиков и крестьянина.
12. Поземельный налог платить собственнику земли (помещику), а не временно обязан. крестьянину, который уплачивает галу.
13. Водопой чтобы не был воспрещен нигде, допуск бесплатный.
14. Обязательна натуральная повинность привилегированным отбывать наравне с крестьянами.
15. Получаемый урожай с земель не продавать на сторону, а нуждающимся в обществе по существующим ценам.
16. Виноторговцы местные должны торговать только местным вином и продавать тунгу не более 60 коп.
17. Мясо должно продаваться по цене устанавливаемой выборными.
18. Соблюдать ст. ст. закона не допускать на сход с правом голоса содержателей духанов и лиц состоящих под судом и следствием.
19. Существовавшая дороги открыть и вновь закрытия их не допускать.
20. В школе не должен преподавать Закона Божия священник, а учитель, так как священник не посещает школы и дети ничего не знают.
21. Церковные земли должны быть распаиваемы всеми не более 2-х дней паханья, дозволить всем чинам общества, а не двум дымам как это делается в настоящее время.
22. Устранить всех должностных лиц, как несоответствующим своему назначению.
23. Не допускать пастьбы баранты на кавтисхевских землях, исключая проходящих, которым разрешить останавливаться не более трех дней.

Тем же односельцам, которые имеют баранту перевести в другие места или распродать, так как пастбищные места имеются в ограниченном количестве и являются недостаточными для корма рабочего скота.

24. Теперь же сделать распоряжение произвести учет старшине и сельскому писцу через особых выборных.

25. Над выборными от общества назначить одного председательствующего.

26. Пользование лесом как казенным так и владельческим на одинаковом условии с Цинарехцами (плата за аренду).

27. Духаны закрывать до полдня.

28. Упразднить должности водного управления за ненадобностью.

29. Проведение и ремонт канав оросит. лежит одинаково на обязанности как крестьян, так и привилегированных (подписи помещиков и собственников земель).

30. Проживающим на землях Арч. Тарханова крестьян с Телатгори разрешить пастьбу безвозмездно на одинаковых условиях с другими.

31. С поливн. земель взимать помещикам 3-ю долю и не поливн.—4.

32. Цинарехцам разрешить пастьбу скота на землях Магаловых безвозмездно.

33. Телатгорцев освободить от сбора на Цинарехскую школу в виду ее отдаленности и бесполезности.

34. Равномерно распределить орошение для с. с. Земо-Кавтисхеви, Чочети, Игоети и Кв.-Кавтисхеви.

35. Воспретить священникам как православному так и армянскому иметь доступ в сельские управления и духаны и вмешиваться в общественные дела.

36. Предложить учителю получать вместо 25 руб. жалованья 20 руб. в месяц, на что учитель Ананий Хатискаци изъявил согласие и дал подписку.

37. Доставку потреб. книг, дров для школы возложить на родителей обучающихся своих детей в школе, распорядиться доходами со школьного сада обществу и на его же ответственность возложить содержание сторожа.

38. Не допускать устройства сада священнику св. Георгия церкви на земле пожертвванной Димитрием Тархановым, в пользу церкви и обратиться таковую под кладбище за недостаточностью места.

39. Сменить дьячка означенной церкви Ивана Оноприашвили, как человека безнравственного.

40. Ввести продажу билетов на платформы ст. ст. Каспи и Ксанка.

41. Сменить дьячка Цинарской церкви Ладо Канделаки.

42. Дьячкам вообще установить вознаграждения 3 части из получаемой священниками за требу.

43. Сельским судьям приступать к разбору дел обязательно в 9 часов утра.

44. В школах ввести преподавание на грузинском языке.

45. В воскресенье и праздничные дни ввести в школе преподавание и для взрослых.

11. მომრიგებელ შუამავლის კონსტანტინე მიხეილის ძე ამბროსიძის ბარათი დაწერილი ევგ. ვეიდენბაუმისათვის. 1905 წ. 14 მარტი, სურამი

13 марта 1905 г. в воскресенье старшина Оконского сельского общества Сурамского участка объявил по Оконскому и Бретским сельским обществам о прибытии «комиссии для расследования нужд крестьян и выяснении причин движения». К 9-часам утра в сел. Кнолеви у сельской канцелярии собралась толпа крестьян тысячи в две. Крестьяне все были вооружены дубинами, осетины были пьяны; толпа шумела и вела себя вызывающе. В 12^{1/2} часов дня толпа бегом бросилась из сел. Кнолеви вниз по ущелью. По опросу некоторых лиц оказалось что посланец из сел. Вака объявил о немедленном отбытии толпы в сел. Вака, где их будто-бы ожидает «комиссия».

В 1^{1/2} дня я в экипаже отбыл в сел. Вака. Между селением Абиси и Бердзенаули я нагнал толпу и в продолжение полу-часа ехал в толпе, задерживаемый ея движением. Толпа сопровождала меня гиканием и свистом. Слышались отдельные возгласы «Мы им покажем!», «Мы еще зададим»!. Около сел. Бердзенаули толпа приостановилась и мне удалось объехать ее и выехать на пригорок, откуда удобнее было наблюдать за толпой. Минут 20-ть толпа гудела, помахивая дубинами. Наконец оказался верховой из селения Вака и объявил крестьянам что «комиссии» в Вака уже нет. Толпа немедленно же повернула к сел. Пца, я же направился в сел. Вака. Подъезжая к сел., я заметил толпу, во главе которой развевался громадный красный флаг. Толпа со свистом и криком направилась к церкви. Мне пришлось повернуть к станции Гоми. Объехав полями Ваку я в 3 часа прибыл в Гоми, где мне было объявлено крестьянами, что «комиссия хорошо спаслась». Мне лично было сделано предложение не показываться в сел. Вака, т. к. посещение мое окончится очень скверно.

იგივე საქმე, ფურცელი 46.

სსრ კავშირის ხალხთა ისტორიის

კათედრა

(შემოვიღა რედაქციაში 3. 1. 1962)

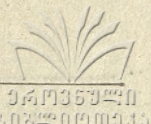
ХУЦИШВИЛИ Я. Г.

МАТЕРИАЛЫ ЛИЧНОГО АРХИВА ЕВГ. ВЕЙДЕНБАУМА КАК ИСТОЧНИК К ИСТОРИИ РЕВОЛЮЦИОННОГО ДВИЖЕНИЯ 1905 ГОДА В ГРУЗИИ

Резюме

Данная публикация преподносит читателю новые документальные материалы по истории революционного движения грузинского крестьянства в 1905 году.

Особого разворота крестьянское движение достигло в Озургетском и Горийском уездах. Царские власти были серьезно встревожены растущим революционным движением рабоче-крестьянских масс Грузии. Наряду с репрессивными мерами они прибегали к созданию специальных

комиссий с целью направления их в уезды Грузии для «выяснения причин волнений крестьянского населения». Правительственные комиссии были командированы в феврале—марте 1905 года в Озургетский уезд во главе с Султан-Крым-Гиреем и в Горийский уезд во главе с действительным статским советником Евг. Вейденбаумом. Деятельность комиссии Султан-Крым-Гирея была широко освещена, как в большевистской, так и другой печати, деятельность же комиссии Е. Вейденбаума не нашла соответствующего отражения в прессе. Материалы комиссии Е. Вейденбаума сохранились в личном архиве. Эти материалы впервые преподносятся читателю в данной публикации.

Документы выявлены в Институте рукописей имени К. Кекелидзе Академии наук Грузинской ССР в фонде № 3. В фонде числятся копии рапортов представителей Горийской уездной администрации о крестьянских выступлениях, их сходах в Горийском уезде, жалобы, заявления, прошения и требования крестьян сельских обществ Горийского уезда, протокол дознания и докладная записка мирового посредника К. Амираджиби.

Здесь же необходимо отметить, что в требованиях крестьян Горийского уезда фигурирует одно такое требование, которое вовсе не встречается в многочисленных требованиях крестьян остальных уездов Грузии. **Это требование крестьян Кавтисхевского и Ничбисского сельских обществ Горийского уезда от 10 марта 1905 года об основании в Тифлисе университета на казенный счёт¹.**

Такое требование делает большую честь революционному крестьянству Горийского уезда.

Документальные данные дают яркое представление о крестьянском революционном движении и требованиях восставшего крестьянства в Горийском уезде.

Документам предпослана вводная статья, в которой дана характеристика предлагаемых материалов.

¹ См. Документы №№ 5 и 9.

3. მ ა ჯ რ ა მ ი

ბესიკის დაბადების თარიღი¹

XVIII საუკუნის დიდი ქართველი პოეტის ბესიკის (ბესარიონ გაბაშვილის) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მრავალი დეტალი დღემდე ბურჟუაზიული რჩება. თვით პოეტის დაბადების თარიღიც კი დოკუმენტალურად არ არის დადგენილი.

ბესიკის თხზულებათა ფაქტიურად პირველი გამომცემელი ზ. ჭიჭინაძე 1885 წელს წერდა: „ბესარიონ გაბაშვილი დაიბადა 1749 წ. ქ. თბილისში, ამ რიცხვს ცხადივ ამატოვებს ბესარიონის საფლავის ქვის ზედ წარწერა“².

საფლავის ქვის წარწერაში კი, რომელიც ზ. ჭიჭინაძემ იქვე გამოაქვეყნა, გვითხულობთ: „საფლავსა ამასა შინა მდებარე არს თავადი ბესარიონ იობიან გაბაშვილი, რომელიც წარმოგზავნილი იყო იმერთა მეფისაგან დესპანათ რუსეთის დიდებულების საიმპერატორო კარისადმი და მიიცვალა აქა იასსა წლისამ (40) წელთა ჩღჟა (1791) იანვრის კდ (24) მხილველნო შენდობის მოხოველი“³.

ეპიტაფიის გამოქვეყნებით ზ. ჭიჭინაძემ იმთავითვე შექმნა საფუძველი ეჭვი შეეტანათ ბესიკის დაბადების მის მიერ შემოთავაზებულ თარიღში, რადგან თუ ბესიკი 1791 წლის 24 იანვარს 40 წლისა იყო, რა თქმა უნდა, იგი 1749 წელს დაბადებული ვერ იქნებოდა. ეს კარგად შენიშნა ს. რ. გორგაძემ და თუმცა იგი ზ. ჭიჭინაძის მიერ საფლავის ქვის წარწერის წყაროს მიუთითებლობის გამო ერთგვარ სინანულს გამოთქვამდა, მაგრამ ბესიკის თხზულებათა მეორე გამოცემის შესავალში 1912 წელს წერდა: „ბესარიონ გაბაშვილი დაიბადა 1750 წელს რა გარდაიცვალა 1791 წელს, 24 იანვარს, როცა იგი დაბადებიდან „ორმოცამ წლისა“ ყოფილა“⁴.

1921 წელს გ. ლეონიძემ საბა-სულხან ორბელიანის ლექსიკონის ერთ-ერთი ხელნაწერის ბოლო ფურცელზე აღმოაჩინა მინაწერი, ბესიკის ავტოგრაფი (ბესიკის ირანს მოგზაურობის დღიურის ნაწყვეტი), რაც აცნობა ს. გორგაძეს.

¹ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიისა და სსრ კავშირის ხალხთა ისტორიის კათედრების გაერთიანებულ საჯარო სხდომაზე 1962 წლის 30 ოქტომბერს წაკითხული მოხსენების ნაწილი (ინფორმაცია იხ. ვაზ. „თბილისი“, 1962, 12. XI).

² ბესიკი, ლექსნი, თქმულნი ბესარიონ გაბაშვილისაგან 1749—1791, გამოცემული ზ. ჭიჭინაძისაგან, თბილისი, 1885, გვ. 3.

³ იქვე, გვ. 11.

⁴ ბესიკი (ბესარიონ გაბაშვილი), ს. რ. გორგაძის რედაქციით, თბილისი, 1912, გვ. VII.

1922 წელს ვაზეთ „ბახტრიონში“ ს. გორგაძემ გამოაქვეყნა ხსენებული ავტოგრაფი და ამ მასალაზე დაყრდნობით შესწორა ბესიკის დაბადების თარიღი. ს. გორგაძე წერდა: „ამავე მინაწერში მოიპოვება სათარიღო ცნობა, რომელიც საშუალებას გვაძლევს შესწორება შევიტანოთ ბესიკის დაბადების თარიღში. ამ ცნობის მიხედვით, ბესარიონ გაბაშვილი 28 წლისა („ვიყავ წლისა 28“) ყოფილა, როცა სოლომონ მეფეს სპარსეთში წაუვლენია. ხოლო, როგორც ვიცით, ეს დესპანობა ეკუთვნის 1779 წელს (იხ. ზემოთ). მაშასადამე, ბესიკი დაბადებულა 1751 წელს, და არა 1750 წელს, როგორც წინეთ ვფიქრობდით (ბესიკი, VII) და ეს შესწორება სავსებით ედასტურება მგოსნის საფლავის ქვის წარწერას (იასაში), საიდგანაც ვტყობილობთ, რომ გარდაცვალების უამს ბესიკი 40 წლისა („წლისა 40“) ყოფილა (იქვე, გვ. XIV)“¹.

ამიერიდან უმთავრესი ცნობა, რომელსაც მეცნიერები ბესიკის დაბადების თარიღის დასადგენად მიმართავენ, თვით პოეტის ავტოგრაფია (ბესიკის სპარსეთში მოგზაურობის დღიურის ნაწყვეტი), სადაც ვკითხულობთ:

„ქ. მე იობის ნათესავი გაბაონელიძე, ძე მოძღვრისა ზაქარია ყოვლად ღირსისა, ოდეს ვიყავ წლისა 28 (28), მაშინ ვცხოვრებდი იმერეთს მახლობელ მყოფი სოლომონ ძლიერისა და განმაახლებელისა მეფისა დავითიანისა, რაზეთუ ამას შინა უამთა წარვივლინე ხსენებულისა ამის მეფისაგან ერანად — შირაზს ქალაქად — ქარიმხან ზანდისა თანა.“

და წარსულმან ავგვალე რაჭით მთანი მყინვარენი და მივედ დიგორს — ოკსეთს, ხოლო მუნით... იაი მცირე და განვისვენე მოსდოგს... ავვისტო იყო მაშინ 28 (28). ხოლო მუნი (თ) ყიზლარად და ყიზლარით ასტარხანს. ათცხრამეტოდენ დღე მუნ დავდეგ“².

როგორც ცნობილია, დღემდე შემონახულ დღიურის ნაწყვეტში პოეტი წელს არსად არ ასახელებს. ამიტომ, ბუნებრივია, ბესიკის დაბადების წლის დასადგენად, პირველ რიგში უნდა დადგენილიყო ბესიკის ირანს გამგზავრების თარიღი. ეს თარიღი კი აკად. მ. ბროსეს მოწმობით 1779 წელი იყო (როგორც ჩანს, ბროსეს ცნობა ბატონიშვილებმა მიაწოდეს)³.

ამიტომაც ბესიკის თხზულებათა მესამე გამოცემის შესავალ წერილში აკად. ალ. ბარამიძე წერდა:

„ბესარიონ ზაქარიას ძე გაბაშვილი დაბადებულა 1751 წელს. ეს თარიღი უტყვევლია, რადგანაც თავის დღიურებში პოეტი პირდაპირ უენიშნავს, რომ სპარსეთში გამგზავრებისას ის 28 წლის ყოფილა (შდრ. ჩვენი გამოცემის გვ.)“.

¹ გან. „ბახტრიონი“, № 1, 1922 წ.

² იხ. ბესიკი, მესამე გამოცემა, ალ. ბარამიძისა და ვ. თოფურისა რედაქციით, გვ. 104.

³ შდრ: *Histoire de la Georgie*, II, წ. II, გვ. 447; მასალები საქ. ისტორიისათვის, თბ. 1905, გვ. 25—26; დ. ბატონიშვილი, ახალი ისტორია, 1941 წ., გვ. 16.

გვზავრობის თარიღი კი ისტორიულად კარგად არის ცნობილი და 1779 წელს იძლევა¹. ამავე მოსაზრებას იმეორებდა აკად. ალ. ბარამიძე 1940 წელსაც².

ეს უკანასკნელი მოსაზრება შემდეგ გაიზიარეს ცნობილმა მეცლევარებმა აკად. კ. კეკელიძემ³ და პოეტმა აკადემიკოსმა გ. ლეონიძემ⁴. ასე, რომ 1885 წლიდან 1912 წლამდე ბესიკის დაბადების თარიღად მიღებული იყო 1749 წელი, 1912 წლიდან 1922 წლამდე — 1750 წელი, ხოლო 1922 წლიდან 1942 წლამდე — 1751 წელი.

მაგრამ 1942 წელს აკად. გ. ლეონიძემ (ზემოთ ხსენებული შრომის ბოლო ნაწილშივე) უარყო თავისივე ადრინდელი მოსაზრება და ბესიკის დაბადების თარიღად შემოგვთავაზა 1750 წელი⁵ (ფაქტიურად გაიმეორა ს. გორგაძის ადრინდელი მოსაზრება). ეს შესწორება ემყარება შემდეგ გარემოებას: გ. ლეონიძემ ყურადღება მიაქცია ახალციხელი მღვდლის ხოჯავანთ ივანეს დღიურს, სადაც 1779 წლის ამბების გადმოცემისას ნათქვამია: „11 ნენენის (თვეს) ბაქარის შვილის ალექსანდრეს მოსვლა თქვეს იმერეთს, (ს)პარსეთითგან რომ გამოიპარა“⁶; რა თქმა უნდა, გ. ლეონიძე გულისხმობდა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი ირანიდან ჩამოიყვანა ბესიკმა. და თუ ბესიკი 1779 წლის ბოლოს საქართველოში დაბრუნდა, მაშასადამე, იგი საქართველოდან 1778 წელს უნდა წასულიყო. ხოლო რაკი თავის დღიურში ბესიკი წერს ირანს წასვლისას 28 წლის ვეყავიო, იგი დაბადებულა (1778—28=1750) 1750 წელს. ამავე თვალსაზრისს იმეორებს გ. ლეონიძე 1949 წელსაც⁷.

1951 წელს შ. ბურჯანაძემ არასაკმაოდ დასაბუთებულად მიიჩნია გ. ლეონიძის ახალი მოსაზრება და იესე ოსეშვილის თავგადასავალზე, როგორც საიმედო წყაროზე, დაყრდნობით, სცადა დაესაბუთებინა, რომ ბესიკი იმავე 1750 წელს დაბადებულა⁸.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თუმცა ლეონიძისა და ბურჯანაძის მოსაზრება, როგორც ახლა ირკვევა, სწორი ყოფილა, მაგრამ დასაბუთებული არც ერთი არ არის. ამასთან გ. ლეონიძის მოსაზრებას მაინც აქვს რალაც საფუძველი. რაკი ხოჯავანთ ივანეს დღიურში ლაპარაკია ალექსანდრე ბატონიშვილის ირანიდან დაბრუნებაზე⁹. რაც შეეხება შ. ბურჯანაძის მიერ მოტანილ საბუთს, — იესე ოსეშვილის თავგადასავალს, — მის არც ერთ გამოცემაში არაა ნახსენ-

¹ ბესიკი, მესამე გამოცემა, ალ. ბარამიძისა და ვ. თოფურიას რედაქციით, გვ. 08.

² ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტ. ისტორიიდან, II, 1940, გვ. 367.

³ კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტ. ისტორია, II, 1941, გვ. 610.

⁴ გ. ლეონიძე, ბესიკი (წიგნში: „ლიტერატურის მატრიანე“, 1942, № 3—4, გვ. 361).

⁵ იქვე, გვ. 431.

⁶ ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფ. H 2782, გვ. 37 (ფურც. 19).

⁷ გ. ლეონიძე, ძიებანი, ქართული ლიტ. ისტორიიდან, თბ., 1949 წ., გვ. 259—260.

⁸ შტრ. „მიმოხილველი“, II, 1951, გვ. 477—478.

⁹ შტრ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფ. H 2782, გვ. 37.

ნები არც ალექსანდრე ბატონიშვილისა და არც ბესიკის ირანიდან დაბრუნებაზეა. განა ერეკლე რომ ერევნიდან დაბრუნდა და 1779 წლის „გიორგობის 10 ტფილისის შემობრძანდა“ იმის მაჩვენებელია, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი ბესიკის ირანიდან ჩამოუყვანია და აჯანყების საფრთხე შეუქმნია? (რა თქმა უნდა, სჯავ სურათი წარმოდგებოდა, რომ შოთა ბურჯანაძეს თავისი თვალსაზრისის დასასაბუთებლად „შედევრი კახეთის ცხოვრებისა“² მოეშველებინა, მაგრამ ეს რატომღაც არ გაუკეთებია).

ასეთია ის საბუთები, რომლებიც მოტანილია უკანასკნელ მოსაზრებათა სასარგებლოდ.

ბუნებრივად ისმება კითხვა: რა საფუძველი გვაქვს იმისა ვამტკიცოთ, რომ რაკი ალექსანდრე ბატონიშვილი დაბრუნდა ირანიდან 1779 წლის ბოლოს, უეჭველად ბესიკიც დაბრუნდა? და, მეორე, დავუშვათ რომ ბესიკი მართლაც დაბრუნდა ირანიდან (ალექსანდრე ბაქარის ძესთან ერთად) 1779 წლის ბოლოს, ეს ხომ მხოლოდ უარყოფს ბესიკის საქართველოდან წასვლის დაშვებას 1779 წელს და მეტს არაფერს იძლევა. და განა 1779 წელს ბესიკის საქართველოდან წასვლის უარყოფა ნიშნავს იმას, რომ ბესიკი უეჭველად 1778 წელს გაემგზავრა საქართველოდან? ხომ შეიძლებოდა რომ იგი 1777 წელს გაემგზავნათ? (გ. ლეონიძის მტკიცებით ხომ ჩვენ 1777 დასაწყისიდან ვერ ვხედავთ ბესიკს თბილისში); და განა XVIII საუკუნეში ცოტა შემთხვევა ვიცით ირანსა და რუსეთში ელჩობის 2—3 წელს გაგრძელებისა?

როგორც ვხედავთ, ჩვენ ჯერ დადგინილი არა გვაქვს ბესიკის საქართველოდან წასვლის თარიღი და მაშასადამე, ბესიკის დაბადების წელიც. ჩვენმა მკვლევარებმა მხოლოდ მიხვედრებით უარყვეს ბესიკის საქართველოდან წასვლის შესაძლებლობა 1779 წელს, მაგრამ იგი ვერ დასაბუთეს. მით უმეტეს ვერ დაასაბუთეს ბესიკის ირანს გამგზავრება 1778 წელს. მაშასადამე, ვერ დაადგინეს ბესიკის დაბადების წელიც. სწორედ ამიტომ იყო, რომ ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიის დიდი მკვლევარი აწ განსვენებული აკად. კ. კეკელიძე 1958 წელს წერდა: „ბიოგრაფიული ცნობები ბესიკის შესახებ იმდენად ღარიბია, რომ ისიც კი საძიებელია, თუ როდის დაიბადა და გარდაიცვალა პოეტი“³.

ასეთ პირობებში, ცხადია, თუ რა უდიდესი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ბესიკის ირანს გამგზავრების თარიღის დადგენას, რომ დავაზუსტოთ ბესიკის დაბადების წელი.

1962 წელს ასტრახანისა და მოსკოვის არქივებში ჩვენ აღმოვაჩინეთ დოკუმენტები, რომლებიც ბესიკის ირანს ელჩობას ეხება, რითაც საბოლოოდ დაკადგინეთ პოეტის ირანს გამგზავრების თარიღი. იმერეთის მეფის სოლომონ I წერილში ასტრახანის გუბერნატორ-გენერალ ივანე იაკობისადმი, რომელიც ბე-

¹ შტრ. თევდასავალი იესე ოსეს შვილისა, ს. კაკაბაძის გამოცემა, 1913, გვ. 119—121; იესე ბარათაშვილის ცხოვრება — ანდრძი, ა. იოსელიანის გამოცემა, 1950, გვ. 92—93.

² იხ. საქართველოს ცხოვრება, ზ. ჭიჭინაძის რედაქციით. 1913 წ., გვ. 289—290.

³ კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბილისი, 1958, გვ. 664.

სიკს გაატანეს, ნათქვამია: „მეორედ თქვენის უწარჩინებულესისა მარტოვანებისა და მაღალ მსვლელობისაგან ამასაც ვითხოვ, ეს ჩვენი კნიაზი ვისარიონ ვაბაიანი ვიახლებათ, ჩვენს ამბავსაც ეს მოგახსენებთ და წყალობას ვითხოვთ, რომ გილანამდინ მშვიდობის გზით მიაწვივინოთ... გვედრები სიყვარულისა და მეგობრობისათვის, წყლით იყოს თუ კმელით გაისტუმროთ და მშვიდობით იქამდინ მივიდეს და როდისაც რომ იქიდან მანდ ვიახლებათ, აქეთაც კეთილი გზის წყალობა უყოთ, რომ რაც წამოიღოს აქ ჩემამდინ მოაწვივინოთ დიდად მმადლობელი და მოსამსახურე მამყოფეთ მეც, და ახლავ მოგახსენებთ და ვითხოვ, რომ ამ კნიაზ ვისარიონთან ღებელი კაცი მამუკა ვიახლებათ, ამისი კვლით წიგნი ადრე გვიბოძეთ და რაც ჩემგან სამსახური გენებოსთ გარჩევით გვიბრძანეთ. დიდად მმადლობელი ვიქნები და დიდის სიხარულით ვიახლებთ, რომელსაც სამსახურს გვიბრძანებთ, თქვენის სამსახურის მოსურნე მეფე იმერეთისა სოლომონ. აღიწერა აგვისტოს კ (20), წელსა ჩლოჴ (1778)“¹.

როგორც ვხედავთ, ბესიკი ქუთაისიდან (თუ იმერეთის მეფის რომელიმე საზაფხულო რეზიდენციიდან) 1778 წლის 20 აგვისტოთი დათარიღებულა წერილით გაუგზავნიათ და, როგორც პოეტი დღიურით ვგატყობინებ, 28 აგვისტოს მოზდოკში ყოფილა². თუ გავითვალისწინებთ გზის თავისებურებას (პოეტმა იმგზავრა რაქის გზით, მამისონის გადასასვლელით) და მანძილს (დაახლოებით გაიარა 350 კილომეტრამდე), ადვილად შეიძლება წარმოვიდგინოთ, რომ მას არა მარტო შეუფერხებლად და ნორმალურად უმგზავრია, იგი უეკვლად 1778 წლის 20 აგვისტოსვე გამგზავრებულა ქუთაისიდან (7—8 დღეზე ნაკლებ დროში მოზდოკში ცხენით ჩასვლა ძნელი საქმე იყო).

ფიქრობ, დავას არ უნდა იწვევდეს ის გარემოება, რომ საფლავის ქვის წარწერა პოეტის დაბადების თარიღის დასადგენად არ გამოდგება, რადგან 1791 წლის 24 იანვარს 40 წლის ასაკში გარდაცვლილი კაცი თავისუფლად შეიძლება მივიჩნიოთ. როგორც 1750, ისე 1751 წელს დაბადებულად (24 იანვარი ხომ ფაქტიურად წლის დასაწყისია).

რაც შეეხება პოეტის დღიურს, გარდა იმისა, რომ იგი ავტოგრაფია და ბესიკს ეკუთვნის, ის უპირატესობაც აქვს, რომ აგვისტო, როცა ბესიკი თავს 28 წლისად გვაცნობს³, შუა წელია, რაც (ეპიტაფიასაც თუ ანგარიშს. ვაგუწევთ — 1791 წლის 24 იანვარს 40 წლის ასაკში გარდაცვლილი კაცი არ შეიძლება მივიჩნიოთ 1749 წელს დაბადებულად) სადავოს არ უნდა ხდიდეს, რომ ბესიკი დაბადებულა 1750 (1778—28) წელს. აქვე უნდა დავძინოთ, რომ პოეტის დღიური და სოლომონ მეფის ხსენებული წერილი უნიკალური დოკუმენტებია ბესიკის დაბადების თარიღის დასადგენად; ამ დოკუმენტების შეცვლა პოეტის დაბადების თარიღის დასადგენად თვით საეკლესიო ჩანაწერსაც კი, რომლის აღ-

¹ АВПР, Ф. Сп. России с Персией, 1776-1784 гг., д. 481, л. 265.

² შტრ. ბ. ე. ს. კ. ბ. მესამე გამოცემა. გვ. 104.

³ იქვე.

მოჩენის იმედი ძნელადღა შეგვიძლია ვიქონიოთ, არ შეუძლია. ბესიკის დავალები დაიბადა.

პოეტის დღიურზე დაკვირვება საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ბესიკის დღიური დაუწერია გვიან, როცა მას ბევრი რამ დავიწყებული ჰქონდა. ჯერ-ერთი, ცენტრალურ ირანში მოგზაურობისას პოეტი წერს: „ყაზმინით მცოთხეს დღეს სავა ქალაქსა ერაყისასა ერთი დღე განვისვენე და მუნით ყუმს მესამესა დღესა შთავედითო“¹. აქ პოეტს, როგორც ჩანს, მისი ერაყის გზით უკან დაბრუნების ამბავი აქვს არეული ირანში მოგზაურობასთან (ამაზე ცალკე გვექნება საუბარი). მეორე, ახლა რაკი ჩვენ პოეტის მარშრუტი თითქმის ზუსტად დადგენილი და დოკუმენტალურ მასალებზე დაყრდნობით ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მოქცეული გვაქვს, ჩვენს დაკვირვებას იწვევს ერთი გარემოებაც—რატომ მაინცა და მაინც პოეტი გვამცნობს, რომ 28 აგვისტოსაა მოზდოკში? რატომ ეს თარიღი დაახლოებდა მას? მაშინ როცა მოზდოკში მნიშვნელოვანი არაფერი მომხდარა. რატომ არაფერს წერს იმაზე, რომ იგი 1778 წლის 20 აგვისტოს წავიდა იმერეთიდან², 1778 წლის 6 სექტემბერს სტანიცა შადრინში შეხვდა ასტრახანის გუბერნატორს გენერალ ი. იაკობის და სოლომონ მეფის წერილი გადასცა და ზეპირი მოხსენებაც გაუკეთა იმერეთის სამეფოს საერთაშორისო მდგომარეობის შესახებ³, 1778 წლის 4 ოქტომბერს ასტრახანის საგუბერნიო კანცელარიას თხოვა ნიკიტა კალუსტოვის (ალბათ უნდა იყოს მიკირტუმ გალსტიანი) გემით გამგზავნეთ სპარსეთშიო⁴ და სხვ.

შემოაღნიშნული გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ პოეტმა დღიური დაწერა გვიან, როცა მას ბევრი რამ დავიწყებული ჰქონდა, მაგრამ მას რატომღაც არ ავიწყდება 28 აგვისტო — უთუოდ თავისი ცხოვრების რაღაც მნიშვნელოვანი თარიღი. ბუნებრივად ისმება კითხვა: ხომ არ არის ბესიკის დაბადების დღე 1750 წლის 28 აგვისტო? იქნებ „მიზანშეწონილი იქნებოდა მომავალში ბესიკის დაბადების დღე 28 აგვისტოს აღგვენიშნა“⁵.

¹ შდრ. ბესიკი, მესამე გამოცემა, გვ. 104.

² АВПР. Ф. Сн. России с Персией, 1776—1784 гг., д. 481, л. 265.

³ იქვე, ფურცელი 266—267.

⁴ Астраханский областной архив, ф. 394, оп. I, д. 4719, л. 415.

⁵ აქვე მთლიანად ვაქვეყნებთ სოლომონ მეფის წერილის დედანს, როგორც უმთავრეს დოკუმენტს ბესიკის დაბადების თარიღის დასადგენად. ამ დოკუმენტის მნიშვნელობა სხვა მხრივაც დიდია, მაგრამ ჩვენ მასზე არ ვჩერდებით, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ დღემდე ჩვენი მეცნიერები ბესიკის ქართლიდან განდევნის სხვადასხვა თარიღს გვათავაზობენ, უკანასკნელი მოსაზრება ბესიკის უეჭველად იმერეთში ყოფნის თარიღისა, პოეტის ირანში გაგზავნის თარიღზე იყო დამოკიდებული და, ცხადია, ამ თარიღის დაზუსტებით, იმერეთში პოეტის უეჭველი ყოფნის ზედა ქრონოლოგიური ზღვარც დოკუმენტალურად დადგინდა. გარდა ამისა, სოლომონ მეფის წერილი დღემდე ცნობილი პირველი დოკუმენტია, სადაც ბესიკი, ქართლიდან ახლახან ვაძევებული აზნაური, თავადის წოდებაში იხსენიება.

დანართი

1778 წლის 20 აგვისტო. იმერეთის მეფის სოლომონ I წერილი ასტრახანის გუბერნატორ ივანე ბართლომეს ძე იაკობისადმი — დახმარება აღმოუჩინოს ბესიკს ირანში გამგზავრების საქმეში.

მაღალშობილო * და მაღალმსვლელო უფალო იანარალ მაიორო, ორდენტა წმინდისა დიდისა მოწამისა და ძლევაშემოსილისა გიორგისა და წმინდისა ანნასი კავალერო, ასტრახანისა და მისის მხრის სრულიად რომელნიცა იმყოფებიან ბრძანებასა მათის იმპერატორობის დიდებულობის რუსეთის ჯარისა, დიდისა და პატარას ყაბართოსა და ოსეთის მთის ხალხის თაო უფროსი და წინამძღვარო

* დოკუმენტს აქვს მინაწერი: „Получено в Шадрине сентября 6 дня 1778 года“. მინაწერი უნდა ეკუთვნოდეს ასტრახანის გუბერნატორის სველე კანცელარიის მდივანს, რადგან იგი იმავე ხელითაა ნაწერი, რომლითაც გუბერნატორის მოხსენებები რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი.

ამ დოკუმენტის რუსული თარგმანი, როგორც ჩანს, სტანიცა შადრინშივე შეუსრულებიათ (მთარგმნელი უცნობია) და 1778 წლის 6 სექტემბერს იგი ბესიკს, დედანთან ერთად, შადრინში წარუდგენია ასტრახანის გუბერნატორ გენერალ-მაიორ ივანე იაკობისათვის და ზეპირი მოხსენებაც გაუკეთებია იმერეთის სამეფოს საერთაშორისო ვითარების შესახებ (იხ. **АВПР, Ф. Сп. России с Персией, 1776—84 г. г., д. 481, л. 266—267**). თარგმანის ასლის ერთი ცალი, რომელსაც ხელს აწერს „სოვეტნიკი“ ივანე ზაიცოვი, დაცულია რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივში (იხ. **АВПР, Ф. Сп. России с Персией, 1776—84 г. г., д. 481 л. 264**). იგი ასტრახანიშ გუბერნატორს ი. იაკობის თავის 1778 წლის 11 სექტემბრით დათარიღებულ მოხსენებასთან და სოლომონ მეფის წერილის დედანთან ერთად, სველე ბანაკ „ბრაგუნსკიე ვოდიდან“ (თერგის ზაზუნეა, მოზდოკსა და ყიზლარს შორის, სტანიცა შადრინის ახლოს) გაუგზავნია რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისათვის, სადაც წარუდგენია პრაპორშჩიკ ონოფრე შესტაკოვს 1778 წლის 13 ოქტომბერს (იხ. **АВПР, Ф. Сп. России с Персией, 1776—84 г. г., д. 481, л. 264—267**), ხოლო თარგმანის ასლის მეორე ცალი (დამოწმებული იმავე ი. ზაიცოვის მიერ), რომელიც მოსკოვის ცენტრალურ სამხედრო-ისტორიულ არქივშია დაცული (იხ. **ЦГВИА, Ф. 52, оп. 184, св. 107 д. 161, л. 12**), ასტრახანის გუბერნატორის მიერ შადრინიდან 1778 წლის 11 სექტემბერს თავ. გ. ა. პოტიომკინისადმი გაგზავნილ საიდუმლო მოხსენებისათვის დაურთავეთ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ისიც სამხედრო კოლეგიაში პრაპორშჩიკ ონოფრე შესტაკოვს უნდა წარედგინა.

ამასთან, საკუროდ მიგვაჩნია აქვე შევნიშნოთ, რომ ჩვენი წერილი დიდი ხნის წინათ გადაეცა დასაბეჭდად ე. „მნათობის“ რედაქციას, მაგრამ მისი დაბეჭდვა დაყოვნდა. 1963 წლის 30 მაისს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ამავე უნივერსიტეტის სსრ კავშირის ხალხთა ისტორიისა და საქართველოს პედაგოგიკის ინსტიტუტის ისტორიის კათედრების გაერთიანებულ

იონე ბართლომეს ძეო იაკობი

სიქადულო ჩემო და მწყალობელო ჩემო

საკუთარო მოყვასო მეგობარო და ძმაო

მტკიცითა სიყვარულითა ტრფალეებით სურვილი სამსახურისა თქვენისა მრავლად მოგხსენდესთ.

ამისსა შემდგომად მოხარული სულითა, გონებითა და პირითა მოგილოცავ მათის დიდებულობის იმპერატორობის უბედნიერესობასა და დიდისა რუსეთის მემკვიდრის დიდისა თავადის პავლეს ძის ახლისა ყრმისა ალექსანდრეს შობასა, რომლისადა შობითა ყოველნი ქრისტეს მოსახელენი განუნათლდით და სინარული ჩვენი აღორძინდა.

სამეცნიერო სესიაზე ვკითხულობდი მოხსენებას თემაზე: „დოკუმენტები ბესიკის ირანში ელჩობის შესახებ“ (მოხსენების თეზისები დაბეჭდილია). მოხსენების წინ ქუთაისის ალ. წულუკიძის სახელობის პედინსტიტუტის დოცენტმა დ. ჯანელიძემ მაცნობა, რომ თეზისებში მოხსენებული დოკუმენტებიდან ერთი დოკუმენტი (ყერძოდ, სოლომონ მეფის წერილი, რომელსაც აქვე ვაქვეყნებთ) მან მთლიანად გამოაქვეყნა ქუთაისის საქალაქო გაზეთ „სტალინელი“ 1961 წლის 17 ნოემბერს დაბეჭდილ წერილში. ჩვენ ბოდიში მიუუხადეთ დოც. დ. ჯანელიძეს, რომ არაფერი ვიცოდით მისი წერილის შესახებ ჩემი მოხსენების თეზისების გამოქვეყნებამდე და ამიტომ თეზისებში იგი ვერ მოვიხსენიე. ამასთან დოც. დ. ჯანელიძეს ვაცნობე, რომ მისი წერილის არსებობა უცნობი დარჩენილა ბესიკის თხზულებათა მეექვსე გამოცემის რედაქციისათვის (წიგნი ხელმოწერილ იქნა დასაბეჭდად 1962 წლის 26/IX) და ს. ცაიშვილისათვისაც, რომელმაც ბესიკზე გამოაქვეყნა პოპულარული ნარკვევი (ს. ცაიშვილის ნაშრომი ხელმოწერილი იქნა დასაბეჭდად 1962 წლის 14/IX).

ჩვენ გავეცანით დოც. დ. ჯანელიძის წერილს და აღმოჩნდა, რომ ავტორი მის მიერ მიკვლეულ საბუთს განიხილავს როგორც ქართული დიპლომატიის ისტორიისათვის საყურადღებო დოკუმენტს, რაც შეეხება სოლომონ მეფის წერილის მნიშვნელობას ბესიკის დაბადების თარიღის დასადგენად, ამაზე არაფერს ამბობს.

სამწუხაროდ, დოკუმენტი გამოქვეყნებულია შეცდომებით (შენიშნულია სერიოზული ხასიათის 18 შეცდომა, ასე მაგალითად, ტექსტში ნათქვამია: ალექსანდრეს დაბადებას ჩვენ „დიდნი და მცირენი, მოხუცებულნი და ყრმანი, ერთბაშადგულითა და სულითა.... მოგილოცავთ“. ე. ი. ყველა ერთად, ერთობით მოგილოცავთ. — დოც. დ. ჯანელიძეს კი ასე ამოუკითხავს: „ერთბაშად... მოგილოცავთ“. ან კიდევ, ტექსტში ნათქვამია: რაც ალექსანდრეს დაბადების ამბავმა ჩვენამდე მოაღწია „მეორე ჟამ კელაღპყრობით“ ღმერთს მადლობას შევთხოვთ და ხელმწიფის „განძლიერების მიხოველნი ვართ წინაშე ღვთისა“. დოც. დ. ჯანელიძეს „მ ი ე რ ე შ ა მ კ ე ლ ა ღ პ ყ რ ბ ი თ“ ამოუკითხავს, როგორც „მეორე ჟამ ხელაღპყრობით“, რაც ტექსტს გაუგებარს ხდის, „მეორე ჟამ“ ნიშნავს იმ დროიდან, მას შემდეგ, ი მ ი ე რ ი დ ა ნ. ასეთი მაგალითები სხვაც შეიძლებოდა მოგვეტანა). რაც მთავარია, დოც. დ. ჯანელიძეს შეცდომით აქვს ამოკითხული დოკუმენტის თარიღი. დედანშობა: „აღიწერა აგვისტოს კ.“ დოც. დ. ჯანელიძე წერს: „აღიწერა აგვისტოს 3“ (იხ. ქუთაისის საქალაქო გაზ. „სტალინელი“, 1961 წლის 17 ნოემბრისა). კ=20-ს და არა 3-ს (ამ უკანასკნელ შეცდომას, რასაც არსებითი მნიშვნელობა აქვს, დოც. დ. ჯანელიძე თავს დაადევნდა, რომ ბესიკის თანდასწრებით შადრიწივე შესრულებული სოლომონ მეფის წერილის რუსული თარგმანი ვაესინჯა, რომელიც საქმეში იქვე გვერდითაა დაცული).

დოკუმენტი ქვეყნდება უცვლელად. გამომცემელს ეკუთვნის მხოლოდ პუნქტუაცია.

ამისთვის მადლობისა შემწირველნი ჩვენ ღვთისა მოწყალებისანი დიდნი და მცირენი, მოხუცებულნი და ყრმანი, ერთბამად ოსანნასებრ მღალადებელნი შენსა მაგას მალალ მსვლელობასა მღვიძართა გულითა და სულითა გიხაროდენსა გიძღვნით და მოგილოცავთ.

ირწმუნოს თქვენმან ბედნიერმან მალალშობილებამ კვმპარიტებით, რომ როდესცა ეს სახარულევანი ამბავი მოიწია ჩვენდა და ვისმინეთ მიერ ჟამ კელაღპყრობით ღვთის მოწყალებას ვმადლობთ და რაოდენ შემძლებელნი ვართ და ვითაც გემართებს სიხარულსა შინა ვიმყოფებით და მათის კელმწიფობის უფროსად ამადლებისა და განძლიერების მთხოველნი ვართ წინაშე ღვთისა.

კვალად ამისს წყალობას ვედრებით ვითხოვ, რომ ერთის წიგნით საჩქაროდ გვაუწყოთ, თუ ჩვენგან გაიბედებოდეს მათის კელმწიფობის წინაშე კაცს ვაახლებთ და რაოდენ გვიღირს და შევიძლებთ ამ საქმეს მოულოცავთ, რადგან მათნი მონანი და კელმწიფობის მყოფებელნი ვართ და მაგათის მდებრობრივის მოწყალებით მტერთა ჩვენთაგან გამოხსნილნი და განთავისუფლებულნი ვსცხოვრებთ. ამისთვის თქვენგანაც დარწმუნებით მოველით და ვითხოვთ, რომ წიგნი გვიბოძოთ ერთი და გვიბძანოთ, რომ ჩვენი კაცი ვაახლოთ ყ-დ მოწყალებს კელმწიფებს და ჩვენც მოულოცოთ დიდი ესე სიხარული და შობა ძისა მათისა თავადისა დიდისა ალექსანდრესი.

მეორედ თქვენის უწარჩინებულესისა მალალშობილებისა და მალალმსვლელობისაგან ამასაც ვითხოვ ეს ჩვენი კნიაზ ვისარიონ გაბაიანი ვიახლებათ, ჩვენს ამბავსაც ეს მოგახსენებთ და წყალობას ვითხოვთ, რომ გილანამდინ შვიდობის გზით მიაწვეინოთ. ადრე ხანს ზოგი ერთი რამ ვსთხოვე და წიგნი მაგ ჩვენს კნიაზს გამოვატანე იმასთან და რაც მითხოვნია ვიცი გამომიგზავნის და გვედრები სიყვარულისა და მეგობრობისათვის წყლით იყოს თუ კმელით გაისტუმროთ და მშვიდობით იქამდინ მივიდეს და როდისაც რომ იქიდან მანდ ვიახლებათ, აქეთაც კეთილი გზის წყალობა უყოთ, რომ რაც წამოიღოს აქ ჩვენამდინ მოაწვეინოთ დიდად მმადლობელი და მოსამსახურე მამყოფეთ მეც, და ახლავ მოგახსენებთ და ვითხოვ, რომ ამ კნიაზ ვისარიონთან ღებელი კაცი მაჟუკა ვიახლებათ, ამისის კელით წიგნი ადრე გვიბოძეთ და რაც ჩემგან სამსახური გუნებოსთ გარჩევით გვიბრძანეთ. დიდად მმადლობელი ვიქნები და დიდის სიხარულით ვაახლებთ, რომელსაც სამსახურს გვიბძანებთ.

ალიწვრა აგვისტოს კ [20] წელსა
 ჩლომ [1778].

თქვენის სამსახურის მოსურნე
 მეფე იმერეთისა სოლომონ.

АВПР, ф. Сношения России с Персией, 1776—1784 гг., д. 481, л. 265.

სსრ კავშირის ისტორიის
 კათედრა

(შემოვიდა რედაქციაში 1. 6. 1963)

МАЧАРАДЗЕ В. Г.

ДАТА РОЖДЕНИЯ БЕСИКИ.

Резюме

Дата рождения выдающегося грузинского поэта XVIII века, классика грузинской литературы Виссариона Захарьевича ГАБАШВИЛИ (Бесики) до сих пор не установлена и в научной литературе по сей день остается спорным. Достаточно вспомнить, что со времени первого издания произведений поэта (1885 года) до последнего времени биографы предполагали разные даты. Так, с 1885 года по 1912 год в научной литературе годом рождения Бесики был принят 1749 год, с 1912 года по 1922 год — 1750 год, с 1922 года по 1942 год — 1751 год, а с 1942 года — снова предполагают 1750 год. Но, к сожалению, и последняя дата научно не обоснована. Такое расхождение вызвано отсутствием прямого документального материала (метрической записи).

Ценнейшим источником для установления даты рождения Бесики является дневник поэта, найденный Г. Леонидзе в 1921 году, где сказано, что во время отправления в Персию ему было 28 лет. Но, в дневнике не указан год отправления Бесики в Персию, а для того чтобы установить дату рождения поэта, сперва надо было установить год отправления. По сведениям царевича Давида, поэта в Персию послали в 1779 году, а если тогда ему было 28 лет, выходит, что Бесики родился в 1751 году (1779—28).

В 1942 году Г. Леонидзе, а затем Ш. Бурджанадзе обратили внимание на возвращение в Грузию царевича Александра Бакаровича (по сведениям, Бесики привез из Персии царевича Александра, претендента на Картлийский престол) и этот факт сочли достаточным, чтобы отрицать возможность отправления Бесики в Персию в 1779 году. По их мнению, поскольку Александр Бакарович вернулся в Грузию в конце 1779 года, Бесики должен быть послан в Персию не в 1779 году (он бы не успел в том же году вернуться в Грузию), а в 1778 году. Такая трактовка не убедительна: во-первых, появление Александра Бакаровича в Грузии в конце 1779 г. еще не значит, что обязательно вернулся с ним и Бесики (в источниках о возвращении Бесики нет никаких указаний; там только лишь сказано: «говорят о прибытии в Имерети Александра Бакаровича, который удрал из Персии»); во-вторых, хотя и нет никаких оснований, но если допустим, что Бесики действительно вернулся из Персии вместе с царевичем Александром в конце 1779 года, то это в лучшем случае только лишь исключает возможность отправления поэта в Персию в 1779 году, но исключение возможности отправления Бесики в Персию в 1779 году еще не значит, что поэта действительно послали в Персию в 1778 году; почему же нельзя допустить, что поэт был послан раньше? Разве мало примеров продолжения посольства 2-3 года в XVIII веке? Тем более, что мы не располагаем точными документальными данными, где находился поэт с начала 1777 года по 1780 г. Таким образом, документы, привлеченные в пользу последнего мнения, не убедительны и вопрос остается открытым.

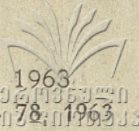
Выявленные нами документы в астраханских и московских архивах содержат ценные сведения о посольстве поэта в Персию. Что самое главное, письмо царя Соломона I к астраханскому губернатору генералу

И. Якоби, врученное поэту Габашвили перед его отправлением в Персию, как документ, удостоверяющий его поручение и содержащий ходатайство о пропуске его через Астрахань в Персию, датировано так: «Писано августа 20-го 1778-го года». 6 сентября 1778 года указанное письмо поэт лично вручил адресату (генералу Якоби) в Шадрине.

Бесики выехал в Персию 20 августа 1778 года. Раз тогда ему было 28 лет, как это он сам говорит в своем дневнике, Бесики родился в 1750 году.

Кроме того, изучение документов истории посольства и сопоставление их с дневником поэта позволяет нам утверждать, что поэт свой дневник написал позднее, когда он многого, заслуживающего внимания с точки зрения истории посольства, не помнил; вместе с тем, поэт не забывал, что 28 августа он был в Моздоке и даже считает нужным в дневнике посольства упомянуть, что во время отправления в Персию ему было 28 лет. Вышеуказанное обстоятельство заставляет думать, что поэт, забыв о многом, помнит интересную дату своей жизни—по-видимому, дату своего рождения — 28 августа.

К статье прилагается письмо имеретского царя Соломона I к астраханскому губернатору И. Якоби от 20 августа 1778 года. Значение публикуемого документа велико не только для уточнения даты рождения Бесики, но и для изучения истории посольства поэта в Персию и истории русско-грузинских отношений, а также для биографии поэта — уточняет верхнюю хронологическую грань пребывания поэта, изгнанного из Картли, в Имерети. Указанный документ является пока самым ранним, где поэт, недавно изгнанный из Картли дворянин, сын попа, упоминается в достоинстве князя.

ქრიშია და ბიბლიოგრაფია

სამეცნიერო-კოპულარული მონოგრაფია ამერიკის აღმოჩენის შესახებ

აღ. ნამორაძე. კოლუმბი და ამერიკის აღმოჩენა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი, 1961, გვ. 202.

1961 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა გამოსცა პროფ. ალექსანდრე ნამორაძის წიგნი „კოლუმბი და ამერიკის აღმოჩენა“. განსვენებული პროფესორის ნაშრომი ძალიან ჩქარა მთლიანად გაიყიდა. აღნიშნული გარემოება არაა გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ წიგნის ტირაჟი სულ ათას ცალს შეადგენს. ნარკვევი კი სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათისაა, ე. ი. გათვალისწინებულია მკითხველთა ფართო წრისათვის. რაც მთავარია ნაშრომის ავტორია შესანიშნავი მეცნიერი და ბრწყინვალე პედაგოგი, რომელსაც ძალიან კარგად ეხერხებოდა ურთულესი ისტორიული ამბებისა და მოვლენების უაღრესად მიმზიდველი და გასაგები სახით გადმოცემა.

ქრისტოფორე კოლუმბისა და ამერიკის აღმოჩენის შესახებ დიდძალი ლიტერატურა არსებობს. კაცობრიობის წარსულის ეს ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მომენტი არ დარჩენილა ქართველ ავტორთა ყურადღების გარეშე. ამ მხრივ საკმარისია დავასახელოთ ისეთი გამოჩენილი მეცნიერის „ნარკვევები გეოგრაფიის ისტორიიდან“, როგორც პროფ. გიორგი გეხტმანი იყო.

აღ. ნამორაძის წიგნი პირველი მონოგრაფიული ხასიათის შრომაა ქართულ ენაზე სპეციალურად მიძღვნილი ქრისტოფორე კოლუმბისა და ამერიკის აღმოჩენისადმი. ნაშრომის ძირითადი თემა ერთდროულად ისტორიულიცაა და გეოგრაფიულიც; ავტორის დიდმა ერთდროულმა მას საშუალება მისცა თითქმის ერთნაირი ვირტუოზულობით გაეშუქებინა თავისი წიგნის უმთავრესი პრობლემის ეს ორივე მხარე.

ამერიკის აღმოჩენა აღ. ნამორაძის ნაშრომში განხილულია ფართო ისტორიულ ასპექტში. ამ უდიდესი მოვლენის მიზეზობრივ-შედეგობრივი კავშირების ღრმა ანალიზით.

წიგნში აშკარად გამოიყოფა სამი ნაწილი.

პირველ ნაწილში აღწერილია დასავლეთ ევროპის ვაჭრობა, მრეწველობა და სავაჭრო გზები ამერიკის აღმოჩენამდე, გაშუქებულია ახალი საზღვაო გზის

ძიების ძირითადი მიზეზები, კოლუმბის მოგზაურობის გეგმის წარმოშობის საკითხი და მისი განხორციელების აუცილებელი წინაპირობები.

მეორე ნაწილში მოცემულია მოკლე ცნობები კოლუმბის პიროვნების შესახებ, მიმოხილულია კოლუმბის საქმიანობა პორტუგალიაში და ესპანეთში, დაწვრილებითაა გადმოცემული კოლუმბისა და მისი თანამედროვეთა მოგზაურობანი და გეოგრაფიული აღმოჩენები დასავლეთ ნახევარსფეროში; კოლუმბის უკანასკნელი დღეებისა და სახელწოდება „ამერიკის“ წარმოშობის საკითხისადმი მიძღვნილია სპეციალური თავი.

მესამე ნაწილში მოთხრობილია კონკისტადორების თარეშზე, ინდიელების ექსპლოატაციაზე, მათ გაყვლაზე; ნაშრომის ბოლო თავში განხილულია ამერიკის აღმოჩენის შედეგები და მნიშვნელობა.

სამწუხაროდ ნაშრომის გვერდები ამერიკის მკვიდრ მოსახლეობაზე ევროპიელთა გამოჩენამდე აღ. ნამორაძის საავადმყოფოში ყოფნის დროს დაიკარგა, რაც წიგნის ხარვეზს წარმოადგენს, რადგან შრომა ჩაფიქრებულია და შესრულებულია ავტორის მიერ წინასწარ კარგად შემუშავებული ერთიანი გეგმის მიხედვით, როგორც მთლიანი მონოგრაფია, რომლის თავები ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული.

ნაშრომის მცირე ნაკლად შეიძლება ჩაითვალოს ზოგიერთი ფაქტობრივი ხასიათის უზუსტობანი. მაგ., 23 გვერდზე წერია: „1479 წელს ფერდინანდ არაგონელმა ცოლად შეირთო იზაბელა კასტილიელი, რის შედეგად არაგონია და კასტილია გაერთიანდა“. ფერდინანდ არაგონელმა ცოლად შეირთო იზაბელა კასტილიელი არა 1479 წელს არამედ 1469 წელს, ხოლო ამ ქორწინების ათი წლის შემდეგ სწორედ 1479 წელს მოხდა არაგონიისა და კასტილიის ფაქტიური გაერთიანება, რაც დაკავშირებული იყო უფლისწულ ფერდინანდის არაგონიაში გამეფებასთან.

წიგნი დაწერილია კარგი, გამართული ქართული ენით. ნაშრომი შესრულებულია მაღალ მეცნიერულ დონეზე. ყურადღებას იპყრობს შენიშვნების ძალიან მოხერხებული გამოყენება. შენიშვნების ერთი წყება განმარტებითი ხასიათისაა და განკუთვნილია რიგითი მკითხველისათვის. ნაშრომის გაგების გასაადვილებლად. მეორე წყება კი ეხება იმ სადავო და სპეცდფიკურ საკითხებს, რომლებიც საინტერესოა ისტორიკოსთა და გეოგრაფთა ვიწრო წრისათვის, მაგრამ რომელთა შეტანაც უშუალოდ ძირითად ტექსტში დაამძიმებდა ნაშრომს და არ იქნებოდა წიგნის მიზანდასახულობის შესატყვისი.

ამ ნაშრომის წერა პროფესორმა ალექსანდრე ნამორაძემ დაასრულა სასიკვდილო სარეკლზე, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით. ეს წიგნი თვალნათლივ ამტკიცებს, თუ რამდენი საინტერესო და მნიშვნელოვანი გამოკვლევა დაკარგა დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის სპეციალისტთა ქართულმა სკოლამ თავისი ერთ-ერთი დამაარსებლისა და ხელმძღვანელის უდროოდ გარდაცვალებით.

წიგნის მალაზიების თაროებიდან ალექსანდრე ნამორაძის უკანასკნელი ნაშრომის ძალიან სწრაფი გაქრობა კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ უკვე კარგახანია რაც დადგა დრო ასეთი წიგნების უფრო დიდი ტირაჟით გამოცემისა.

ამასთანავე ეს შემთხვევა აყენებს საკითხს ხელმეორედ იქნეს გამოცემული განსვენებული პროფესორის, როგორც ზემოდასახელებული, ისევე სხვა ნაშრომებიც, რომ არაფერი ვთქვათ გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსის გამოუქვეყნებელი შრომების დაბეჭდვის უადრეს სასურველობაზე. ჩვენი აზრით, საესებით დროულია დაისვას საკითხი პროფ. ალ. ნამორაძის ნაშრომების ორ ან სამტომეულის გამოცემის შესახებ, რაც დიდ დახმარებას გაუწევს არამხოლოდ დასავლეთ ევროპის ისტორიით სპეციალურად დაინტერესებულთ, არამედ სასურველი და სასარგებლო იქნება მკითხველთა ფართო წრისათვის.

კ. ანთაძე

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „ჟღრმეზის“ (ისტორიულ მეცნიერებათა სერიის) განხილვა

1962 წლის 7 მარტს ისტორიის ფაკულტეტის დეკანატმა ჩაატარა უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟღრმეზის „ისტორიულ მეცნიერებათა სერის“ 77-ე და 87-ე ტომების საჯარო განხილვა. განხილვას დაესწრნენ ისტორიის ფაკულტეტის პროფესორ-მასწავლებლები, სტუდენტები, ისტორიის ინსტიტუტისა და საქართველოს მუზეუმის მეცნიერ მუშაკები.

სხდომა შესავალი სიტყვით გახსნა ისტორიის ფაკულტეტის დეკანმა პროფესორმა შ. მესხიამ, რომელმაც ხაზი გაუსვა სათანადო ინციპტივის დროულობას და პრაქტიკულ მნიშვნელობას. განხილვის ობიექტად ქვეულ ტომებში მოთავსებული მასალების სიავკარგის ყოველმხრივ შეფასება, აღნიშნა პროფ. შ. მესხიამ, დაეხმარება ჟღრმეზის სარედაქციო კოლეგიას მუშაობის გარდაქმნაში, ხელს შეუწყობს არსებულ ნაკლოვანებათა დაძლევას, აამაღლებს ჟღრმეზის ხარისხს და გაზრდის ავტორთა პასუხისმგებლობას.

77-ე და 87-ე ტომებში მოთავსებული წერილების მეცნიერული დონისა და საერთოდ ჟღრმეზის ხარისხის ამაღლების საკითხებზე თავიანთი მოსაზრებები გამოთქვეს მომხსენებლებმა: პროფ. ი. ცინცაძემ, პროფ. გ. ყორღანიამ, პროფ. ა. აფაქიძემ, პროფ. ლ. ებანოიძემ და დოც. ნ. ლომოურმა, კამათში გამოსულებმა: პროფ. ალ. წერეთელმა, პროფ. დ. გვირიტიშვილმა, დოც. გ. კილურაძემ და დოც. შ. ხანთაძემ.

როგორც მომხსენებლებმა, ისე კამათში გამოსულმა ისტორიკოსებმა მოიწონეს სათანადო ღონისძიება და სასურველად ცნეს მისი პერიოდული ჩატარება მომავალშიც. მათ ძირითადად დადებითი შეფასება მისცეს 77-ე და 87-ე ტომებში მოთავსებულ წერილებს, აღნიშნეს ზოგიერთი მათგანის მეცნიერულ-შემეცნებითი მნიშვნელობა, თანაც მიუთითეს სარედაქციო კოლეგიის მუშაობაში არსებულ ხარვეზებზე, ჟღრმეზის არადამაკმაყოფილებელ ვაფორმებზე და ცალკეულ წერილებში დაშვებულ ენობრივ თუ სხვა ხასიათის შეცდომებზე.

პროფ. ი. ცინცაძემ, კერძოდ, აღნიშნა, რომ ჟღრმეზის ისტორიის სექციის 77-ე და 87-ე ტომების ყველა წერილი ვერ დგას მაღალ მეცნიერულ და იდეურ დონეზე, ვერ აკმაყოფილებს ქართული საბჭოური ისტორიული მეცნიერების გაზრდილ მოთხოვნებს. ზოგმა ავტორმა დასაბუქლად წარმოადგინა მოუმზადებელი მასალა, არ გამოიჩინა სათანადო პასუხისმგებლობა და სარედაქციო საბ-

ჭოს დააკისრა „შავი სამუშაოების“ შესრულება. პროფ. ი. ცინცაძემ მოითხოვა როგორც ავტორების, ისე კათედრის გამგეების პასუხისმგებლობის მკვეთრი გაზრდა, დასაბუქდად წარმოდგენილი წერილების მეცნიერული დონის ამაღლება და სარედაქციო მუშაობის გაუმჯობესება.

პროფ. ი. ცინცაძემ თავისი ყურადღება განსაკუთრებით შეაჩერა პროფ. კ. გრიგოლიას წერილზე — „ლეონტი მროველი — XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსი და მისი შესწავლის თანამედროვე მდგომარეობა“ და პროფ. გ. გოზალიშვილის წერილზე — „ჯვაროსანთა IV ლაშქრობა და ბიზანტია“. მას სავსებით გამართლებულად მიაჩნია აღნიშნული წერილების მოთავსება ფაკულტეტის შრომებში. პირველს მან უწოდა ქართული წყაროთმცოდნეობითი მეცნიერების სერიოზული მიღწევა, მეორეს — ქართული ბიზანტოლოგიის მნიშვნელოვანი მონაპოვარი. პროფ. ი. ცინცაძის აზრით, აღნიშნული წერილები ქართული ისტორიული მეცნიერების მომწიფებულობაზე მიგვითითებს.

პროფ. გ. ჟორდანიამ ყურადღება გაამახვილა კრებულში მოთავსებულ იმ წერილებზე, რომლებიც ახალი და შუა საუკუნეების ისტორიის კათედრების წევრებს — დოც. ვ. დონაძეს, დოც. გ. კილურაძეს, დოც. ი. ტაბალუას, დოც. ი. ბერაძეს, დოც. კ. მეშველიანს ეკუთვნის. იგი ძირითადად იწონებს ამ წერილების თემატიკას, მიუთითებს ცალკეული საკითხის დაყენების სიახლეზე და გამართლებულად მიაჩნია შრომებში მათი მოთავსება. იგი იწონებს დოც. გ. კილურაძის ნაყოფიერ მუშაობას საფრანგეთის 1789—1794 წლების დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ცალკეულ საკითხებზე და დოც. ვ. დონაძის მუშაობას ისეთ პრობლემაზე, როგორცაა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული საზოგადოებრივი აზრი და მსოფლიო ისტორიის პრობლემები. ამასთან ერთად პროფ. გ. ჟორდანიამ გამოთქვა საყურადღებო კრიტიკული შენიშვნები დოც. გ. კილურაძის, დოც. ი. ტაბალუას, დოც. ი. ბერაძის და დოც. კ. მეშველიანის წერილების შესახებ. ეს შენიშვნები უმთავრესად შეეხებოდა სახელებსა და ტერმინების ქართულ ტრანსკრიპციას; ზოგიერთი უცხოური სიტყვის სახელის თუ ტერმინის ქართულად გადმოცემის საკითხს, მოტანილი ლიტერატურის გაგებას და სხვ. ი. ტაბალუას წერილში — „რუსეთის მდგომარეობა ანტანტაში პირველი მსოფლიო ომის წლებში“, აღნიშნავს პროფ. გ. ჟორდანი, ბევრი უცხოური (ფრანგული, გერმანული) სახელი არასწორად არის გადმოცემული. ასევე შეცდომით არის დაბეჭდილი ლათინური ტერმინები (იხ. ტ. 87, გვ. 63, 75). ასეთივე ხასიათის შეცდომებზე მიუთითებს იგი დოც. ი. ბერაძის წერილში — „საქართველოსთან ჯვაროსნების ურთიერთობის საკითხისათვის“ და დოც. კ. მეშველიანის წერილში — „პარიზის 1413 წლის აჯანყების შესწავლისათვის“ (იხ. ტ. 87, გვ. 217, 218, 221, 268 და სხვ.).

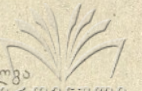
პროფ. ლ. ებანოიძემ, პროფ. ა. აფაქიძემ, დოც. ნ. ლომოურმა და დოც. შ. ხანთაძემ გააკეთეს ცალკეული კრიტიკული შენიშვნები დოც. ი. ბერაძის, დოც. შ. გეგეშიძის, დოც. ი. ტაბალუას, უფროს მასწავლებლის ნ. ასათიანის, დოც. მ. ალექსიშვილის, დოც. ო. ჯაფარიძის, დოც. ა. ბახტაძის, დოც. შ. ჭაჭუას და ასპირანტ ვ. კონოვალოვის წერილების შესახებ.

გ. კონოვალოვის წერილში — „რაციონალიზატორთა და გამოგონებელთა მოძრაობა ამიერკავკასიის სფსრ-ში პირველ ხუთწლეულში“, — აღნიშნავს პროფ. ლ. ებანოიძე, — გაპარულია არა მარტო კორექტურული, არამედ სხვა ხასიათის შეცდომებიც. მაგ., ადგილი აქვს განმეორებებს, სარჩევო მასალების ენის გადმოტანას, ცალკეულ არაზუსტ გამოთქმებს. წერილში მრეწველობის მიღწევები მთელი ამიერკავკასიის მასშტაბით შეფასებულია მხოლოდ თბილისისა და ბაქოს მონაცემებით, სხვა ქალაქების მრეწველობის (ქუთაისი, ერევანი, კიროვზადი) მიღწევები კი მხედველობაში არ არის მიღებული. ზოგიერთ კრიტიკულ შენიშვნებს აკეთებს იგი დოც. შ. გეგეშიძის, დოც. ჭაჭუას და დოც. ა. ბახტაძის წერილების მიმართაც. დოც. ჭაჭუა უსაბუთოდ და უარგუმენტაციოდ ეკამათება სხვა ავტორებს, აღნიშნავს პროფ. ლ. ებანოიძე, დოც. ა. ბახტაძე კი უკრიტიკოდ იზიარებს პროფ. გ. ხაჭაპურიძის მკდარ შეხედულებას 1832 წლის შეთქმულებაზე პოლონელი ხალხის განმათავისუფლებელი მოძრაობის გავლენის არ არსებობის შესახებ. დასასრულ, პროფ. ლ. ებანოიძე შეეხო დოც. ი. ტაბაღუას წერილების ცალკეულ ნაკლოვანებებს. კერძოდ, მან მიუთითა, რომ დოც. ი. ტაბაღუას ზოგიერთი მოსაზრება და დასკვნა ორიგინალური არ არის. მას ჰყავდა წინამორბედები, რომლებმაც განავითარეს მსგავსი მოსაზრებები, მაგრამ ავტორი რატომღაც არ იხსენიებს მათ.

პროფ. ა. აფაქიძემ გამოთქვა კრიტიკული შენიშვნები შრომებში წარმოდგენილი მასალების დალაგების, ტომების გარეგნული გაფორმებისა და სტრუქტურის შესახებაც. იგი მიუთითებს იმ სურათებისა და ილუსტრაციის დაბალ დონეზე, რომელიც თან ერთვის დოც. ო. ჯაფარიძის წერილს — „მდინარე ყვირილას ზემო წელზე 1955 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური ექსპედიციის შედეგები“. დასასრულ, მას სამწუხარო გაუგებრობად და ავტორთა და რედაქციის დაუდევრობად მიაჩნია ცალკეულ წერილებში (ზოგჯერ სათაურებსა და სარჩევებშიც) გაპარული უხეში სტილისტურ-კორექტურული შეცდომები, უცხოურ ტერმინთა და სახელთა დამახინჯებანი და სხვ. (იხ. ტ. 77, გვ. 139, 150, 77, 86, 309; ტ. 87, გვ. 273, 341 და სხვ.).

დოც. ნ. ლომოურმა გამოთქვა ცალკეული კრიტიკული შენიშვნები პროფ. გ. გოზალიშვილის, დოც. მ. ალექსიშვილის და დოც. ი. ბერაძის წერილების შესახებ. პროფ. გ. გოზალიშვილისა და დოც. მ. ალექსიშვილის წერილებში, აღნიშნავს იგი, აქა-იქ არასწორადაა მოტანილი ბერძნული და რომაული სახელები და დაშვებულია შეცდომები ციტირების დროსაც. უფრო მკაცრი შენიშვნები გააკეთა მან დოც. ი. ბერაძის ზემოთ დასახელებული წერილის მისამართით. ეს წერილი, აღნიშნავს იგი, შინაარსობლივად და გარეგნული გაფორმებითაც ვერ დგას ჯეროვან სიმაღლეზე.

შრომების დასახელებული ტომების განხილვის პროცესში მომხსენებლებმა და მოკამათებმა მიუთითეს საერთო ხასიათის ზოგიერთ სხვა ნაკლებზე, რომლებიც ხელს უშლიდნენ შრომების ხარისხის გაუმჯობესებას. ასეთ ნაკლოვანებად მათ მიიჩნიეს: საფაქტეტო სარედაქციო საბჭოს სუსტი ორგანიზაციული მუშაობა, დასაბეჭდი წერილების თვითდინებით შეგროვება, შრომების დაუყოფლობა განყოფილებებად, მასალების დალაგების არათანმიმდევრობა, კრიტიკა-

ბიბლიოგრაფიისა და ქრონიკის განყოფილების არარსებობა, ისტორიის ყველა დარგის არათანაბრად წარმოდგენა, ფაკულტეტის წამყვანი მეცნიერების სუსტი მონაწილეობა, ზოგიერთი წერილის დიდი მოცულობა, რეზიუმეთა ერთნაირობის წესის დარღვევა, სქოლიოთა გაუმართაობა, დაუდევრად შედგენა და სხვ. ნაკლად იქნა მიჩნეული ისიც, რომ დაბეჭდილი წერილების უმრავლესობა არ არის წინასწარ აპრობირებული კათედრებისა და ფაკულტეტის სამეცნიერო სესიებზე მათი წინასწარ გატანისა და წაკითხვის გზით; არ ხდება დასაბეჭდად წარმოდგენილი წერილების შესახებ აზრთა წინასწარ ურთიერთგაზიარება.

მიუთითეს რა აღნიშნულ ნაკლოვანებებზე. მომხსენებლებმა და მოკამათებებმა, ამასთან ერთად, წამოაყენეს მთელი რიგი საქმიანი წინადადებები, რომლებიც, მათი აზრით, დაეხმარებოდა სარედაქციო კოლეგიას მუშაობის გარდაქმნაში, ხელს შეუწყობენ არსებული დეფექტების დაძლევისა და მისცემენ შრომებს კიდევ უფრო მაღალ თეორიულ-პოლიტიკურ და მეცნიერულ ხასიათს.

სხდომაზე, კერძოდ, წამოყენებულ იქნა შემდეგი პრაქტიკული წინადადებები:

„შრომები“ დაიყოს განყოფილებებად: 1) საქართველოს ისტორიის, ხელოვნების, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის; 2) სკკპ ისტორიისა და საბჭოთა კავშირის ხალხთა ისტორიის; 3) მსოფლიო ისტორიის; 4) პუბლიკაციის (საჭიროების მიხედვით); 5) კრიტიკა-ბიბლიოგრაფიისა და 6) სამეცნიერო ქრონიკის. მასალები დალაგდეს და განაწილდეს განყოფილებების შესაბამისად.

სარედაქციო საბჭომ მეტი ყურადღება მიაქციოს დასაბეჭდი მასალების დროზე და ორგანიზებულად შეკრებას. სარედაქციო საბჭომ, ავტორებთან და კათედრის გამგებებთან ერთად, უზრუნველყოს დასაბეჭდი მასალის ყოველმხრივი მომზადება.

კათედრის გამგეები წინასწარ და საფუძვლად უნდა გაეცნონ დასაბეჭდად წარმოდგენილ წერილს. როგორც წესი, შრომებში დაიბეჭდოს მხოლოდ ის წერილები, რომლებიც მოწონებული იქნება კათედრებისა და ფაკულტეტის სამეცნიერო სესიებზე მათი ფართო განხილვის დროს.

უპირატესობა მიეცეს იმ წლიურ სამეცნიერო-საკვლევ შრომებს, რომლებიც მოწონებული იქნება სათანადო შემოწმებელი კომისიებისა და სამეცნიერო სესიების მიერ.

უნივერსიტეტის გარეშე მომუშავე ისტორიკოსთა შრომები მხოლოდ იმ შემთხვევაში დაიბეჭდოს, თუ მათ განსაკუთრებული მეცნიერული ღირებულება გააჩნიათ და წაკითხული და მოწონებული იქნება კათედრების ან საფაკულტეტო სამეცნიერო სესიების მიერ.

გაიზარდოს შრომებში კათედრის გამგეებისა და საერთოდ ფაკულტეტის წამყვან ისტორიკოსთა მონაწილეობა. მეტი ადგილი დაეთმოთ მათ სამეცნიერო წერილებსა და კრიტიკულ-ბიბლიოგრაფიულ მიმოხილვებს.

მკვეთრად გაუმჯობესდეს შრომების ტექნიკურ-გარეგნული გაფორმება; მეტი ყურადღება მიექცეს საილუსტრაციო მასალების (ტაბულების, ცხრილების) ხარისხს.

ფაკულტეტის შრომების განხილვის შედეგები შეაჯამა ფაკულტეტის კანმა, სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარემ პროფ. შ. მესხიამ. მან აღნიშნა განხილვის საქმიანი, მეტად ნაყოფიერი შედეგები. გაიზიარა რა გამოთქმული კრიტიკული შენიშვნების სამართლიანობა, მან მომხსენებელს და მოკამათეებს მადლობა გამოუცხადა როგორც ამ შენიშვნებისათვის, ისე იმ საქმიანი წინადადებებისათვის, რომლებიც წამოყენებულ იქნა მათ მიერ. სარედაქციო საბჭომ, აღნიშნა მან დასასრულ, უკვე გადადგა პრაქტიკული ნაბიჯები მუშაობის გასაუმჯობესებლად და შრომების ხარისხის ასამაღლებლად. აღნიშნული განხილვის შედეგები და ასეთი პრაქტიკის დაწესება მომავალში დიდად დაეხმარება ფაკულტეტს და შრომების სარედაქციო საბჭოს მუშაობის მკვეთრ გაუმჯობესებაში. ჩვენი შრომები მაღალ იდეური, ისტორიული მეცნიერების თანამედროვე მოთხოვნის შესაბამისი უნდა იყოს, იგი, ამასთან ერთად, აქტიურად უნდა ეხმარებოდეს კომუნიზმის მშენებლობის დიად ამოცანებს და რაზმავდეს ქართველ ისტორიკოსთა არმიას ამ დიდი ამოცანების წარმატებით გადასაწყვეტად.

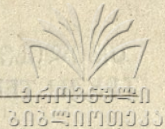
ვ. დონაძე

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა 1961 წელს

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის კათედრები (სკკბ ისტორიის, სსრკ ხალხთა ისტორიის, საქართველოს ისტორიის, ძველი ქვეყნების ისტორიის, შუა საუკუნეების ისტორიის, ახალი ისტორიის, არქეოლოგია-ეთნოგრაფია-ხელოვნებათმცოდნეობის) 1961 წლის სამეცნიერო-კვლევითი გეგმით მუშაობდნენ სკკბ ისტორიის და თეორიის, მსოფლიოს, სსრკ ისტორიის და საქართველოს ისტორიის აქტუალურ პრობლემებზე. გეგმური დავალებით გათვალისწინებული 49 თემიდან 10 დამხმარე სახელმძღვანელოს მოსამზადებლად დამუშავდა, ხოლო 4 წარმოადგენს საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციის ნაწილს.

1961 წელს სკკბ ისტორიის კათედრა მუშაობდა შემდეგ პრობლემებზე: სოციალიზმიდან კომუნიზმზე გადასვლის კანონზომიერებანი (დოც. ა. ბახტაძე, დოც. ი. მაჩაიძე, დოც. ო. ნიორაძე, დოც. შ. გეგეშიძე, დოც. დ. ჯიბლაძე, დოც. გ. აბულაძე, დოც. ა. ებრალიძე, დოც. ი. ქობალია, უ/მ ვ. ბურდული), სკკბ ისტორიის და თეორიის საკითხები (დოც. გ. აფრიდონიძე, დოც. ს. ბარამიძე, დოც. ს. ხურცილავა, დოც. ა. კობაიძე), საქართველოს პარტორგანიზაციების ისტორიის საკითხები (პროფ. ლ. გორგილაძე, დოც. გ. პაჭკორია, დოც. ჩ. გუგუშვილი, დოც. შ. ქაჭუა), მასალები სკკბ ისტორიის შემსწავლელთა დასახმარებლად (პროფ. ლ. ებანოძე, დოც. გ. გვიშიანი, დოც. კ. ქავთარაძე, დოც. ზ. სიმონიშვილი). რიგი შრომებისა, რომლებიც დასრულებული სახით იქნა წარმოდგენილი, ისტორიული მეცნიერების საყურადღებო შენაძენია.

საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრებმა მოამზადეს „ნარკვევები დედოდალური საქართველოს ისტორიიდან“, რომელიც ნავარაუდევია როგორც დამხმარე სახელმძღვანელო ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტთათვის. კრებულში, რომელიც საერთო რედაქციის შემდეგ წარმოებას გადაეცემა, წარმოდგენილია პროფ. შ. მესხიას, პროფ. დ. გვრიტიშვილის, პროფ. ა. კიკვიძის, პროფ. კ. გრიგოლის, დოც. ვ. კობალიანის და ისტორიის მეცნ. კანდ. ნ. ასათიანის ნარკვევები. დაუსწრებელი სწავლების გაფართოებასთან დაკავშირებით, სახელმძღვანელოებისა და დამხმარე სახელმძღვანელოების შექმნა ფაკულტეტის გადაუდებელი ამოცანაა და საქართველოს ისტორიის კათედრის ეს ნაბიჯი მისასალმებელია.

სსრკ ხალხთა ისტორიის კათედრის წევრები მუშაობდნენ საქართველოსა და ამიერკავკასიაში რევოლუციური მოძრაობის ისტორიის (პროფ. ა. სურგულაძე, პროფ. ი. ხუციშვილი, დოც. ზ. შველიძე), რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის (პროფ. ა. ფირცხალაიშვილი, დოც. ვ. მაჭარაძე), საქართველო-პოლონეთის ურთიერთობის ისტორიის (პროფ. ი. ცინცაძე) და ქართველი და უკრაინელი ხალხების კულტურული და ეკონომიური თანამშრომლობის (დოც. ნ. ქაღიშვილი) საკითხებზე. კათედრაზე 4 თემა დასრულდა (პროფ. ი. ცინცაძის, პროფ. ა. სურგულაძის, პროფ. ი. ხუციშვილის და დოც. ვ. მაჭარაძის), ხოლო 3 თემა გარდამავალი იყო (პროფ. ა. ფირცხალაიშვილის, დოც. ზ. შველიძის და დოც. ნ. ქაღიშვილის).

ძველი ქვეყნების ისტორიის კათედრა 1961 წელს მთლიანად დამხმარე სახელმძღვანელოებზე მუშაობდა. დოც. ნ. ლომოურმა დასაბეჭდოდ მოამზადა „საქართველოს ისტორიის ქრესტომათია (ბერძენი და რომაელი მწერლები)“ I, რომელსაც გარკვეული დახმარება შეუძლია გაუწიოს სტუდენტებს კურსის ათვისების საქმეში. პროფ. გ. გოზალიშვილი, პროფ. ა. წერეთელი და დოც. მ. ალექსიშვილი კოლექტიურად მუშაობდნენ ძველი ქვეყნების ისტორიაში წყაროთმცოდნეობის სახელმძღვანელოს შედგენაზე, რომლის დასრულება ნავარაუდევია 1963 წლისათვის.

შუა საუკუნეების ისტორიის კათედრამ 1961 წელს დაასრულა ორი შრომა: პროფ. გ. ტივაძის — „ჩომპის აჯანყება ფლორენციაში“, დოც. ი. ბერაძის — „საქართველოს ცდა ევროპის ქვეყნებთან კოალიციის შედგენისა ოსმალთა აგრესიის წინააღმდეგ“.

ახალი ისტორიის კათედრაზე 1961 წელს დასრულდა სამი შრომა: პროფ. გ. ყორღანიასი — „საქართველოს მნიშვნელობა საერთაშორისო ურთიერთობაში XVII საუკუნეში“, დოც. გ. კილურაძისა — „9 თერმიდორის კონტრ-რევოლუციური გადატრიალება“ და დოც. ვ. დონაძისა — „ილია ჭავჭავაძე მილიტარიზმისა და ომის საფრთხის ზრდის შესახებ ევროპაში (XIX საუკ. 80—90-იან წლებში)“.

არქეოლოგიის, ხელოვნებათმცოდნეობისა და ეთნოგრაფიის კათედრის ხაზით 1961 წელს დასრულდა ორი შრომა: პროფ. შ. ამირანაშვილისა — „XIX საუკუნის ქართული ხელოვნება“ და დოც. ო. ჯაფარიძის — „ბრინჯაოს ხანის კულტურა შიდა ქართლში“.

ისტორიის ფაკულტეტის კათედრების მიერ 1961 წ. ჩატარებული მუშაობის შედეგად დასრულებული სახით წარმოდგენილია 36 შრომა, რაც უთუოდ საყურადღებოა. ამასთან, თემატიკის უბრალო გაცნობაც კი ცხადყოფს თუ რამდენად ფართო იყო ჩვენი ისტორიკოსების მეცნიერული ინტერესები.

1961 წლის ზაფხულში ისტორიის ფაკულტეტის არქეოლოგია-ხელოვნებათმცოდნეობა-ეთნოგრაფიის კათედრა, საქართველოს ხელოვნების მუზეუმთან ერთად, აწარმოებდა არქეოლოგიურ გათხრებს დმანისის რაიონში სოფ. ყარაბულახთან. არქეოლოგიურ ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ ფაკულტეტის პროფესორ-მასწავლებლები და სტუდენტები (ხელმძღვანელი დოც. ო. ჯაფარიძე). ყარაბულახის ყორღანის მასალები დამუშავების პროცესშია, მაგრამ წინასწარ

შეიძლება ითქვას, რომ მათ უდიდესა მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნის ისტორიის შესწავლისათვის.

ფაკულტეტის თანამშრომელთა საქმიანობა სამეცნიერო-კვლევითი გეგმით გათვალისწინებულ თემებზე მუშაობით არ შემოფარგლულა, 1961 წელს მათ გამოაქვეყნეს მთელი რიგი მონოგრაფიები და სახელმძღვანელოები, რომლებიც ისტორიული მეცნიერების დიდ შენაძენს წარმოადგენენ. ასეთებია: პროფ. შ. ამირანაშვილის — „ქართული ხელოვნების ისტორია“, პროფ. ლ. გორგილაძის „ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან“, პროფ. ა. სურგულაძის „სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება ამიერკავკასიაში“ (ტ. II), დოც. ო. ჯაფარიძის „ქართველი ტომების ისტორიისათვის ლითონის წარმოების ადრეულ საფეხურზე“, პროფ. შ. მესხიას (თანაავტორი ვ. გუჩუა) „საქართველოს ისტორია (სახელმძღვანელო VII—VIII კლასებისათვის)“, პროფ. დ. გვრიტიშვილის „Из истории социальных отношений феодальной Грузии“, პროფ. ა. წერეთლის „ძველი რომი“ (ნაწ. II) და დოც. მ. ალექსიშვილის „ცეზარი“.

ბუნებრივია, ხსენებული შრომების დახასიათება ქრონიკაში შეუძლებელია, მაგრამ საჭიროა აქვე აღინიშნოს, რომ პროფ. შ. ამირანაშვილის „ქართული ხელოვნების ისტორია“, რომელიც 1961 წელს გამოქვეყნდა, პირველი ზოგადი, შედარებით სრული კურსია ქართული ხელოვნების ისტორიისა, სადაც ქართული ხელოვნება განხილულია უძველესი დროიდან სოციალისტური რევოლუციის ეპოქამდე. პროფ. ლ. გორგილაძის, პროფ. ა. სურგულაძის და დოც. ო. ჯაფარიძის ზემოდასახელებული მონოგრაფიები, წარმოადგენენ ხანგრძლივი კვლევანიშნის შედეგად შექმნილ მეცნიერულ გამოკვლევებს, რომელთა მნიშვნელობა ჩვენი ისტორიული მეცნიერებისათვის უდავოდ დიდია. პროფ. შ. მესხიას (თანაავტორი ვ. გუჩუა) „საქართველოს ისტორია (სახელმძღვანელო VII—VIII კლასებისათვის)“, არასრული საშუალო სკოლის პირველი სახელმძღვანელოა, რომლის ღირსებაზე ის ფაქტიც აშკარად მეტყველებს, რომ მან კონკურსში გაიმარჯვა და პრემია მიენიჭა.

უთუოდ საყურადღებო მოვლენა იყო პროფ. დ. გვრიტიშვილის მონოგრაფიის გამოქვეყნება რუსულ ენაზე, რომელიც მიძღვნილია გვიანფეოდალური ხანის საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიისადმი. პროფ. ა. წერეთლისა და დოც. მ. ალექსიშვილის შრომებს დიდი დახმარების გაწევა შეუძლია ჩვენი სტუდენტი და მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის ძველი ქვეყნების ისტორიის შესწავლის საქმეში, რაც თავისთავად მეტყველებს მათ მნიშვნელობაზე.

გარდა ზემოდასახელებული მონოგრაფიებისა და სახელმძღვანელოებისა, რომლებიც მათი ავტორების მრავალი წლის მუშაობას აჯამებენ და დიდი მნიშვნელობა აქვთ, ფაკულტეტის თანამშრომლებმა 1961 წელს გამოაქვეყნეს მთელი რიგი ბროშურები და მეცნიერულა ხასიათის სტატიები ქართულ და რუსულ ენებზე (რომელთა ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა); გამოქვეყნდა ასზე მეტი სახელწოდების ბროშურა, სტატია და წერილი.

თბილისის
საქართველოს
ისტორიის
ფაკულტეტი

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ 1961 წელს უნივერსიტეტმა გამოსცა სპეციალური კრებული მიძღვნილი საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 40 წლისთავისადმი, სადაც მოთავსებულია ისტორიის ფაკულტეტის თანამშრომლების (პროფ. ი. ხუციშვილის, პროფ. ა. სურგულაძის, პროფ. ლ. გორგილაძის, პროფ. ლ. ებანოიძის, დოც. შ. გეგეშიძის და სხვ.) ნაშრომები.

აღსანიშნავია, რომ 1961 წელს „თსუ 1960 წლის მეორე პრემია“ მიენიჭა პროფ. გ. ტივაძის შრომებს: „ფეოდალიზმის გენეზისი დასავლეთ ევროპაში“ (თსუ გამომცემლობა, 1959) და „ფეოდალური ევროპა X—XI საუკუნეებში“ (თსუ გამომცემლობა, 1960).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ფაკულტეტის თანამშრომლებმა 1961 წ. დაასრულეს და წარმოებას გადასცეს მთელი რიგი მონოგრაფიები, ნარკვევები და წერილები, რომლებიც ახლო მომავალში გამოქვეყნდება.

1961 წელს ფაკულტეტის მუშაკებმა გარკვეული მუშაობა ჩატარეს თავისი კვალიფიკაციის ასამაღლებლად. დოც. ო. ჯაფარიძემ დაასრულა სადოქტორო დისერტაცია, რომელიც წარმატებით დაიცვა 1962 წლის თებერვალში. ნაყოფიერად მუშაობენ სადოქტორო დისერტაციებზე დოცენტები: კ. წერეთელი, გ. გამსახურდია, ზ. შველიძე და სხვები.

ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭო დახმარებას უწევდა რესპუბლიკის უმაღლესი სასწავლებლებისა და სამეცნიერო დაწესებულებების დამწყებ მეცნიერ მუშაკებს. მაგალითად, 1961 წელს ისტორიის ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომებზე დისერტაციები დაიცვეს: შ. ჯაფარიძემ, ნ. ჩიქობავამ, რ. ყენიაშვილმა, მ. ავაქანოვმა, გ. ხუნწარიამ, ი. ჩულოკმა, ა. ალლაძემ, ვ. ცისკარიშვილმა, მ. რცხილაძემ, ლ. ბერძენიშვილმა და გ. ლამბაშიძემ.

გარდა ამისა, ფაკულტეტის პროფესორები და დოცენტები (პროფ. დ. გვრიტიშვილი, პროფ. შ. მესხია, პროფ. ი. ხუციშვილი, პროფ. ა. სურგულაძე, პროფ. შ. ამირანაშვილი და სხვები), როგორც ოფიციალური და არაოფიციალური ოპონენტები და რეცენზენტები, მონაწილეობას ღებულობდნენ სადოქტორო და საკანდიდატო დისერტაციების შეფასებაში, როგორც უნივერსიტეტში, ისე მის გარეთ.

1961 წელს ისტორიის ფაკულტეტზე ჩატარდა სამეცნიერო სესიები, კათედრების საჯარო სხდომები, დისპუტები, კონფერენციები. კერძოდ, 1961 წელს მათში ჩატარდა ფაკულტეტის პროფესორ-მასწავლებლების სამეცნიერო სესია, რომელიც მიეძღვნა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 40 წლისთავს. სესიაზე გატანილ იქნა 12 მოხსენება. დიდი ინტერესი გამოიწვიეს და სპეციალისტთა მოწონება დაიმსახურეს: პროფ. ა. კიკვიძის („საკოლმეურნეო მშენებლობა საქართველოში“), პროფ. ლ. ებანოიძის („მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის ისტორიიდან საქართველოში“), პროფ. გ. გოზალიშვილის („კაბადოკიის ძველი მოსახლეობის საკითხისათვის“), პროფ. დ. გვრიტიშვილის („ერთი ფურცელი კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის ისტორიიდან XIII საუკუნის საქართველოში“), პროფ. კ. გრიგო-

ლიას („ვახტანგის ისტორიკოსი და მისი ნაშრომის სამეცნიერო მნიშვნელობა“), დოც. ვ. კობალიანის („მიწათმფლობელობისა და სამამულო დამოკიდებულების საკითხები IV—VI საუკუნის საქართველოში“), დოც. ვ. დონაძის („ი. ჭავჭავაძე აზიის ხალხის ჩამორჩენის მიზეზებისა და ჩინეთის პრობლემის შესახებ“) და სხვათა მოხსენებებმა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 40 წლისთავს სპეციალური სესია მიუძღვნა აგრეთვე ახალი ისტორიის კათედრამ, რომელიც შედგა 1961 წლის მაისში. სესიაზე საინტერესო მოხსენებები წაიკითხეს: პროფ. გ. ჟორდანიამ, დოც. ვ. დონაძემ, დოც. გ. კიდურაძემ, უ/მ ნ. კიკვაძემ და სხვებმა. სულ სესიაზე მოსმენილ იქნა 14 მოხსენება. გარდა უნივერსიტეტის თანამშრომლებისა, სესიაზე მოხსენებები წაიკითხეს ნ. ბარათაშვილის გორის, ა. პუშკინის სახელობის თბილისის პედაგოგიური ინსტიტუტების და აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის თანამშრომლებმა. სესიამ ხელი შეუწყო ახალი ისტორიის დარგში მომუშავე სპეციალისტებს შორის კონტაქტის დამყარებას, რაც მისასალმებელია.

1961 წელს ფაკულტეტის კათედრებმა მოაწყეს საჯარო სხდომები, გამართა დისკუტები საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის აქტუალურ საკითხებზე. ასეთი სხდომები მოაწყო მაგალითად, საქართველოს ისტორიის კათედრამ, სადაც განხილულ იქნა ავტორთა კოლექტივის „Очерки истории Абхазии“ და პროფ. გ. ჟორდანიას მოხსენება „საქართველო სავარეო ეკონომიურ ურთიერთობაში XVII საუკუნეში“. ორივე სხდომის მუშაობაში მონაწილეობას ღებულობდნენ როგორც ფაკულტეტის თანამშრომლები, ისე მოწვეული სპეციალისტები და საინტერესო მეცნიერული კამათი გაიმართა. სკკპ XX ყრილობის მეხუთე წლისთავსა და სკკპ XXII ყრილობის ისტორიულ გადაწყვეტილებებს და სხდომები მიუძღვნა სკკპ ისტორიის კათედრამ.

გარდა ამისა, ფაკულტეტის თანამშრომლები 1961 წელს მონაწილეობას იღებდნენ უნივერსიტეტის გარეთ მოწყობილი სესიების მუშაობაში. ასე მაგალითად, პროფ. გ. ჩიტაია მონაწილეობას იღებდა ქ. ტარტუში ესტონეთის ეთნოგრაფიული საზოგადოების მიერ მოწყობილ სესიაზე, ხოლო თეთრწყაროში მოწყობილ გამსვლელ სესიაზე პროფ. გ. ჩიტაიამ წაიკითხა მოხსენება თემაზე „ეთერი წყაროს ეთნოგრაფიული შესწავლის შედეგები“.

ფაკულტეტის კათედრებმა დიდი მუშაობა ჩატარეს ასპირანტებთან.

სწავლების მესამე წლის ასპირანტებმა: თ. გამსახურდიამ, ო. ყუყუნაძემ, ნ. მურღულიამ, ვ. ქარუმიძემ გეგმით გათვალისწინებულ ვადებში ჩააბარეს საკანდიდატო მინიმუმის საგნები და წარმატებით მუშაობენ საკანდიდატო დისერტაციებზე. ფაკულტეტის ასპირანტთა ნაყოფიერი მუშაობა გამოვლინდა საუნივერსიტეტო სამეცნიერო კონფერენციაზე.

1961 წლის 8—10 ივნისის ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა საუნივერსიტეტო სამეცნიერო კონფერენციაზე საინტერესო მოხსენებებით გამოვიდნენ: უ/მ. ნ. კიკვაძე („კაპიტალის პირვანდელი დაგროვების პერიოდის კოლონიური პოლიტიკა“), ასპ. ე. ბერაძე („დეკარისტ ლაზინოვის წერილები

ქართული
საბჭოთაო
აკადემია

სომხეთზე“), ასპ. ნ. მურღულია („ვოლინელ მემატინის ერთი ცნობის შესახებ“), ასპ. ვ. ქარუმძე („ქართველი ახალგაზრდობის მონაწილეობა ყაშირი და ნასვენის მიწების ათვისებაში 1954—1957 წწ.“), უ/მ. ნ. ასათიანი („ერთი ფურცელი კლასობრივი ბრძოლის ისტორიიდან გვიან შუასაუკუნეების საქართველოში“) და სხვ.

ისტორიის ფაკულტეტის კათედრები ხელმძღვანელობას უწევდნენ სტუდენტთა სამეცნიერო წრეების მუშაობას. 1961 წელს ფაკულტეტზე მუშაობდა: სკკპ ისტორიის, საქართველოს ისტორიის, სსრკ ხალხთა ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის, ხელოვნებათმცოდნეობის, ძველი ქვეყნების ისტორიისა და ახალი ისტორიის სტუდენტთა სამეცნიერო წრეები. ფაკულტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო წრეების სერიოზული მუშაობის მაჩვენებელია ის, რომ გაიზარდა წრეზე გატანილ მოხსენებათა რაოდენობა, ამდლდა მათი ხარისხი. ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო წრეების სერიოზულ მუშაობაზე მეტყველებს აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 40 წლისთავისადმი მიძღვნილ სტუდენტთა საუნივერსიტეტო სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომელიც 1961 წლის ივნისში ჩატარდა, ფაკულტეტიდან 25 მოხსენება იქნა გატანილი. განსაკუთრებით ნაყოფიერად იმუშავეს საქართველოს ისტორიისა და სსრკ ხალხთა ისტორიის სტუდენტთა სამეცნიერო წრეებმა. გარდა ამისა, სსრკ ხალხთა ისტორიის სტუდენტთა სამეცნიერო წრის ინიციატივით (ხელმძღვანელი დოც. ვ. მაჭარაძე) მოეწყო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია მიძღვნილი მ. ვ. ლომონოსოვის დაბადების 250 წლისთავისადმი, სადაც მოხსენებით გამოვიდა ისტორიის ფაკულტეტის III კურსის სტუდენტი გ. ციციშვილი (მოხსენების თემა: „რუსეთის სახელმწიფოს წარმოშობის „ნორმანული თეორია“ და მ. ვ. ლომონოსოვი“).

ფაკულტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო საზოგადოებამ გამსვლელი სამეცნიერო სესია მოაწყო თელავის პედინსტიტუტში.

აღსანიშნავია, რომ ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტთა სამეცნიერო წრის წევრის ს. კვიციანის შრომას „სვანეთის გლეხთა აჯანყება 1875—1876 წლებში“ მიეკუთვნა საუნივერსიტეტო პრემია.

1961 წელს ფაკულტეტის პროფესორ-მასწავლებლები დიდ საზოგადოებრივ მუშაობასაც ეწეოდნენ, რაც უმთავრესად მეცნიერული აზრის ლექციური პროპაგანდის სახით ხორციელდებოდა. ასე მაგალითად, საქართველოს ისტორიის, ქართული ხელოვნების ისტორიის და სხვა აქტუალურ პრობლემებზე რესპუბლიკის ქალაქებსა და რაიონებში ლექციები წაიკითხეს: პროფ. შ. ამირანაშვილი, პროფ. შ. მესხიამ, პროფ. ა. კიკვიძემ, პროფ. დ. გვრიტიშვილმა, პროფ. კ. გრიგოლიამ, დოც. ნ. ლომოურმა, პროფ. ი. ცინცაძემ, პროფ. ი. ხუციშვილმა და სხვათა.

სკკპ პარტიის XXII ყრილობის ისტორიულ გადაწყვეტილებათა პროპაგანდის სახით დიდი მუშაობა გასწიეს სკკპ ისტორიის კათედრის წევრებმა, რომლებიც, როგორც საქ. კ. პ. ც. კ. და თბილისის კომიტეტის შტატგარეშე ლექ-

ტორები, ლექცია-მოსხენებებით გამოდიოდნენ რესპუბლიკის წარმოება-დაწესებულებებში (სულ წაკითხულია 200-ზე მეტი ლექცია).

თუმცა ისტორიის ფაკულტეტის კათედრებმა 1961 წელს დიდი მუშაობა ჩაატარეს, მაგრამ იგი უნაკლო არ ყოფილა.

პირველ რიგში, ნაკლად უნდა იქნას მიჩნეული ის რომ, წლიური გეგმით ღვისრულებული ყველა ნაშრომი ყოველმხრივ მომზადებული არ იყო დასაბეჭდად.

ფაკულტეტის სამეცნიერო-კვლევით გეგმაში მეტი ადგილი უნდა ჰქონოდა დათმობილი სახელმძღვანელოებისა და დამხმარე სახელმძღვანელოების შედგენაზე მუშაობას.

სამეცნიერო კადრების მომზადების ინტერესები მოითხოვდნენ, რომ კათედრებს მეტი დახმარება აღმოეჩინათ სტუდენტთა სამეცნიერო წრეებისათვის, რადგან მომავალ მეცნიერთა პირველი წრთობა იქ მიმდინარეობს. მოხსენებათა რაოდენობის ზრდა, ყოველთვის როდია იმის თავდები, რომ სტუდენტთა სამეცნიერო წრეების მუშაობა კარგად მიმდინარეობს. სადავო არ უნდა იყოს, რომ წრის სხდომებზე, ისე როგორც სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციაზე გატანილი მოხსენებების ნაწილი არ იდგა სათანადო სიმალლეზე (ამასვე ადასტურებს ის ფაქტიც, რომ 1961 წელს სტუდენტთა შრომების საკავშირო პრემიაზე ჩვენი უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტიდან არცერთი შრომა არ ყოფილა წარდგენილი). გამოცდილ მეცნიერთა აქტიურ ჩარევას შეეძლო ეს საქმე უფრო სასურველი გზით წარემართა.

3. მაქარაძე

